

VYTAUTAS TININIS

SNIEČKUS
33 METAI VALDŽIOJE

(Antano Sniečkaus biografinė apybraiža)

Antrasis papildytas ir pataisytas leidimas

Vilnius 2000

UDK 947.45.08:929

Ti 88

Knygoje nagrinėjama ilgamečio sovietinės Lietuvos administracijos vadovo Antano Sniečkaus partinė ir politinė veikla. Skiriama istorijos mokytojams, studentams, moksleiviams, visiems, kas domisi naujausių laikų Lietuvos istorija.

Leidinio autorius – istorikas, humanitarinių mokslų daktaras, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Redakcinio skyriaus vedėjas.

©Vytautas Tininis
2000

ISBN 9986-9231-4-X

TURINYS

Santrumpos	4
Pratarmė	5
Jaunystė.	7
Partinis agentas.....	15
Pirmieji valdžios metai	37
Karo metai.....	52
Pokaris.....	66
Sniečkus ir Berijos politika 1953 m.	115
Chruščiovmetis (1953–1964 m.)	131
1964 m. perversmas.	191
Lietuvos šeimininkas.....	197
Reziუმė	265
Resume	267
Šaltiniai ir literatūra.....	270
Pavardžių rodyklė.....	279

Knygoje naudojamos santrumpos

AT – Anksčiausioji Taryba

CK – Centro Komitetas

KGB (Komitet gosudarstvennoj bezopasnosti – rus.) –
Valstybės saugumo komitetas

LCVA – Lietuvos centrinis valstybės archyvas

LKJS – Lietuvos komunistinė jaunimo sąjunga

LKP(b) – Lietuvos komunistų partija (bolševikų)

LKT – Liaudies Komisarų Taryba

LPJŠ – Lietuvos partizaninio judėjimo štabas

LSSR – Lietuvos Sovietų Socialistinė Respublika

LTSR – Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika

LVVGA – Lietuvos valstybinis vaizdo ir garso archyvas

LVVOA – Lietuvos valstybinis visuomenės organizacijų
archyvas

MGB – (Ministerstvo gosudarstvennoj bezopasnosti)
Valstybės saugumo ministerija

MT – Ministrų Taryba MVD (Ministerstvo vnutrennich
del) – Vidaus reikalų ministerija

NKGB (Narodnyj komisariat gosudarstvennoj
bezopasnosti) – Valstybės saugumo liaudies komisariatas

NKVD (Narodnyj komisariat vnutrennich del) – Vidaus
reikalų liaudies komisariatas

RKRT – Religinių kultūrų reikalų taryba

RKP(b) – Rusijos komunistų partija (bolševikų)

SSKP – Sovietų Sąjungos komunistų partija

SSRS – Sovietinių Socialistinių Respublikų Sąjunga

TSKP – Tarybų Sąjungos komunistų partija

URLK – Užsienio reikalų liaudies komisariatas

VKP(b) – Visasąjunginė komunistų partija (bolševikų)

VSD – Valstybės saugumo departamentas

PRATARMĖ

Antano Sniečkaus globotinis, politologas Aleksandras Štomas straipsnyje "Pasibaigusi Lietuvos gyvenimo epocha" apie savo tėvį rašė: "Vieniems jis buvo tautos išdaviku Nr.1, okupantų vyriausiuoju pakaliku ir paprastu jų valios vykdytoju, kitiems - "šeimininku" (artimoje aplinkoje niekas kitu vardu ir nevadino), o tretiems (o jų Lietuvoje dauguma) - ir vienu, ir kitu".¹ Sunku daugiau ką ir pridėti. Kiekvienas, kas jį pažinojo ar apie jį ką nors girdėjo, šiandien turi savo nuomonę, savaip vertina jo veiklą. Šioje knygoje, remiantis archyviniais dokumentais, amžininkų atsiminimais ir skurdoka literatūra apie jį,² norėjosi pateikti skaitytojui kiek platesnį jo gyvenimo aprašymą, juolab kad specialaus darbo apie A.Sniečką nėra. Kita vertus, autorius nepretenduoja į visapusišką Sniečkaus biografinių faktų išdėstymą ir įvertinimą.

Sniečkaus gyvenime gausu prieštaravimų. Jis buvo principingas žmogus, fanatiškai atsidavęs komunistinei idėjai ir bolševizmui, stengėsi nuosekliai įgyvendinti Maskvos politinius reikalavimus. Politikos ir ideologijos srityse jis niekada nepripažino jokių kompromisų. Vardan idėjos jis pats aukojosi ir vertė tai daryti kitus. Tačiau kartu, ypač po J.Stalino mirties, jis stengėsi atstovauti Lietuvos ūkiniams ir kultūriniais interesams. Dėl to būta nesutarimų su Maskva, jam teko patirti nemalonumų. Sniečkus savo gyvenime nieieškojo lengvų kelių, nebuvo nei pataikūnas, nei karjeristas, bet valdžia nesiruošė su niekuo dalytis iki pat mirties.

LSSR administracijos vadovu Sniečkus išbuvo net 33 metus. Per tą laiką Sovietų Sąjungoje įvyko įvairių politinių permainų, keitėsi jos vadovai, tačiau Sniečkus taip ir liko. Tuo daug kas stebėjosi ir Lietuvoje, ir už jos ribų. Tad kokios šio politinio ilgaamžiškumo priežastys? Atsakyti į tai vienareikšmiškai sunku. Įrodyti, kad geresnio nėra - vienas svarbiausių bet kurio politiko uždavinių. Sniečkus su tuo puikiai susidorėjo. Kaip jis tai padarė ir norima parodyti šioje knygoje. Ir dar. Nors praėjo ketvirtis amžiaus po Sniečkaus mirties, jo Lietuvos žmonės dar

neužmiršo. 1999 m. pabaigoje savaitraščio žurnalo "Ekstra" ir Lietuvos radijo ir televizijos surengtuose rinkimuose "Šimtas įtakingiausių Lietuvos žmonių nuo 1900 iki 2000" Antanas Sniečkus tarp žymiausių XX amžiaus žmonių užėmė aukštą 28 vietą, nors nepriklausomos Lietuvos istorikai jo darbus vertina daugiausia neigiamai.

Už pareikštas pastabas ir paramą leidžiant šią knygą autorius dėkingas JAV politologui profesoriui Tomui Remeikiui. Rengiant antrąjį šios knygos leidimą autorius atsižvelgė į spaudoje pasirodžiusių prof. V.Kašauskienės, dr. J.Bagušausko, doc. A. Kasperavičiaus, politikos ir istoriko A.Terlecko recenzijų kritines pastabas. Atsisakyta kai kurių abejonių keliančių formuluočių, išbrauktas istorinės tiesos neatitinkantis faktas, kad poetas Tomas Venclova dar 1969 m. norėjo išvykti į Izraelį. Šiuo atveju autorių suklaidino neteisingas Sniečkaus įrašas jo užrašuose. LSSR MGB ministras gen. mjr. P.Kapralovas buvo paskirtas į kitas pareigas 1952 m., o ne po Stalino mirties. Buvo korektūros ir kitų netikslumų. Knyga papildyta naujais archyviniais šaltiniais bei naujausiais Lietuvos istorikų darbais, kuriuose rašoma apie Sniečkę.

JAUNYSTĖ

"Tai įvyko Vladislavove (Kudirkos Naumiestyje – V.T.) 1903 m. sausio 9 d. 4 val. po pietų. Atvyko Lesnistvos gminos vaitas, gyvenantis Pustelninkų kaime, 49 metų ūkininkas Juozas Sniečkus. Dalyvaujant ūkininkui iš Ašmoniškių kaimo 45 metų Jonui Pakalkai ir zakristijonui iš Vladislavovo 52 metų Tomui Karveliui, pateikė mums vyriškos lyties kūdikį ir pranešė, kad jis gimė Pustelninkų kaime 1902 m. gruodžio 28 d. (naujuoju kalendoriumi 1903 m. sausio 10 d. – V.T.) 10 val. ryte nuo teisėtos 38 metų žmonos Marijonos Stankūnaitės. Šiam kūdikiui švento krikšto metu buvo duoti vardai – Antanas Gintautas", – užrašyta Kudirkos Naumiesčio Romos katalikų bažnyčios metrikų knygoje. Oficialiai Antanas Sniečkus gimė Šakių apskrityje, Būbleliuose. Taip į šį pasaulį su visomis krikščioniškomis apeigomis įžengė Sniečkus – vienas ryškiausių XX a. Lietuvos žmonių.

Sniečkaus tėvai – Juozas ir Marija buvo pasiturintys Suvalkijos ūkininkai. Po Antano gimimo jie persikėlė į Būblelių valsčiaus Būblelių kaimą, kur nusipirko 80 ha žemės. Sniečkų giminė nuo seno gyveno Užnemunėje, Znavykuose. Yra tiksliai žinoma, kad Antano senelis Izidorius Sniečkus, gyvenęs Šakių apskrities Sintautų valsčiaus Užpiaunių kaime, 1852 m. kartu su krikštatėviais Antanu ir Pranciška Trasauskais atvežė į Vladislavovo bažnyčią pakrikštyti Juozą Sniečką – Antano Sniečkaus tėvą.¹

Juozas Sniečkus, kaip labiau išsilavinęs, buvo renkamas valsčiaus viršaičiu. Jis pareigas eidavo dorai ir sąžiningai. 1921 m. Kaune ejęs žurnalas "Švietimo darbas" apie J.Sniečką rašė: "Antai Znavykuose Lesnistvos gminoje ilgus metus vaitu išbuvo Juozas Sniečkus. Nebuvo tai aukšto mokslo, bet doras žmogus. Kareivijoje betarnaudamas, apsipažino su raštinės reikalais. Sugrįžęs (...) buvo išrinktas vaitu. Jis iš žmonių jokių kyšių neėmė... Per rinkimus, nors kai kurie plevėsos kitų kandidatų girdomi rėkdavo prieš Sniečką, bet užnoviečių dauguma nesiduodavo aprėkiama. Sniečkus išbuvo vaitu daugiau negu 30 metų..."²

Dėl tarnybos reikalų Juozas Sniečkus namuose retai būdavo. Visą ūkį tvarkė motina. Sniečkai augino 7 vaikus: Česlavą (Podolskienė), Zigmą, Viktorą, Juozą, Kazę (Kulikauskienė), Antaną ir jauniausią Gražiną (Gužienė). Šeima laikėsi katalikiškų tradicijų: per religines šventes visi važiuodavo į bažnyčią ir pan. Vaikystėje Antanas buvo labai tikintis, – gal todėl jį tėvai norėjo išleisti į kunigus. Nors vėliau krikščioniškąjį tikėjimą jis pakeitė į komunistinį, tačiau tikėjimo fanatiškumas tapo neatskiriama jo asmenybės išraiška. Nuo pat mažumos Sniečkų jaunėlis buvo kresnas ir tvirto sudėjimo berniukas. Pasakojama, kad jo tėvui samdant piemenį, Antanui tekdavo susiremti su samdiniu. Antanui pralaimėjus, piemuo buvo priimamas į darbą. Tai rodė, kad būsimasis samdinys stiprus ir tinkamas darbui.

Iki Pirmojo pasaulinio karo Antanas baigė trimetę Žaliosios pradinę mokyklą ir įstojo į gimnaziją. Tačiau, prasidėjus karui, persikėlė mokyti į Vilnių. Čia jis pirmą kartą susidūrė su aušrininkais – antiklerikaliųjų pažiūrų jaunimo organizacija. Pamažu keitėsi požiūris į religiją. Įtakos tam turėjo vyresnysis brolis Juozas bei vyresniųjų klasių gimnazistai – J. Andriulis, L. Serbenta (Vilniaus universiteto dėstytojas, ekonomistas, 1950 m. įkalintas – V.T.). 1915 m. Vilniuje, Valakampiuose, aušrininkų organizacijos konferencijoje Sniečkus ėjo sargybą, kad policija neužkluptų susirinkusiųjų.

1915 m. frontui artėjant prie Vilniaus gimnazija evakavosi į Voronežą. Kartu su karo pabėgėliais į Rusiją pasitraukė visa Sniečkų šeima, deja, jau be tėvo – Juozo Sniečkaus, mirusio 1914 metais. Voroneže 1918 m. Antanas baigė kunigų M.Yčo ir K.Olšausko vadovaujamos gimnazijos 4 klases, gyveno bendrabutyje. Čia išryškėjo jaunuolio charakterio bruožai: valia ir ryžtas. Įvairiais gyvenimo klausimais jis jau turėjo savo nuomonę, karštai ginčydavosi, prieštaraudavo net vyresniesiems. Gimnazijoje Sniečkus pradėjo nemėgti čia vyraujančios religinės aplinkos, konfliktavo su ateitininkais.

Maksimalistiškai nusiteikęs Antanas kartu su vienminčiais draugais vaikiškai protestavo prieš katalikišką mokyklos tvarką. Už tai jam buvo skiriamos įvairios nuobaudos. Pasitaikė ir chuliganiškų išpuolių. Kartą Sniečkus iš ketvirto aukšto apipylė vandeniu prelatą K.Olšauską. "Kilo skandalas, atsirado ilgaliežuvių. Buvau iškūstas ir

Antano tėvas Juozas Sniečkus   Antano motina Marija Sniečkuvienė

Namas Bubleliuose, kur gimė Antanas Sniečkus

nubaustas, – rodos, dviem savaitėms sumažino maisto davinį. Man pasisekė: vis dėlto buvau iš gerbiamos "pamilijos". Kitiems tokios išdaigos kainuodavo brangiau", - rašė Sniečkus savo užrašuose. 1917 m. Sniečkus kartu su 11 gimnazistų bažnyčioje atsisakė klauptis. Vyresniųjų klasių gimnazistai buvo išvaryti iš mokyklos, kiti vėliau pakliuvo į frontą. Jauniausiam Antanui teko palyginti nedidelė bausmė – buvo sumažintas elgesio pažymys ir maisto davinys.³

Gimnazijoje buvo įvairių pedagogų, bet Sniečkus teigiamai atsiliepė tik apie matematikos mokytoją Z. Žemaitį (1946–1948 m. Vilniaus universiteto rektorius) ir klasės auklėtoją, kalbininką J. Balčikonį (1950–1952 m. Sniečkus jį apsaugojo nuo represijų).

Mokykloje Sniečkus išitraukė į politinę veiklą. Iš pradžių dalyvavo gimnazistų "Bešalių" draugijoje, savo idėjomis artimai eserams liaudininkams (aušrininkams). Tačiau 1917 m. revoliuciniai įvykiai Rusijoje radikaliam pakeitė jo pažiūras. Po Vasario revoliucijos Antanas tapo bolševikų partijos rėmėju: dalyvavo jos organizuojamose demonstracijose, mitinguose, platino atsišaukimus. "Ypač gi mano simpatijos bolševikams sustiprėjo po liepos įvykių, – 1973 m. prisiminė Sniečkus. – Tada užsidaręs kambaryje prisiekiau Leninui būti jam ištikimu visą gyvenimą". 1917 m. jis bandė įstoti į gimnazijoje veikusią socialdemokratinės krypties Visuomenininkų organizaciją (jos keletas narių buvo RSDDP nariai), tačiau dėl jaunumo (14 metų) jo nepriėmė. Voroneže Sniečkus klausėsi lietuvių bolševikų Vinco Mickevičiaus-Kapsuko ir Zigmo Angariečio kalbų. Rusijoje susiformavusių bolševikinių pažiūrų jis jau nekeitė visą gyvenimą. "Mano gimimo diena iš tikrųjų yra 1917 m. spalio 25-oji", – nuoširdžiai tvirtino Sniečkus.⁴ Ši bolševikinio perversmo ir komunistinio režimo Rusijoje įtvirtinimo data tapo svarbiausia jo gyvenime.

Sovietų Rusijai su Vokietija pasirašius Bresto taiką, 1918 m. atsirado galimybė grįžti į Lietuvą. Sniečkai šią žinią sutiko džiūgaudami, tačiau Antanas apie tai nenorėjo ir girdėti. Jis dar bandė įstoti į bolševikų formuojamą ginkluotą būrį, bet ir vėl dėl amžiaus jam buvo atsakyta. Tik motinos ir brolių spaudžiamas, jis nenoriai sutiko vykti namo. Grįžęs į gimtinę, Sniečkus kurį laiką dirbo tėvų ūkyje. Užsidedęs komunizmo idėjomis, jis kartu su broliu Viktoru norėjo įkalbėti namiškius sudaryti komuną, įtraukiant į ją visus apylinkės vienkiemius. Išgirdusi jų šnekas

Gimnazistai. 1915 m. A. Sniečkus paskutinėje eilėje pirmas iš kairės

Pašto telegrafo kursų klausytojai Kaune 1919 m. pradžioje. A. Sniečkus sėdi ant žemės antras iš kairės

motina rimtai pasipiktino: "Aš jums parodysiu komunas! Ne jūsų dar ūkis, nešeimininkaukite prieš laiką..."⁵ Antanas tėviškėje demonstratyviai stengėsi atsiriboti nuo privačios nuosavybės. Išbuvęs pusmetį namuose, jis retai miegojo namuose, kartu su samdiniais nakvodavo arklidėse, jodavo naktigonėn, visur stengdavosi pabrėžti savo "proletariškumą".

1919 m. pradžioje Sniečkus įstojo į pašto ir telegrafo darbuotojų kursus, kuriuos baigė tų pačių metų vasarą. 1919 m. rugpjūčio mėnesį jis pradėjo dirbti Alytaus pašto įstaigoje telegrafo linijų prižiūrėtoju. Tėviškėje lankydavosi labai retai.

Pagrindiniu jo gyvenimo užsiėmimu jau tada tapo pagrindinė komunistinė veikla. Jis gaudavo iš Raudonosios armijos dalinių komunistinę literatūrą ir ją platindavo Lietuvoje, pats ja domėjosi, daug skaitė. Antanas šventai ir nuoširdžiai tikėjo ypatinga proletariato misija ir pasauline komunizmo pergale. Kaip ir visi bolševikai, jis buvo įsitikinęs, kad tai galima pasiekti tik revoliuciniu ir prievartos keliu. Apie tai kalbėjo V.Leninas ir kiti Rusijos vadai. Lietuvoje reikėjo padaryti taip, kaip Rusijoje – nelegalia veikla sukelti masių nepasitenkinimą ir ginkluotu būdu nuversti "buržuaziją". Toks primityvus mąstymas tada ir vėliau buvo būdingas daugeliui Lietuvos komunistų. Jie nesuvokė lietuvių tautos siekių, kuri, ištroškusi laisvės, visomis išgalėmis kūrė ir stiprino savo valstybę, stengėsi ją apginti. Sniečkui, tada bręstančiam komunistinių-kosmopolitinių pažiūrų aplinkoje, nacionaliniai klausimai vis labiau darėsi nesuprantami ir net priešiški (jis niekada nepripažino, bent jau viešai, lietuvių tautos teisės į savarankišką egzistavimą). Faktiškai tada lietuvių komunistai (V.Kapsukas, Z.Angarietis) prieštaravo net pačiam Leninui. Jie be didesnių skrupulų atmetė tautų apsisprendimo šūkį kaip smulkiaburžuazinį, nesutiko su "savarankiškų" sovietinių tautinių respublikų sukūrimu ir rėmė federacinę sovietų Rusiją, kuriai, be Lietuvos, turėjo priklausyti kitos buvusios imperijos teritorijos: Ukraina, Lenkija, Suomija ir kt. J.Stalinui netgi teko primygtinai įkalbinėti lietuvių komunistus, kad tie tik taktiniais sumetimais paskelbtų Lietuvos tarybų socialistinę respubliką.

Slapti vienminčių susibūrimai, sėkmingi užduočių įvykdymai, draugų pagarba, nuolatinė rizika ir kita pagrindinė

veikla 16–17 metų jaunuoliui taip pat buvo svarbus gyvenimo reiškiny, turintis romantinio heroizmo bruožų. Todėl jaunystėje Sniečkaus pagrindinė veikla prieš nepriklausomą Lietuvą ir jos jauną demokratiją buvo daugiau įkvėpta idealistinių paskatų nei praktinių, karjeristinių sumetimų. Jis buvo įsitikinęs marksizmo idėjų ir savo veiklos teisumu.

1920 m. rugpjūčio mėnesį Sniečkus įstojo į nelegalią Lietuvos komunistų partiją. Buvo išrinktas Alytaus parajonio komiteto sekretoriumi, įgijo Mato slapyvardį. Nuo tada daugeliui jis tapo tiesiog "Draugas Matas". Sniečkus kartu priklausė ir Suvalkijos bendrajai profsajungai, buvo šios kairiosios profsajungos Alytaus skyriaus valdybos sekretoriumi. 18 metų jaunuoliui tai buvo atsakingos pareigos, padėjusios jam mokytis administracinio darbo.

Dėl Antano komunistinių pažiūrų prasidėjo pirmieji rimti konfliktai su namiškiais. Bolševikų ideologijos nuostatos jį vis labiau tolimo nuo artimųjų – motinos, seserų ir brolių. Jų santykiai vis labiau šalo. Baisiausia dėmė ir gėda Sniečkui buvo tėvų "buožinė" kilmė, brolių "eseriškos" pažiūros (rėmė liaudininkus). "Iš tėviškės išėjau, nes nusprendžiau nutraukti su ja ryšius, ir nuo 1919 metų su tėviške jokių materialinių ryšių neturiu. Nuo 1921 metų apskritai nesu buvojęs tėviškėje", – taip rašė Sniečkus 1940 m. gruodžio 15 d.⁶ Gal todėl ši gyvenimo aplinkybė ("tikrosios" klasinės kilmės trūkumas) vertė jį dažnai būti kur kas radikalesnį, negu to reikalavo sąlygos. Dėl idėjinių priežasčių atsižadėjęs tėvų, o dėl politinių – nepriklausomos Lietuvos, Sniečkus nuo 1920 m. tapo komunistu bei ištikimu Rusijos komunistų partijos (vėliau VKP(b)-SSKP) imperinės politikos įrankiu Lietuvoje.

1921 m. sausio 28 d. Sniečkus buvo suimtas. Jis buvo kaltinamas draudžiama komunistine veikla, komunistinės literatūros platinimu. Tardomas aiškino, kad jis priklausęs tik Alytaus darbininkų profsajungai, norėjęs jos skyrių įkurti Krokialaukyje. Iki teismo jis buvo įkalintas Kauno kalėjime. Ten susipažino su vienu iš LKP CK sekretorių K.Požela ir kitais komunistais.

Tokia Antano padėtis jo šeimai darė didelę gėdą. 1921 m. vasario 16 d. jo brolis studentas Viktoras, jau dirbantis Valstybės

kontrolės departamente, raštu kreipėsi į armijos teismo valstybės gynėją. Pabrėždamas brolio Antano nepilnametystę, jis prašė išleisti brolių iš kalėjimo, taip pat bandė paaiškinti susižavėjimo komunizmu priežastis: "Visą jo buvimo laiką Alytuje aš turėjau su juo ryšius, kurių svarbiausias tikslas buvo sulaikyti jį kaip neapsišvietusį, nežinantį gyvenimo bėgio, visą kuo įdomaujančią jaunikaitį nuo dalyvavimo neaiškiuose gyvenimo apsišvietimuose... (...) Jei areštas įvykdytas ne apsirikimu, jei jis tik įtariamas bolševizme, tai jo pasielgimas suprantamas: vaikėzas, įdomaudamas gyvenimu ir nieko blogo nematydamas, griebėsi visokių šaltinių išsiaiškinimui.... aš apsiimu už jo priešvalstybinį darbą visą atsakomybę ant savęs iki kol leis įstatai, duodant parašą".⁷ (1922 ir 1926 metų amnestijos šią bylą anuliavo).

Kadangi tardytojas tvirtų įkalčių neturėjo, Sniečkus kovo 21 d., laiduojant broliui, iš kalėjimo buvo paleistas ir, policijos prižiūrimas, apsigyveno Kaune. Čia dirbo Lietuvos Raudonajame Kryžiuje ir "Šviesos" bendrovės leidykloje, kur buvo leidžiamos marksistinio pobūdžio knygos. Tačiau byla komplikavosi. Pagal 1921 m. birželio 6 d. surašytą kaltinamąjį aktą byla buvo nutarta perduoti kariuomenės teismui. LKP vadovybei patarus, Sniečkus pradėjo gyventi nelegaliai, dirbo spaudos darbus (padėjo leisti legalų laikraštį "Darbininkų reikalai", tvarkė J.Janonio eilėraščių rinkinį), organizavo politinių kalinių šelpimą.

LKP CK rekomendavo Sniečkui nelegaliai emigruoti į Rusiją. 1921 m. liepos 21 d. Karolio Poželos parašytame mandate apie Anteką (A.Sniečkę) nurodyta, kad jis rekomenduojamas mokytis Maskvos partinėje mokykloje. Kaune Antanas atsisveikino su seserimi Gražina. Apsivilkęs raudonarmiečio milinę, jis nuėjo į stotį, kur stovėjo į Sovietų Rusiją iš nelaisvės grįžtančių raudonarmiečių ešelonas. Įsimaišęs į jų tarpą, jis laimingai išvažiavo iš Lietuvos. O tuo metu Lietuvos policija paskelbė Antano Sniečkaus paiešką: "Armijos teismas ieško pasislėpusio nuo teismo ir tardymo piliečio Antano Sniečkaus, 18 metų amžiaus, iš Šakių apskrities Būblelių valsčiaus ir kaimo, žymės: vidutinis ūgis, šviesūs plaukai, rudos akys, stambi kūno sudėtis".⁸ Taip prasidėjo nelegalus, pilnas pavojų Sniečkaus gyvenimas.

PARTINIS AGENTAS

Atvykęs į Maskvą, Sniečkus susipažino su LKP vadovu Rusijoje Vincu Kapsuku. Priėmė jį maloniai, tačiau dėl partinių kadro trūkumo Sniečkų LKP CK užsienio biuras nusiuntė į Smolenską. Šis miestas jo gyvenime paliko žymų pėdsaką. Čia jis dirbo LKP CK spaustuvėje, įvairių komunistinių leidinių, nelegaliai siunčiamų į Lietuvą, redaktoriumi, vakarais mokėsi universiteto darbininkų fakulteto socialiniame-ekonominiame skyriuje, dalyvavo ČON'o (/rus./ časti osobovo naznačenija – V.T.) – ypatingosios paskirties dalinių operacijose prieš maištingai nusiteikusius valstiečius ir kitus antisovietinius "elementus".

Tačiau čia, Sovietų Rusijoje, Sniečkus buvo ne tik politinis emigrantas, bet ir potencialus partinis agentas "kovai prieš buržuazinę Lietuvą". Jis net neturėjo teisės vadintis savo tikroju vardu ir pavarde. Smolenske visi jį pažinojo kaip Ivaną Aleksandrovičių Bogomolovą. Dėl to jam teko patirti kai kurių problemų. 1921–1924 m. SSRS vyko Rusijos komunistų partijos narių valymo kampanijos. Visose įmonėse ir įstaigose sudarytos specialios partinės komisijos sprendavo, ar galima vieną ar kitą narį palikti partijoje. RKP(b) Smolensko universiteto partinės organizacijos komisijai kilo neaiškumų dėl jo kilmės, biografijos, o svarbiausia – pavardės. Sniečkus pats negalėjo pasiaiškinti. Komisija nutarė pašalinti Sniečkų iš partijos ir pareikalavo atiduoti partinį bilietą. Teko kreiptis pagalbos į Maskvą. LKP atstovybė prie Kominterno vykdomojo komiteto pateikė visus reikiamus paaiškinimus. Sniečkus liko partijoje.

Darbas spaustuvėje taip pat buvo susijęs su konspiracija. Kartą laikraščio "Komunistas" paskutiniajame puslapyje buvo išspausdintas Smolensko miesto ir spaustuvės pavadinimas. Atvykęs iš Maskvos leidyklos vadovas Z. Angarietis perpyko: "Kur tavo protas, – užsipulė jis Sniečkų, – dėti spaustuvės ir miesto pavadinimus į laikraštį, kuris nelegaliai siunčiamas į Lietuvą".¹ Daugiau tokių klaidų Sniečkus nedarė. "Rabfake" (darbininkų fakultete) Sniečkus mokėsi gerai, vadovavo leninizmo rateliui, aktyviai dalyvavo partinės organizacijos veikloje, buvo išrinktas rajono partinės konferencijos delegatu. 1924 m. gruodžio mėnesį

fakulteto partorgas N.Keino charakteristikoje apie Antaną rašė, jog jis "gali dirbti vadovaujantį darbą". 1924 m. jis tapo spaustuvės vadovo Angariečio pavaduotoju. Tai buvo partijoje pirmos atsakingos pareigos, atvėrusios jam politinės karjeros duris. Tais pačiais metais jis su patariamojo balso teise dalyvavo LKP IV suvažiavime Maskvoje. Sniečkaus partinė padėtis vis labiau stiprėjo.

1925 m. Sniečkus buvo paskirtas LKP atstovybės prie Kominterno vykdomojo komiteto techniniu sekretoriumi, gerai sutarė su Angariečiu. Atvykęs į Maskvą jis įstojo į Plechanovo liaudies ūkio instituto Ekonomikos fakultetą. 1925–1926 m. Sniečkus atsidūrė politinių įvykių sūkuryje. Jam teko dalyvauti Kominterno vykdomojo komiteto plenumų posėdžiuose, kuriuose vyko arši J.Stalino ir jo šalininkų kova su opozicionieriais (L.Trockiu, G.Zinovjevu ir kt.). Sniečkus be jokių išlygų buvo Stalino pusėje, juo labiau kad jį rėmė daugelio užsienio valstybių komunistų partijų vadai, iš jų ir Lietuvos. Stalinas Sniečkui tada buvo tikras marksistas, Lenino mokinys ir pasaulinio proletariato vadas. Ypač Sniečkui imponavo stiprus Stalino charakteris, nekompromisinis jo požiūris į socializmo sukūrimą Sovietų Sąjungoje.

Įvykiai, kardinaliai pakeitė Sniečkaus gyvenimą, prasidėjo 1926 metais. Anot Sniečkaus atsiminimų (1973 m.), Angarietis dar 1926 m. pavasarį jam pasakė:

- Reikia važiuoti į pogrindį.
- Leiskite dar pasimokyti.
- Ach, tu, inteligentėli.

Tada Karolis Požela mane apgynė:

- Mokykis. Kai reikės, pašauksime.²

1926 m. LKP vadovybėje įvyko rimtas konfliktas. Lietuvoje gegužės mėn. liaudininkams ir socialdemokratams laimėjus rinkimus, komunistai buvo išleisti iš kalėjimų ir galėjo netrukdomai veikti. Lietuvoje esantys LKP lyderiai K.Požela ir J.Greifenbergeris nutarė veikti savarankiškiau ir, rugsėjo 2 d. Kaune sušaukė CK plenumą, įvykdė politinį perversmą partijoje – išrinko CK Politinį biurą iš Kaune gyvenančių komunistų, kai tuo metu Stalino palaikomas LKP CK Politinis biuras buvo Maskvoje

A.Sniečkus su draugais Smolenske 1925 m.

A.Sniečkus po suėmimo. Kaunas 1930 m.

(vadai Angarietis ir Kapsukas). Rugsėjo 7 d. Požela kreipėsi į Kominterną, prašydamas pašalinti iš “Komunisto” redakcijos Kapsuką. Jis pareiškė, kad daugiau nesiųs į Maskvos komunistinį universitetą Lietuvos atstovų. Tai buvo nedovanotina Poželos ir jo draugų klaida. Jie dar nesuprato, kad Kominternas tėra aklas Kremliaus įrankis ir kad Stalinas niekad nepakęs savivaliavimo. Poželai buvo ruošiamas pamaina. Kaip rašo lietuvių disidentas istorikas Antanas Terleckas, “galima daryti prielaidą, kad 1926 m. gruodžio perversmą Lietuvoje inspiravo ne kas kitas, o pats Stalinas”. Tikslas – Lietuvą turi valdyti stipri ir stabili politinė jėga, sugebanti atsispirti Lenkijai ir palaikanti draugiškus santykius su Sovietų Sąjunga. Ši jėga turėjo sutriuškinti Poželą ir jo bendraminčius.³

Po 1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversmo, LKP vadovų ir daugelio narių arešto (apie 350 komunistų), siekdama sustiprinti LKP branduolį, o faktiškai atkurti LKP, Maskva nelegaliam darbui į Lietuvą pasiuntė keletą ištikimų žmonių: P.Jankauską, E.Bilevičių ir antrojo kurso studentą Sniečką. Pastarasis, vykdamas per Latviją, policijos buvo sulaikytas, bet po kelių dienų paleistas. Sniečkus į Kauną atvyko 1926 m. gruodžio 27 d. su padirbtais Lietuvos Respublikos pasais – Antano Jankaus ir Antano Skardžiaus pavardėmis. Čia jis sužinojo, kad tą dieną buvo sušaudyti K.Požela ir kiti trys LKP vadai. Kominternas sukėlė propagandinį protesto triukšmą, tačiau Stalinas nesiėmė jokių rimtų politinių ar diplomatinių žingsnių prieš naują neteisėtą Lietuvos valdžią. Matyt, tokia padėtis jį tenkino. Autoritarinė Smetonos valdžia, įvedusi nedemokratinį režimą, labai praverė Stalinui 1939–1940 metais.

1927 m. sausio 6 d. Sniečkus buvo kooptuotas į LKP CK narius ir išrinktas LKP CK sekretoriato nariu, atsakingu už agitacinį propagandinį ir organizacinį darbą. Pagrindiniai LKP vadovai – V.Kapsukas ir Z.Angarietis buvo Maskvoje. Rekomenduodami 24 metų Sniečką į šį postą, matyt, jie išvelgė jo idėjinį principingumą, pareigingumą, stropumą ir paklusnumą savo vadovybei. Taip netikėtai mažai kam žinomas partijoje žmogus tapo vienu iš įtakingiausių LKP vadų. Tiesa, tuo metu Lietuvoje tarp partiečių didesnę politinę svorį ar autoritetą turėjo Karolis

Grosmanas (Didžiulis po 1940 m.), Juozas Stimburyš, Kazys Sprindys.

Iš pradžių Sniečkus manė nesąs vertas šių pareigų. 1927 m. vasario 29 d. jis rašė Angariečiui: "Mano nuomone, manęs negalima imti į šitą vietą, kur esu paskirtas. Tiesa, tas paskyrimas nereiškia "jiedinonačalijos (/rus./ vienvaldystės - V.T.) svarbiais klausimais. Mes jau griežtai vieni kitiems pasakėme, kad dirbti reikia kolektyviškai. Bet vis tiek, nors ir tokiois sąlygomis būtų per ūmai, kas link manęs nutarta. Aš tai iš pradžių paaiškinau ir dabar kartoju".⁴ Žinoma, Maskvoje tai buvo įvertinta kaip kuklumo pasireiškimas.

Sniečkus stengėsi Lietuvoje realizuoti Angariečio nurodymus – destabilizuoti politinę padėtį, organizuoti streikus. Sniečkus vadovavo nelegalios LKP spaudos leidimui, stengėsi patraukti į savo pusę kai kurias profsajungas, 1928 m. organizavo kairiųjų kandidatų dalyvavimą ligonių kasų tarybų rinkimuose.

1927 m. kovo mėn. LKP CK Sekretoriatas nutarė Sniečkų paskirti komunistinės spaudos vedėju. Jis redagavo laikraščius "Tiesa", "Šalin fašizmas", rašė straipsnius žurnalams "Komunistas", "Balsas". Sniečkus buvo vertinamas kaip vienas labiausiai marksistiškai išsilavinusių LKP vadovybės narių.

1927 m. rugsėjo mėn. daugumai LKP CK narių išvykus į Maskvoje vykstančią LKP IV konferenciją, komunistams vadovauti Lietuvoje buvo paliktas Sniečkus. Spalio 3 d. išrinkus LKP CK Politinį biurą – aukščiausią LKP vadovybę, Sniečkus į ją nepakliuvo. Jis tapo CK Sekretoriato nariu ir LKP CK sekretoriaus K.Grosmano pavaduotoju, atsakingu už organizacinę propagandinę darbą. Faktiškai tai buvo pagrindinės partijos administratoriaus funkcijos. Per Sniečkaus rankas ėjo visos LKP organizacinės problemos ir ryšiai su Maskva. Be to, 1928 m. Lietuvos policijai suėmus Grosmaną, Sniečkus tapo svarbiausiu nelegaliu Kominterno atstovu Lietuvoje, nors iki 1936 m. visi partiniai reikalai Lietuvoje buvo tvarkomi kolegialiai. 1928 m. birželio mėn. LKP CK plenumė Maskvoje Sniečkus perskaitė pagrindinį pranešimą apie bendrą partijos padėtį ir veiklą. Plenumas priėjo išvadą, kad LKP padėtis Lietuvoje yra krizinė. Nuo tada Sniečkus tapo vienu iš įtakingiausių LKP vadovų Lietuvoje.

Lietuvoje iš senesnių LKP veikėjų Sniečkaus beveik niekas nepažinojo, bet visi žinojo, jog jis, atsiųstas iš Maskvos, yra Stalino ir Kominterno politinio kurso vykdytojas. Sniečkus ne kartą užsimindavo apie asmeninius pokalbius ir ryšius su V.Kapsuku ir Z.Angariečiu. Besąlygiškas LKP narių bolševikinis paklusnumas vadams ir Kremliaus nurodymams vertė neabejoti Sniečkumi, kaip vienu iš LKP vadovų, nors ir beveik pačiu jauniausiu. Sniečkus nuo pat pirmųjų dienų Lietuvoje buvo reto darbštumo ir savidrausmės pavyzdys, turėjo gerą sveikatą, stiprią valią bei ištvėrę. Gal todėl jis greitai pelnė LKP narių autoritetą. Be to, Sniečkus partiniuose reikaluose beveik su visais elgėsi oficialiai ir net griežtai. Dėl to jis taip ir neįgijo artimų draugų, su kuriais būtų buvę galima pasidalyti savo asmeniniais rūpesčiais, planais, nors artimesnių žmonių, kuriems jis skirdavo didesnę dėmesį, atsirasdavo. Reikia pripažinti to meto komunistų, tarp jų ir Sniečkaus, asmeninę drąsą. Kaip parodė 1926 m. perversmas, tada komunistai rizikavo mirtimi arba ilgais kalėjimo metais. Dauguma komunistų įkalinimo vietose atsisakydavo rašyti malonės prašymus. Kurie taip padarydavo, Sniečkus reikalavo šalinti iš partijos ar kitaip bausti. Kompromisų su “buržuazine” valdžia neturėjo būti.

Nors ir būdamas priklausomas nuo Maskvos, kai kuriais politiniais klausimais Sniečkus turėdavo savo nuomonę. 1928 m. Kominterno VI suvažiavime Vakarų socialdemokratai, ypač kairysis sparnas, buvo įvertintas kaip “labiausiai pavojingas” ir faktiškai prilygintas fašistams. Toks Kominterno programos teiginys, o tiksliau – Stalino požiūris, sukėlė prieštaravimų tarp komunistų Lietuvoje. Sniečkus buvo už bendradarbiavimą su kairiosiomis jėgomis, opoziciškai nusiteikusiais inteligentais. Pavyzdžiui, 1927 m. rugsėjo mėn. Lietuvoje įvyko socialdemokratų partijos suorganizuotas, tačiau nepavykęs sukilimas prieš tautininkų valdžią. Sniečkus atsišaukime ragino socialdemokratų ir liaudininkų eiti kartu su komunistais. LKP CK narys A.Lifšicas su tuo nesutiko. “Ko tuos s-d ir eserų gini?” – klausė jis Sniečkaus. Jie susiginčijo, bet įrodyti vienas kitam savo tiesos nesugebėjo. “Tebūnie, bet Kapsukas geriau už tave

parašytų”, – pasakė A.Lifšicas, matyt, žinodamas kairuoliškas Kapsuko pažiūras.

1927 m. pavasarį Sniečkaus gyvenime įvyko reikšmingas įvykis, nors iš pirmo žvilgsnio niekuo neišsiskiriantis iš kitų. Kovo mėnesį jis susipažino su Kauno universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto istorijos skyriaus I kurso studente, komjaunuole, gražių veido bruožų Mira Bordonaitė – Kauno hebrajų (žydų) mokyklos mokytojo dukra. "Buvo jis jaunas – vos 24 metų, kresnas, plačiapetis, atviro veido, maloniai besišypsantis vaikinai. Tamsiai rudos, skvarbios akys žvelgė įdėmiai, rimtai, bet nepiktai", – rašė apie pirmą pažintį M.Bordonaitė. – (...)...kai susipažinau su Antanu, buvo jis man romantiška, paslaptinga būtybė. Visi kiti draugai, su kuriais susitikdavau, gyveno čia pat Kaune, ir nė neklausinėdama galėdavau suprasti, iš kur jie...(...) .O jis buvo žmogus, atsiradęs iš niekur. Kantrus, taktiškas, nelabai šnekus".⁵

Susitiko jie dėl partinių reikalų. Nuo tada Bordonaitė tapo Sniečkaus padėjėja, sekretore: padėjo rengti pagrindinę spaudą, atlikinėjo ryšininkės pareigas. Iš pradžių tarp jų buvo beveik tik oficialūs santykiai, tačiau ilgainiui jie peraugo į abipusį supratimą, prisirišimą ir dviejų jaunų žmonių meilę. Žinoma, Antanui patiko ir Miros idėjinis principingumas.

Pirmoji pažintis su Mira Sniečkui, matyt, didesnio įspūdžio nepadarė. "Ta mergička lyg ir nieko, bet ji dviejų žodžių nepasako nesusikeikusi, – skundėsi Sniečkus savo kolegai V.Šimensui. – Ir keikiasi kaip vežikas – negražu klausytis". Kitą kartą, sutikęs Bordonaitę, pasakė: "Žinai ką, štai surašiau visų tavo sakomų keiksmazodžių reikšmes. Kai nueisiu, paskaityk". Jai, norėjusiai kalbėti kaip visi proletarai (keiktis rusiškais keiksmazodžiais), nemalonu tai buvo girdėti. "Perskaičiusi... ir keiktis nustojau, ir susitikti su juo ilgai nediršau", – rašė ji savo atsiminimų knygoje "Draugas Matas".

Sniečkus daug laiko skyrė nelegalios literatūros leidimui. Lietuvoje veikė "Spartako", "Kovos" pagrindinės spaustuvės, tačiau jos nepajėgdavo spausdinti didesnio skaičiaus spausdinių. LKP CK, susitaręs su Vokietijos komunistų partijos vadovybe, suorganizavo komunistinės literatūros leidimą Rytprūsioose. Vien 1927 m. Sniečkui, atsakingam už literatūros gabenimą ties

Eitkūnais–Kybartais ir kitose vietose, teko nelegaliai pereiti kelis kartus Lietuvos–Vokietijos sieną. Dažniausiai sieną kirsdavo netoli Kybartų. "Nešėme kiekvienas po maišą literatūros ant pečių. Tiesa, man buvo uždrausta šitie dalykai, bet argi atsiliksi nuo draugų (o "juodo darbo" niekada nevengiau, būdamas visokiuose sąlygose – ir legaliose, ir nelegaliose). Ruduo. Tamsi naktis. Molis. Slysta kojos. Maišas tempia atgal. (...) Po kurio laiko girdime žingsnius – manome, pasieniečiai. Turėjau brauningą (pogrindžio reikalams – išimtiniam atvejams). Sumišome – šauti ar pasiduoti? Buvau visai nepatyręs, niekada iš brauningo nešovęs “, – vėliau rašė Sniečkus, laimingai įvykdęs šią užduotį.⁶

Sniečkus konspiracijos sumetimais dažnai keitė savo gyvenamąją vietą. Nuomodavo kambarį kaip studentas, nešiojo ateitininkų korporacijos kepuraitę, vaikščiojo susikūprinęs, truputį palenkta galva, kad jo veido nežiūrėtų saugumo agentai. Lietuvos žvalgyba jo pėdsakus aptiko 1928 m. pradžioje. Agentas “Spartakas” 1928 m. balandžio 16 d. pranešė kriminalinei policijai, kad balandžio 15 d. 20 val. Jonavos gatvėje Kaune įvyko LKP CK posėdis, kuriame dalyvavo “Mikas”, “Matas” (Sniečkus – V.T.), “Petras” ir žydas su auksiniais dantimis. Po to pateiktas išsamus posėdžio aprašymas. Aišku, kad tame posėdyje dalyvavo giliai užsikonspiravęs saugumietis. Agentų pranešimuose jis buvo vadinamas Mažojo Makso, vėliau Motiejaus slapyvardžiais, o nuo 1930 m. – Mato. "Matas dabar vaikščioja apsiželdinęs rusva barzda, barzda nedidelė ir atrodo lyg 2–3 savaites neskusta, vaikščioja su juodu paltu ir pilka skrybėle". Politinėje policijoje apie jo išvaizdą buvo žinomos tokios žinios: vidutinio ūgio, labai tvirto kūno sudėjimo, plačių pečių, tamsių plaukų, pilno ir apvalaus veido, rudų akių, turintis atsišliejusią ir raukšlėtą kaktą, storalūpis ir kt.⁷

Gyvendamas įvairiose vietose, Sniečkus patyrė įvairių nutikimų. Aukštuosiuose Šančiuose namo šeimininkai bandė už jo ištekinti savo vienintelę dukterį. Tėvai kasdien jį kviesdavo pietų ir vakarienės, vaišindavo didžkukuliais ir antpilais, duktė grodavo gitara. Sniečkus spruko iš šio prieglobsčio ir persikėlė gyventi į Brazilką – Kauno darbininkų rajoną. Čia gyvenimo sąlygos buvo sunkios, o ypač kankindavo blakės. Perpratęs įvairias konspiracines gudrybes, neretai patirdavo netikėčiausių nuotykių.

Kartą nakvojant pas jį globojusius Radzevičius, užėjo kaimynas. Sniečkui teko 3 valandas tūnoti naftalino pribarstytoje spintoje. Kai kaimynas išėjo ir buvo atidaryta spinta, Sniečkus išvirto iš jos beveik be sąmonės.

Reikia pažymėti, kad pagrindinę LKP globojo ne tik Maskva, bet ir pasiturintys Lietuvos žydai, kurie, matyt, rėmė komunistus ir materialiai. Sniečkus ne kartą rasdavo prieglobstį Lietuvos Respublikos valstybės loterijos direktoriaus Jurgio Štromo namuose, slapstėsi pas pasiturinčius Veisus ir kt.

1930 m. balandžio 7 d. Kaune Sniečkus kartu su LKP CK sekretoriato nariais J.Kasperaičiu ir P.Jankausku buvo suimtas. Lietuvos laikraščiai skelbė: "Didelis smūgis komunistams!", "Komunistų medžioklė pavyko" ir pan. Keletą dienų žvalgyba negalėjo nustatyti Sniečkaus asmenybės. Pagaliau jį atpažino Voroneže mokėsis tardytojas J.Novickas. Tardomas Sniečkus atsisakė duoti parodymus. "Sniečkus-Jankus pripažįstąs faktą, kad priklausąs komunistų partijai, bet to nelaikąs nusikaltimu", – buvo rašoma kaltinamajame akte.⁸ Byla užsitęsė beveik metus. 1931 m. vasario 26 d. Sniečkui ir jo kolegoms buvo surengtas uždaras kariuomenės teismas. Prokuroras Gudavičius, juos apkaltinęs esant svetimos valstybės agentais ir žvalgybos darbuotojo Palijausko nužudymu, pareikalavo mirties bausmės. Kaltinamieji atsisakė advokatų. Sniečkus teisme pasakė komunizmą propaguojančią kalbą. "Pirmas atsistojo Sniečkus. Tai jaunas, apvalaus veido, žemo ūgio, labai žvalus vyrukas, – rašė kitą dieną laikraštis "Lietuvos žinios". – Sniečkaus kalba padarė įspūdžio".⁹ Sniečkus buvo nuteistas 15 metų sunkių darbų kalėjimo.

Kodėl Sniečkus su kitais komunistais, kurių veiklą nuolat kontroliavo saugumas, taip netikėtai buvo suimti, nėra dar visiškai aišku. Kriminalinė policija oficialiai skelbė, kad Kominterno nurodymu LKP 1930 m. gegužės 1 d. turėjo rengti demonstracijas ir streikus, todėl buvo imtasi preventyvių priemonių. Matyt, sumanymo būta žymiai slaptesnio ir gudresnio. Lietuvos katalikų bažnyčia dėjo įvairias pastangas susigrąžinti iš SSRS įkalintus kunigus. Vyko ilgos slaptos derybos, kurias vis dėlto 1933 m. vainikavo sėkmė.

Po teismo Sniečkų kalėjime aplankė jo motina. Visos šeimos vardu ji pasiūlė jam turimą turtą (namus, žemę), jei tik jis sutiktų paduoti malonės prašymą ir grįžti į normalų gyvenimą. Antanas juokdamasis šį pasiūlymą atmetė. Kauno kalėjime už įvairius drausmės pažeidimus Sniečkus buvo įvairiai baudžiamas, laikomas psichikos ligonių kameroje. Per 3,5 kalėjimo metų jis 30 parų praleido karceryje, 12 parų badavo. Kalėjime Sniečkus pasižymėjo geležine valia, turėjo nemažą įtaką kitiems politiniams kaliniams.¹⁰

1933 m. spalio 19 d. SSRS ir Lietuvai pasikeitus politiniais kaliniais, iš kalėjimų buvo išleisti 24 komunistai, tarp jų ir Sniečkus. Jis buvo pirmas sovietų pateiktame sąrašė – tai rodė, kokią reikšmę jo asmenybei skyrė Maskva. Viena iš seserų (matyt, Gražina), atvykusi atsiveikinti su Antanu, prašė dviejų dalykų: parašyti bent vieną laišką ir niekada daugiau nebegrįžti į Lietuvą. "Tu gali išvykt ten, kur tavęs dar nepažįsta, pagaliau ir Sovietijoje užteks tau darbo", – kalbėjo sesuo. Lietuvių enciklopedijoje teigiama, kad brolis pažadėjo tai padaryti.¹¹ M.Bordonaitė pastebi, kad "Antanas juokėsi, visai išsisukinėjo, bet jokio pažado nėra davęs ir negalėjo duoti".¹² Kad ir kaip ten būtų, Sniečkus laiško neparašė ir po kelerių metų atvyko į Lietuvą.

Atvažiavęs į Maskvą, dabar jau kaip lietuvių politinis emigrantas – Antanas Beržas, nuo 1933 m. jis dirbo Kominterne: buvo Internacionalinės kontrolės komisijos darbuotojas, paskui LKP atstovo prie Kominterno vykdomojo komiteto Angariečio pavaduotojas. Tarptautinėje Lenino mokyklos lietuvių sektoriuje dėstė komunistų partijos istoriją. 1934 m. spalio mėnesį buvo priimtas į šios mokyklos aspirantūrą. 1935 m. parašė nedidelę studiją "Valstiečių kova Užnemunėje 1935 m."

Kad nekiltų abejonių dėl jo kilmės ir giminių, 1934 m. Sniečkus savo biografijoje Maskvoje beveik nieko neslėpdamas rašė: "Kai kurie mano giminės ėjo ir tebeina aukštas pareigas pas fašistus, pavyzdžiui, pusbrolis yra pasiuntinys Estijoje, dėdė (ar kitoks giminaitis) yra valstybės kontrolės rūmų vicekontrolierius. Iš artimųjų giminių – brolis tarnauja kariuomenėje veterinarijos gydytoju (turi kapitono laipsnį), kitas brolis prižiūri valstybinį mišką... Abu broliai anksčiau laikėsi eseriškų pažiūrų. Su

Iškeistieji Lietuvos komunistai Maskvoje kartu su V. Kapsuku ir Z. Angariečiu (centre). A. Sniečkus pirmoje eilėje antras iš dešinės. 1933 m.

V. Kapsuko laidotuvės Maskvoje 1935 m. Antras iš kairės K. Preikšas, toliau Z. Angarietis, A. Sniečkus

namiškiais nieko bendro neturėjau ir neturiu, ir aš jų nepaisau. Tiktai sėdinti kalėjime mane retkarčiais aplankydavo brolis girininkas ir jaunesnioji sesuo (studentė), bet paskui dėl to, kad aš nepaklusau jų reikalavimui išeiti iš kalėjimo, padavęs malonės prašymą, ir šie "kalėjimo ryšiai" ėmė šalti. Man priklausančio palikimo atsisakiau".¹³ Sniečkus taip pat pažymėjo, kad jis yra lietuvis ir Lietuvos pilietis, nors Lietuvos saugumo dokumentuose tvirtinama, jog jis 1933 m. priėmė SSRS pilietybę.

Po Kapsuko mirties 1935 m. liepos 19 d. Maskvoje iš 4 asmenų (Z. Angarietis, J. Garelis, A. Sniečkus ir K. Sprindys) buvo sudarytas LKP CK Politinis biuras. Buvo numatyta, kad atvykęs pagrindiniam darbui į Lietuvą čia Sniečkus taps šio biuro vadovu. Tai rodė išaugusį Maskvos pasitikėjimą ir galutinį Sniečkaus pripažinimą.

Maskvoje Sniečkus daug dirbo prie nelegaliai siunčiamos literatūros į Lietuvą, rašė ten partinius laiškus-instrukcijas, kuriuose nurodydavo ką ir kaip daryti. Tačiau ne visi komunistai Lietuvoje jo klausė. 1935 m. kovo 14 d. Angarietis ir Sniečkus parengė "Atvirą laišką", raginantį LKP ieškoti ryšių su Lietuvos eiliniaisiais socialdemokratais ir liaudininkais. Dalis komunistų laišką sutiko su nepasitikėjimu. Kauno partinė organizacija "dėl sektantiškų nukrypimų" iš viso jo nepaskelbė partiečiams. (Po papildomų raginimų laiškas buvo išspausdintas tik 1935 m. rugsėjo mėnesį.) Todėl vis labiau brendo klausimas dėl Sniečkaus grįžimo į Lietuvą – reikėjo nuraminti pačius kairuoliškiausius LKP narius, griežtai centralizuoti vadovavimą LKP, kontroliuoti jos narių veiksmus. Nuomonių įvairovės šioje organizacijoje neturėjo būti.

LKP Lietuvoje buvo negausi ir nepopuliari pagrindinė organizacija. Su ja į jokias kalbas nesileido nei viena opozicinė Smetonai partija, išskyrus 4 dešimtmečio antroje pusėje Liaudininkų partijos kairįjį sparną. Lietuvoje buvo nemažai komunistų, naiviai tikėjusių ginkluota socializmo pergale tiek Lietuvoje, tiek pasaulyje. Tačiau naujos politinio gyvenimo aplinkybės pasaulyje keitė Stalino požiūrį į greitą pasaulinės revoliucijos pergalę. 1935 m. Maskvoje įvykusiame VII Kominterno kongrese buvo atsisakyta ginkluotojo sukilimo prieš "buržuazinę demokratiją" idėjos. Demagogiškai buvo paraginta

suartėti su kairiosiomis (socialdemokratinėmis) politinėmis jėgomis, ir, vadovaujant komunistams, kovoti su fašizmu arba nacionalsocializmu – vienu iš radikaliausių socializmo atmainų. Lietuvoje fašizmas, suprantama, buvo sulygintas su prezidento Antano Smetonos autoritariniu režimu. Šiame kongrese sprendžiamą balse teise dalyvavo Z. Angarietis ir K. Sprindys, patariamąjį – I. Meskupas, o Sniečkus tik svečio teise. Sniečkaus autoritetą dar gožė LKP veteranai.

Remiantis kai kuriomis archyvinėmis nuotrupomis ir LKP veteranų atsiminimais, atvykęs į Maskvą Sniečkus vedė aktyvią LKP veikėją, žydę Mariją Chodosaitę. 1930 m. Sniečkaus padedama ji pabėgo iš Zarasų kalėjimo ir pasitraukė į SSRS. Pabuvusi metus Maskvoje, Chodosaitė jau 1931 m. grįžo į pagrindinį darbą Lietuvoje, tačiau 1934 m. vėl buvo suimta ir nuteista 15 metų kalėti. 1935 m. pasikeitimo politiniais kaliniais tvarka (ne be Sniečkaus pagalbos) ji buvo išleista į SSRS. Matyt, tada Antanas ir Marija susituokė. Apie šią šeimą 1935 m. spalio 20 d. Lietuvos saugumo agentas "Taugėla" rašė: "Sekretoriato sekretorius Sniečkus Antanas, sl. "Matas", prie LKP CK-to užima atsakingą vietą ir po Chodosytės (Chodosaitės - V.T.) sugrįžimo iš Lietuvos su ja apsivedė pagal sovietų vedybinį įstatymą". Skiltyje "Nuomonė dėl žinių" agentas užrašė: "Tikros".¹⁴

Šias vedybas gaubia paslaptis. Beveik nei vienas LKP veteranas, su kuriais šios knygos autoriui teko bendrauti, savo atsiminimuose to nepastebėjo, apie tai nekalbėjo ir Sniečkus. Chodosaitė ir Sniečkus vaikų neturėjo. Matyt, ši aplinkybė vėliau jiems padėjo lengviau išsiskirti. Apie jų asmeninius santykius istorija nutyli. Galima pastebėti, kad M. Chodosaitės atsiminimų knygoje "Audrosė brendusi jaunystė" Sniečkus retai minimas ir visiškai nieko nerašoma apie jų asmeninius ryšius. LKP veteranai užsiminė, kad ji nebuvo tokia išvaizdi ir patraukli kaip M. Bordonaitė, be to, ir vyresnė už Antaną. Sovietiniais metais Chodosaitė labai aukštų pareigų neužėmė, tačiau partinės nomenklatūros sistemoje nebuvo eilinė darbuotoja (dirbo LKP CK sektoriaus vedėja, LTSR Ministrų Taryboje ir kt.).

1936 m. gegužės 27 d. Sniečkus kaip Čekoslovakijos komersantas, vykstaš iš Maskvos į Prahą, išvyko į Kauną. Šį kartą

Sniečkus į Lietuvą atvyko kaip oficialus LKP CK I sekretorius. Čia pirmiausia jis turėjo organizuoti "antifašistinę" liaudies frontą.

Vadovaudamasi Kominterno VI kongreso nutarimais, LKP iš pogrindžio ėmė skelbti apie vieningo "liaudies fronto" sudarymą, kurio programoje jau nebuvo minima proletariato diktatūra, privačios nuosavybės panaikinimas ir kt. Tai buvo slaptasis komunistų planas suburti visus kairiuosius ir net dešiniuosius prieš tuo metu komunistų vadinamą "fašistinę" Smetonos vyriausybę. Tačiau ir dabar Lietuvos kairiosios jėgos neparėmė šios LKP "iniciatyvos", atvirksčiai, stengėsi atsiriboti nuo Maskvos partinių agentų Lietuvoje. Prie komunistų prisijungė tik kairieji liaudininkai (J.Paleckis, M.Gedvilas, M.Gregorauskas ir kt.) ir keletas nepartinių inteligentų grupių (P.Cvirka, V.Krėvė-Mickevičius, V.Montvila, K.Korsakas, S.Nėris, A.Venclova, L.Gira ir kt.). Dėl jų Sniečkus neapsiriko. Visi jie vėliau tapo aktyviais sovietinių okupantų talkininkais, kolaborantais (išskyrus V.Krėvę-Mickevičių), užėmė aukštas pareigas, liaupsino komunistinį režimą.

Apskritai tarpukario Lietuvoje LKP jokio žymesnio politinio vaidmens neatliko. Šiandien sunku atrasti nors vieną jos suorganizuotą politinę akciją, tuo labiau kad ją būtų rėmę žmonės. Viena, ką komunistai darė, tai leido ir platino komunistinę literatūrą (pats Sniečkus buvo "Tiesos" redaktoriumi). Per visus 20 nepriklausomybės metų LKP nepavyko nors kiek rimčiau sukiršinti Lietuvos gyventojų, ji tik plakėsi prie politiškai naudingų ir spontaniškai kylančių įvykių – streikų, mitingų ar demonstracijų. Vėliau tai demonstruodavo kaip savo veiklos rezultatus. Toks LKP neveiklumas ir silpna įtaka Lietuvos politiniame gyvenime, žinoma, kėlė Maskvos nepasitenkinimą. Be to, LKP gretose nuolat buvo demaskuojami partijos išdavikai. 4 dešimtmečio pabaigoje Sovietų Sąjungoje vis labiau kylant įtarumo ir politinio budrumo bangai, dažnos LKP narių išdavystės kėlė NKVD įtarimus, jog kai kurie komunistai yra susiję su Lietuvos valstybės saugumo tarnybomis. Iš tiesų, Lietuvos žvalgyba stengėsi, kad komunistai keltų Maskvai kuo daugiau įtarimų, ir kad su jais, ypač po 1937 m., susidorotų pati Maskva. Kaip paaiškėjo, 1940 m., LKP gretose veikė apie 200 Lietuvos valstybės saugumo departamento (VSD)

slaptųjų agentų. Iki pat 1940 m. saugumo tarnyba tiesiai iš LKP CK Sekretoriato gaudavo visas LKP direktyvas bei Kominterno nurodymus. LKP CK sekretoriaus (Sniečkaus pavaduotojo) Kazio Sprindžio žmona Sprindienė (Stasė Trakimaitė), etatinė VSD agentė, teikė informaciją apie konspiracinius butus, perduodavo vertingų dokumentų fotokopijų, nelegaliosios literatūros pavyzdžių.¹⁵ Kaip teigia A. Terleckas, norėdama kontroliuoti Lietuvos komunistų veiklą, VSD leido Sniečkui vėl netrukdomai veikti trejetą metų. Neatsitiktinai Respublikos saugumo departamentas reisykiais pasikeisdavo su NKVD kai kuria informacija, taip pat buvo tariamasi dėl pasikeitimo politiniais kaliniais. Todėl NKVD organams pakliūdavo dokumentai, "demaskuojantys tarptautinio imperializmo agentus" – LKP narius ne tik Lietuvoje, bet ir SSRS. Taip kylanti Sovietų Sąjungos komunistų masinių represijų banga atsirito iki Lietuvos komunistų partijos.

1936 m. rugsėjo 28 d. Antanas Sniečkus vedė savo seną pažįstamą Mirą Bordonaitę (ši data nurodyta 1950 m. sausio 20 d. Sniečkų šeimai išduotame sutuoktusių liudijime).¹⁶ Vedybos buvo neoficialios, nes civilinės metrikacijos aktai priklausė bažnyčiai, o komunistai, žinoma, ten tuoktis negalėjo. Kaip prisimena LKP veteranas Juozas Bulavas, šiam Bordonaitės sprendimui pritarė vietos Kauno žydų kahalas. Pirmajame šios knygos leidime (1995 m.) buvo rašoma: "Sunku pasakyti, kaip ten iš tikrųjų buvo, tačiau žydų įtaka pagrindinei Lietuvos komunistų partijai buvo didelė, juo labiau kad Lietuvoje buvo antisemitinių nuotaikų ir artėjo Antrasis pasaulinis karas. Žydai vis labiau linko į SSRS pusę".

Dėl pastarosios pastraipos istorikas S. Atamukas knygoje "Lietuvos žydų kelias" pažymėjo, kad "žydų kahalų nuo trečio dešimtmečio vidurio Lietuvoje nebebuvo, jie buvo likviduoti valstybės nutarimu. Tiek A. Sniečkus, tiek M. Bordonaitė buvo netikintys ir jokių ryšių su žydų rabinais, valstybės organų nutarimu tvarkingais religiniais žydų vedybų reikalais, neturėjo. A. Sniečkus Lietuvoje gyveno nelegaliai. M. Bordonaitė pagal konspiracijos taisykles neturėjo teisės ir negalėjo niekur kreiptis savo asmeniniais vedybų reikalais. Bet svarbiausia – žydė Mira Bordonaitė ir žydų

kahalas knygoje sąmoningai, dirbtinai siejami su LKP CK pirmuoju sekretoriumi, su didele žydų įtaka komunistų partijai. Logika aiški”.¹⁷

Tiesą pasakius, man taip pat kilo abejonų dėl šių vedybų, tačiau J.Bulavas, negailėdamas įžeidžiančių žodžių Sniečkaus atžvilgiu (Bulavas negalėjo Sniečkui atleisti dėl dviejų jo pašalinimų iš partijos – V.T.), tvirtino, kad taip ir buvo. Dėl kahalų. Ne paslaptis, kad oficialiai panaikinus Lietuvoje žydų kahalus, žydų bendruomenė turėjo savo vidines organizuotas struktūras ir vadovus, kurie reguliavo jų vidinius religinius, socialinius, ekonominius ir kitus reikalus. Tai rodo viso pasaulio žydų istorija. Galėjo būti, kad kažkas palaimino šias neoficialias vedybas. Tačiau tai nereiškia, kad visa Lietuvos žydų bendruomenė rėmė ar kuravo pagrindinę LKP, nors žydų skaičius šioje organizacijoje iš tiesų buvo didelis (bet napastovus). 1933 m. iš 1038 LKP narių pusę sudarė žydai, 44 proc. – lietuviai.¹⁸

LKP įstatais nustačius skirtingas priėmimo į LKP sąlygas ir apribojus daugiausia žydų įvairių socialinių sluoksnių atstovų stojimą į LKP, ėmė daugėti lietuvių ir mažėti žydų komunistų. Be to, 4 dešimtmečio pabaigoje sustiprėjusios opozicinės A.Smetonai nuotaikos lėmė kai kurių kairiųjų srovių suartėjimą su LKP. Sovietinės okupacijos išvakarėse (1940) iš 1600 narių lietuvių buvo 54,4 proc., žydų – 30,6, rusų - 14,2 ir kt.¹⁹ Pažymėtina, kad nemažai to meto lietuvių komunistų vedė žydes, nors tai nesiderino su talmudiškosios toros principais. Tai rodė, kad dalis žydų vardan naujo “pasaulio sutvarkymo” atsisakė savo ortodoksiškų tradicijų.

Dėl žydų įtakos. Ankstesniame leidime taip rašant norėta tik pabrėžti, jog LKP žydų dalis buvo neproporcingai didelė. Tačiau jokios žydų tautinės įtakos komunistų organizacijai ar atskiriems LKP nariams, žinoma, nebuvo. Nei komunistai žydiškai kalbėjo, nei puoselėjo kokias nors žydų tradicijas. Visi jie buvo komunistinių-kosmopolitinių pažiūrų, tiesa, pripažino rusų tautos proritetą, palyginti su kitomis tautomis. Visi LKP nariai gerai kalbėjo rusiškai, žavėjosi rusų kultūros pasiekimais ir komunistine Stalino diktatūra. Labai gaila, kad žodis “įtaka” ankstesniame leidinyje buvo netiksliai pavartotas.

Mira Bordonaitė ir Antanas Sniečkus

Icikas Meskupas

Marija Chodosaitė

Antanui Mira visada patiko, bet vedybos turėjo ir praktinę reikšmę – abiem buvo lengviau dirbti konspiracinį darbą. Bordonaitė buvo asmeninė Antano partinė pagalbininkė-ryšininė ir sekretorė (lietuviai saugumiečiai ją vadino Sniečkaus "technikine sekretore"). Apie judviejų pasirodymą viešumoje ne kartą buvo užsiminta valstybės saugumo pranešimuose. Antai 1937 m. balandžio 22 d. agentas "Gabalas" savo ataskaitoje rašė: "Praeitą antradienį pastebėtas apie 12 val. nakties einant Kauno viena gatve su savo meiluže Sniežka (A.Sniečkus – V.T.). Jo meilužė yra Bordonaitė, nuolatinė Vilijampolės gyventoja."²⁰ 1936–1940 m. Bordonaitė vadovavo Lietuvos komjaunimui, buvo CK sekretorė. Taigi, iki sovietinės okupacijos vyras ir žmona Sniečkai užėmė pagrindinius nelegalių antivalstybinių komunistinių organizacijų Lietuvoje postus.

1937 m. gegužės 21 d. Sniečkus su savo kolegomis buvo iškvieštas į Maskvą. Kominterno vykdomajame komitete buvo priimta rezoliucija "Organizaciniu klausimu", numatanti visų LKP grandžių, iš jų ir Kauno miesto partijos komiteto, patikrinimą ir "apvalymą". Terminas – 6 mėnesiai. Konfidencialiame pokalbyje su vienu iš Kominterno sekretoriu M.Triliseriu (iš Kauno kilusiu M.Moskvinu) Sniečkui buvo "pasiūlyta" nutraukti visus ryšius su kai kuriais Lietuvos komunistais. Tarp jų buvo ir LKP CK sekretorius Icikas Meskupas – vienas ištikimiausių Sniečkui žmonių. Sniečkus bandė prieštarauti, tačiau tai nepadėjo. "Per daug savimi pasitiki", – pasakė M.Triliseris.

"Taip mes ir išsiskyrėme, – vėliau prisimins Sniečkus. – Grįžęs Lietuvą, turėjau pagal visas partinės drausmės ir konspiracijos taisykles pradėti vykdyti Triliserio pasiūlymą. Bet partinė sąžinė neleido man šito daryti. Pasikamavęs porą savaitių, nutariau niekam nieko nesakyti ir toliau su jais dirbau".²¹ Sniečkus papasakojo apie tai I.Meskupui 1942 m.

Kadangi Sniečkus nevykdė Maskvos nurodymų, pradėta įtarti ir jį. 1937 m. vykstantis savanoriu į Ispaniją LKP CK narys Kazys Preikšas susitiko su Sniečkumi ir perdavė jam Angariečio instrukciją atvykti į Maskvą. Sniečkus nujautė, kuo tai gali baigtis, nes gerai žinojo apie masines represijas SSRS. "Kazy, užmiršk, kad tu mane matei, – pasakė Sniečkus K.Preikšui. – Važiuok į

Ispaniją". Sniečkus daugiau nebespasitikėjo savo viršininku ir "globėju" Angariečiu, nes buvo informuotas, kad jis į NKVD rankas perdavė daug lietuvių komunistų. Sniečkus galvojo, jog Angarietis išprotėjo. "Kažkas jam atsitiko. Jeigu jis mane kviečia, tai kažką blogo nori padaryti. Aš nevažiavau", – vėliau jis pasakojo apie Angarietį A.Štromui.

Nepaisant savo ištikimybės Maskvai ir bolševikinio fanatizmo Sniečkus kartu buvo pakankamai racionalus ir atsargus žmogus. Tuo metu 1938 m. kovo 27 d. buvo suimtas Angarietis (sušaudytas 1940 m.). Panašaus likimo susilaukė apie 150 SSRS gyvenusiu lietuvių politinių emigrantų, daugelis kitų atsidūrė kalėjimuose ir lageriuose.

Po šių akcijų 1938 m. pradžioje LKP ir Kominternov VKP(b) ryšiai nutrūko. Vykstantys į Maskvą ieškoti kontaktų Lietuvos komunistai buvo suimami, tardomi, jais buvo nepasitikima. Kaip vėliau atsiminė Sniečkus, "su žmona dalijomės viltimi, kad viskas pasibaigs geruoju, kad šmeižtai prieš partiją išsisklaidys".²² Esantis laisvėje Sniečkus tapo vieninteliu LKP vadovu, nors ir jo padėtis tapo nepavydėtina: negalėjo vykti į Maskvą, privalėjo saugotis NKVD pinklių (paslaptingas Lietuvos komjaunimo CK narės A. Šiaučiūnaitės nužudymas Kaune 1938 m.) ir dar slapstytis nuo Lietuvos policijos. 1938 m. gegužės 20 d. Sniečkus Kaune vos išvengė arešto. Einančius kartu su Meskupu Petrašiūnų rajone juos sustabdė saugumo agentas. Sniečkus metė ant jo lietpaltį ir ėmė bėgti. Agentas pradėjo šaudyti, bet nepataikė. Kadangi Meskupas bėgo tyčia lėčiau, jį suėmė, o Sniečkui pavyko laimingai pasitraukti. Netekus Maskvos paramos 1938–1939 m., LKP buvo pastebimi dezorganizaciniai reiškiniai.

Reikia tik stebėtis makiaveliškos Stalino politikos Lietuvos atžvilgiu išradingumu. 1939 m. spalio 10 d. sudarius Lietuvos ir SSRS savitarpio pagalbos sutartį, Stalinas iki 1940 m. vasaros oficialiai demonstravo savo nesuinteresuotumą LKP veikla, svarbiausią dėmesį skyrė politiniam dialogui su Lietuvos vyriausybe. Derybose prieš pasirašant sutartį jis Lietuvos užsienio reikalų ministrui J.Urbšuiiui žadėjo: "Mūsų įgulos padės jums numalšinti komunistinį sukilimą, jeigu toks Lietuvoje įvyktų".²³ Stalinas iš esmės nepasitikėjo vietos komunistų jėgomis, nors ir jie

buvo reikalingi. Pati Lietuvos vyriausybė be jokių sukrėtimų turėjo oficialiai atiduoti Maskvai savo valdžios įgaliojimus ir šalies nepriklausomybę.

Antra vertus, Stalinas manipuliavo Kominterno požiūriu į LKP veiklą. Gruodžio mėnesį LKP, atkūrusi ryšius su Kominternu, pasidarė daug pavojingesnė negu buvo iki tol. Saugumo policijos agentai pranešinėjo apie naujus LKP vadovybės nurodymus “sukelti darbininkų ir valstiečių revoliucinį sąjūdį, kuriam platesniu mastu pasireiškus, Sovietų Sąjungos vyriausybė turėsianti pagrindo įsikišti į Lietuvos vidaus santvarką...”.²⁴ Lietuvos valdžia ėmėsi priemonių vidaus tvarkai palaikyti. 1939 m. rudenį buvo suimti LKP vadovai V.Niunka, K.Didžiulis, M.Šumauskas, F.Krastinis ir daug kitų. 1939 m. gruodžio 19 d. Garliavos valsčiaus Tirkliškių kaime prie Kauno buvo suimtas ir Sniečkus. LKP patyrė didelį nuostolį. Analizuodamas šio fakto reikšmę 1939 m. saugumo agentas "Jonas" tuomet rašė: "Apskritai, Sniečkaus ir jo bendrininkų suėmimas partijoje padarė labai slegiantį įspūdį".²⁵

Šį areštą gaubia neaiškumai. Remiantis LKP veteranų atsiminimais, viename iš savo jubiliejų sovietiniais metais Sniečkus yra užsiminęs, kad šis laisvės netekimas buvo jam naudingas: "Laimė, kad aš pakliuvau į buržuazinį kalėjimą, nes būčiau patekęs į Stalino rankas". Be to, šis įkalinimas jam buvo geriausias būdas politiškai reabilituotis prieš Maskvą. A.Štromas teigė, kad Sniečkus tikrai pats nesiekė arešto, nes daug faktų rodo, jog jis labai saugojosi Lietuvos policijos, Sniečkų kažkas įskundė, todėl ir buvo suimtas. Pasak A.Terlecko, gali būti, kad Sniečkaus areštą netiesiogiai per savo agentus skatino SSRS pasiuntinybė Kaune.²⁶ Stalinas prieš pat Lietuvos okupaciją nusprendė likviduoti Angarietį, o savo vietininku Lietuvoje numatė Sniečkų, sėdintį buržuaziniame kalėjime už “teisingą komunizmo reikalą”.

LKP CK I sekretoriaus pareigas nuo 1939 m. pabaigos pradėjo eiti I.Meskupas. 1940 m. birželio 1 d. Sniečkus buvo nuteistas aštuoneriems metams sunkiųjų darbų kalėjimo. Senas jo pažįstamas, kalėjimo valdininkas Korkevičius, sutikęs jį grįžtantį iš teismo, pareiškė: "Na , Sniečkau, jau dabar atsėdėsi viską – ir anuos penkiolika, ir šituos aštuonerius metus".

A.Sniečkus Kauno sunkiuju darbu kalėjime. 1939 m.

1938–1940 m. Lietuvos komunistai visada palaikė ir aktyviai rėmė Sovietų Sąjungą, stengėsi inspiruoti politines akcijas, nukreiptas prieš Lietuvos vyriausybės politiką. Į tai buvo atsižvelgta – Kremlui buvo reikalinga "penktoji kolona". 1940 m. kovo 23 d. Kominterno vykdomasis komitetas priėmė nutarimą, kuriame pripažino, kad LKP politinė linija 1938–1940 m. buvo teisinga. "Tai buvo laimingiausia diena mano gyvenime", – apie tai sužinojęs kalėjime kalbėjo Sniečkus.²⁷ Tai reiškė ne tik LKP, bet ir jo paties asmeninį rehabilitavimą.

Tačiau ir atkūrus ryšius su Kominternu, LKP faktiškai iki 1940 m. birželio 25 d. buvo atribota nuo Stalino politikos Lietuvos valstybės atžvilgiu. LKP buvo panaudota tik kaip SSRS vyriausybės pagalbininkė Lietuvos aneksijai įforminti.

Apibendrinant Sniečkaus veiklą nepriklausomos Lietuvos metais, galima daryti išvadą, kad jis neišsiskyrė savarankiškais politiniais veiksmais, buvo nuoseklus SSRS politikos vykdytojas Lietuvoje. Dirbdamas partiniu agentu ir vienu iš LKP vadovų, visada palaikė Sovietų Sąjungą, ir Lietuvos ateities nematė be jos arba Rusijos pagalbos. "Taip, mes Tarybų Sąjungos pusėje,– kalbėjo jis teisiųjų suole 1931 m. Kaune. – Negailėdami jėgų ir gyvybės mes ginsime ją – viso pasaulio darbininkų Tėvynę".²⁶ Čia išryškėjo Sniečkaus požiūris į lietuvių tautą kaip fiziškai ir dvasiškai bejėgę, negalinčią savarankiškai tvarkyti savo reikalų. Buvo manoma, kad išspręsti visus Lietuvai iškilusius klausimus (net ir socialistinės revoliucijos) galima tik didesnės valstybės padedamai, šiuo atveju – Rusijos. Antra vertus, tokia parama garantavo Lietuvos komunistų siaurų politinių ambicijų įgyvendinimą, visų pirma valstybinės valdžios uzurpavimą ir komunistinio režimo įtvirtinimą. Buvo gerai suvokiama, kad demokratiniu keliu ir savarankiškai LKP niekada nepavyks įgyvendinti savo tikslų.

PIRMIEJI VALDŽIOS METAI

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, 1940 m. birželio 17 d. Kaune buvo sudaryta marionetinė Justo Paleckio vadovaujama liaudies vyriausybė, tiesiogiai kontroliuojama iš SSRS pasiuntinybės. Iš čia plaukė slaptos instrukcijos kalėjime esančiam Sniečkui ir kitiems LKP vadovams. Birželio 18 d. teisingumo ministro Povilo Pakarklio potvarkiu Sniečkus buvo paleistas iš Kauno sunkiųjų darbų kalėjimo. Birželio 19 d. SSRS komunistų oficiozas “Pravda” visai Sovietų Sąjungai paskelbė TASS’o korespondento interviu su Sniečkumi: “Mane areštavo tris kartus. Aš sėdėjau įvairiuose kalėjimuose. Į šį kalėjimą aš patekau po Sovietų Sąjungos ir Lietuvos savitarpio pagalbos sustarties pasirašymo. Aš buvau pasodintas dėl to, kad pasakojau apie Tarybų Sąjungą. (...) Prieš tris dienas, sėdėdamas kalėjime, aš ir mano draugai išgirdo sovietinių tankų ir lėktuvų gaudimą. Dabar sunku perteikti tą jausmą, kuris užplūdo mus. Mes supratome, kad išmušė paskutinė kruvinojo smetoninio režimo valanda”.¹

Tačiau kitą dieną (birželio 19 d.) Sniečkus buvo nukreiptas ne į buvusias, bet į Vidaus reikalų ministerijos valstybės saugumo departamento (VSD) direktoriaus pareigas. Tai buvo padaryta ne tik su Maskvos emisaro Vladimiro Dekanozovo ir SSRS įgaliotojo atstovo Nikolajaus Pozdniakovo žinia, bet ir su Lavrentijaus Berijos pritarimu. Kaip tik jis slapta domėjosi visais įvykiais Lietuvoje ir reguliavo NKVD darbuotojų veiksmus. Pirmąjį okupacijos mėnesį faktiškai tai buvo vienas svarbiausių valstybinių postų. Lietuvos likimą tada sprendė ne kompartija, o NKVD. Net Liaudies vyriausybės vadovai J.Paleckis ir Vincas Mickevičius-Krėvė negalėjo ginčyti Sniečkaus priimtų sprendimų, atvirksčiai, su jais sutiko, kaip su neišvengiama būtinybe. Gal ir dėl to J.Paleckiui birželio pabaigoje pakriko nervai (gydėsi pas neuropatologą L.Gutmaną).

Žinodamas šios organizacijos vadovų likimus Sovietų Sąjungoje, Sniečkus buvo įsitikinęs, kad šis paskyrimas susijęs su L.Berijos užmačiomis. Apie tai jis kartą užsiminė siaurame draugų būryje. Bet Sniečkus tada niekam neprieštaravo ir, pakludamas partinei drausmei, uoliai vykdė visus Maskvos nurodymus. Jo

paskyrimas į šį postą buvo susijęs su jo bolševikinėmis pažiūromis ir ištikimybe Maskvai. Matyt, buvo galvojama, kad jis turėtų negailėti savo buvusių "priešų". Kaip parodė tolesni įvykiai, ši pasitikėjimą jis pateisino su kaupu. Reikia pasakyti ir tai, kad Sniečkaus veiksmus diktavo ne tik politinės pažiūros, bet ir tuo metu tvyrojusi baimės ir nepasitikėjimo atmosfera. Dėl savo pasirinkto gyvenimo jis nebuvo bailus žmogus, tačiau "liaudies priešų" tapti nenorėjo. O kas tai yra, jis gerai žinojo. Todėl ši aplinkybė skatino ir vertė jį būti ypač principingą, t.y. žiaurų savo priešų atžvilgiu. Jam neegzistavo moralinės ir krikščioniškosios vertybės. Visi Maskvai netinkantys žmonės, nesvarbu, kokios jų pažiūros, visuomeninė padėtis tautybė ar religija, turėjo būti pašalinti iš "pasaulinės revoliucijos kelio" – taip mokė Stalinas. Juo labiau kad vienas iš kertinių komunistinės diktatūros principų buvo kolektyvinė atsakomybė.

Konsultuojamas V.Dekanozovo, D.Zagarovo ir D.Švarcmano, pirmiausia jis ėmėsi savo tarnybos darbuotojų. Iki liepos 19 d. buvo areštuoti visi Lietuvos slaptųjų tarnybų aukščiausieji pareigūnai. Vis dėlto į Sniečkaus valdomą VSD pateko 26-ių "Kauno komunistų ir darbininkų grupės" laiškas, kuriame prašoma paleisti suimtą II skyriaus viršininką plk. ltn. J.Matusaitį, "nes jisai (...) daug asmenų išgelbėjo nuo teismo (...)". Sniečkaus rezoliucija buvo trumpa: " (...) užkirsti kelią priešams panaudoti darbininkus ir dargi komunistus prašymams su areštuotųjų paleidimais". J.Matusaitis, kaip ir daugelis kitų pareigūnų, vėliau Rusijoje buvo sušaudytas. Tačiau didžiausias Sniečkui netikėtumas buvo, kai jis sužinojo slaptuosius saugumo policijos LKP agentus: Šiaulių rajono komiteto sekretorių A. Grišką, Alytaus rajono komiteto sekretorių K. Graževičių ir daugelį kitų.² LKP CK sekretoriaus K.Sprindžio žmona S.Trakimaitė ir du jos broliai, irgi VSD agentai, dirbę LKP nelegalioje spaustuvėje, buvo suimti ir 1941 m. nužudyti.

Veidmainingai Sniečkus ramino "buvusiuosius" VSD darbuotojus: "(...) aš rūpestingai turėsiu ištirti ir pasilikusiųjų pas mus valstybės saugumo tarnautojų veiklą. Jei tik pasirodys, kad jie patys asmeniškai savo iniciatyva nepersekiojo komunistų, jiems

Justas Paleckis

Mečislovas Gedvilas

Liaudies Seimo nariai ir pašaliniai. Kaunas, 1940 m. liepa

bus leista laisvai pasirinkti kitas tarnybas (...). Neslėpė Sniečkus ir okupantų tikslų: “(...) aš atvykau čia prieš tai pasitaręs su draugu Pozdniakovu. Mums teks iš nieko suorganizuoti tokią instituciją, kuri Sovietų Sąjungoje yra žinoma Čekos arba GPU vardu. Darbo bus daug (...).”³ Pažadai greitai buvo pamiršti. Prasidėjo masinis VSD darbuotojų atleidimas iš darbo. Nuo sovietinės okupacijos pradžios per mėnesį VSD nelietuvių padaugėjo 10 kartų. Viską reguliavo NKVD instruktoriai V.Merkulovas, P.Gladkovas ir kt.

Paskelbus Liaudies seimo rinkimus, liepos 6 d. Sniečkus įsakė: “(...) Sėkmingam seimo rinkimų įvykdymui ir tvarkos palaikymui saugumo policijos organai privalo susirišti ir palaikyti glaudų ryšį su Komunistų partijos vietos organizacijomis (...). Destruktyvų, priešvalstybinį elementą, agituojantį prieš Liaudies vyriausybę ar ardantį rinkimų tvarką, įsakau vietoje areštuoti ir per tris dienas ištardyti”. Liepos 7 d. Sniečkus patvirtino "Priešvalstybinių partijų: tautininkų, voldemarininkų, liaudininkų, krikš.-demokratų, jaunlietuvių, trockistų, socialdemokratų, eserų, šaulių ir kt. vadovaujančio sąstato likvidacijos paruošiamųjų darbų ir operatyvinės likvidacijos planą", numačiusi iki liepos 10 d. parengti suimtinų asmenų sąrašus (atsakingi asmenys – I. Demba, L.Finkelšteinas, J.Komodaitė, D.Todesas, F.Krastinis, K.Mackevičius).⁴ A pskritai vadovaujančių ir eilinių žydų skaičius represuojant lietuvius ir tuos pačius žydus buvo pakankamai nedidelis (išskyrus Kauną), tačiau šis dokumentas tapo vienu iš svarbiausių įrodymų, “demaskuojančių” žydų komunistų antilietuvišką veiklą. Neaišku, kodėl Sniečkus juos pasirinko (ar jam parinko ?), tačiau žydų dominavimas tarp svarbiausiųjų šio plano vykdytojų labai pasitarnavo nacių antisemitinei propagandai. Liepos 10 d. Sniečkus atšaukė iš atostogų visus departamentų ir saugumo policijos apygardų darbuotojus, kurie naktį iš liepos 11 į 12 d. pradėjo vykdyti pirmąją masinę “valymo nuo nepageidaujamų elementų” Lietuvos gyventojų areštų akciją.

Nors imtis represijų nurodė Maskva, tačiau tai buvo akivaizdaus Sniečkaus kolaboravimo su okupantais oficiali pradžia. Šios akcijos eigą asmeniškai kontroliavo Berija. J. Stalinui ir V. Molotovui

Patvirtinta
Vilst. Saug. Dep-to Direktorius

259

1940 m. liepos mėn. 7. d.

Priešvalstybinių partijų: tautininkų, voldemarininkų, liaudininkų, krikšč.-demokratų, jaunlietuvių, trockistų, socialdemokratų, ecerų, šaulių ir kt. vadovaujančio sąstato likvidacijos paruošiamųjų darbų ir operatyvinės likvidacijos

P L A N A S.

Operaciją atlikti vienu laiku visoje Lietuvoje, naktį iš liepos 11 į 12, 1940 m.

Iki liepos 10 paruošti žinias apie visus žmones, kuriuos reikia izoliuoti. Visų areštuotųjų asmenų "žiniuose" nurodyti pavardę, vardą tėvo vardą, gimimo metus ir vietą, tautybę, išsimokėlinimą, socialinę kilmę, materialią padėtį /turta/, paskutinę darbo vietą ir užimamą tarnybą, kuriai partijai priklauso ir kokį partijos darbą dirbo, trumpas kompromituojančios medžiagos turinys ir "žinių" gale turi būti nurodytas nuolatinės gyvenamos vietos patikrintas adresas. Jei gyvena /arba turi/ vasarnamyje, tai ir vasarnamio adresas, ir namų telefono numeris.

Nurodytoms "žinioms" sudaryti, iš Firmo Skyriaus ir Kauno Apygardos operatyvinių darbininkų sąstato sudaryti penkias grupes po 1-4 žm. Darbą tarp jų paskirstyti tokiu būdu:

Pirma grupė - 4 žmonės - sudaro "Žinias" tautininkų vadovaujančiam sąstatui. Grupės vyresnysis - Krastinas.

Antra grupė - 2 žmonės - sudaro "Žinias" voldemarininkų vadovaujančiam sąstatui. Grupės vyresnysis - Dembo.

Trečia grupė - 1 žmogus - Pinkelšteinas., sudaro trockistų ir ecerų "Žinias".

Ketvirta grupė - 4 žmog. - sudaro "Žinias" krikšč.-demokratams. Grupės vyresnysis - Komodaitė.

Penkta grupė - 3 žm. - sudaro "Žinias" liaudininkams ir soc-demokratams. Grupės vyresnysis - Kacevičius.

Atsakomybę už pristatymą laiku sukščiaus nurodytų "žinių" neša Firmo Skyriaus viršininkas Todčasas.

II-ro Skyriaus viršininkas Gallevičius privalo sutvarkyti, kad laiku būtų nustatyti ir patikrinti areštuotųjų asmenų adresai. Tam reikalingi nuo VII B reikia išskirti atitinkamą skaičių žvalgų, kuriuos reikia atropiai instruktuoti apie išlaikymą griežčiausio atargumo darant adresų nustatymą ir patikrinimą.

1940 m. liepos 7 d. A. Sniečkaus pasirašytas "Priešvalstybinių partijų likvidacijos" planas

buvo pranešta, kad liepos 10–17 d. suimti 504 žmonės, tačiau pasmerktųjų buvo apie tūkstantis žmonių. Iki 1940 m. rugsėjo 11 d. jų dukart padvigubėjo. Tai buvo genocido pradžia, sukrėtusi visą Lietuvą. Suėmimais nebuvo siekiama likviduoti kokių nors slapto organizacijų. Tai patvirtino VSD pranešimai. “Iki šiol neturime žinių, kad būtų kuriama kokia nors dešiniųjų slapta organizacija, kuri ryžtųsi kovoti su dabartine vyriausybe”, – taip konstatuota Sniečkaus 1940 m. liepos 13 d. pranešime.⁵ Tarp suimtųjų buvo buvęs vyriausybės vadovas A.Merkys, užsienio reikalų ministras J. Urbšys, finansų ministras V.Petrulis ir kt.

Vis dėl to ši savo gyvenimo laikotarpį Sniečkus pavadino “tamsiąja dėme”. “Laimė, neilgai teko dirbti tame departamente”, – kalbėjo jis savo kolegoms 1963 m. sausio 7 d.⁶ Atrodo, kad jam buvo nemalonu savo rankomis siųsti žmones į mirtį, juo labiau žinomus Lietuvai. Vėliau šiais darbais Sniečkus niekad nesigyrė, o karo metais propagandiniais sumetimais kai kuriuos bandė išlaisvinti. Be to, jis puikiai žinojo apie asmeninę atsakomybę prieš šiuos žmones ir visą Lietuvą. Šį darbą galėjo atlikti specialistai. Jis, kaip Lietuvos komunistų vadas, norėjo užsiimti jam įprastais partiniais ir ideologiniais reikalais, įgyvendinti Stalino bei VKP(b) CK politines direktyvas. Priimti politinį sprendimą, pavyzdžiui, dėl buožijos išnaikinimo (nors tai būtų dešimtys tūkstančių žmonių), jam būtų politiškai reikalingas ir teisingas uždavinys. Atsakomybę už tai turėtų prisiimti istorinė būtinybė ir marksizmo klasių kovos teorija. Buvo didelis skirtumas tarp darbo saugumo departamente ir partijoje, tačiau pasirinkimo galimybės nebuvo. Saugumo direktoriaus pareigose “per tą laiką pagal savo jėgas ir sugebėjimus vykdžiau Lenino – Stalino partijos liniją”, – rašė Sniečkus savo biografijoje 1940 m. gruodžio 12 d.⁷

Sniečkaus ir toliau buvo prasti santykiai su namiškiais. 1940 m. jis pakvietė savo motiną apsigyventi pas jį Kaune. Atvykusi į gerai atrodantį butą Trakų gatvėje ir apžiūrėjusi jį, ji tepasakė: “Nenorėjai tu, Antanėli, būti ponu, o vis tik juo tapai”. Kitą sykį motina aplankė jį darbe. Kaip tikra motina lietuvė ji bandė atkalbėti sūnų nuo dalyvavimo išdavikiškoje veikloje, ironizuodama klausė, kodėl tiek daug policininkų jį saugo, gal jis kitame kalėjime. Jis buvo griežtas – niekingai atmetė jos prašymą ir

patarė netrukdyti kurti socializmo Lietuvoje⁸. Daugiau jie savo gyvenime nesimatė.

1940 m. liepos 14–15 d. nedemokratinuose rinkimuose Sniečkus buvo "išrinktas" Liaudies seimo deputatu ir tapo mandatų komisijos pirmininku. Liepos 21 d. Seimo pirmajame posėdyje Sniečkaus siūlymu buvo apsvarstytas klausimas dėl Lietuvos įstojimo į SSRS, nors rinkimų kampanijoje apie tai nebuvo kalbėta. Kaip žinoma, šiam siūlymui sutartinai buvo pritarta. (Kadangi nuo tada Lietuva įgijo naują pavadinimą – Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika, tačiau knygoje bus vartojama dabar įprasta okupuotos Lietuvos pavadinimo raidžių abreviatūra – LSSR). Seime Sniečkus sveikino okupacinę SSRS kariuomenę: "Galingoji ir nenugalimoji Darbininkų ir valstiečių Raudonoji armija, išlaisvinusi mūsų kraštą, užtikrins mūsų sienų neliečiamumą".⁹ Liepos 30 d. pavadęs VSD direktoriaus pareigas D.Zagarovui, kartu su Liaudies seimo delegacija išvyko į Maskvą, kur rugpjūčio 3 d. SSRS Aukščiausiosios Tarybos VII sesijoje Lietuvos SSR buvo įjungta į SSRS. Tai buvo formalus Lietuvos aneksijos aktas.

Lietuvoje buvo toliau tęsiamas sovietinės politinės sistemos formavimo procesas. Svarbiausią vietą tarp valdžios struktūrų dabar užėmė Lietuvos komunistų partija – sudedamoji VKP(b) dalis. Tuo metu jai vadovavęs Meskupas buvo visa širdimi atsidavęs komunizmui ir Stalinui žmogus. Tačiau Maskvai jis kaip žydas kėlė kai kurių keblumų. Reikėjo lietuvio.

1940 m. rugpjūčio 15 d. VKP(b) CK Politinis biuras Antaną Sniečką vėl patvirtino LKP CK I sekretoriumi. Kaip atsimena amžininkai, dėl šio įvykio jis labai džiaugėsi. "Aš norėjau šokti ant vienos kojos", – kalbėjo jis tada. Sniečkus vėl aktyviai įsitraukė į jam gerai pažįstamą partinį darbą. Tačiau kaip greitai paaiškėjo, darbo pobūdis gerokai pasikeitė. Dabar LKP reikėjo atlikti valstybines valdžios funkcijas.

1940 m. rugpjūčio 25 d. paskelbus Lietuvą sovietine respublika, SSRS pavyzdžiu buvo suvienodinta valstybės valdymo struktūra. LSSR Aukščiausiosios Tarybos (AT) Prezidiumo pirmininku LKP CK paskyrė, o VKP(b) CK patvirtino Justą Paleckį, LSSR Liaudies Komisarų Tarybos pirmininku – Lietuvai mažai žinomą provincijos komunistų veikėją Mečislovą Gedvilą.

Sniečkus, Paleckis ir Gedvilas – šis “triumviratas” valdžioje išbuvo visą stalininį laikotarpį, jiems vadovaujant vyko lietuvių ir kitų tautų genocido akcijos, represijos prieš įvairius gyventojų sluoksnius. Sniečkus ir Gedvilas tapo jų tiesioginiais organizatoriais ir vykdytojais. Tačiau jie nebuvo draugai ir bičiuliai. Net komunizmo idėja nepadarė jų vienminčiais. Paleckis, būdamas inteligentiškas ir intelektualus žmogus, buvo jautrus lietuvių tautos Atgimimo laikotarpį, į nepriklausomą Lietuvą, tuo sukeldamas Sniečkaus pyktį, kuriam Lietuvos istorija prasidėjo 1940 m. Gedvilas, pradžioje ištikimas Sniečkaus pagalbininkas, vienas žymiausių stalininio socializmo kūrėjų, vėliau ėmė kai kuriais klausimais reikšti savo nuomonę ir nepaisyti Sniečkaus valdžios, todėl 6 dešimtmčio viduryje buvo perkeltas į žemesnes pareigas. Vis dėlto šiems trimis vyrams tenka didžiausia politinė ir moralinė kaltė už kolaboravimą, Lietuvos valstybės griovimą, represijas ir genocidą (baudžiamąją atsakomybę turėtų nustatyti teismas). Būtent šių lietuvių rankomis okupantai oficialiai įtvirtino Maskvos valdžią Lietuvoje. Jie ragino Lietuvos gyventojus paklusti ir pritarti Lietuvos sovietizacijai, įvairiais būdais stengėsi pateisinti žiaurias ir antihumaniškas Stalino akcijas. Antra vertus, jie buvo tipiškos marionetinės figūros. Faktinis Lietuvos vadovas iki karo pradžios buvo SSRS LKT ir VKP(b) CK įgaliotinis Nikolajus Pozdniakovas, po karo (iki 1947 m.) – M. Suslovas, V. Ščerbakovas. Sniečkus kartu su Paleckiu ir Gedvilu bei jų valdžios institucijomis atliko tik kolaborantines funkcijas. Šių žmonių parašai ant svarbių Lietuvai dokumentų (trėmimų, turto nacionalizacijos, žemės reformos ir kt.) turėjo demonstruoti lietuvių tautos pritarimą Kremliaus politikai.

1940 m. rugsėjo 21 d. Maskva patvirtino aukščiausiąją LSSR administracijos instituciją – LKP (b) CK Biurą, į kurio sudėtį įėjo: Antanas Sniečkus (LKP(b) CK I sekretorius), Icikas Meskupus (LKP(b) CK II sekretorius), Kazys Preikšas (LKP(b) CK III sekretorius), Justas Paleckis (LSSR AT Prezidiumo pirmininkas), Aleksandras Guzevičius (LSSR NKVD liaudies komisaras) ir Dmitrijus Šupikovas (LKP(b) CK organizacinio skyriaus vadovas). Pastarasis, “kaip atkaklus kovotojas su

Kolaborantinė LSSR vadovybė – Aukščiausiosios tarybos prezidiumas. Iš dešinės: M. Meškauskienė, D. Rocius, P. Cvirka, J. Paleckis, A. Sniečkus ir kt. Kaunas, 1940 m. rugpjūčio 25 d.

A. Sniečkus SSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatas. 1941 m. vasaris

bolševikų partijos politikos nukrypimais” (charakteristika), atsiųstas iš Baltarusijos, turėjo prižiūrėti Sniečkų ir viso Biuro darbą. Nuo tada iki pat mirties (buvo trumpalaikės išimtyms) Sniečkus turėjo iš Maskvos atsiųstą globėją. Su kraštutinių bolševikinių pažiūrų Šupikovu Sniečkaus santykiai susiklostė labai blogi, tačiau juo atsikratyti tuo metu buvo neįmanoma. Pirmiausia Šupikovas ėmėsi tikrinti pačios LKP narių “užterštumą” ir jų idėjinį patikimumą. 1940 m. gruodžio 20 d. rašte į VKP(b) CK jis pavadino LKP “kraštutiniai užteršta” organizacija.¹⁰ Sniečkui teko atsisveikinti su kai kuriais savo kolegomis.

Savo tautine ir socialine sudėtimi bei sąlygiškai savarankiška veikla LKP skyrėsi nuo VKP(b) ir negalėjo mechaniškai prie jos pritapti. Stalino vadovybė ėmėsi griežtos LKP(b) narių atrankos, juo labiau kad LKP(b) buvo “pafrontės” komunistų organizacija. Kremlius siekė suformuoti tokią LKP(b) narių sudėtį, kuri be jokių išlygų vykdytų visus jo nurodymus. 1940 m. spalio 8 d. LKP oficialiai buvo įtraukta į VKP(b) sudėtį. Lapkričio 15 d. prasidėjo VKP(b) bilietų išdavimo akcija. Tačiau prasidėjus politiniam valymui, išryškėjo dvi komunistų atrankos požiūriai. Šupikovas, LKP(b) Kauno miesto komiteto II sekretorius Nikolajus Paraščenka ir jų aplinkos komunistai, būdami rusiškų šovininistinių pažiūrų, inspiravo masinį ir radikalų lietuvių ir žydų komunistų valymą. N.Pozdniakovo vadovaujama rusakalbių grupė norėjo išsaugoti ištikimus SSRS politikos šalininkus LKP(b) ir sovietų administracijos viršūnėje, nes radikalieji (šupikoviečiai) reikalavo šalinti ir juos. Sniečkus nuosekliai nerėmė nė vienos komunistų grupės: jis kartu pasisakė už radikalų valymą ir siekė išsaugoti kuo daugiau narių gausiausioje Kauno miesto partinėje organizacijoje, kurioje daugumą sudarė žydai (jis buvo atsakingas už Kauno miesto ir apskrities komunistų valymą). Toks Sniečkaus dvilypumas (o kai kada ir laviravimas) tapo svarbiu jo tolesnės politinės ir partinės veiklos bruožu. Visada klusniai pritardamas Maskvos direktyvoms, jis neretai sugebėdavo, neišklysdamas iš pagrindinio kurso, atsižvelgti į savo partiečių ir kitų jo aplinkos žmonių interesus. Vėliau tie interesai išsiplėtė iki Lietuvos ribų, tačiau stalininiu laikotarpiu jis daugiausia rūpinosi savos partinės nomenklatūros išsaugojimu.

Siekdamas paneigti VKP(b) vadovybės kaltinimus dėl masinio partijos užterštumo, Sniečkus rėmė pastangas nuslėpti nedarbininkiškos kilmės žydų vyravimą Kaune. Žydai komunistų vadovai I.Meskupas ir Ch. Aizenas, vadovavę nuo 1940 m. vasaros LKP kadru politikai, plačiai įtraukė žydus į sovietinę administraciją, stengėsi išsaugoti pagrindžio laikais įgytas pozicijas partijoje ir sustiprinti jas. Beveik 79 proc. visų žydų komunistų buvo įdarbinti administracijoje: jie sudarė apie 15 proc. sovietinių valdininkų ir jų atstovavimas sovietinėse įstaigose buvo beveik du kartus didesnis, palyginti su jų skaičiumi tarp Lietuvos gyventojų. Istorikė Nijolė Maslauskienė pažymi, kad tuometinė Lietuvos visuomenės psichologinė būsena ir jos vertybinė orientacija bei kitos priežastys natūraliai brandino nepasitenkinimą okupantais ir kolaborantais. Tačiau neabejotina, jog žydų komunistų pozicijos partijoje ir sovietinėje administracijoje, jų dalyvavimas sovietizuojant kraštą negali suteikti pagrindo kaltinti Lietuvos žydų etninę bendruomenę masiniu kolaboravimu ir suversti jai atsakomybę už Lietuvos okupaciją ir sovietizavimą.¹¹ Istorikas L.Truska nustatė, kad komunistai žydai sudarė 14,7 proc. partijos ir sovietinėse įstaigose dirbusių valdininkų. Istorikas S.Atamukas apskaičiavo, kad visoje sovietinėje administracijoje žydų buvo ne daugiau kaip 1000 darbuotojų – tai sudarė mažą 240 tūkst. Lietuvos žydų dalį.

LKP(b) valymas vyko nuo 1940 m. spalio iki 1941 m. gegužės 15 d. Valymą organizavo ir vykdė Šupikovo skyrius. Lemiamą balsą LKP(b) CK Biure turėjo N.Pozdniakovas (nebuvo Biuro narys), D.Šupikovas, A.Sniečkus ir I.Meskupas. Iki 1941 m. birželio 2 d. iš 4372 buvusių komunistų partiniai bilietai buvo išduoti 2813 komunistų (52 proc.), tuo metu Estijoje ir Latvijoje buvo pašalinta tik 11–12 proc. komunistų. Pozdniakovo ir Sniečkaus dėka valymo išvengė visa LKP(b) vadovybė, nors dauguma jų buvo neproletarinės kilmės arba išeiviai iš kitų partijų ir organizacijų (Paleckis ir Gedvilas iš bajorų, buvę liaudininkai, G.Zimanas ir A.Slavinas iš prekybininkų, M.Bordonaitė – stambaus namų savininko duktė, M.Meškauskienė – buvusi liaudininkė, ir t.t.). Netgi pats Sniečkus buvo iš stambiųjų ūkininkų

(buožė). Tačiau jie visi, užėmę aukštus postus, buvo reikalingi Maskvai.

Po valymo LKP(b) buvo sparčiai rusinama atsiųstaisiais iš SSRS. Jie buvo skiriami lietuvių komunistų vadovų pavaduotojais. Tačiau šie pavaduotojai varžė vadovų savarankiškumą, dažnai visai nesiskaitė su jais. Lietuviai komunistai bandė išsivaduoti iš jų kontrolės. Lietuvių ir rusakalbių nesutarimai įgijo atviro konflikto formą. Apie Gedvilą susitelkę komunistai stengėsi nesitaikstyti su tokia padėtimi. Jų taip pat netenkino neproporcingai didelė žydų dalis partijoje ir sovietinėse įstaigose. Faktiškai LKP(b) susiformavo trys tarpusavyje konkuruojančios komunistų grupės: lietuviai, žydai ir atvykėliai rusai. Pozdniakovas mėgino sušvelninti įtampą, tačiau nesėkmingai. Paskyrus Nikolajų Gridiną LKP(b) CK sekretoriumi kadrams, rusakalbių pozicijos dar labiau sustiprėjo. Sniečkus nerėmė nė vienos grupės ir stengėsi tarp jų išlaikyti pusiausvyrą.¹²

1941 m. vasario 5–9 d. įvykusiame LKP(b) V suvažiavime Sniečkus iškilmingai konstatavo: “Revoliuciniai liaudies masių veiksmai, Raudonosios armijos įžygiavimas į Lietuvą padarė galą smetonininkų viešpatavimui. (...) Ilgas Lietuvos Komunistų partijos (bolševikų) kovos etapas – baigėsi”.¹³ Išrinktas pirmuoju sekretoriumi, išvyko į Maskvą, kur vasario 18 d. VKP(b) XVIII konferencijoje tapo kandidatu į VKP(b) CK narius (su patariamąjo balso teise). Pagal to meto partinės nomenklatūros rangą tai buvo mažai ką lemiantis postas. Tik 1952 m. SSKP XIX suvažiavime Stalinas jį įtraukė į SSKP CK narių sudėtį: vis dėlto Sniečkus turėjo būti “lygus” su kitais respublikų pirmaisiais sekretoriais. Kaip ir priklausė tokio rango funkcionieriui, iki gyvenimo pabaigos jis buvo LSSR ir SSRS Aukščiausiųjų Tarybų deputatas. Šios nieko nereišikiančios pareigos Lietuvoje atimdavo iš jo daug brangaus darbo laiko, tačiau Kremliuje, Aukščiausiosios Tarybos sesijose jis susitikdavo su aukšto rango SSRS vadais, įvairių regionų lyderiais. Šios pažintys, dažniausiai neoficialioje aplinkoje, padėjo jam stiprinti pozicijas Maskvoje.

Sniečkus buvo gerai informuotas apie Lietuvos gyventojų pasipriešinimą sovietizacijai, SSRS represinių struktūrų veiklą. 1941 m. pavasarį buvo pradėta ruošti masiniam Lietuvos gyventojų

A.Sniečkus darbo kabinetē Kaunē 1941 m.

trėmimui. Kaune buvo sudarytas LSSR NKGB komisaro pavaduotojo P.Bykovo vadovaujamas štabas. 1941 m. kovo 28 d. LKP(b) CK išklaušė šio štabo numatytas deportacijoms vykdyti priemones ir pritarė joms. Šiuo klausimu LKP(b) CK Biuro nutarimą pasirašė Sniečkus. 1941 m. birželio 14–18 d. iš Lietuvos buvo ištremta apie 18500 žmonių. Apskritai 1940–1941 m. sovietinio genocido aukomis tapo per 31 tūkst. žmonių.¹⁴ Sniečkus tapo vienu iš svarbiausių lietuvių tautos genocido vykdytojų ir organizatorių.

Trėmimai palietė ir Sniečkaus giminę. Tarp ištremtųjų buvo Sniečkaus motinos sesers Agotos sūnaus ūkininko Prano Dailidės šeima (žmona Marija, sūnūs Algirdas, 13 m. ir Kęstutis, 8 m.) bei jo motinos brolio Jono Stankūno sūnus agronomas Antanas Stankūnas. Po deportacijos Sniečkaus broliai ir seserys kreipėsi į jį pagalbos. Sniečkus sutiko juos šaltai, patarė jiems nesijaudinti, nes tie giminės esą "buožės" ir jiems taip pat "atėjęs laikas naudingiau padirbėti".¹⁵ Giminių vizitas jį kompromitavo. Sniečkus buvo ištikimas klasinėms ir bolševizmo nuostatomis: "buožėms" ir "antitarybiniam elementams" ne vieta Lietuvoje.

A.Štomas 1974 m. rašė: "Sniečkų galima kaltinti fanatizmu, jo įsitikinimus galima ir reikia laikyti klaidingais, o veiksmus - nusikaltimais, tačiau sunku vadinti jį išdaviku".¹⁶ Sunku sutikti su paskutine išvada, nors dėl jos, matyt, skaitytojas turi savo nuomonę. Taip, jis neišdavė tautos nei valstybės tiesiogine prasme (neturėjo tokių įgaliojimų, o išdavyste būtų galima kaltinti A.Smetonos vyriausybę), tačiau su Sniečkaus vardu susijęs nepriklausomos Lietuvos valstybės griovimas bei visos prieškario ir pokario lietuvių genocido akcijos, net jų inspiravimas, kitaminčių (ypač kunigų, disidentų) politinis persekiojimas ir fizinis susidorojimas. Aukojant lietuvių tautos interesus visa tai buvo daroma "tarybinės liaudies", "internacionalizmo", SSRS gerovės bei "šviesaus rytojauš" ar komunizmo vardan. Sniečkus, tapęs svarbiausiu Lietuvos administratoriumi, aktyviai kolaboravo su okupantais, nuosekliai vykdė jų nurodymus ir netgi pats dažnai rodė iniciatyvą. Būtent šia prasme buvo išduota lietuvių tautos teisė į nepriklausomą valstybę ir jos savitą egzistavimo būdą. Tik vėliau, kada buvo palaužtas tautos ginkluotas pasipriešinimas ir mirė

Stalinas, jis, buvęs atviru kolaborantu, pradėjo daugiau atstovauti Lietuvos interesams (ekonomikos, socialinėje, kultūros, švietimo srityse). Visiškai galima pritarti Štromo teiginiui, "kad patys pavojingiausi ir kruviniausi žmonės istorijoje ir yra tie, kurie nuoširdžiai ir nuosekliai tarnauja abstrakčioms idėjoms." Stalinizmo metais toks buvo ir Sniečkus, fanatiškai tikėjęs Stalino politika ir komunizmu. Neretai teigiama, kad Sniečkus neturėjo kito kelio, jis buvo priverstas vykdyti Maskvos reikalavimus. Bet šį kelią jis pasirinko savarankiškai, prieš tai gerai žinodamas jam keliamus reikalavimus. Žinoma, prieškario metais yra keletas išimčių, kada jis atsižvelgdavo į vietos sąlygas, dėl to apeliuodavo į SSRS vadovybę, net gelbėdavo savo kolegas. 1940–1941 m. jo iniciatyva buvo reabilituoti represuoti tie lietuviai komunistai R.Šarmaitis, J.Gaška, V.Vyšniauskaitė ir kt.

KARO METAI

Vokietijos–SSRS karo pradžią Sniečkus sutiko Kaune. Kaip vėliau savo ataskaitoje rašė N.Pozdniakovas, 1941 m. birželio 22 d. ryte 5 val. į pasitarimą susirinko visi LKP(b) CK Biuro nariai. Išsiaiškinę padėtį, Sniečkus kartu su Pozdniakovu lankėsi Kauno VI forte, kur buvo įsikūrusi sovietų karinė vadovybė.¹ Kaip prisiminė tų metų įvykių liudininkas J.Bobkovas (1972 m.), Sniečkus buvo tada labai susirūpinęs ir susijaudinęs.² Jis prašė armijos vadą gen. lt. V.Morozovą apginti Kauną, sudaryti sąlygas gyventojams pasitraukti iš miesto. Sniečkus naiviai galvojo, kad miestiečiai bandys masiškai evakuotis į Rusiją kaip Pirmojo pasaulinio karo metais, tačiau buvo priešingai. Kaune, kaip ir visoje Lietuvoje, prasidėjo ginkluotas sukilimas prieš sovietų valdžią, todėl Sniečkus ėmė organizuoti pasipriešinimą prieš lietuvių sukilėlius. Tuo klausimu susisiekęs su Berija, jis prašė leidimo partiniam ir sovietiniam aktyvui išduoti ginklų. Berija atsakė, kad apginkluoti galima tik partijos narius, ir tai tik patikrintus, komjaunuolius ir kitus aktyvistus - ne. Ekstremalios sąlygos vertė pasielgti priešingai. "Mes pažeidėme šį nurodymą", – vėliau prisimins Sniečkus (1953 m. LKP CK VI plenumė).³ Buvo pradėti formuoti ginkluoti "aktyvo" būriai, bet sukurti pavyko tik kelias dešimtis. Fronto linija sparčiai artėjo prie Kauno. 20 val. vakaro netikėtai Sniečkus gavo iš karinės vadovybės nurodymą vadovaujančių respublikinių įstaigų darbuotojams nedelsiant palikti Kauną. 1941 m. birželio 23 naktį, vadovaujami N.Pozdniakovo ir saugomi enkavedistų, Sniečkus kartu su aukščiausiąja LSSR vadovybe laimingai pabėgo iš Kauno. Automobilių vilkstinė, kurioje buvo apie 50 mašinų, per Jonavą, Zarasus, Daugpilį pasiekė Rusiją.

Besitraukdama sovietinė kariuomenė ir komunistai naikino savo veiklos pėdsakus. Pravieniškėse, Rainiuose ir kitur buvo žudomi politiniai kaliniai. Apie tai Sniečkus buvo gerai informuotas. Vokiečiams iškėlus į viešumą Rainių tragediją, vienas iš organizatorių, D.Rocius, pasiteisindamas jam rašė: "Dalis tokių išdavikų kontrevoliucionierių teroristų, gyvenančių Telšių,

Kretingos apskrityse, buvo areštuota ir laikoma Telšių kalėjime. Jokių būdu negalėjome paleisti atgal į laisvę kraugerių fašistų žudyti mūsų brolius. (...) Kariuomenė buvo pasiryžusi vežti juos iki Rainių miško ir ten sušaudyti. Atvažiavus prie miško iš ten pradėjo į mus šaudyti. Kaliniai mėgino bėgti, bet jiems nepavyko. Tankai išvaikė banditus, vieta buvo pravalyta ir įvykdytas sušaudymas".⁴

Būdamas Sovietų Sąjungoje, Sniečkus rūpinosi lietuviškų karinių junginių ir pagrindinės (diversinės) veiklos organizavimu vokiečių okupuotoje Lietuvos teritorijoje. 1941 m. rugsėjo 15 d. Sniečkus ir LSRS NKGB komisaras A. Guzevičius kreipėsi į Beriją dėl Raudonosios armijos lietuviško karinio junginio įsteigimo. Čia ir vėl susidūrė su Berijos priešišku. Būsimo 16-osios lietuviškosios divizijos formavimas buvo atidėtas, be to, iš fronto kaip nepatikimus imta atšaukinėti lietuvius. Matyt, Berija buvo pamokytas Lietuvos 29 teritorinio šaulių korpuso dalies karių perėjimo priešo pusėn pirmomis karo dienomis. Nesulaukęs Berijos atsakymo, Sniečkus rugsėjo 22 d. kreipėsi į Staliną, nurodydamas, kad šiam pasiūlymui pritarė VKP(b) CK sekretoriai A. Andrejevas ir A. Ščerbakovas. Tačiau "dėl nesuprantamų priežasčių L. Berija šio klausimo sprendimą uždelsė. Prašome Jus teisingai spręsti šį klausimą".⁵ Sniečkui pavyko įrodyti šios ginkluotos formuotės politinį būtinumą. 1941 m. gruodžio 18 d. SSRS Valstybės gynimo komitetas įkūrė 16-ąją lietuviškąją diviziją, nors į frontą ji buvo išsiųsta tik 1943 m. pradžioje. Viena iš priežasčių, dėl ko užsitęsė divizijos formavimas, buvo ne tik nepasitikėjimas lietuviais, bet ir jų trūkumas. "Be abejonės, jei korpuso liekanos (29-ojo – V.T.) bus surastos, jos žymiai pagerins būsimo divizijos sudėtį, – 1941 m. lapkričio 19 d. savo atsiminimuose rašė Sniečkaus bendražygis ir artimas pagalbininkas Romas Šarmaitis, – nes antraip divizijos sudėtis būtų per daug žydiška: daugiau pusė evakuotų iš Lietuvos yra žydai".⁶

Karo metais SSRS užsienio reikalų liaudies komisariatas (URLK) per LKP(b) įvairiais būdais bandė savo tikslams išnaudoti gausią lietuvių emigrantų koloniją Amerikos kontinente, ypač JAV. JAV II pasauliniame kare tapo SSRS sąjungininke, todėl buvo stengiamasi įvairias lietuvių organizacijas pritraukti į SSRS rėmėjų gretas. Tačiau išskyrus neskaitlingas komunistuojančių

lietuvių grupes (R.Mizara, A.Bimba), Sniečkui nesisekė bent kiek paveikti gausias išsivijos politines ir kitas organizacijas. 1941 m. rugsėjo 1 d. Sniečkus kartu su Pozdniakovu kreipėsi į URLK komisaro pavaduotoją V.Dekanozovą, prašydami paramos, propagandiniam darbui organizuoti Amerikoje. Tam tikslui reikėjo į JAV nusiųsti žmogų, kuris, prisidengęs kultūrine veikla, sugebėtų organizuoti ir koordinuoti politinę veiklą tarp JAV lietuvių. SSRS konsulate Niujorke buvo įdarbintas buvęs “revoliucionierius” Povilas Rotomskis. Įvertinęs situaciją, jis rašė Sniečkui, kad “JAV lietuvių organizacijos plečia politinę veiklą prieš esamą santvarką Lietuvoje...(…) išskyrus komunistines organizacijas, visos likusios ir jų veikėjai į Tarybų Lietuvą žiūri neigiamai... Jų spauda kaltina tarybų valdžią Lietuvoje už prievartinę rusifikaciją, lietuvių kultūros naikinimą, liaudies ūkio sugriovimą, rusų kadru antplūdį į Lietuvą ir t.t.”. Ypač priešišškai kalbama apie Lietuvos kolonizavimą 1940–1941 m., trėmimus. 1942 m. lapkričio mėn. slaptame rašte SSRS URLK komisarui V.Molotovui Sniečkui teko pripažinti, kad Amerikos lietuvių dauguma palaiko nepriklausomą Lietuvą.

Sniečkaus toliau desperatiškai mėgino paveikti lietuvių organizacijas. Kadangi JAV prezidentas Ruzveltas buvo priėmęs A.Smetoną, 1943 m. vasario 3 d. Sniečkus rašė Rotomskiui: “pastaruoju metu jaučiamas didelis Amerikos reakcinių lietuvių suaktyvėjimas, o iš Jūsų nebesulaukiam išsamesnės informacijos. (...)...reikėtų ryžtingiau demaskuoti Smetoną kaip vokiečių agentą”. 1943 m. balandžio 6 d. Sniečkus jau piktinosi Rotomskiui: “Esame nepatenkinti tuo, kad retai ir mažai rašote apie savo darbą. (...) Reguliarios informacijos nebuvimas žymiai apsunkina ir mūsų propagandos darbą Amerikai”.⁷

Keitėsi savo tautiečių atžvilgiu propagandinė retorika. Vietoj “Lietuvos liaudies” ar “Lietuvos darbo žmonių” šūkių buvo prisiminta “lietuvių tauta”. 1943 m. gruodžio 8 d. Maskvoje Sniečkus, Paleckis ir Gedvilas pasirašė “kreipimąsi į lietuvių tautą”, kuriuo siekė paneigti kalbas apie galimas naujas represijas ir sulaikyti norinčius pasitraukti į Vakarus: “Broliai ir seserys lietuviai. Netikėkite vokiečių ir kubiliūnininkų melais, kad tarybų valdžia keršysianti lietuviams”. Kiekviena radijo laida iš Maskvos

„Lietuvių tautos atstovų“ propagandinio mitingo dalyviai pasirašo kreipimąsi į „Į lietuvių tautą“. Maskva, 1942 m. balandžio 26 d. Iš kairės: K. Preikšas, V. Vitkauskas, L. Gira, J. Paleckis, A. Guzevičius, A. Sniečkus, M. Gedvilas, A. Venclova ir kt.

A. Sniečkus (kairėje), P. Jakovlevas, gen. V. Karvelis, J. Paleckis, J. Macijauskas ir J. Žiburkus 16-oje lietuviškoje šaulių divizijoje. Oriolo frontas, 1943 m. birželis

buvo pradedama V.Kudirkos “Tautiška giesmė”. Dekanozovo ir kitų kontroliuojamam Sniečkui buvo leista imtis įvairių priemonių, kad įtikintų lietuvių tautą bolševizmo padorumu ir jo pasikeitimu į gerąją pusę. Iš GULAG-o buvo paleisti Tautininkų sąjungos pirmininkas D.Cesevičius. žurnalistų sąjungos pirmininkas A.Gricius ir kt.⁸

JAV pasirodžius naujiems faktams apie 1941 m. trėmimus Lietuvoje, 1943 m. balandžio 1 d. Sniečkus gavo tik jam asmeniškai adresuotą Dekanozovo laišką: “Darykite viską, kas įmanoma, kad nuginkluotumėte reakcinius veikėjus deportuotojų klausimu. Lai Gricius (tuo metu išlaisvintas – V.T.) ir kiti rašo savo giminėms ir pažįstamiems laiškus...” Atsižvelgdamas į tai, 1943 m. gegužės 31 d. Sniečkus prašė Dekanozovo išleisti iš įkalinimo vietų žinomus Lietuvos valstybės ir visuomenės veikėjus (buvusį prezidentą A.Stulginskį, buvusius ministrus J.Urbšį, A.Merkį, J.Tonkūną, visuomenės veikėjus J.Vileišį, M.Urbšienę-Mašiotaitę, J.Kubilių ir kt.), kad būtų galima juos panaudoti propagandiniam darbui. A.Stulginskis ir J.Tonkūnas parašė kreipimosi tekstus į JAV lietuvius. Abiejų autorių tekstų turinys vis dėl to buvo gana diplomatiškas, gal todėl 1943 m. birželio 23 d. SSRS URLK Sniečkui pranešė, kad “SSRS NKGB mano, kad šiuo metu netikslinga propagandiniam darbui panaudoti Jūsų laiške nurodytus buržuazinės Lietuvos veikėjus”.⁹

Apskritai Sniečkaus bandymai karo metu patraukti į savo pusę (propagandiniais sumetimais vadinamą bendrą antifašistinį frontą) lietuvių emigraciją politine prasme patyrė visišką fiasko. Atvirkščiai, į viešumą iškilo pirmieji komunistų padaryti nusikaltimai Lietuvoje, buvo plačiai akcentuojamas Lietuvos valstybingumo praradimo faktas ir siekis jį atgauti. Tačiau Ruzveltas ir kiti oficialūs JAV sluoksniai dėl sąjungininkų vienybės prieš fašizmą šios problemos neaktualino ir netgi stengėsi ją slopinti. Tą pademonstravo Teherano ir Potsdamo konferencijos, faktiškai palaidojusios viltį greitu laiku atgauti Lietuvai nepriklausomybę.

Kaip prisimena amžininkai, Sniečkus nuoširdžiai troško realiai prisidėti prie kovos su fašistine Vokietija. Evakuacijoje jis neieškojo sau geresnių ir saugesnių gyvenimo sąlygų. Kai

atskraidintas partizanauti Lietuvoje žuvo I.Meskupas, Sniečkus 1942 m. rudenį nuvykęs į VKP(b) CK prašė leisti vykti į Lietuvą dirbti jam įprastą pogrindinį darbą. Tačiau Stalinui Sniečkus buvo reikalingas Maskvoje. 1942 m. lapkričio 26 d. Sniečkus buvo paskirtas Lietuvos partizaninio judėjimo štabo viršininku (LPJŠ), pavaduotoju – Danijilas Šupikovas.

Sovietinis partizaninis judėjimas Lietuvoje savaime nesiplėtojo ir nebuvo vietos gyventojų palaikomas, todėl jį reikėjo inspiruoti iš Maskvos. Čia buvo formuojamos diversinės grupės ir siunčiamos į Lietuvą. Iš pradžių Sniečkaus vadovaujamas štabas tik maskavosi lietuviškumo skraiste. Čia rado priedangą diversantų grupės, sudarytos iš karinės žvalgybos, NKGB ir profesionalių Raudonosios armijos karių specialiosiems užduotims vykdyti. Pasiūstos į Lietuvą dažnai šios grupės su LPJŠ ryšio nepalaikė.

LPJŠ 1941–1944 m. į Lietuvą atsiuntė apie 1 tūkst. žmonių. Prie jų Lietuvoje prisidėjo iš vokiečių nelaisvės pabėgę ir nuo jų teroro nukentėję gyventojai. Sniečkus ieškojo įvairių būdų paskatinti lietuvius stoti į sovietinių partizanų būrius. 1943 m. vokiečiams patyrus pirmąsias nesėkmes bei Lietuvoje paskelbus visuotinę mobilizaciją, pavieniai asmenys išsitraukė į sovietinį ginkluotąjį pogrindį. Tam apsispręsti skatino LKP(b) platinami atsišaukimai, kuriuose jautėsi grasinamos “gaidelės”: “Tarybų valdžia gali jums ir jūsų šeimoms dovanoti, jei jūs imsitės sąžiningai tarnauti tarybinei liaudžiai”. Sniečkus 1943 m. rugpjūčio 28 d. laiške M.Afoninui ir kt. patarė, kaip pagausinti “partizanų” skaičių: “ (...) nebūtinai žmogus, įstojęs į partizanų būrį, turi gyventi miškuose, jis gali ir savo ūkyje gyventi. Ir nebūtinai jis turi vadintis partizanu – jis gali to vardo bijoti, svarbu, kad toks žmogus padėtų bent kai kuriuos uždavinius įvykdyti”.

Sovietiniais metais buvo stengiamasi sovietinį partizaninį “judėjimą” pavaizduoti buvus lietuvišką. Geriausiu atveju iš 5 tūkst. pogrindinėje veikloje dalyvavusių asmenų lietuviai sudarė tik trečdalį. 1944 m. pavasarį Sniečkus savo pavaldiniui Genrikui Zimanui (Jurgiuui) įsakė “kelti lietuvius tik gerai patikrinus, nes rusams, ypač belaisviams, sunku vadovauti ir patraukti paskui save gyventojus. Manau, dabar jau jūs galite mišrius būrius kurti, statant priešaky, kaip taisyklę, lietuvius.”¹⁰

Vadovaudamas sovietinių partizanų diversinei veiklai Lietuvoje, Sniečkus pasižymėjo puikiomis organizacinėmis savybėmis, nors nevengė asmeniškai įsitikinti, kaip vykdomi jo nurodymai. Partizaniniais reikalais vykdavo į pafrontę, išlydėdavo savo kolegas. Kreipdavosi pavaldiniai į savo štabo viršininką "Draugas Sniečkau", tuo tarsi pabrėždami jo asmens autoritetą. "Draugui Sniečkui vadovaujant iki 1943 m. spalio 1 d. parengta ir nusiųsta į priešų užnugarį daugiau kaip 40 partizaninio judėjimo grupių organizatorių (363 žmonės) ir nusiųsta partizanų būriams 27 tonos ginklų ir šaudmenų", - buvo rašoma šio štabo kadro skyriaus viršininko Povilo Baltruškos pažymyje 1943 m.¹¹

Lietuviai į Sniečkaus vadovaujamus partizanų būrius stėjo nenoriai. Daugiausia juose buvo buvusių Raudonosios armijos karių, vietos rusai, baltarusiai, žydai. Tiesa, neoficialiai Sovietų Sąjungos–Vokietijos okupuotose teritorijose žydai nebuvo priimami į partizanų būrius, nors dėl savo tautos tragiško likimo jie rodė didelį norą kovoti prieš vokiečius. Lietuvoje Sniečkus neviešai leido Lietuvos Pietų srities partizanų vadui G.Zimanui priimti žydus į partizanus, tik su viena sąlyga – jie privalėjo turėti savo ginklus, tuo tarsi įrodydami savo ištikimybę SSRS. Todėl žydai, bėgdami iš getų ir kalėjimų, užmušinėjo vokiečius ir atiminėjo ginklus, kai kurie žydai juos sugebėdavo netgi nusipirkti. 1944 m. kovo 27 d. Sniečkus Zimanui priminė, kad "daugiau dėmesio reikia kreipti į tautinį sąstatą (lietuvius – V.T.). Atsargiai reikia elgtis panaudojant žydų tautybės žmones, nes kilns nepasitenkinimas".¹²

Jau vėliau, po karo, Sniečkus labai rūpinosi buvusių sovietinių partizanų materialine ir visuomenine padėtimi. Ne be jo pritarimo kai kurie iš jų LTSR administracijoje turėjo aukštas pareigas, nors jiems ir trūko kompetencijos, išsilavinimo. Daugelis jų iš savo postų pasitraukė tik po savo ar Sniečkaus mirties. Taip formavosi dar viena Sniečkui ištikimų žmonių grupė. Be to, jis stengėsi įamžinti šių partizanų atminimą, nors ne visada tai pavykdavo.

Sniečkus, skatindamas kovą su vokiečiais, kartu vykdė ir skaldytojišką darbą antihitleriniame fronte, priešišškai vertino organizacijas, kurios nepritarė sovietinės santvarkos atkūrimui

Vokiečių okupuotų respublikų ir sričių sovietinių partizanų štabų vadai. Maskva, 1944 m. Pirmas iš dešinės A. Sniečkus, centre stovi M. Suslovas

Pabaltijo sovietinių respublikų trečiujų "metinių" minėjimas Maskvoje. 1943 m. liepos 21 d. Iš kairės M. Gedvilas, VKP(b) CK sekretorius A. Ščerbakovas, A. Sniečkus, VKP(b) CK sekretorius A. Andrejevas, Estijos KP(b) CK I-asis sekretorius V. Korotamas

Lietuvoje. Ne kartą jis nurodė sovietinių partizanų vadovams M.Šumauskui, G.Zimanui, D.Rociui "įlįsti į antihitlerinio fronto organizacijas, kad būtų žinoma, kas jose darosi". Gautą vertingesnę informaciją jis užrašydavo į savo karo metų užrašus. Sniečkus stengėsi panaudoti Lietuvoje augančias antihitlerines nuotaikas, netgi patarė savo agentūrai bendradarbiauti su patriotinėmis, antivokiškomis jėgomis. Antai 1944 m. birželio 25–27 d. jis užrašė: "Vietiniai nacionalistai pasiūlė susitikti su jų vadais...(…) Susitikti galima. Jei bus sudaromi bendri štabai, tai į juos pasiųsti savo statomus, nelikviduojant savo štabų".

Ypač Sniečkų domino Povilo Plechavičiaus Vietinės rinktinės reikalai. 1944 m. balandžio 5 d. G.Zimanas (Jurgis) jam pranešė: "Plechavičiaus štabe dirba inžinierius Voronenko. Jį vadinsiu daktaru. Jo pranešimu Plechavičius surinko 7 tūkst. Daugelis užsiregistravusių neatvyko į pašauktųjų komisijas..." Gegužės 17 d. Sniečkus užrašė: "Iš Petro, Gabrio, Dalgio, Zigmo, Jurgio buvo priimtos žinios apie tai, kad visur vyksta Plechavičiaus dalinių nuginklavimas ir kad vyksta plechavičinkų susirėmimai su vokiečiais. Plechavičinkai dezertyuoja su ginklais. Kaune vyko mūšiai 3 dienas, Vilniuje 1 dieną". Gegužės 25 d. Sniečkus nurodė: "Plechavičiaus karių susidūrimas su vokiečiais galės turėti svarbios reikšmės kovoje prieš vokiečius. Mūsų organizacijos velkasi uodegoje. Nugalėti tą atsilikimą. Pagrindinis uždavinys – dar labiau užaštrinti prieštaravimus tarp vokiečių ir liet. nacionalistų, įtraukiant pastaruosius į kovą. Neleisti atimti ginklus iš Plechavičiaus kareivių. Pasiųsti savus žmones į Plechavičiaus kareivių tarpą ir kurti iš jų ginkluotus būrius kovai prieš vokiečius. Kovos eigoje šalinti nuo vadovavimo aiškius tarybinės santvarkos priešus..."¹³

Sniečkui nepavyko savo tikslams panaudoti lietuviškąją antinacinę rezistenciją. Pogrindinėms lietuvių organizacijoms bei daugumai lietuvių bolševizmas prilygo fašizmui. Buvo gerai suvokiama, kad, SSRS nugalėjus Vokietiją, o Vakarams neparėmus Lietuvos, prasidėtų antroji sovietinė okupacija. Tačiau Sniečkaus palyginti atsargus žaidimas su antinaciniu pogrindžiu sukėlė D. Šupikovo nepasitenkinimą. Jo nuomone, prieš vokiečius nusiteikę lietuviai, tačiau neremiantys sovietinių partizanų – tai buržuaziniai

nacionalistai, o su jais negali būti jokių ryšių, kompromisų, politinių ar operatyvinių kombinacijų ir pan. Pirmiausia, jie sovietų valdžios priešai, todėl turi būti sutriuškinti kartu su vokiečiais.

1942 m. gruodžio 16 d. Maskvoje įvyko II “lietuvių tautos atstovų” propagandinis mitingas. Iš visų kalbų išsiskyrė Sniečkaus pranešimas, kuriame jis pirmą kartą oficialiai užsiminė apie 1941 m. birželio mėn. lietuvių deportaciją į SSRS. Sniečkus pritarė jai, nes buvo, anot jo, išvežtas “kubiliūninio tipo vyriausybės” potencialus rezervas. Tačiau jis pasakė ir apie “klaidas”, padarytas trėmimo metu, “kurios yra taisomos ir bus atitaisytos iki galo”. R.Šarmaitis savo užrašuose pažymėjo, kad “tai irgi laimėjimas, nes ligšiol VKP(b) CK nesutikdavo leisti minėti apie klaidas, padarytas Tarybų Lietuvoje. Mums tai palengvina kovą su priešais. Kalbėjo Sniečkus ir apie klaidas, paskirstant tarp valstiečių privalomuosius pristatymus”.¹⁴

Visiškai nutrūko Sniečkaus santykiai su N.Pozdniakovu, kuris stipriai girtuokliavo. Gal todėl jis buvo pašalintas iš LSSR vadovybės kuratoriaus pareigų ir paskirtas SSRS užsienio prekybos susivienijimo “Meždunarodnaja kniga” pirmininku. Tai buvo didelis pažeminimas. 1943 m. sausio 1 d. Pozdniakovas paskambinęs Sniečkui, norėjo jį pasveikinti su Naujaisiais metais, tačiau tas atsisakė su juo kalbėtis (neva išvykęs).¹⁵

1943–1944 m. Sniečkaus elgesyje būta nemaža optimizmo ir kažkokio romantinio naivumo. Jį, kaip ir kitus komunistus, stipriai veikė Raudonosios armijos pergalės ir artėjantis Lietuvos “išvadavimas”. Galima manyti, jog dėl pasaulyje išaugusio Stalino autoriteto ir SSRS politinio prestižo, jis nuoširdžiai tikėjo, kad lietuvių tauta rems sovietinę valdžią, o iš Maskvos pusės nebus prieš karą buvusio diktato. Vilčių teikė ir tai, kad 1944 m. Stalinas priėmė sprendimą įsteigti respublikinius Gynybos ir Užsienio reikalų liaudies komisariatų. Savi kariniai daliniai ir diplomatai Lietuvai turėjo suteikti tam tikro savarankiškumo regimybę. Lietuviai komunistai tam labai pritarė. Jie pabrėžė, kad tuo bus suduotas smūgis priešams – “buržuaziniams nacionalistams”. R. Šarmaitis 1944 m. savo užrašuose pasižymėjo: “Šią žinią sutikome labai teigiamai”.¹⁶ Tačiau tai buvo tik vienas iš Stalino politinių triukų, reikalingas apdumti sąjungininkams akis.

Artėjo karo pabaiga. Prieš įžygiuojant Raudonajai armijai į Baltijos kraštus, 1944 m. liepos pradžioje pas Staliną buvo iškviesti Lietuvos, Latvijos ir Estijos kompartijų CK pirmieji sekretoriai ir LKT pirmininkai. Pokalbis buvo trumpas. Remiantis M.Gedvilo atsiminimais, Stalinas patarė lietuviams vykti arčiau Lietuvos, į 3-jojo Baltarusijos fronto vado generolo I.Černiachovskio štabą. Stalinas kreipėsi į Sniečkų: "Užtikrinkite, kad Vilniaus išvadavimo dieną Gedimino bokšte plevėsuotų lietuviška nacionalinė vėliava". Tai pasakęs atsisveikino ir išėjo.¹⁷ Sprendžiant iš visko, Stalino nurodymas nebuvo įvykdytas. Rusams išvijus vokiečius iš Gedimino bokšto, Armijos krajojvos kariai net du kartus iškėlė Lenkijos vėliavą Gedimino bokšte. Tik prievartos būdu ši vėliava buvo pakeista sovietine raudona.

Apie šį susitikimą 1973 m. sausio mėn. Sniečkus pasakojo, kad įėjęs Stalinas pirmiausiai su ironija pasakė: "Turiu atsiprašyti J.Kalnberzinio (Latvijos KP(b) CK I sekretorius – V.T.) ir pareikšti jam užuojautą. Fronte nušautas Latvijos SS legiono vadas, kariavęs su hitlerininkais prieš Raudonąją armiją". Sniečkus su Stalinu aptarė Lietuvos sostinės klausimą, dar iki galo neaiškius Lenkijos teritorijų ir sienų klausimus. Armijos krajojvos veikla vertė Sniečkų galutinai išspręsti Vilniaus miesto politinį statusą. Sniečkus pabrėžė, kad čia turi įsikurti visos LSSR valstybinės įstaigos ir Vilnius turi tapti realia Lietuvos sostine. Stalinas sutiko.

– O kaip su Klaipėda? – paklausė Sniečkus.

Stalinas neskubėjo atsakyti. Jis vaikščiojo po kabinetą. Stabtelėjęs pasakė:

– Kai išvaduosite Klaipėdą, iškelkite ten lietuvišką vėliavą.

– Mes dar neturime lietuviškos tarybinės vėliavos.

– Iškelkite, kokią turite.¹⁸

Išskyrus Suvalkų trikampį, Lietuvos teritorijų klausimas iš esmės buvo išspręstas. Pasitraukus vokiečiams iš Seinų ir Suvalkų, čia buvo pradėtos kurti lietuviškos partinės ir administracinės institucijos. Tačiau didžioji pasaulio politika šiuo atveju Lietuvai buvo nedėkinga. Sniečkui greitai iš šių miestų teko atšaukti savo pasiuntinius.

1944 m. liepos–rugpjūčio mėn. Raudonoji armija užėmė didžiąją Lietuvos dalį. Čia prasidėjo antisovietinis pasipriešinimas.

VKP(b) CK organizacinio skyriaus vedėjas Šambergas 1944 m. liepos 15 d. pranešė VKP(b) CK sekretoriui Genadijui Malenkoviui apie gautą D.Šupikovo pranešimą, kuriame informuojama apie stiprų antisovietinį pagrindį ir priemones jam palaužti : “(...) Kai paaikšėjo, jog Vokietija karą pralaimės, lietuvių nacionalistai ėmė rengtis kovai su Raudonąja armija turėdami tikslą atkurti “nepriklausomą Lietuvą”. (...) Būdamas 3-ojo Baltarusijos ir 1-ojo Pabaltijo frontų karo tarybos posėdžiuose, aš painformavau jų narius apie politinę padėtį Lietuvoje. Buvo pasiūlyta išvalyti (išmobilizuoti – V.T.) Raudonosios Armijos užnugarį, t.y. išsiųsti visų tautų gyventojus iš tos teritorijos (kaip tai buvo padaryta su visais piliečiais kai kuriose kitose tarybinėse respublikose), o po to išsiaiškinti, ką ir kur nusiųsti. Tačiau LKP(b) CK nariai Preikšas ir Paleckis (jie dar buvo Maskvoje) buvo kategoriškai prieš, kad vienu metu būtų perkelti visi Lietuvos gyventojai.(...) Tokios nuomonės laikėsi ir Sniečkus, kuris jau buvo Vilniuje. Keliamas klausimas tik dėl lenkų nacionalistų ir nutylima apie lietuvius. Tuo tarpu jie verti vieni kitų. Žinodamas, kokią LKP(b) CK vadovybė užėmė poziciją vokiečių okupacijos metais Lietuvoje lietuvių nacionalistų atžvilgiu, aš nesu įsitikinęs, kad būtų galima ryžtingiau išspręsti Lietuvos gyventojų perkėlimo klausimą. Laikau savo pareiga atkreipti į tai jūsų dėmesį”.¹⁹

Žinoma, Sniečkus ir visa LKP(b) vadovybė buvo griežtai prieš Lietuvos gyventojų ištrėmimą: vis tik čia buvo jų tėvynė, gyveno artimieji, taip pat buvo tikima, kad lietuvius galima perauklėti komunizmo dvasia. Sniečkus bent jau visada stengėsi visas represines akcijas pagrįsti ir pateisinti kaip “klasių kovos” rezultata, padarinį. Kadangi kuriant socializmą “klasių kova” yra neišvengiama, trėmimai yra būtina visuomenės apvalymo nuo “priešiškų klasinių elementų” sąlyga ir pirmaeilis uždavinys, bet tik atrenkant “priešiškus elementus” (buožes, dvarininkus, buržuazinius nacionalistus, dvasininkus ir kt.), taip, kaip buvo daroma 1941 metais. Tačiau ištrėmti visus gyventojus, kaip buvo padaryta Kaukaze ir kitur, to jau buvo per daug. Trėmimai galėjo sukelti dar didesnį pasipriešinimą ir pakirsti “socializmo statybos” ideologinį ir propagandinį pagrindą ir apie “suverenią Tarybų Lietuvą” negalėjo būti jokios kalbos.

1944 m. liepos 11 d. ryte Sniečkus su 40 žmonių operatyvine grupe ir rašytoju I.Erenburgu jau buvo Vilniuje prie Rasų kapinių, generolo Krylovo 5-osios armijos vado štabe. Tebevykstant mūšiams dėl miesto, Sniečkus ir Gedvilas du kartus (liepos 9 ir 12 d.) kreipėsi į VKP(b) CK sekretorių Georgijų Malenkovą bei NKVD ir NKGB vadovus, siūlydami nuginkluoti Armijos krajobos dalinius, kurie Vilniuje turėjo savo karines struktūras ir elgėsi labai išūliai, ir išsiųsti juos į užnugarį. Greitai buvo imtasi priemonių. Dalis Armijos krajobos karių buvo nuginkluoti ir ištremti, kiti spėjo pasitraukti į Vilnijos miškus. Liepos 13 d. sovietų kariuomenė užėmė Vilnių.

“Ir štai Vilniuj, Rasų rajone. Susitikau su partizanis.(...) Neišpasakytas džiaugsmas”, – nuoširdžiai džiaugėsi Sniečkus artėjančia karo pabaiga, net neįtardamas, kad jo laukia karas po karo.²⁰

M. Gedvilas ir A. Sniečkus (viduryje) Raudonosios armijos užimtame Kaune 1944 m. rugpjūčio 1 d.

A. Sniečkus, J. Macijauskas, M. Šumauskas ir kt. Klaipėdoje. 1945 m. sausis

POKARIS (1944–1953)

Pokario metai – vieni baisiausių lietuvių tautos istorijoje. Sunkūs jie buvo ir Sniečkui. Įkopęs į penktą dešimtį LSSR administracijos vadovas turėjo suktis šioje stalinizmo virtuvėje, kad išliktų valdžioje, kad būtų patenkinti Maskvos, savųjų partiečių ir atsiųstų prižiūrėtojų norai. Vos ne kiekvieną kartą Kremliuje jam tekdavo išklaudyti rimtų priekaištų dėl lėtų Lietuvos sovietizacijos tempų ir tautinio pogrindžio veiklos. Tada Sniečkui tekdavo nuolat įrodinėti savo ištikimybę SSRS vadovybei, dalyvauti savo tautos dvasiniame ir fiziniame genocide ir net jam vadovauti (ne visada tiesiogiai), pasmerkti kitaip mąstančius. Jis, kaip niekas kitas, gerai matė žmonių kančias ir suvokė tragišką lietuvių tautos likimą, tačiau šį prievartos procesą traktavo kaip neišvengiamą istorinę būtinybę, kaip marksizmo propaguojamą "klasių kovą". Vėliau Sniečkus niekada neapgailėstavo dėl to, kas buvo padaryta pokario metais, ir atrodo, kad jeigu tokia situacija vėl būtų pasikartojusi, jis ir vėl taip būtų elgėsis. Apskritai pokario metų komunistinė valdžia, kaip ir prieš karą, liko despotiška, pajėgianti išsilaikyti tik jėga ir teroru.

Archyviniai dokumentai beveik neužsimena, kad Sniečkus pokario metais nors kiek būtų priešinęs prievartai. Atvirksčiai, jie tvirtina, kad jis pokario metais buvo ypač lojalus savo šeiminkams, atvirai demonstravo savo neigiamą požiūrį į viską, kas susiję su tautos laisvės siekais, taip pat viešai šlovino rusų tautą, tuo pabrėždamas savo "internacionalumą". Žinoma, yra išimčių, leidžiančių teigti, kad jis atsižvelgdavo ir į Lietuvos interesus (pvz., 1944 m.), tačiau jos tik dar syki patvirtino, kad tai ir buvo tik išimtys. Tada daugeliui Lietuvos žmonių Sniečkus buvo tautos išdavikas, marionetė ar kolaborantas.

Yra išgarsinti 1944 m. liepos 17 ir 25 d. Sniečkaus ir M.Gedvilo laišakai Stalinui, kuriuose prašoma sutramdyti plėšikaujančią Raudonąją armiją, apriboti šaukiamųjų į kariuomenę vyrų amžiaus cenzą (nuo 18 iki 35 metų – buvo iki 50 metų), nes nebūsią kam dirbti respublikos ūkyje, padėti iširti žydų žudynes

16-osios lietuviškosios divizijos paradas Vilniuje. Iš kairės M. Suslovas, A. Sniečkus, M. Gedvilas, J. Paleckis, I. Tkačenka, A. Apolonovas (?), P. Vetrovas, J. Bartašiūnas. 1945 m. rugpjūtis

LKP(b) CK pirmasis ir antrasis sekretoriai. A. Sniečkus ir Aleksandras Trofimovas. 1949 m.

Paneriuose, suteikti ūkinę paramą. Po pirmojo laiško liepos 24 d. Berija parašė tarnybinį raštą Stalinui, Molotovui ir Malenkovui, kuriame nupasakojo neigiamą Sniečkaus reakciją į III Baltarusijos fronto kariškių savivalę ir plėšimus. Sniečkus savo poziciją emocingai ir drąsiai išdėstė šio fronto Karo tarybos nariams.¹ Iš tikrųjų Sniečkus netiesiogiai tik priminė Stalinui, kad Lietuva yra SSRS sudedamoji dalis ir Raudonoji armija turi elgtis ne kaip prieš teritorijoje.

Bolševizmo pasireiškimo formos pokario Baltijos šalyse buvo kur kas drastiškesnės negu tuometinėje Sovietų Sąjungoje. Viena iš priežasčių – ne tik atvykusių, bet ir vietinių komunistų nihilistinis požiūris į savo tautą ir jos siekius, begalinis pataikavimas rusams. Dar bolševizmo ideologas Leninas yra pastebėjęs, kad "yra žinoma, jog surusėję kitataučiai visuomet persūdo – stengiasi būti rusiškesni net už pačius rusus".² Pokario metais Sniečkaus elgesys buvo labai artimas šiai Lenino minčiai. Jo veiksmų ir pažiūrų formavimuisi didžiausią įtaką turėjo bolševizmo ideologija, stalinizmo dogmomis užsikrėtusių bendražiogių elgesys bei Kremliaus nurodymai. Ši Lenino išvada ne mažiau tiko J.Bartašiūnui, G.Zimanui, I.Macijauskui, K.Preikšui, B.Pušiniui ir kitiems LSSR vadovams, kurie savo veiksmais buvo kur kas radikalesni vertindami savo tautą, jos kultūrą ir praeitį, negu to reikalavo Maskva ar jos atsiųsti žmonės. Pavyzdžiui, niekas Maskvoje neragino sprogdinti Vilniuje Trijų kryžių kalno monumento ir naikinti arkikatedros skulptūrų. Tačiau šie religijos "atributai" nepatiko tuometiniams LSSR MT pirmininko pavaduotojui (atsakingam už kultūros reikalus) Kaziui Preikšui ir Religinių kultūrų reikalų tarybos įgaliotiniui Broniui Pušiniui. Pastarasis ne kartą už savavališką bažnyčių uždarymą Maskvos pareigūnų buvo išpėtas. Apie šiuos ir kitus savo pavaldinių veiksmus Sniečkus žinojo, bet jiems nepriekiaštavo, o atvirkiškai – dažnai pritarė ir netgi skatino.

Tačiau pirmaisiais pokario metais jokie Lietuvos komunistų kraštutiniai ar pasyvūs veiksmai Kremliai didelės reikšmės neturėjo. Apskritai nepasitikėdamas vietos komunistais, Stalinas 1944 m. lapkričio mėn. įsteigė specialųjį okupacinės valdžios organą – VKP(b) CK Lietuvos biurą (analogiškai biurai

buvo įkurti Latvijoje, Estijoje ir Moldovoje). Tai buvo aukščiausioji LSSR okupacinės valdžios institucija, kurios tikslas buvo įtvirtinti Lietuvoje sovietinį režimą, nuslopinti pasipriešinimą ir integruoti Lietuvą į SSRS. Iš pradžių Biuro pirmininku buvo Michailas Suslovas, o nuo 1946 m. kovo mėn. – Vladimiras Ščerbakovas (iki 1947 m. pavasario). Suslovas į Lietuvą atvyko ne kaip patarėjas, o kaip faktinis Lietuvos vadovas. Į Biuro sudėtį eiliniaisiais nariais buvo įtraukti du vietiniai – Sniečkus ir Gedvilas. Iš to, kad Sniečkus negavo net pirmininko pavaduotojo pareigų, buvo aišku, jog jo balsas yra reikalingas, bet tik kaip patariamasis. Pirmiausiai Suslovas 1944 m. gruodžio LKP(b) CK plenumo už “minkštumą” atleido Sniečkaus pavaduotoją Vladą Niunką. Į LKP(b) CK II sekretoriaus pareigas buvo paskirtas VKP(b) Maskvos srities komiteto sekretorius Aleksandras Isačenka.

Suslovas buvo vienas aktyviausių Lietuvos rusinimo ir tautinių kadru valymo iniciatorių. Matyt, ir jam ne viskas vyko sklandžiai. 1945 m. liepą Berija nusiuntė Stalinui, Molotovui ir Malenkovui pranešimą apie ne itin gerą Suslovo darbą: “Prie jo (Suslovo – V.T.) kalbų vietiniai vadovai jau taip priprato, kad į jas nekreipia dėmesio. (...) Asmeniškai drg. Suslovas dirba mažai...”³ Į Lietuvą buvo atsiųsta tikrintojų komisija, tačiau nieko blogo neradusi, pripažino Suslovo misiją teigiama. Gali būti, kad apie Suslovą ne kokios nuomonės buvo LSSR NKGB ministras gen. Dmitrijus Jefimovas. Turėdamas beveik nekontroliuojamą karinę valdžią, jis ne visada pagarbiai žiūrėjo į vietos partiečius, nebijojo ir Suslovo. Remiantis rašytojo Michailo Ardovo atsiminimais (jis kurį laiką bendravo su generolu, klausėsi jo atsiminimų – V.T.), D. Jefimovo žmonės Kaune sulaikė Suslovo žmoną ir svainę, “juodojoje rinkoje” keičiančias cukrų į antikvarines vertybes. Jefimovas asmeniškai automobiliu jas atvežė į Vilnių ir, nuėjęs pas Suslovą, pasakė: “Michailai Andrejevičiau, pasiimkite savo damas. Bet aš prašau Jūsų ateityje riboti jų aktyvumą...” Suslovas tada nutylėjo, nors tai jam labai nepatiko.⁴

Beveik atlikęs savo užduotį (tik galutinai nelikvidavo ginkluoto pogrindžio), 1947 m. kovo mėn. VKP(b) CK Lietuvos biuras buvo paleistas. Nuo tada Sniečkus faktiškai perėmė LSSR administracijos vadovo pareigas, nors jo darbą ir toliau prižiūrėjo

atsiūsti rusai LKP(b) CK II sekretoriai (A.Trofimovas, V.Aronovas) bei kiti partijos funkcionieriai.

Pokario metais Sniečkus daug prisidėjo prie krašto sovietizacijos, aktyviai rėmė ir skatino represinių organų vykdomas akcijas, Lietuvos gyventojų trėmimus. Tai liudija jo kalbos partiniuose pasitarimuose bei asmeniniai parašai, pritariantys 1948–1951 m. deportacijoms. Pavyzdžiui, masiškesnių Lietuvos gyventojų trėmimų 1948 ir 1949 m. rezultatai buvo aptarti LKP(b) CK biure, nutarimus pasirašė Sniečkus. 1948 m. gegužės 25 d. Sniečkus informavo SSRS MGB ministro pavaduotoją S.Ogolcovą, kad SSRS MT 1948 m. vasario 21 d. nutarimas ištremti 12 tūkst. šeimų iš Lietuvos įvykdytas: "Lietuvos KP(b) CK pažymi, kad Valstybės saugumo ministerijos organai tinkamai atrinko išskeldinamųjų kontingentą ir organizuotai atliko operaciją, tuo suteikdami Lietuvai didelę pagalbą – pagerėjo politinė padėtis, ypač kaime". Tada iš Lietuvos buvo ištremta 39 482 žmonės.⁵

1948 m. Sniečkus laiške VKP(b) CK sekretoriui Aleksandrui Ždanovui apgailestavo, kad iki galo įvykdyti numatytą gyventojų išvežimą sukliudė MGB organų konspiracijos trūkumas. Antai Utenos apskrityje iš numatytų išskeldinti 450 šeimų pavyko deportuoti 366 (tarp jų 45 šeimas iš rezervo). Pasislėpė 129 šeimos ir išvežtų šeimų nariai. Sniečkus pateikė daug pavyzdžių apie gyventojų neigiamas nuotaikas: "Tačiau daugelis inteligentų, ypač mokytojai, neigiamai reagojo į banditų ir jų pagalbininkų šeimų išskeldinimą. Alytaus apskrities Simno progimnazijos direktorius po mokinių susirinkimo, kuriame nekalbėjo nė vienas mokytojas, sukviestą mokytojus į mokytojų kambarį ir į partijos valsčiaus komiteto sekretoriaus klausimą: "Ar viskas jums aišku?", atsakė: "Aiškumą parodys istorija..., tu lietuvis, ar tau neskauda širdies?" O paskui pokalbyje partijos valsčiaus komitete pasakė: "Išskeldindami lietuvius, jūs elgiatės žvėriškai".⁶

Toks Sniečkaus elgesys, nuolankumas ir įsisteikimas Maskvai buvo vienas iš žiauriausių ir gėdingiausių kolaboravimo su okupantais pavyzdžių Lietuvos istorijoje.

Lietuvoje yra nuomonių, kad pokario metais Sniečkus, puolamas stalininių jėgų, kitaip elgtis negalėjo. Žinoma,

КОММУНИСТИЧЕСКАЯ ПАРТИЯ (большевиков) ЛИТВЫ
ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ

Особая Папка

№ ВЦ-176/400.
25. мая 1948 г.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

БЮРО протокол № 176 § 4 от 25 мая 1948 г.

Информация Зам. Министра Госбезопасности Союза ССР
тов. ОГОЛЬЦОВА С.Я.

1. Бюро ЦК КП(б) Литвы считает выполненным постановление Совета Министров СССР от 21 февраля 1948 года "О выселении с территории Литовской ССР на спецпоселение 12 тысяч семей бандитов и националистов, находящихся на нелегальном положении, убитых при вооруженных столкновениях и осужденных, а также пособников бандитов - кулаков с семьями".

2. Бюро ЦК КП(б) Литвы отмечает, что органы Министерства Госбезопасности правильно подошли к отбору выселяемого контингента и организованно провели операцию по выселению, оказав этим большую помощь Литовской республике в улучшении политического положения, особенно в деревне.

Секретарь ЦК КП(б) ЛИТВЫ

A. Sniečkaus

(А. СНИЕЧКАУС).

ПОСЛАНО: ЦК ВКП(б), т.т. АБАКУМОВУ, ОГОЛЬЦОВУ, ВРИЛОВУ. *генр*

Отпечатано 5 экз.
лн.

A. Sniečkaus pasirašytas LKP(b) CK biuro nutarimas dėl 12 tūkst. šeimų ištrėmimo. 1948 m. gegužės 4 d.

pasipriešinti Maskvos politiniam spaudimui ir smurtui tuo metu buvo neįmanoma, Sniečkus, netgi jei ir būtų norėjęs, nieko padaryti būtų negalėjęs. Jis būtų tuoj pat sutriuškintas. Tada daug žmonių prieš savo valią sukosi tame baisiame rate ir privalėjo vykdyti okupantų nurodymus. Ne visi galėjo būti partizanais ar kitais rezistencijos dalyviais. Tačiau Sniečkus, pvz., skirtingai nuo J.Paleckio, tada rodė fanatišką ištikimybę Maskvai, pats inspiravo nekompromisinę kovą su "liaudies priešais", asmeniškai rėmė trėmimus. Šiuo atžvilgiu pateisinti Sniečkaus niekaip neįmanoma ir net nereikia – per daug kaltės tenka jo asmeniui, kuri lengvai įrodoma išlikusiais dokumentais. Istoriko A.Anušausko duomenimis, ne mažiau kaip 456 tūkst. žmonių tapo sovietinių okupantų ir vietos kolaborantų vykdyto genocido ir teroro aukomis, patyrė vienokią ar kitokią prievartą. Net 332 tūkst. žmonių buvo įkalinta, išvežta į tremtį ir GULAG-o lagerius, dar 26,5 tūkst. žmonių nužudyta Lietuvoje.⁷ Ir visa tai vyko (nusikaltimas žmonijai) su LSSR administracijos vadovo Sniečkaus raštišku ar nebyliu pritarimu. Žinoma, jo ir kitų bendražygių, kaip lietuvių tautos genocido vykdytojų, kaltę turėtų nustatyti teismas.

Pasipriešinimas sovietinei okupacijai prasidėjo nuo pat pirmųjų dienų, kai tik į Lietuvą įžengė Raudonoji armija. Sniečkus tapo vienu iš LSSR vadovų, kovojusių su ginkluota ir pasyvia rezistencija. "NKVD organai apskrityse mums labai padeda", – kalbėjo jis 1944 m. LKP(b) CK plenumė, matyt, dar neišsivaizdavęs, kad šios ginkluotos pagalbos reikės visą pokario laikotarpį ir vėliau. Oficiali propaganda skelbė, kad Lietuvoje vyksta "klasių kova", tačiau Sniečkus buvo gerai informuotas apie ginkluotojo pagrindžio tikslus, jo dalyvių socialinę padėtį (pagrindinę partizanų dalį sudarė tuomet vadinamieji vidutinieji ir vargingieji valstiečiai, o ne "buožės"). Tai prieštaravo komunistinei propagandai, todėl ši informacija buvo labai slepiama.

Dėl aktyvios pagrindžio veiklos ir lėtų sovietizacijos tempų VKP(b) CK net tris kartus (1944, 1945, 1946 m.) svarstė LKP(b) vadovybės darbą ir pripažino jį esant nepatenkinamą. Anot Michailo Suslovo, Maskva reikalavo įvykdyti "svarbiausią iš svarbiausiųjų uždavinį – kuo greičiau likviduoti banditizmą" (1945

m. rugpjūčio LKP(b) CK plenumas). 1945 m. vasarą Berija ir jo pavadootojas gen. Bogdanas Kobulovas reikalavo tai padaryti “artimiausiu metu”. M.Suslovą pakeitęs Vladimiras Ščerbakovas 1946 m. lapkričio mėn. LKP(b) CK plenumė pranešė, kad “MVD organai turi savo ministro Kruglovo įsakymą padaryti galą gaujoms bei jų štabams iki 1947 m. vasario mėnesio.”

Kiekvieną kartą po VKP(b) CK griežtos kritikos Sniečkus kartu su jį supusiais M.Suslovu, V.Ščerbakovu, SSRS NKVD-NKGB įgaliotiniu Lietuvoje gen. I.Tkačenka, LSSR NKGB komisaru gen. Dmitriju Jefimovu, LSSR NKVD komisaru Juozu (Josifu) Bartašiūnu ir kitais imdavosi drastiškų antipartizaninių kovos priemonių. Po to kai 1946 m. spalio 5 d. VKP(b) CK apsvartė LKP(b) darbą ir priėmė nutarimą, Sniečkus kartu su Tkačenka gruodžio 7 d. parengė LKP(b) apskričių komitetų sekretoriams ir MGB-MVD apskričių skyrių viršininkams direktyvą, kurioje buvo numatytos priemonės pasipriešinimui palaužti. Pvz., 10 punktas skelbė: “(...) Kiekvienas banditų pasireiškimo atvejis (...) turi būti lydimas tame rajone visiško arba dalinio buožių, banditų bei jų talkininkų ūkių konfiskavimo. Būtina visiško konfiskavimo sąlyga – suaugusių šeimos narių, ypač vyrų, areštas, kad jie neišeitų į gaujas”.⁸

Tačiau baigėsi visi terminai, o Lietuvos partizanų sąjūdis, kad ir patyręs skaudžių nuostolių, bet remiamas tautos, nebuvo palaužtas, juo labiau likviduotas. LTSR NKVD duomenimis, nuo 1944 m. liepos mėn. iki 1947 m. birželio 15 d. buvo nukauta 13,9 tūkst. partizanų, suimta 36,8 tūkst. partizanų, jų rėmėjų bei kt. antisovietinio “elemento”, legalizavosi 44,3 tūkst. partizanų ir nuo karinės tarnybos besislapstančių vyrų.⁹ Tokiomis aplinkybėmis 1947 m. gruodžio 12 d. LKP(b) CK priėmė naują Sniečkaus pasirašytą nutarimą “Dėl kovos su buržuaziniu nacionalistiniu pogrindžiu ir jo ginkluotomis gaujomis suaktyvinimo”. Nuo ankstesnių nutarimų jis skyrėsi tuo, jog buvo siekiama kovą prieš partizanus pavaizduoti kaip “klasių kovą”, sudaryti regimybę, kad su partizanais kovoja patys lietuviai. Iš viso per 1944–1953 m. žuvo apie 20 tūkst. partizanų, 18 tūkst. Suimti ir įkalinti.¹⁰

Su Sniečkumi kovos veiksmus koordinavo LSSR MVD ir LSSR MGB vadovybė, jam buvo siunčiama tikra, nepagražinta

informacija apie realią padėtį vietose. 1946 m. gegužės 28 d. LKP(b) CK instruktorius P.Kozlovas apie Lazdijų apskritį rašė: "Apskirtyje susidarė tokia padėtis, kad nacionalistinės pogrindžio ir jo ginkluotosios gaujos pradėjo geriau dirbti už juos (MGB darbuotojus – V.T.). Jų (partizanų – V.T.) agentūra, ryšiai ir kt. dirba geriau, o organų viršininkas (MGB apskrities skyriaus viršininkas Ivašovas – V.T.) svarsto, jog jų liaudis nepalaiko, – tai žinoma nesąmonė..."¹¹ 1946 m. LKP(b) Lazdijų apskrities komiteto darbuotojų Rožnovo ir Karpio informacijoje Sniečkui pažymėta, kad "didžiulis žvalgybos organų darbo trūkumas yra lietuvių kalbos nemokėjimas. Apskrities skyriuose yra tik 2–3 vietiniai gyventojai, mokantys kalbą, o visi kiti operatyviniai darbuotojai nemoka ir nesistengia ją išmokti". Jie nurodė, kad 1946 m. Spalio–lapkričio mėnesį apskrities MVD ir MGB organai išsiuntė į miškus 169 paieškų grupes, surengė 108 pasalas ir 109 slėptuves, tačiau per tą laiką buvo užmušta tik 10 ir suimta 16 partizanų, 3 ryšininkai ir 17 rėmėjų. Tuo tarpu nuo partizanų žuvo 59 žmonės.

Kad Lietuvoje vyksta tikras karas, rodė kiekvieną mėnesį Sniečkui iš Valstybės saugumo ministerijos tarsi iš fronto siunčiamos užmuštų ir suimtų pogrindžio dalyvių suvestinės. Pavyzdžiui, 1948 m. kovo mėnesį užmušti 106 ir suimti 353 žmonės, balandį – atitinkamai 71 ir 293, gegužę – 127 ir 317, birželį – 85 ir 219, liepą – 75 ir 282, rugpjūtį – 120 ir 325, ir t.t.¹² 1948 m. XVIII plenumė Sniečkus pripažino, kad "mums nepavyko pakelti plačias dirbančiųjų mases į aktyvią kovą su banditizmu".¹³

Savo pastabas apie pasipriešinimą Sniečkus pasižymėdavo užrašuose. Antai "1951 m. lapkričio mėn. likviduota "Margio" partizaninė grandinė, į kurią įėjo jaunuoliai (jų tarpe 1 komjaunuolis) iš moksleivių ir jaunųjų darbininkų. Grupė platino antisovietinius lapelius, išgydavo ginklų, padėjo banditams vykdyti teroristinius aktus. Birželio 23 d. Skaudvilėje atidengta "Gedimino pilies" jaunimo teroristinė organizacija. Į ją įėjo daugiausia moksleiviai. Vienas iš tos organizacijos narių laikė, kad tarybų valdžios politika nukreipta lietuviams naikinti".¹⁴ Tokiu įrašų yra daug.

Visą pokarį Sniečkus skyrė daug jėgų, kad Lietuvoje "klasių kova" atrodytų bent kiek panašesnė į vargingųjų ir

Lietuvos komjaunimo IV suvažiavimo prezidentumas. Iš kairės: A. Sniečkus, LKP(b) CK II-asis sekretorius A. Trofimovas, J. Paleckis

Lietuvos komjaunimo (LLKJS) IV suvažiavimas. Vilnius, 1948 m. liepos 2 d.

turtingųjų karą, kad su ginkluotu pagrindžiu kovotų patys lietuviai, tuo įrodant, kad nėra jokios “rusų okupacijos”, o yra tik klasiniai prieštaravimai pačioje tautoje (“liaudyje”). Jis visą laiką ragino Maskvą Lietuvoje kurti įvairias lietuviškas ginkluotas ir represines struktūras: “liaudies gynėjų” (stribų) būrius, “tarybinio-partinio aktyvo” grupes, karinius represinius dalinius. Tai jam pavyko iš dalies.

Iš lietuvių suformuoti stribų būriai buvo nepopuliarūs, dėl jų išdavikiškos veiklos gyventojai juos atvirai niekino. Sunkiai sekėsi apginkluoti “tarybinį-partinį aktyvą”. 1945 m. vasarą į Lietuvą atvykęs SSRS NKGB komisaro pavaduotojas B.Kobulovas LKP(b) CK plenumo aiškino: “Kas dėl apylinkių tarybinio-partinio aktyvo apginklavimo, aš galvoju, šiam reikalui dabar suteikti platų užmojį yra netikslinga. (...) Jūs patys esate kai kurios mūsų žemiausios aktyvo grandies išdavikų išaiškinimo liudininkais. Išdavikams mes negalime duoti ginklų”. Sniečkus buvo priešingos nuomonės: “ Tokią padėtį kai kas bando pateisinti tuo, jog štai rizikinga ginkluoti plačius gyventojų sluoksnius. Toks požiūris turi būti atmestas”.¹⁵

Sniečkui 1945 m. pavyko apginkluoti 2 tūkst. “aktyvistų”, 1947 m. – 4590, 1950 m. – 7245 žmonių.¹⁶ Savo brutaliu elgesiu šie “aktyvistai” neretai pranokdavo net stribus. Dauguma jų buvo vietos gyventojai – lietuviai. Kartu su stribais jie tapo svarbiausiu Sniečkaus propagandiniu argumentu kalbant apie komunistinės valdžios įtvirtinimą kaime. Jais remiantis vėliau buvo sukurtas mitas, kad pati lietuvių tauta nugalėjo “buržuazinius nacionalistus ir jų ginkluotas gaujas”.

Nors Sniečkus “liaudies gynėjams” ir “aktyvistams” skyrė daug laiko, tačiau pagrindinis jo dėmesys kryo į represines karines struktūras, kuriose faktiškai lietuvių nebuvo (1948 m. spalio 9 d. tarp Lietuvoje esančių saugumiečių lietuviai tesudarė 3,8 proc.). Būtent šie daliniai buvo reali jėga kovojant su rezistencija. Čia Sniečkaus ir Kremliaus požiūriai skyrėsi. Maskva kaip visada nepasitikėjo “vietiniais draugais” ir rėmėsi tik savo jėgomis. Sniečkus siekė, kad su partizanais kovotų gerai ginkluoti ir mechanizuoti lietuvių daliniai. 1947 m. gruodžio 12 d. Sniečkus prašė Kremliaus, kad LSSR MGB sistemoje būtų galima įkurti

lietuvišką karinį dalinį kovai su “banditais”, padidinti priėmimą į Vilniaus MGB mokyklą. “Didžiausias trūkumas tas, – aiškino Sniečkus, – kad MGB kariuomenėje nėra lietuviškų dalinių, todėl vykdančios operacijas prieš gaujas, neužmezgamas būtinas kontaktas su gyventojais. Nacionalistiniai elementai tuo pasinaudoja ir tarp gyventojų skleidžia priešišką agitaciją, kuria siekiama kurstyti tautinę nesantaiką”.¹⁷

Maskva neprieštaravo, kad nuo 1948 m. Vilniaus MGB mokykloje būtų priimama nuo 150 iki 400 asmenų, tačiau visiškai nesutiko, kad sovietinė Lietuva turėtų nacionalinius vidaus kariuomenės dalinius. Matyt, buvo gerai prisimenama, kaip 1941 m. iš 29-ojo teritorinio lietuviškojo šaulių korpuso ir 1944 m. iš 50-osios lietuviškosios atsargos šaulių divizijos masiškai dezertyravo lietuviai kariai. 1944 m. gruodžio 15 d. gen. I. Tkačenka Berijai pranešė, kad iš pastarosios divizijos per keletą savaičių dezertyravo 1001 karys, nemažai jų pasitraukė į partizanų būrius.¹⁸ Ši divizija, kaip ir 16-oji, buvo išformuotos. Todėl nebuvo nieko keista, kai 1948 m. sausio mėn. Sniečkus pakartotinai kreipėsi į VKP(b) CK sekretorių A.Ždanovą, prašydamas vieną iš 4-osios MGB šaulių divizijos pulkų sudaryti iš lietuvių, bet prašymas nebuvo išgirstas.¹⁹

Ši problema labai tiksliai atskleidė okupacinio režimo vaizdą bei beviltiškas vietos marionetinių valdžios struktūrų pastangas atstovauti savo tautai. Okupantai nepasitikėjo vietos gyventojais (nes matė akivaizdų ir rimtą pasipriešinimą), o patys gyventojai nepalaikė kolaborantinės valdžios. Maskva siekė išspręsti ginkluoto pasipriešinimo problemą tik savo karinėmis jėgomis, palikdama ištikimiems lietuviams tik komunistinio režimo apiforminimo vaidmenį.

Siekdamas diskredituoti pagrindį, Sniečkus ragino rengti atvirus partizanų teismo procesus. Tačiau jų būdavo nedaug – represinių struktūrų vadovai nebuvo suinteresuoti viešai atskleisti savo darbus. 1946 m. LKP(b) CK XI plenumo Sniečkus stipriai kritikavo represinių organų kovą su partizanais. Jis teigė, kad MVD ir MGB veikia lėtai ir neoperatyviai, jų darbuotojai nedrausmingi. Sniečkus nepabijojo juos apkaltinti bailumu, pabrėžė, kad nėra “planingos puolamosios kovos”, o dažniausiai jie

tik ginasi ir kovoja "tik po teroristinių aktų".²⁰ 1947 m. LKP(b) CK XII plenumo Sniečkus pažymėjo, kad MVD ir MGB organų sistemoje sklaido kalbos, jog lietuviai nepalaiko jų kovos su partizanais. Pavyzdžiui, apie tai prasitarė Kauno apskrities MVD skyriaus viršininkas Galickis. "Tai labai žalinga teorija", – kalbėjo Sniečkus.²¹

1945 m. vasarą Sniečkus patyrė dar vieną nemalonų politinį smūgį. Artėjant "Tarybų Lietuvos penkmečiui" (liepos 21 d.) Sniečkus kartu su savo pavaldiniais sugalvojo pasiūsti Stalinui padėkos laišką nuo lietuvių tautos. Esant nestabiliai politinei padėčiai, dabar sunku suvokti tokio sumanymo politinį tikslingumą (1945 m. vasara – didžiausias partizaninio judėjimo pakilimas). Matyt, optimistiškai tikėdamas šios akcijos sėkme, Sniečkus tikėjosi išiteikti Stalinui, parodyti, kad valdo situaciją Lietuvoje, ir, svarbiausia, pademonstruoti lietuvių tautos norą būti Sovietų Sąjungoje, jos pritarimą komunistiniam režimui. Galbūt iš pradžių tuo buvo suinteresuota ir Maskva, galėjusi Potsdamo konferencijoje (prasidėjo liepos 17 d.) pateikti vieną iš argumentų, kodėl lietuviai nori sieti savo likimą su SSRS. Be to, birželio 26 d. G.Malenkovas leido Sniečkui švęsti liepos 21 d. sovietų valdžios "penkmetį".

Prasidėjusi prievartinė laiško Stalinui pasirašymo kampanija parodė, kad nieko gero iš to nebus. Žmonės vengė pasirašyti, atsirado ir tokių, kurie drąsiai ir atvirai niekino šią akciją (tai liudija daug archyvinių dokumentų). LSSR NKGB komisaras Aleksandras Guzevičius informavo Sniečkų, Suslovą ir Kobulovą, kad Vilniaus universitete studentai kalbėjo: "Jeigu šis laiškas bus nusiųstas, tai pasauliui bus aišku, kad lietuvių tauta yra už sovietų valdžią, ir tada viltys apie Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą žlugs". Pasirašymo akcija sužlugo.

Liepos 11 d. gen. I. Tkačenka parašė Sniečkui ir Suslovui, kad labai blogai organizuota laiško pasirašymo kampanija "yra garbingo mūsų partijos ir tautų vado vardo įžeidimas". Liepos 12 d. Berija perdavė Stalinui laišką, pasirašytą I.Tkačenkos, B.Kobulovo ir SSRS NKVD komisaro pavaduotojo Arkadijaus Apolonovo: "Naudodamiesi tuo, kad partinės organizacijos deramai neatlieka darbo, antisovietiniai elementai ir banditai dėl laiško drg. Stalinui

155/2. 412

ДЕКС _____

СТРОГО СЕКРЕТНО.
/ОСОБАЯ ПАПКА/

ПОСТАНОВЛЕНИЕ
БЮРО ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМИТЕТА КП(б) ЛИТВЫ

от „28. селісьзур“ 1957 г.

О подготовке материалов к открытым судебным
процессам.

Душкиску

Поручить т. т. НЮНКА, ЗИМАНАС и ГРИМОВИЧ подготовить материалы открытых судебных процессов по делам главарей банд и непосредственных исполнителей террористических актов в Каунасской, Клайпедской и Шяуляйской областях.

СЕКРЕТАРЬ ЦК КП(б) ЛИТВЫ *А. Снечкус* А. СНЕЧКУС/

Послано: ЦК ВКЛ(б) - 1, м. Нюнка - 1 - 2 эк.
13.12.1957
28.12.1957.

—ек .

A. Sniečkaus nurodymas dėl partizanų viešų teismo procesų. 1951 m.

A. Sniečkus su palyda priima komunistinę demonstraciją.

pradėjo priešišką akciją, esą šiuo laišku Sovietų valdžia vykdanči slaptą plebiscitą, ir, norėdama ištvirtinti Lietuvoje, kartu siekianti įrodyti Anglijai ir Amerikai, kad lietuvių liaudis atsidavusi Sovietų valdžiai. Dėl vietinių partinių organizacijų neatsakingumo ši priemonė daugelyje Lietuvos rajonų iš esmės sužlugdyta”.

Galima manyti, kad Stalinui tai buvo labai asmeniškai nemalonu, žeidė savimeilę ir galėjo sukelti keršto jausmus. Įdomus sutapimas: maždaug liepos 12–13 d. Berija gavo Stalino leidimą pradėti pirmuosius didesnius partizanų šeimų trėmimus Lietuvoje. Buvo imtasi “priemonių” (įbauginimo, suėmimų, teroro) ir reikalai pajudėjo. Kaip teigė I.Tkačenka, pavyzdžiui, Panevėžio apskrityje po “metodinės” pagalbos per keletą dienų buvo surinkta 11 tūkst. parašų. 1945 m. liepos 21 d. LSSR vadovybė paskelbė, kad laišką Stalinui pasirašė 640875 Lietuvos gyventojai²² Žinoma, ir šiais skaičiais patikėti sunku.

Pokario metais, ypač pirmaisiais, Lietuvoje vyko masinės tautinių kadru “valymo” kampanijos. Jas inspiravo VKP(b) CK, VKP(b) CK Biuras Lietuvai ir atvykėliai. Sniečkus, susidūręs su šia problema, beveik visada palaikė ir vykdė Kremliaus reikalavimus, pats ragino šalinti iš darbo “politiškai” nepatikimus žmones. Vien 1944–1946 m. iš įvairių įstaigų dėl politinių priežasčių buvo atleista apie 10 tūkst. žmonių, o į jų vietas priimti daugiausia atvykę iš SSRS. Vyko intensyvus Lietuvos rusinimas.

1945 m. rugpjūčio mėnesį LKP(b) CK VII plenumo vietoj Sniečkaus tradicinį pranešimą perskaitė M.Suslovas. Matyt, dėl to iš anksto buvo sutarta, tačiau tai liudijo apie tam tikrą nepasitikėjimą Sniečkumi. Siekdamas pasirodyti ištikimas Suslovui, vėliau Sniečkus pasakė labai savikritišką kalbą, sutiko su visais Suslovo priekaištais ir reikalavimais. Jis paragino vadovaujančius pareigūnus kovoti su “susitaikėliškėmis” nuotaikomis, griežtai kritikavo Biržų, Alytaus, Panevėžio ir kitų apskričių vadovus, kurie nesiėmė reikiamų priemonių prieš tautiškai nusiteikusius savo pavaldinius. “Mes turime kategoriškai pabrėžti, kad susitaikėliu (buržuazinių nacionalistų atžvilgiu) galima laikyti ir tokį vadovą, kuris, turėdamas savo aparate nepatikrintus žmones, nerodo iniciatyvos ir nesistengia išaiškinti ir pašalinti svetimus elementus, kuris netikrina savo darbuotojų ir

galvoja, kad aparato valymas nuo priešišku elementų yra valstybės saugumo organų reikalas".²³

Sniečkui neblogai pavyko sutarti su Suslovu. Atvykęs jis pareiškė, kad "jeigu taip ir toliau tęsis (pasipriešinimas – V.T.), tai Lietuva gali likti ir be lietuvių, tačiau Lietuva vis tiek bus sovietinė".²⁴ Pasak Štromo, kai jis pamatė ką daro Sniečkus, pakeitė nuomonę. Suslovas buvo nustebintas Sniečkaus pasiryžimu bet kuriomis priemonėmis išnaikinti "klasinius priešus", išžudyti visus partizanus, kurie priešinasi sovietinei santvarkai. Nepasitikėjimas Sniečkumi greitai išblėso, juo labiau kad jie buvo pažįstami dar nuo karo laikų, kada abu vadovavo partizaninio judėjimo štabams (Suslovas Stavropolio kraštui). Štromas teigė, kad vėliau dėl lietuvių tautos genocido buvo lengviau apkaltinti svetimtauti rusą Suslovą negu lietuvi Sniečką. Jo nuomone, viskam vadovavo Sniečkus, tik jis buvo vienas svarbiausių savo tautos budelių. "Sniečkus tvirtai valdė Lietuvą vienas", – teigė Štromas. Sunku dabar su tuo sutikti, kai žinomas Suslovo ir represinių struktūrų vadovų vaidmuo Lietuvoje, tačiau viena aišku, kad Sniečkus buvo vienas svarbiausių ir fanatiškiausių įkvėpėjų kovojant su savo tauta. Jam komunistinės idėjos buvo aukščiau už žmogaus gyvybę ir tautos išlikimą. Tada Sniečkus buvo savo politinėje stichijoje.

Nors Sniečkaus ir Suslovo santykiai visada buvo oficialūs, tačiau jie vienas kitam jautė simpatiją. Sniečkus Suslovui imponavo kaip idėjiškai nepalenkiamas komunistas, buvęs pagrindininkas, sėdėjęs kalėjimuose, ištikimas Stalinui ir Maskvai žmogus. O Sniečkus gerbė Suslovą už jo komunistinį idealizmą (dogmatizmą – V.T.), asketiškumą (negerdavo, nebuvo linksmybių šalininkas), nekompromisiškumą kovojant su priešais ir puikų teorinį marksistinį išsilavinimą. Suslovas palankiai užsimindavo apie Sniečką Kremliuje, todėl Sniečkus Suslovo dėka augo ir Stalino akyse. Kaip teigė Štromas, Stalinas kartą yra pasakęs Sniečkui: "Žinai, Antanai, turbūt visoje Tarybų Sąjungoje mes tik su tavimi abu esame tikri šimtaprocentiniai revoliucionieriai-komunistai". Jeigu taip buvo, tai tokiais Stalino žodžiais galima tikėti. Visų pirma Sniečkus buvo karštai jam atsidavęs, o pagal pažiūras ir elgesį – tikras bolševikas-stalinietis. Nei archyviniai

dokumentai, nei amžininkų atsiminimai nerodo, kad tarp jų buvo kokių nors rimtų nesutarimų. Akivaizdu, kad Sniečkaus nemėgo Berija, arogantiškai į jį žiūrėjo VKP(b) CK sekretorius G. Malenkovas, tačiau Stalino ir Sniečkaus santykiai niekuomet neperžengdavo padorumo ribų, buvo dalykiški. Juk Stalinas turėjo nubausti Sniečką už savavališką elgesį 1937–1938 m., o už nesugebėjimą likviduoti ginkluotą pagrindį mažų mažiausiai turėjo atleisti iš pareigų, tačiau buvo atvirkščiai – Sniečkaus padėtis, ypač po 1946 m., kasmet vis labiau stiprėjo. Atrodo, kad Stalinas globojo Sniečką, o gal jautė jam ir simpatiją. Antra vertus, Sniečkus labai gerbė Staliną ir juo žavėjosi. Ir tai išliko visam gyvenimui. Jau po Stalino mirties, kada visuotinai buvo smerkiamas “asmenybės kultas”, Sniečkus vengė jį kritikuoti. Stalinas jam tapo vieninteliu tyru komunizmo simboliu. Vėlesni SSRS vadovai, Sniečkaus akimis, tik diskreditavo komunizmo idėją. Apskritai Stalinas buvo patenkintas Sniečkumi. Pokario metais jis LKP(b) CK I sekretorių apdovanojo net 6 ordinais, vėlesni SSRS vadovai jam buvo ne tokie dosnūs.

Sprendžiant iš LKP veteranų atsiminimų Sniečkus švelnino santykius tarp atvykusiųjų ar radikaliai nusiteikusių vietos komunistų ir savo artimų kolegų, iš kurių kai kurie retsykais bandė atsižvelgti į Lietuvos interesus. Partiniuose pasitarimuose Sniečkus oficialiai ir griežtai išbardavo savo pavaldinius (lietuvius), perkeldavo į žemesnes pareigas, tačiau prieš juos represijų nesiimdavo ir jų neskatindavo. Antai 1945 m. komunalinio ūkio liaudies komisaro pavaduotojas Vladas Banaitis (LKP narys nuo 1927 m.) laiške LKP(b) CK atsargiai kritikavo Maskvos politiką Lietuvoje: "Apskričių ir valsčių centruose susidaro įspūdis, jog lietuvių tautai vykdoma ne tik pagalba, bet ir kitų broliškų respublikų globa (...). Pabaigoje norėčiau pasakyti, kad, mano nuomone, blogas vadovavimas vietose visų pirma priklauso nuo to, jog seni pagrindininkai ir partizanai dirba be entuziazmo, nes jų daugumai nesuprantama partijos politika". Sniečkus LKP(b) CK plenumo (1945 m. liepa), perskaitęs šias laiško ištraukas, apkaltino V. Banaitį "partietiškumo, principingumo ir idėjiškumo trūkumu", pabrėžė, jog jo svarstymai "atsiduoda nacionalistiniu kvapeliu".²⁵ Po kelių mėnesių Banaitis iš pareigų buvo atleistas (vėliau dirbo

LSSR Mokslų Akademijos centrinės bibliotekos direktoriumi). LSSR Žemdirbystės komisaras Vytautas Vazalinskas nesutiko su lojalių darbuotojų šalinimu, ragino juos perauklėti: “Mes dabar tokioje padėtyje, jog pakeisti visus iš karto mes neturime galimybių, o be to, toks uždavinys dabar ir nekeliamas”. “Netiesa, - šaukė iš salės CK plenumo dalyviai (1944 12 30). – Uždavinys būtent taip ir keliamas. Draugas Sniečkus savo pranešime taip ir pasakė, jog visus abejojančius reikia pašalinti”.²⁶ 1946 m. V.Vazalinskas buvo perkeltas į mokslinį darbą. Už "nacionalizmą" iš pareigų taip pat buvo atleistas ir perkeltas į žemesnį postą žemdirbystės komisaras Jonas Laurinaitis, Valstybinio plano komisijos pirmininko pavaduotojas Juozas Bulavas, Paruošų liaudies komisariato įgaliotinis Kazys Banys ir kt. Apskritai, išskyrus Valstybinio plano komisijos pirmininko Juozo Vaišnorą įkalinimą 1945 m. (dėl ryšių su partizanaujančiu broliu Boleslovu kalėjo iki 1955 m.), iš patekusių į Maskvos vietininkų nemalonę niekas iš aukščiausiųjų kolaborantų nebuvo represuotas.

Pokario metais represiniai organai Lietuvoje faktiškai buvo pavaldūs Maskvai. Iki pat 1953 m. šios institucijos Lietuvoje elgėsi kaip tikros karo meto okupacinės karinės struktūros. 1945 m. rugpjūčio mėn. iš NKGB vadovo pareigų atleidus gen. Aleksandrą Guzevičių (tų pačių saugumiečių gėdingai apieškotas), Sniečkui sumažėjo galimybė kontroliuoti saugumo veiklą. Naujasis ministras gen. Dmitrijus Jefimovas (vidurinis išsilavinimas), buvęs NKGB Kuibyševo geležinkelių transporto skyriaus viršininkas, kartu su gen. Ivanu Tkačenka veikė visiškai savarankiškai. Neretai Sniečkus likdavo tik kaip stebėtojas, bet jų sumanymams neprieštaruodavo. Matyt, Sniečkus jų kažkiek privengė. Remiantis to paties rašytojo M.Ardovo atsiminimais, Jefimovas turėjo pagrindo įtarti, jog Sniečkaus žmona M.Bordonaitė nelegaliai prekiavo iš Amerikos gautais siuntiniais. Tarp Sniečkaus ir generolo įvyko nemalonus pokalbis. Sunku pasakyti, ar tai tiesa. Greičiausiai su šia istorija susiję Bordonaitės pažįstami ar giminės. Vargu ar idėjinė komunistė galėjo tuo užsiimti. Nors aukštų nomenklatūrininkų šeimos buvo gerai aprūpintos, vis dėl to yra nemažai faktų apie jų piktnaudžiavimą tarybine padėtimi bei spekuliacijos atvejus.

Prieš karą dirbęs slaptuoju NKVD rezidentu Rygoje, Jefimovas buvo patenkintas savo darbu ir padėtimi Lietuvoje. “Apie tą baisų laiką Jefimovas atsimena ne be pasitenkinimo”, – rašė M.Ardovas 1994 m. Veikė jis sumaniai, bet negailestingai ir žiauriai. Jam vadovaujant buvo sunaikintos pagrindinės ginkluotojo pagrindžio jėgos. “Jeigu apibendrinčiau savo išpūdžius apie Jefimovą, – rašė Ardovas, – tai galėčiau pasakyti, kad jis man priminė giljotinos peilį. Ne patį techninį įrenginį, o tiesiog peilį – žudantį, negailestingą...”. Jau vėliau po Stalino mirties rašytojas kartu su Jefimovo žentu apie generolą kalbėjo: “Mes jį vadinome Lietuvos eksgauleiteriu ir svarstėme tokį hipotetinį siužetą: Lietuva atsiskiria nuo Sąjungos ir spec. tarnybos pagrobia Jefimovą, o po to jis teisiamas Vilniuje, kaip izraeliečiai teisė Eichmaną Jeruzalėje. Mes tada neišsivaizdavome, kad ateis tokie laikai, kada ši situacija taps reali. Tik pats generolas iki šių dienų neišgyveno”.²⁷

1949 m. vasario mėn. 45 metų gen. D.Jefimovas buvo atleistas iš pareigų ir atšauktas į SSRS MGB, o 1950 m. išleistas į atsargą. Jis tai suvokė kaip savo karjeros ir gyvenimo krachą, dėl to labai krintosi. Oficiali atleidimo priežastis – liga. M.Ardovas teigia, kad didžiausi to kaltininkai – Suslovas ir Sniečkus (tai sakė Jefimovas). Maskvoje jie surado būdą kaip atleisti partijos “nekontroliuojamą” generolą. Sniečkus prašė jį pakeisti lietuviu. 1949 m. balandžio mėn. naujuoju saugumo ministru tapo Jefimovo pavaduotojas gen. Piotras Kapralovas, dirbantis Lietuvoje nuo 1944 m. rugpjūčio mėn. Dėl nemažo Kapralovo darbo stažo Lietuvoje Maskva, matyt, savaip suprato Sniečkaus prašymą. Su šiuo žmogumi Sniečkui dirbti tapo dar sunkiau.

Gen. P.Kapralovas iš karto ėmė elgtis daug įžūliau – pradėjo ieškoti “priešų” tarp Sniečkaus bendražygių. Tada Sniečkus, motyvuodamas tuo, jog partija vadovauja viskam, pabandė parodyti savo valdžią. 1950 m. sausio mėn. LKP(b) CK VI plenumo po eilinės MGB akcijos ir begalinių gyventojų skundų jis pasipiktinęs pareiškė: "Dėl kiekvieno tarybinio teisėtumo pažeidimo MGB organai turi atsakyti prieš partinius organus taip, kaip kiekvienas partijos narys, tarybinis pilietis dėl tarybinio teisėtumo pažeidimo atsako prieš atitinkamus organus. Ir čia nuolaidų negali būti.

*SSRS NKVD-NKGB igaliojinis
Lietuvoje gen. Ivanas Tkačenka*

*LSSR NKGB-MGB komisarai-
ministras gen. Dmitrijus Jefimovas*

*LSSR NKVD-MVD komisarai-
ministras gen. Juozas (Josifas)
Bartašiūnas*

*LSSR NKGB komisarai
gen. Aleksandras Guzevičius*

Drg. Kapralovas žiūri į šį reikalą žinybiškai".²⁸ Tai nebūdinga to meto kalba. Apie partijos vaidmenį santykiuose su saugumu tada buvo stengiamasi nutylėti. Tačiau Sniečkui reikėjo Kapralovą pastatyti į vietą ir parodyti, kas Lietuvoje atsako už vidaus reikalus. Sprendžiant iš tolesnės Kapralovo veiklos, Sniečkus savo tikslo nepasiekė.

O štai kaip, tarsi teisindamasis, 1963 m. sausio 7 d. Sniečkus vertino savo elgesį su ne visada kontroliuojamais enkavėdistais: "...ir tada mes nėjome pavandeniui. Tai gali patvirtinti M.Gedvilas ir kiti draugai. Pamenu, užėjau į NKVD pas Ogotcovą (SSRS MGB ministro pavaduotojas – V.T.). Aš ėmiau šaukti: Ar čia ČK, ar "razboj"? (rusų klb. plėšikavimas – V.T.). Mane ėmė raminti, atdarus langus uždarinėti. Skambinau tuo reikalu VKP(b) CK sekretoriui Aleksejui Kuznecovui – vėliau jį sušaudė" (1950 m. – V.T.)²⁹

Žinoma, nereikia pervertinti LKP ir LSSR MGB santykių. Jos, valdomos iš Maskvos, dirbo tą patį lietuvių tautai pragaištingą darbą. Nesutarimai tarp jų kildavo dėl valdžios viršenybės ir asmeninių ambicijų. Tačiau vargu ar Sniečkus asmeniškai galėjo būti patenkintas pakankamai protingu (nebaigtas aukštasis – retas atvejis tarp saugumiečių), gudriu ir ambicingu Kapralovu. MGB vadas buvo gerai išgilineš ne tik į rezistencijos, bet ir į LSSR partinės nomenklatūros reikalus, o toks nekontroliuojamas visažinis visada kėlė grėsmę Sniečkui ir jo aplinkai. Žinoma, Kapralovas informuodavo Sniečką apie partiečių elgesį (ypač girtų), jų žmonių politinį patikimumą ir kitką, tačiau Sniečkus nevadovavo jam, kaip ir kitiems MGB vadams. Be to, stalinizmo metais saugumiečiai be vietos partijos komitetų žinios galėjo suimti jiems neįtikimus žmones. Netgi Sniečkus gaudavo pranešimų, kad vienas ar kitas Lietuvai žinomas asmuo jau duoda parodymus MGB rūmuose.

Po 1944–1946 m. "prolietuviškai" nusiteikusių lietuvių komunistų auklėjimo, atrodė, kad partinės nomenklatūros vadovų politinio patikimumo problema išspręsta. Tačiau Maskvoje prasidėjusi nauja Stalino "priešiškų elementų" ieškojimo ir represavimo kampanija, 1950 m. vasarą pasiekė Lietuvą. 1948 m. mirus A.Ždanovui, Stalinas gražino G.Malenkovą į VKP(b) CK

Sekretoriatą. Kartu su Berija jis pradėjo Ždanovo žmonių valymą. Buvo sufabriquota “Leningrado byla”, represuoti keli šimtai aukštų partiečių, sušaudyti žymūs komunistų veikėjai (N.Voznesenskis, Rodionovas, A.Kuznecovas ir kt.), vis labiau stiprėjo antisemitinė kampanija.

1950 m. liepos 28 d. gen. P. Kapralovas, nusiuntė LKP CK II sekretoriui A.Trofimovui (Sniečkus, matyt, atsostogavo) slapta raštą “Dėl Lietuvos TSR ministerijų ir Mokslo Akademijos kai kurių vadovaujančių darbuotojų užterštumo”, kuriame buvo pateiktas politiškai nepatikimų 32 žmonių sąrašas. Sniečkus, išvydęs šį sąrašą, turėjo būti nemaloniai nustebintas, juo labiau kad iniciatyva dėl darbuotojų patikimumo ėjo ne iš jo, o iš Kapralovo. Juoda dėmė (politinis nepasitikėjimas) krito ant 5 ministrų: finansų ministro Aleksandro Drobnio (“iš buožių, buvęs liaudininkas”), teisingumo ministro Jurgio Bliekos (“jo dėdė Petras Blieka 1947 m. su šeima ištremtas, sūnūs partizanai 1946 m. užmušti”), švietimo ministro Alberto Knyvos (“buvęs liaudininkas, 1945 m. brolis nuteistas 10 metų”), kinematografijos ministrės Michalinos Meškauskienės (“buvusi liaudininkė, palaikė ryšius su L.Dovydėnu, K.Boruta, J.Vaišnoru, M.Kučinskaite, dokumentiniai filmai iškreipiantys tarybinę tikrovę”), žuvų pramonės ministro Vaclovo Mickevičiaus (“lenkų pagrindinės organizacijos narys”). Taip pat nepatikimi buvo 7 ministrų pavaduotojai, 9 įvairių ministerijų padalinių vadovai, 3 mokslinių institutų direktoriai (Juozas Balčikonis, Kazys Daukšas, Vytautas Girdzijauskas), laikraščio “Tarybinė mokykla” redaktorius Petras Mikutaitis, akademikas Antanas Purėnas ir kiti įvairių institucijų aukšto rango darbuotojai. “Manau, kad būtų tikslinga dėl kiekvieno asmeniškai spręsti, ar palikti šiose ar kitose pareigose”, – rašė Kapralovas.³⁰

P.Kapralovas parodė savo galią. Juk tokie subtilūs reikalai turėjo būti iš pradžių apsvarstyti žodžiu, o tik po to imtis oficialių veiksmų. Matyt, Kapralovas (kartu su Berija ?) siekė parodyti, kad jis ne tik efektingai kovoja su ginkluotais “buržuaziniais nacionalistais” (tuo metu partizaninis karas jau ėjo į pabaigą), bet ir palaiko politinį budrumą LSSR administracijoje bei “neutralizuoja” sionistinių pavojų. Tačiau neturint kitų įrodymų, dabar sunku pasakyti, ar galėjo Kapralovas be SSRS MGB ministro

Abakumovo ar Berijos žinios asmeniškai kompromituoti LSSR “vyriausybės” narius ir jų pavaduotojus, kurie jau anksčiau buvo patikrinti ir su Sniečkaus pritarimu deramai užėmė jiems skirtus postus. Ir visų keisčiausia, kad į šį sąrašą pakliuvo sena Sniečkaus bendražygė, idėjinė komunistė M.Meškauskienė. Tai kad čia atsidūrė 9 žydų pavardės, buvo “normalu”, nes Maskvoje prasidėjusi Stalino inspiruota antisemitinė kampanija vertė ieškoti sionistų ir Lietuvoje.

P.Kapralovas savo sumanymą siejo su J.Vaišnoro įkalinimu ir jo parodymais: “1946 m. suimtas Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojas ir Valstybinio plano komiteto pirmininkas J.Vaišnoras parodė, kad Drobnys pritarė jo antisovietinėms pažiūroms dėl žemės ūkio socialistinio pertvarkymo klausimų, dėl mokesčių sumažinimo, norint pagyvinti privačią prekybą ir dėl liberalaus požiūrio į priešiškus elementus Lietuvoje”. Daugelis buvo kaltinami tuo, jog bendravo su “socialiai svetimais elementais”, buvo socialdemokratais ar liaudininkais, jų artimieji išstremti arba susieti su pogrindžiu. Nėra abejonių, kad jeigu Sniečkus būtų pritaręs atleisti visus šiuos žmones iš pareigų (o užtarti jų daugiau niekas nebūtų galėjęs), Kapralovas su malonumu būtų juos represavęs, o prieš Beriją ir Staliną pasirodęs, kaip teisingo politinio kurso vykdytojas.

Neretai tarp atvykusiųjų praslysdavo mintis, kad užsitęsios ginkluotos kovos su pogrindžiu viena iš priežasčių yra ta, kad LSSR lietuviškoji vadovybė pakankamai tolerantiška “nacionalistų” atžvilgiu, o kai kurie lietuviai komunistai patys nacionalistiškai nusiteikę (pvz., J.Paleckis, LSSR AT Prezidiumo aparatas). 1950 m. lapkričio 27 d. Kapralovas rašte Sniečkaus prašė atleisti iš pareigų LSSR AT Prezidiumo Apdovanojimų skyriaus vedėją mjr. A.Svičulį (“vedęs buožės dukterį, antitarybiškai nusiteikęs”) ir Malonės prašymų skyriaus vedėją L.Veržbavičių (“1923-1927 m.mokėsi Šveicarijoje ir Vokietijoje”). 1950 m. spalio 24 d. Kapralovas LKP(b) CK sekretoriui V.Niunkai atsiuntė Vilniaus ir Klaipėdos sričių švietimo įstaigų (direktorių, mokytojų ir kt.) 36 nepatikimų žmonių sąrašą.³¹ Beveik kiekviena lietuvių šeima buvo susieta su išstremtais giminaičiais, partizanais, “buožėmis” ir giminėmis užsienyje, todėl gauti

*LSSR MGB ministras
gen. Piotras Kapralovas*

*LSSR MGB ministras
gen. Piotras Kondakovas*

VKP(b) CK Lietuvos biuro pirmininko Michailo Suslovo (1944–1946 m.) išlydėjimas iš Lietuvos. Iš kairės: antras – A. Sniečkus, trečias – M. Suslovas, penktas – M. Gedvilas. Vilnius, 1946 m. kovo mėn.

kompromituojančios medžiagos apie juos nebuvo sunku. 1951 m. vasario 17 d. Kapralovo pavaduotojas Andrejus Leonovas (pradinis išsilavinimas) pranešė į Maskvą, kad LSSR MGB įtraukė į agentūrinį stebėjimą Mokslų akademijos viceprezidentą, Istorijos instituto direktorių Juožą Žiugždą (buvęs liaudininkas, vėliau socialdemokratas). Pranešime teigiama, kad 1950 m. suimtas Švietimo ministerijos pedagoginio kabineto vedėjas Albinas Iešmanta tardymo metu parodė, jog Žiugžda, būdamas švietimo ministru (1943–1948 m.) siūlė neskubinti Lietuvos švietimo sistemą pertvarkyti į sovietinę, “pagal jo nurodymą rusų kalbos dėstymui buvo skiriama mažiau laiko nei kitose sąjunginėse respublikose. Toliau renkamos žinios dėl Žiugždos kenkėjiškos veiklos patvirtinimo”, – rašė A.Leonovas.³²

Sniečkus Žiugždą visada labai vertino, visų pirma kaip tikrą marksistą ir kaip mokslininką ir pedagogą. Dar 1949 m. Kapralovas atskleidė “antitarybinę mistinę Rericho organizaciją” ir suėmė dalį jos narių, tarp jų Bronių Vaitekūną (redaktorių), Stepą Stulginskį (architektą), Joną Glemžą (redaktorių), Vladą Sipaitį (režisierių) ir kitus. Buvo nustatyta, kad prieš karą jos veikloje dalyvavo Justas Paleckis. Apskritai Kapralovo iniciatyva 1949 – 1951 m. Lietuvoje buvo represuota daug kultūros ir mokslo veikėjų, buvusių nepriklausomos Lietuvos politikų, tuo metu nedalyvavusių jokiaje opozicinėje ar pogrindinėje veikloje (tautininkų vadas D.Cesevičius (pakartotinai), Liaudininkų partijos pirmininkas Z.Toliušis, švietimo viceministras K.Masiliūnas, žymūs mokslininkai L.Karsavinas, V.Sezemanas ir daug kitų).

Buvo neaišku, ar tai naujo valymo pradžia, ar nuoseklus Kapralovo darbas. Panašūs dalykai, o kai kuriais atvejais dar ir nemalonesni, dėjosi visoje SSRS. 1950 m. kovo mėnesį, už tai, kad “neužtikrino teisingos politinės linijos svarbiausiuose ideologinio gyvenimo ir socializmo kūrimo baruose, padarė dešiniųjų oportunistinių klaidų ir partinę organizaciją kreipė taikaus sugyvenimo su priešišku klasių elementais keliu”, iš Estijos KP(b) CK I-ojo sekretoriaus pareigų buvo atleistas Nikolajus Karotamas (savo dienas jis baigė kaip ekonomikos specialistas Maskvoje). Jį pakeitęs surusėjęs estas Ivanas Kebinas vykdė atvirą Estijos rusinimo politiką. Vėliau Sniečkus apgailestavo, kad su Karotamu

Классификация: **Секрет**

Вид документа: **Постановление**
в ЦК КП(б) Литвы
в 3-й дачный период

СТРОГО СЕКРЕТНО /36/

МУНИЦИПАЛЬНАЯ ПАРТИЯ (большевиков) ЛИТВЫ
ЦЕНТРАЛЬНЫЙ КОМИТЕТ

БЦ-155/1 сс /ОП/

ОСОБАН ПАПКА.

сентября 1951г.

ПОСТАНОВЛЕНИЕ

БЮРО протокол № 155 § 1 от 28 сентября 1951г.

О выселении с территории Литовской ССР кулаков с семьями.

1. Выселить из пределов Литовской ССР до 4000 враждебно действующих против колхозов кулаков с их семьями.

2. Обязать МГБ Литовской ССР /т. Капрадова/ произвести выселение кулаков с семьями по спискам, утвержденным Советом Министров Литовской ССР.

3. Обязать Обкомы КП(б) Литвы /т.т. Шупиков, Озарский, Шумаускас, Ляудис/ разъяснить сельскому населению значение выселения кулачества, как мероприятия, направленного на обеспечение безопасности трудящихся и улучшение колхозного строительства в республике.

4. Утвердить прилагаемый проект постановления Совета Министров Литовской ССР "О выселении с территории Литвы кулаков с семьями".

СЕКРЕТАРЬ ЦК КП(б) ЛИТВЫ *Ремис* /А. СНЕЧКУС/

Послано: Секретарям Вильнюсского, Каунасского, Клайпедского и Шяуляйского Обкомов КП(б) Литвы.
ЦК ВКП(б).

A. Sniečkaus pasirašytas LKP(b) CK biuro nutarimas dėl Lietuvos gyventojų 4 tūkšt. šeimų deportacijos į SSRS. 1951 m.

buvo pasielgta neteisingai. 1950–1951 m. beveik visi Estijoje gimę ir augę EKP(b) vadovai neteko postų, dalis buvo įkalinta ir ištremta. 1950 m. birželio mėnesį naujuoju Moldavijos vadovu (kaip “atsilikusios” respublikos) tapo Leonidas Brežnevas. Kaimyninėje Baltarusijoje vyko neviešas, tačiau aršus konfliktas tarp saugumiečių ir partinės vadovybės. Baltarusijos komunistų vadui Nikolajui Patoličevui iškilo reali susidorojimo grėsmė. Tik Stalinui įsikišus, Baltarusijos MGB ministras Canava buvo priverstas laikinai nutraukti parengtą bylą. 1951 m. rudenį Gruzijoje likviduotas “buržuazinis-nacionalistinis centras”. Buvo represuota beveik visa aukščiausioji respublikos valdžia.

Kad taip neatsitiktų Lietuvoje, Sniečkui reikėjo būti dar labiau radikalesniam pogrindžio atžvilgiu, nuolankesniam Kremlui ir principingesniam savo partiečiams. Negalima teigti, kad po 1950 metų komunistinis režimas tapo griežtesnis nei anksčiau (jis ir taip buvo teroristinio pobūdžio), tačiau LSSR vadovybės pastangomis iki 1953 m. buvo likviduota ginkluota rezistencija, vos ne per metus baigta kolektyvizacija, tapo labiau kontroliuojama kultūra ir švietimas, negailestingai persekiojama Katalikų bažnyčia, toliau tremiami žmonės. 1951 m. rugsėjo 28 d. Sniečkus pasirašė nutarimą, įpareigojantį LSSR MGB ministrą P.Kapralovą ištremti 4000 ūkininkų šeimų. Besąlygiškas paklusnumas Maskvai ir “sveika” iniciatyva Lietuvoje, kainavusi tūkstančius gyvybių ir sulaužytų likimų, padėjo jam išlikti valdžioje ir išsaugoti savo žmones. 1950 m. minėtame 32 žmonių sąrašė ties kiekviena pavarde savo ranka užrašė nuosprendį: atleisti, patikrinti. Tada beveik visi išliko savo postuose, išskyrus keletą atleistų lietuvių ir 8 žydus iš 9.

Šiuo atžvilgiu Sniečkaus “sąžinė” galėjo būti rami. Jis sugebėjo būti paklusnus savo šeimnininkams ir ištikimas savo partiečiams. Pokario metais besiformuojanti lietuviška partinė nomenklatūra už tokį elgesį Sniečkų labai gerbė ir beveik visada buvo jam ištikima. Tačiau svarbiausia priežastis, dėl ko stalinizmo metais nebūta represijų prieš vadovujančius komunistus Lietuvoje, buvo ta, kad LSSR vadovybė vieningai ir principingai slopino tautos pasipriešinimą, o tai Kremluje buvo teigiamai įvertinta.

A. Sniečkus ir M. Šumauskas svečiuose pas Estijos KP(b) CK I-ąjį sekretorių Ivaną Kebiną. Apie 1950 m.

LSSR Aukščiausiosios Tarybos sesija. A. Sniečkus, J. Paleckis ir kiti apžiūri Turkmenijos SSR delegacijos dovanotą kilimą – Stalino portretą. Vilnius, 1950 m. liepos 20 d.

Netikėtai 1952 m. balandžio mėnesį Kapralovas buvo atleistas iš pareigų ir išsiųstas į MGB Primorės krašto valdybą (į Tolimuosius Rytus). Tai buvo didelis pažeminimas. Neaišku, ar tai buvo SSRS MGB ministro Abakumovo bylos padarinys (1951 m. jo aplinkos žmonės buvo atleisti, perkelti į žemesnes pareigas, areštuoti), ar prie to galėjo prisidėti Sniečkus. Greičiausiai Sniečkus čia niekuo dėtas. Naujuoju LSSR MGB ministru tapo SSRS MGB ministro pavaduotojas Piotras Kondakovas (vidurinis išsilavinimas). Šis žmogus, dar anksčiau dirbęs MGB Krymo srities valdybos viršininku, Sniečkui iš viso buvo nežinomas. Jo kritikuoti Sniečkus nedrįso. Kondakovas faktiškai galutinai nuslopino partizaninį karą, tačiau nepamiršo ir politinio budrumo LTSR nomenklatūroje, nors dideliu išūlumu nepasižymėjo. 1952 m. gruodžio 23 d. Kondakovo pavaduotojas plk. Leonardas Martavičius pranešė Sniečkui, kad MT pirmininko pavaduotojas ir Mėsos ir pieno pramonės ministras Ksaveras Kairys 1934–1936 m. buvo Rygos lietuvių sporto klubo vadovas, o 1934 m. – Rygos-Kauno estafetės, kuri buvo skirta A.Smetonos 60-čiui, dalyvis. “Daugiau kompromituojančios medžiagos apie Kairį negauta”, – rašė Martavičius. 1953 m. balandžio 10 d. Kondakovas informavo Sniečkų apie MT reikalų valdytojo Danieliaus Petrylos nepatikimumą (iš buožių, “plečkaitininkas”, kartu su Gregorausku palaikė antitarybines kalbas ir kt.).³³ Didelių nemalonumų šie asmenys nepatyrė ir vėliau užėmė aukštas pareigas.

Ypatingi Sniečkaus santykiai susiklostė su LSSR AT Prezidiumo pirmininku Justu Paleckiu, kuris stalinizmo metais ne visada pritarė oficialiajai VKP(b) politikai Lietuvoje. Jis buvo bene vienintelis iš LSSR aukščiausiosios administracinės valdžios pareigūnų, išdrįsęs partiniuose pasitarimuose kritikuoti komunistų partijos antinacionalinės politikos padarinius. Jis nepritarė masiniams gyventojų trėmimams, valstybinių įstaigų rusinimui, inteligentų persekiojimui, turėjo savo nuomonę dėl Lietuvos istorijos ir nacionalinės kultūros vertinimo.

Paleckio vieši pareiškimai apie “klaidas”, žinoma, Sniečkui nepatiko. Tai prieštaravo partijos “vienybei”, kuri stalinizmo metais buvo ypač budriai saugoma. Nesutarimai LKP(b) vadovybėje

turėjo reikšti, kad Sniečkus nesugeba kontroliuoti savo kolegų. Tuo tarpu Paleckis, nesuvokdamas stalinizmo realybės ir naiviai galvodamas apie savo "aukštas" pareigas, dėstė savo pažiūras Lietuvos komunistų elitui. Apie Paleckio "gerumą" sklido įvairios kalbos ir gandai visoje Lietuvoje, pas jį važiuodavo žmonės ieškoti užtarimo. Sniečkui nepatiko Paleckio populiarumas, ypač didelis tarp inteligentų ir valstiečių. Sniečkus ir kiti komunistai dogmatiškai aštriai kritikavo Paleckį už 1947 m. Vilniuje išėjusią jo knygą "Tarybų Lietuvos kelias" ir 1949 m. Maskvoje – "Sovietskaja Litva". Jose iš esmės teigiamai buvo vertinamas XIX a. pabaigos – XX a. pradžios tautinis lietuvių sąjūdis. Šios knygos buvo pasmerktos kaip propaguojančios ideologiškai žalingą "vieningosios srovės" teoriją. Paleckis 10 metų neturėjo teisės spausdinti savo kūrybos.

Ypatingi nesutarimai tarp Sniečkaus ir Paleckio iškilo 1950–1952 m. Sniečkus kaltino Paleckį "smulkiaburžuaziniėmis ir nacionalistinėmis" pažiūromis, reikalavo atgailauti. Kad Sniečkus asmeniškai nemėgo Paleckio, galima spręsti ne tik iš jo oficialių kalbų, bet ir asmeninių užrašų. Pavyzdžiui, 1952 m. liepos 22 d. jis užsirašė: "Skulptorius Mikėnas pasakęs, kad jam pasiūlė pasirašyti pareiškimą dėl Keliuočio paleidimo. (Paleckis organizavo žymių Lietuvos inteligentų parašų rinkimą išlaisvinti rašytoją J.Keliuotį iš tremties, į kurią jis pakliuvo antrą kartą 1952 m. – V.T.) (...) Literatūros leidyklos buhalterė Mačiukūnaitė, kuri pasakiusi, kad rinkti parašus jai patarė Lietuvos Aukš. Tarybos Prezidiume (veda siūlai į d. Paleckį)". 1952 m. lapkričio 11 d. "Drg. Černiauskas pranešė, jog d. Paleckis pataręs areštuotojo Keliuočio žmonai surinkti keletos įtakingiausių žmonių parašus po laišku į CK-tą prašant paliuosuoti Keliuotį. Ir vėl elgiamasi priešpastatant "gerąjį lietuvių gynėją" Paleckį "žiauriam CK". 1952 m. kovo 5 d. po šiuo raštu pasirašė skulptoriai J.Mikėnas ir P.Aleksandravičius, kompozitoriai B.Dvarionas, A.Račiūnas, S.Vainiūnas ir J.Švedas, rašytojas V.Mykolaitis-Putinas, dailininkas A.Gudaitis, dainininkas K.Petrauskas.³⁴ Sniečkaus pavyzdžiu sekė beveik visa LKP(b) vadovybė, net reikalavo Paleckį pašalinti iš partijos. 1952 m., iškilus politinio susidorojimo grėsmei, Paleckiui teko viešai atsisakyti savo pažiūrų, atgailauti. Sniečkus tikslą pasiekė –

vienybė partijoje buvo atkurta. Tiesa, 1950–1952 m. kai kuriais klausimais Paleckį palaikė vienas svarbiausių stalininio režimo kūrėjų Lietuvoje MT pirmininkas M.Gedvilas, tačiau su juo susitvarkyti Sniečkui buvo žymiai lengviau. Užsiundžius ant jo kelių LKP(b) CK plenumų dalyvių, jis greit buvo sutriuškintas ir nutilo. Po Stalino mirties Sniečkaus ir Paleckio santykiai pagerėjo, viešumoje atrodė visai normalūs, nors Sniečkus jam buvusių nesutarimų niekada neatleido. Artimoje aplinkoje jis Paleckį vadino "minkštakūniu", "papatčiu" (pakeleiviu [rus.] – V.T.), aiškino, kad jis nėra atsikratęs "smulkiaburžuazinių" ir "nacionalistinių" pažiūrų.

Sniečkus daug prisidėjo prie Lietuvos valstiečių ūkių prievartinės kolektyvizacijos, buvo vienas jos organizatorių. Tiesa, jis nepritarė greitai kolektyvizacijai, ją matė kaip laipsnišką ir ilgalaikį procesą. Maskvoje buvo galvojama kitaip. 1946 m. VKP(b) CK sekretorius G.Malenkovas griežtai pareikalavo Lietuvoje pradėti kolektyvizaciją. Sniečkus aiškino, kad imtis šio reikalo yra gana anksti, kad Lietuvoje vyrauja vienkieminė kaimo sistema, siūlė toliau stiprinti valstiečių ūkių kooperaciją. Sniečkus gerai žinojo, kad kolektyvizacija sukels dar didesnę gyventojų pasipriešinimą, o tai politiškai visiškai nenaudinga. Neatsižvelgdamas į jokių argumentus, 1947 m. gegužės mėnesį VKP(b) CK priėmė nutarimą "Dėl kolūkių organizavimo Lietuvos, Latvijos ir Estijos TSR". Tačiau Lietuvoje, išskyrus keletą atvejų, kolektyvizacija nepajudėjo. Tik po metų (1948 m. kovo mėn.) Lietuvoje buvo priimtas analogiškas nutarimas. Ir nors tada kolektyvizacija nebuvo spartinama, tačiau jai buvo ruošiamasi nuosekliai. 1947 m. gruodžio 12 d. Sniečkus kartu su Gedvilu pasirašė nutarimą, patvirtinantį valstiečių "buožiškumo" požymius ir įpareigojo vietos valdžios vadovus parengti "buožių" sąrašus. Pagal šį nutarimą beveik visus valstiečius (net ir mažžemius) buvo galima priskirti "buožių-išnaudotojų" kategorijai. Nutarimas skelbė, kad ūkiai, kuriuose naudojama samdoma darbo jėga, net jeigu juose dirba šeimos nariai ("paslėpta forma"), buvo buožiniai. Tokius ūkininkus, pripažintus "buožėmis," buvo draudžiama "priimti" į kolūkius, jie tapdavo pirmaisiais kandidatais į tremtinius. Ir tik sutriuškinius pagrindines rezistencijos jėgas ir

žmones įbauginus trėmimais, 1949 m. pavasarį prasidėjo masinis ir prievartinis valstiečių žemės, gyvulių, žemės ūkio padargų, pastatų konfiskavimas. Nuo tada Sniečkus tapo aktyviu kolūkinės sistemos kūrėju Lietuvoje. Jis sveikino ir skatino tų apskričių (rajonų) vadovus, kurie daugiausia "subūrė" kolūkių, ragino iš kolūkių šalinti "buožes", nepasitikėjo kolūkiečių pirmaisiais išrinktais kolūkių pirmininkais ("Reikia nuodugnai iširti kiekvieną kolūkio pirmininką, išvyti visus į šiuos postus prasiskverbusius priešiška nusiteikusius asmenis"; 1952 m. buvo suimta 20 pirmininkų ir jų pavaduotojų, 29 brigadininkai)³⁵, jaudinosi dėl kolūkiečių darbo savo asmeniniuose sklypuose: "Aišku, kad esant dideliame pasodybiniam sklypui kolūkiečiui lieka mažai laiko dalyvauti visuomeniniame darbe. Tai silpnina kolūkius".

Tai oficialioji pusė. Ką jis iš tikrųjų galvojo vykdydamas prievartinę kolektyvizaciją, dabar sunku pasakyti. Aišku tik tai, kad pokario metais jis šventai palaikė Maskvos vykdomos politikos strategiją. Tačiau kada buvo pasmerktas Stalino kultas, Sniečkus susitikime su rašytojais 1957 m. teisinosi: "Mes nebuvome už forsavimą. Bet buvo mums duotas nurodymas vykdyti ir baigta. Buvo ir didelis nepasitikėjimas. (...) Stambinimas (kolūkių – V. T.) buvo atliktas pagal šabloną. Mes patys dūšioj buvom ne už stambinimą. Bet centralizacija. Gi dabar nelengva ir susmulkinti".³⁶

Pokario metais Sniečkaus globojami "ideologai" padarė pora istorinių "atradimų". Pirma, Lietuvos inkorporavimą į carinę Rusiją XVIII a. pab. jie vertino kaip teigiamą reiškinį. Antra, buvo teigiama, kad neprilausoma Lietuva buvo atsilikęs, beveik neraštingas kraštas. Šios išvados turėjo oficialiai pagrįsti koncepciją, kad Lietuvai istoriškai būtina "išsivysčiusios" komunistinės Rusijos globa.

Sniečkus buvo aktyvus "kultūrinės revoliucijos" Lietuvoje vykdytojas. Remdamasis marksizmo-leninizmo idėjinėmis dogmomis bei savo "ideologų" parama (K.Preikšo, G.Zimano, V.Niunkos, J.Žiugždos), jis ragino slopinti tautinę ir religinę žmonių sąmonę, skiepyti bolševikinį nepakantumą bendražmogiškoms vertybėms, šlovinti rusų kultūrą. Pokario metais lietuvių inteligentija daugiau pasidavė konformizmui – beveik nedalyvavo ginkluotoje rezistencijoje (išskyrus mokytojus), tačiau ir komunistų valdžios nešlovino, nepalaikė

Genrikas Zimanas

Kazys Preikšas

Vladas Niunka

Juozas Žiugžda

Lietuvos sovietizacijos ir dvasinio gyvenimo ideologizavimo. Tai kėlė didžiausią Sniečkaus nepasitenkinimą. Dar 1944–1945 m. jis buvo tos nuomonės, kad “senąją inteligentiją reikia perauklėti”, “panaudoti socializmo statyboje”. 1946 m. lapkričio mėn. LKP(b) CK plenumė jis konstatavo, jog “žymi lietuvių inteligentijos dalis dar nesurado savo vietos vykstančios klasių kovos sąlygomis, svyruoja, stovi kryžkelėje. Dalis lietuvių inteligentijos pakančiai žiūri į buržuazinius nacionalistus arba pati laikosi priešišku Tarybų valdžiai pozicijų”. Vėliau jo politinė nuostata inteligentijos atžvilgiu tapo griežtesnė ir paprastesnė: kas ne su mumis, tas prieš mus. 1949 m. birželio mėn. įvykusiame Lietuvos komunistų pasitarime Sniečkus aiškiai pabrėžė: “Reikia griauti tylėjimo sieną ir vyti visus, kas ne su mumis (...) Reikia sudaryti sąlygas inteligentijai susiskaldyti, kad matytume, kas su mumis, o kas prieš mus”.³⁷ Represijos palietė įvairių kultūros ir mokslo sričių inteligentus. Vien 1940–1953 m. kalintų, ištremtų, sušaudytų ir kitaip čekistų baustų buvo 91 literatas. 1944–1953 m. buvo įkalinta 7918 lietuvių inteligentų, 1892 moksleiviai ir studentai.³⁸

Ypač Sniečkus liguistai reaguodavo, išgirdęs minint nepriklausomą Lietuvą, jis norėjo, kad Lietuvoje nieko neliktų, kas primintų Nepriklausomybės laikus. Jam pritariant 1950 m. buvo uždraustas Lietuvos himnas – V.Kudirkos “Tautiška giesmė”, nors J.Paleckis kategoriškai prieštaravo. 1952 m. rugsėjo 20 d. LKP(b) CK XV plenumė jis apgailestavo: “Dar vienas klausimas, irgi susijęs su literatūra: dėl mūsų respublikos himno. Mes čia labai pavėlavome. Senasis tekstas jums žinomas. Jame atsispindėjo buržuazinės nacionalistinės įtakos, jis skleidė tokias mintis, kad mes savo galybę semiamė iš praeities. Matote, koks buvo himnas: ne į priekį veda, bet suka atgal”. Sniečkui palaiminus taip pat buvo sunaikintas Kauno karo muziejaus sodelio skulptūrų kompleksas. Dar 1945 m. LKP(b) CK VII plenumė jis paragino griauti nepriklausomybės metais statytus paminklus: “Daugelyje Lietuvos miestų vis dar stovi buržuazinės Lietuvos laikais pastatyti paminklai, neturintys nieko bendro su lietuvių tautos istorija ir kultūra, atspindintys kovą prieš tarybinę santvarką, prieš liaudį”.³⁹ Tačiau paminklų griovimo banga nuvilnijo per Lietuvą tik

A.Sniečkus su generolais lietuviais. Iš kairės: Pranas Petronis, Jonas Macijauskas, Jonas Žiburkus, Juozas Bartašiūnas, pplk. Juozas Piligrimas (apie 1950 m.)

Lietuvos komjaunimo pirmasis sekretorius Antanas Raguotis

po 1948 m., kai buvo suduotas skaudus smūgis ginkluotajai rezistencijai ir prasidėjo masiniai trėmimai.

1952 m. liepos mėnesį Vilniuje Lukiškių aikštėje buvo pastatytas paminklas Leninui. Aikštė pavadinta Lenino vardu, o Gedimino gatvė – Stalino prospektu. Šie komunistinio režimo simboliai (taip pat neseniai Vilniuje pastatyti paminklai gen. I.Černiachovskiui ir J. Stalinui) tarsi vainikavo stalinizmo apogėjų ir jo karinę pergalę Lietuvoje. Sniečkaus pasakyti žodžiai liepos 21 d. atidengiant Lenino paminklą taip pat pasiekė melo ir cinizmo viršūnę: “Tarybų valdžios sąlygomis sėkmingai klesti lietuvių kultūra, nacionalinė savo forma, socialistinė savo turiniu. Broliškoje Tarybų Sąjungos tautų šeimoje kaip lygi tarp lygių, laisva ir laiminga auga ir vystosi nauja socialistinė lietuvių nacija”. Saugumo ministras P. Kondakovas Sniečkui pranešė, kad dėl Gedimino gatvės pervardijimo saugumas užfiksavo tik tris nepasitenkinimo atvejus – tai bylojo, kad žmonės jau buvo įbauginti. Viename iš MGB perimtų ir konfiskuotų laiškų Silva Žalunytė, dalyvavusi Lenino paminklo atidengimo iškilmėse, savo pažįstamiems rašė: “...vienok tą dieną buvau stipriai sukręsta būtent tuo, jog CK I sekretorius masėms kalbėjo rusų kalba. Tuo studentai piktinosi”. Rašytojas Petras Vaičiūnas liepos 21 d. pareiškė: “Aš jau seniai girdėjau, kad Gedimino gatvė bus pakeista į Stalino. Vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotojas Naumovas pasakė: “Velniop tuos jų kunigaikščius ir jų gatvių pavadinimus”. Architektūros reikalų valdybos darbuotojas Urbanas sakė: “Kažkoks architektas Mikučionis stengiasi viską kas lietuviška sunaikinti. Tokią žymaus lietuvių kunigaikščio gatvę keičia, o savo (Kondakovas neišdrįso paminėti Stalino vardą, o parašė: “pavadino partijos ir Tarybų valstybės vadovo vardą” – V.T.) daug kur kiša, kaip man atrodo, jo netgi negerbia”.⁴⁰

Sniečkus rodė iniciatyvą, kad būtų sunaikintas nepriklausomybės laikais lietuvių kalba išleistų knygų fondas: “Vietos partinės organizacijos, Glavlito organai, tikrinantys bibliotekas, - nurodinėjo Sniečkus, - privalo rodyti didelį budrumą ir nedelsiant išimti nacionalistinio turinio literatūrą”.⁴¹ Pokario metais pakliuvo į makulatūrą ar kitaip buvo sunaikinta apie 600

000 knygų, nors savo bibliotekoje Sniečkus turėjo daug šių knygų, tarp jų ir A. Šapokos “Lietuvos istoriją”.

Sniečkus daug dėmesio skyrė jaunosios kartos “komunistiniam perauklėjimui”. Jis ragino jaunimą ne tik nutraukti ginkluotą pasipriešinimą, bet ir nuolankiai susitaikyti su esama padėtimi bei rodyti ištikimybę ir pagarbą rusų tautai. Antai kalbėdamas 1948 m. liepos 2 d. Lietuvos komjaunimo IV suvažiavime, kuriame dalyvavo SSRS komjaunimo lyderis A.Šelepinas (būsimasis SSRS KGB vadovas – V.T.), Sniečkus išsakė esminį savo požiūrį į “internacionalizmą”: “Kovoti su nacionalistine ideologija – reiškia auklėti jaunimą bolševikinio internacionalizmo dvasia, tarybinės tautų draugystės dvasia, pagarbos didžiajai rusų tautai dvasia...”.⁴² Šią pagarbą Sniečkus nuosekliai skiepijo lietuviams iki pat savo mirties. Tai buvo dar viena iš jo politinio ilgaamžiškumo priežasčių.

Pokario metais Sniečkus efektyviai naudojosi LKP(b) vadovybės “dešiniųjų nacionalizmu” (J.Paleckio, M.Gedvilo) ir kairiųjų (K. Preikšas, B. Pušinis) radikalizmu. Jis sugebėdavo pasirodyti kaip “teisingos stalininės linijos” atstovas. Šie politiniai reveransai, abiejų pusių kritika retsykais buvo demonstruojama plenumuose ir suvažiavimuose. Maskvai buvo aiškiai rodoma, kad jis yra nekompromisinis kovotojas su “nacionalistais” ir kad jis niekadęs neleis savarankiškiau veikti savo kolegoms.

Išlikti ilgamečiu vadovu Sniečkui padėjo mokėjimas prisitaikyti prie VKP(b)-SSKP CK aparato veiklos. Gerai žinodamas apie LKP CK aparate jo bendražygių plėtojamas intrigas ir nesutarimus, numanė ir tai, kas buvo rezgama centriniuose partijos organuose Maskvoje. Apie tai gaudavo informaciją iš įvairių kanalų. Sniečkus nemėgo partinių karjeristų – funkcionierių ir pataikūnų, tačiau Lietuvoje nematė ir sau lygių. Jame būta valdžios sindromo, be to, gerai žinojo, kas gali atsitikti, praradus postą. Kartą jo kolega J. Bulavas paklausė Sniečkaus, kodėl jis pataikauja rusams:

– Matai, tau bepigū kalbėti, nes tu turi specialybę. O ką aš veiksiu? – nuoširdžiai atsakė Sniečkus.

– Tai būsi rajono sekretorius.

- Ha, tai gerai būtų, bet žinai mūsų sistemą – kai nuo viršūnės nuima, tai traukia, tai traukia...⁴³

Beveik iki pat gyvenimo pabaigos Sniečkus legaliais (oficialiais) ir užkulisiniais metodais gebėdavo pakenkti išskylantiems konkurentams ir pretendentams į LKP CK I-ojo sekretoriaus postą. Atrodo, kad karo metais žuvus LKP(b) CK II-ajam sekretoriui I.Meskupui neliko daugiau žmonių, gerai išmanančių LKP reikalus, turinčių autoritetą ir galinčių pretenduoti į LKP vadovo vietą. Tačiau taip nebuvo. Nors pokario metais Maskva Sniečkumi pasitikėjo (tai jis įrodinėjo darbais), bet niekas neužmiršo jo nepaklusnumo 1937 m., "buožinės" kilmės, artimiausių giminių pasitraukimo į Vakarus. Tačiau svarbiausia Sniečkaus nestabilios padėties priežastis, ypač pirmais pokario metais, buvo nesugebėjimas likviduoti tautos rezistencijos. VKP(b) Centro komitete visada buvo ieškoma atsarginių variantų, galinčių pakeisti "išsišaknijusį" vadovą. O pretendentų visada buvo.

Pirmiausia tokiu žmogumi 1944 m. pasirodė Sniečkaus "globėjas", užkulisinių intrigų organizatorius D.Šupikovas. Karo metais Lietuvos partizaninio judėjimo štabo viršininko, t.y. Sniečkaus pavaduotojo pareigos bei Berijos parama padarė jį aktyviau veikti. Tik atvykęs į Vilnių, šis uolus stalinistas ir rusintojas 1944 m. rugsėjo 6 d. savo pranešime Maskvai reiškė nepasitikėjimą LSSR administracija ir Sniečkumi: "Pirmosios Lietuvos KP(b) darbo dienos Raudonosios armijos išvaduojoje Lietuvos teritorijoje rodo, kad CK vadovybė nėra atsikračiusi buržuazinių nacionalistinių tendencijų, todėl daugeliu atvejų CK trukdo įgyvendinti priemones, turinčias labai svarbią politinę reikšmę. Pats mačiau Kaune, kaip Sniečkus ir Guzevičius sulaukė karininką ir atėmė iš jo tvarsliavą, paimtą iš privačios vaistinės.(...) CK vadovybė nenorėjo mobilizuoti lietuvių į Raudonąją Armiją... LKP(b) CK Biure Sniečkus nekėlė klausimo dėl kovos su buožija, sužlugdžiusia mobilizaciją. Kai kuriose išlaisvintose apskrityse aktyviai veikia nacionalistinės gaujos. Bet į "savus" nacionalistus žiūrima pro pirštus. Sniečkus tiesiogiai nurodė NKVD-NKGB neliesti lietuvių nacionalistų vadovaujančių darbuotojų". Šupikovas rašė, kad jam girdint Sniečkus siūlė neskubėti ir neliesti inteligentų. Esą reikia išsiaiškinti, nes galima

prarasti visą inteligentiją. Kol Sniečkus “aiškinasi”, –piktinosi Šupikovas, – lietuviai nacionalistai vykdo ardomąjį antitarybinį darbą”.⁴⁴ 1947 m. jis buvo paskirtas LKP(b) CK kadru sekretoriumi. Daugiausia jo iniciatyva 1947–1950 m., pirmiausia partiniame aparate ir lygiagrečiai visoje Lietuvoje, išaugo ir sustiprėjo rusakalbė partinė nomenklatūra, stiprėjo rusifikacija. D.Šupikovas reikalavo ryžtingai šalinti iš pareigų “nacionalistiškai” nusiteikusius komunistus ir “priešiškus elementus”, daugiausia lietuvius. Sniečkui, kuris neapkentė Šupikovo, pavyko išstumti jį iš CK aparato ir net juo nusikratyti. 1950 m. Šupikovas buvo paskirtas LKP(b) Vilniaus srities komiteto sekretoriumi. Jam atsilikusio Vilniaus krašto ekonominės ir tautinės problemos buvo visai nežinoma darbo sritis. 1952 m. SSKP CK apsvartė padėti Vilniaus srityje ir pripažino ją nepatenkinama. Šupikovas buvo atšauktas į Maskvą.

Kadangi Sniečkus tada (1944 m.) dar nespėjo pakankamai susikompromituoti Maskvos akyse, VKP(b) CK nutarė ne atleisti jį iš pareigų, o jas “sustiprinti”. Atsiųstas M.Suslovas turėjo padėti Sniečkui geriau “susivokti” politinėje situacijoje ir greičiau sovietizuoti Lietuvą, paskirtas LKP(b) CK II sekretoriumi Aleksandras Isačenka (buvęs VKP(b) Maskvos srities komiteto sekretorius) privalėjo prižiūrėti patį Sniečką ir rūpintis partinės-sovietinės nomenklatūros darbuotojų politiniu ir idėjinu švarumu, o gen. I. Tkačenkos pareiga buvo, pasinaudojant Sniečkaus organizuota komunistine propaganda, per trumpiausią laiką likviduoti pasipriešinimą sovietinei okupacijai ir komunistiniam režimui. Sniečką supo dar daug aukšto rango atsiųstų iš SSRS žmonių, kuriuos visus vienijo užslėpta, o kartais ir atvira neapykanta lietuvių tautai, kaip atsilikusiai “nuo kultūros” (“mes jums atnešėm kultūrą”) ir nesuprantančiai, kad be Rusijos Lietuva ateities neturi.

Būtent nuo šių žmonių priklausė Sniečkaus padėtis valdžioje, nors žodį “valdžia” reikėtų rašyti kabutėse. Sniečkaus valdžia apsiribojo atsiųstų “patarėjų” nurodymų nuolankiu įgyvendinimu, o ne jų komentavimu. “Internacionalistų” kritika stipriai veikė Sniečką – jis darėsi vis griežtesnis, radikalesnis savo tautiečių atžvilgiu ir tuo pelnydavo Maskvos palankumą.

Išvykus Suslovui iš Lietuvos, Sniečkaus politinė padėtis susvyravo. 1946 m. buvo vieni sunkiausių jo gyvenime. Vasarą atvykusi VKP(b) CK V.Žavoronkovo vadovaujama inspekcija ruošė sąlygas Sniečkui pašalinti. "Vietiniai" komunistai D.Šupikovas, I.Tkačenka, V.Ščerbakovas ir kiti siūlė į šią vietą patį V.Žavoronkovą. 1946 m. Kremliuje, VKP(b) CK sekretoriате Sniečkus, remiamas Suslovo, įstengė sušvelninti jam primestus kaltinimus.⁴⁶ Susipažinęs su Sniečkaus priešininkų parengtu nutarimo projektu, V. Molotovas perbraukė raštą ir užrašė: "Niekalas! Avantiūra!".⁴⁷ Antra vertus, Maskvai tuo metu tokios sudėtingos respublikos vadovas su nelietuviška pavarde buvo nepriimtinas. Kremlius pasitenkino sufabrikuota "Kauno byla". Iš pareigų buvo pašalinti Kauno vadovai J.Grigalavičius, P.Krastinis ir kt. Tada faktiškai be Sniečkaus žinios buvo sutriuškinta Lietuvos komjaunimo vadovybė (apkaltinta nacionalizmu). Iš vadovaujančių pareigų buvo atleisti J.Macevičius, E.Mieželaitis ir kt. Atrodo, kad Žavoronkovo komisijos atvykimas buvo susijęs su VKPb CK sekretorių G.Malenkovo ir A.Ždanovo konkurencijos pabaiga (1946 m. gegužę Stalino nurodymu Malenkovas buvo išsiųstas į Vidurinę Aziją). A.Ždanovas, užėmęs SSKP CK sekretoriaus pareigas, pradėjo keisti G.Malenkovo šalininkus Maskvoje ir provincijoje. Reikia pažymėti, kad Sniečkus niekad nebuvo Malenkovo žmogumi ir galbūt į tai buvo irgi atsižvelgta.

Sniečkui tai buvo gera pamoka. Neatsitiktinai 1946 m. pabaigoje prasidėjo jo uoliai palaikoma nekompromisinė kova su valstietija, sustiprėjo inteligentijos ir Katalikų bažnyčios persekiojimas. Įsitvirtinti Sniečkui taip pat padėjo iš pirmo žvilgsnio nereikšmingas įvykis. 1946 m. rugpjūty Sniečkaus "šešėlis" – LKP(b) CK II sekretorius A.Isačenka "susiorganizavo" didelį kiekį tuo metu deficitinių plačiai vartojamų prekių, likusių po respublikinės žemės ūkio pasiekimų parodos, taip pat pretendavo įsigyti iš Vokietijos gautus baldus. Visa tai buvo pakrauta į vagoną ir turėjo būti išsiųsta jo šeimai. Neaišku, kaip tai paaiškėjo, tačiau Lietuvos geležinkelių valdybos viršininkas Kožukovskis ir jo pavaduotojas Žemaitis atplėšė užantspauduotus konteinerius ir surašė patikrinimo aktą. Apie tai greitai buvo pranešta Sniečkui, kuris, su niekuo nesitaręs, pranešė Maskvai.

Prasikaltusio čia niekas nesvarstė – jis iš karto buvo atšauktas į VKP(b) CK.⁴⁸

1946 m. lapkričio 22 d. naujuoju LKP(b) CK II sekretoriumi tapo VKP(b) CK partinės kontrolės komisijos narys Aleksandras Trofimovas. Naujai atvykęs jau žinojo, kas per žmogus yra Sniečkus, ir privalėjo su juo skaitytis. Atsikratęs visus įtarinėjančio Isačenkos, Sniečkus įgijo didesnę savarankiškumą – Trofimovas šiuo požiūriu buvo gerokai nuosaikesnis. Po 1946 m. šis įvykis sutvirtino Sniečkaus pozicijas – atsiųstieji iš SSRS Lietuvoje jo ėmė labiau prisibijoti.

Su savais partiečiais lietuviais, siekusiais užimti LKP(b) CK I-ojo sekretoriaus postą, Sniečkui susitvarkyti daug pastangų nereikėjo.

Remiantis buvusio Lietuvos komjaunimo CK I-ojo sekretoriaus Jono Macevičiaus (1944–1946) atsiminimais, į Sniečkaus vietą pretendavo senas pažįstamas, buvęs jo padėjėjas (1936 m.), 1940–1941 m. LSSR NKVD-NKGB liaudies komisaro pavaduotojas, Berijos “palaimintas” žmogus – Boleslovas Baranauskas. 1944 m. grįžęs iš SSRS jis buvo paskirtas LKP(b) CK žemės ūkio skyriaus vedėju ir respublikinės žemės komisijos pirmininku. Tačiau 1945 m. vasarą jis buvo apkaltintas žemės reformos klaidomis ir netikėtai pašalintas iš pareigų.⁴⁵ Tai buvo padaryta pritariant Suslovui. Baranausko politinė karjera baigėsi. Jis buvo paskirtas į nereikšmingą LSSR profsajungų vadovo postą.

Sovietų Sąjungoje rengiantis vykdyti naują visuotinę kadru valymo kampaniją, LKP(b) Centro komiteto aparate pasklido kalbos apie Sniečkaus galimą pakeitimą. Tuo metu į I sekretoriaus postą galėjo pretenduoti net du LKP(b) CK Biuro nariai – Vilniaus miesto partijos komiteto I sekretorius Feliksas Bieliauskas ir Lietuvos komjaunimo CK I sekretorius Antanas Raguotis.⁴⁹ Šiandien sunku pasakyti, ar tai buvo užkulisinis Sniečkaus darbas, ar sutapimas, tačiau 1952 m. vasario 14 d. VKP(b) CK priėmė nutarimą "Dėl LKP(b) Vilniaus srities komiteto darbo", kurį pripažino esant nepatenkinamą. Po kurio laiko Bieliauskas buvo atleistas iš pareigų, jam teko po to "tobulintis" partinėje mokykloje Maskvoje, po Stalino mirties vėl būti Vilniaus vadovu, užimti kitas aukštas valstybines pareigas.

Feliksas Bieliauskas

Boleslovas Baranauskas

A.Sniečkus, gen. I. Bagramianas, M. Gedvilas respublikinėje dainų šventėje. Vilnius, 1950 m.

Kitaip susiklostė A.Raguočio likimas. Sklindantys gandai apie Sniečkaus pakeitimą dar radikalesniu žmogumi ir apie LLKJS CK I sekretoriaus "vadistines" nuotaikas, tik pagreitino Raguočio žlugimą. Apie nepasitenkinimą Raguočiu galima spręsti iš Sniečkaus užrašų: "Drg. Raguočiui mano buvo padarytas priekaištas, kad jis dėl visos eilės svarbių klausimų nepainformavo CK ir sekretoriaus. Drg. Raguotis beprincipiniai man primetė, jog jis pas mane negalėjęs pakliūti, jog jis dargi bijas skambinti (dėl to, kad esą buvęs atsitikimas, kad aš vieną kartą šiuurškščiau atsakęs). Aš atsakiau, kad tai demagogija, turinti tikslą sumenkinti savo kai kurias rimtas klaidas. Primečiau jam, kad kai kurie draugai d. Raguotį kaltina "vadinamu voždistikimi" nuotaikomis. 1952 m. sausio 3 d."⁵⁰ Apkaltintas komjaunimo veiklos trūkumais ir klaidomis, 1953 m. Raguotis iš pareigų buvo atleistas, vėliau dirbo vidaus reikalų ministro pavaduotoju, vadovaujantį ūkinį darbą ir kt.

Asmeninis Sniečkaus gyvenimas buvo glaudžiai susijęs su partiniais ir valstybiniais reikalais. Grįžęs į Lietuvą Sniečkus nerado motinos, kuri su dviem jo broliais ir trimis seserimis prieš mėnesį kartu su vokiečiais pasitraukė į Vokietiją. Tiesa, jaunesnioji Gražina dėl vyro, pasilikusio Lietuvoje, savanoriškai grįžo namo. Iš pradžių Sniečkus į artimiausių giminių pasitraukimą į Vakarų nekrepė dėmesio, tačiau aukštos pareigos niekaip nesiderino su jo šeimos narių statusu ("Tėvynės išdavikai"). Sniečkus pabandė susirasti, o 1947 m. ir prikaltinti motiną grįžti į Lietuvą. Nepavyko. Tik maždaug po 10 metų sužinojo, kad ji mirė 1948 m. Hanau mieste (VFR). Kada žurnalistas jos paklausė, kodėl ji negrįžta į Lietuvą pas savo sūnų, atsakė: "Iki to meto, kol šitas pabaisa bus valdžioje, aš negrįšiu į Tėvynę".⁵¹ Nors Sniečkus neretai kalbėdavo apie savo vaikystės ir jaunystės metus, netgi pasakodavo kaip švėsdavo Kalėdas ar eidavo į bažnyčią, bet apie savo motiną stengdavosi nutylėti. Matyt, tai jį skaudino. Sniečkaus brolis Juozas, anksčiau dirbęs urėdu Vilniaus krašte, iš Vokietijos persikėlė gyventi į Klivlendą, turėjo du sūnus ir dukterį. Sūnus Viktoras tapo chemijos profesoriumi. 1952 m. spalio 21 d. "Amerikos balso" radijas pranešė, kad Juozas Sniečkus labai neigiamai atsiliepė apie savo brolių Antaną. Antanas iki pat gyvenimo pabaigos su giminėmis užsienyje jokių ryšių nepalaikė.⁵²

1944 m. rugpjūčio mėnesį Sniečkus su vyriausybine komisija, lankydamasis Kauno žydų gete, susitiko su pagrindinės LKP rėmėjo J.Štromo, nužudyto 1940 m. Kauno Lietūkio garaže, 13 metų sūnumi Aleksandru Štromu ir jį neoficialiai ėmėsi globoti. Aleksandras apsigyveno Sniečkų namuose, turėjo geras gyvenimo ir mokymosi sąlygas. Vėliau Aleksandras išvyko į Maskvos universitetą studijuoti teisės, po to dirbo advokatu ir įvairiose mokslo įstaigose. Sniečkui nepasisėkė dėl įsūnio – jų interesai greitai išsiskyrė, nesutapo ir charakteriai. Aleksandras buvo gabus jaunuolis, daug mokėsi ir viskuo domėjosi, nebijojo drąsiai ir viešai dėstyti savo mintis, netgi kritiškai vertinti komjaunimo veiklą, nors tuo metu nuoširdžiai tikėjo Stalinu ir komunizmu. 1950–1951 m. Maskvoje jam dėl penelyg atviro ir kritiško požiūrio į komjaunimo reikalus (jis buvo pašalintas iš komjaunimo, grėšė pašalinimas iš universiteto) iškilo politinio susidorojimo grėsmė. Tai labai kompromitavo Sniečkų, todėl jis puolė gelbėti savo globotinį. Į Maskvą buvo nusiųstas Lietuvos komjaunuolių vadas A.Raguotis, kuriam pavyko viską sutvarkyti, tačiau nuo tada Sniečkaus ir Štromo santykiai atšalo, o vėliau ir keliai išsiskyrė, nors Aleksandras retsykais ir apsilankydavo pas Sniečkus, tiksliau pas M.Bordonaitę. Sniečkus nemėgo Štromo, sakydavo, kad jis individualistas, jog jo kilmė buržuazinė ir pan.

1945 m. liepos 14 d. Sniečkams gimė pirmas vaikas Antanas Vladas, vėliau vadintas tik Vladu, 1948 m. sausio 21 d. pasaulį išvydo duktė Marija Sniečkutė. Vaikai nebuvo lepinami. Juos prižiūrėjo samdoma auklė Antanina Lavrentjevna. Lietuviškai ji nemokėjo, buvo komunistinių pažiūrų. Labai gerbė Sniečkų. Dažnai laukdavo jo ateinant iš darbo 4 val. ryto su paruoštais valgiais ir karštu vandeniu, kuriame Sniečkus mirkydavo savo ligotas kojas. Apie 1955 metus ji išsikėlė iš Sniečkų buto, nes vaikams nebereikėjo priežiūros.

Sniečkaus žmona M.Bordonaitė 1944–1948 m. dirbo Radijo komiteto skyriaus vedėja, 1948–1951 m. – jau šio Komiteto pirmininkė. 1953 m. baigė Aukštąją partinę mokyklą prie SSKP CK, tačiau tolesnės karjeros nedarė. Nuo 1954 m. Vilniaus universitete dėstė marksizmą-leninizmą ir SSKP istoriją. Mirė 1992 m. Bordonaitė besąlygiškai pritarė savo vyro veiklai. Niekam

neteko girdėti apie kokius nors jos apgailestavimus dėl Lietuvos žmonių genocido pokario metais, deportacijų. Kaip ir Antanas, ji buvo tikra komunistė (kaip teigė Štomas, "geležinė", "betoninė"), vyriško charakterio. Ji buvo be galo atsidavusi savo vyrui, nors kartais su juo susiginčydavo "internacionalizmo" ir "nacionalizmo" klausimais. Ir Sniečkus buvo jai ištikimas ne tik šeimynine, bet ir politine prasme. Kada 5 dešimtmečio pabaigoje Sovietų Sąjungoje kilo antisemitizmo banga ir daugelyje valstybinių įstaigų žydų tautybės darbuotojai buvo šalinami iš vadovaujančių pareigų, o vyrai netgi atsižadėdavo savo žmonių žydžių, Sniečkus buvo tvirtas ir toliau gyveno su Mira. Apskritai jis buvo šeimyniškas žmogus, nors laiko šeimai trūkdavo, šeimoje vyravo patriarchalinės tradicijos.

Sniečkus buvo kuklus žmogus, dažnai netgi asketiškas. Asmeniškai nesiekė nei sau, nei šeimai materialinės naudos. Tačiau jis naudojosi viskuo, ką pagal nomenklatūrines pareigas jam teikė partija – visokiomis privilegijomis ir materialine parama. Tai suprato kaip būtinybę - ką partija duoda, privaloma imti. Būdamas valdžioje Sniečkus visą laiką gyveno atskirame name – jis nemėgo butų ir labiau norėjo gyventi vienas su šeima. Tiesa, 1944 m. grįžęs į Lietuvą iki vėlyvo rudens jis gyveno LKP Centro Komiteto patalpose, tačiau greitai jam buvo surastas namas Šv. Jackaus gatvėje. Tada jam dar priklausė butas Kaune, kurį turėjo 1940–1941 m. Kai gimė Marytė, Sniečkai dėl padidėjusios šeimos (su jais dar gyveno Miros motina Golda ir A.Štomas) persikėlė į Kosciuškos gatvę (dabar Danijos ambasados namas). Mirus Bordonaitės motinai, Sniečkai vėl sugrįžo į Čiurlionio gatvę (namas Nr.16), o nuo 1962 metų gyveno name Nr.66. Pastarasis namas buvo beveik priešais Vilniaus universiteto Aktų salę, iš kurios savaitgaliais sklisdavo triukšminga muzika ir balsai. Nors jis ir mėgdavo ramybę, tačiau jokių priemonių nesiėmė. Be to, šalia Sniečkų namo gyveno netvarkinga šeima, kuri dažnai triukšmaudavo, girtuokliaudavo, bet ji nebuvo iškeldinta. Sniečkus prie savo namo turėjo mėgstamą vietą po kaštonu, kur dažnai sėdėdavo vienas ir mąstydamas. Sniečkus taip pat turėjo valstybinius vasarnamius Valakampiuose ir Palangoje. Saugojo jį du asmens sargybiniai saugumiečiai, turėjo du vairuotojus, prie namų nuolat

A. Sniečkus su šeima apie 1950 m. Žmona Mira Bordonaitė, vaikai Vladas ir Marytė

budėjo milicininkas. 1947 m. gruodžio 27 d. panaikinus nemokamą maisto ir pramonės prekių paskirstymą vadovaujantiems darbuotojams, Sniečkaus atlyginimas nuo 2000 rb išaugo iki 6000 rb per mėnesį (vidutinis atlyginimas tada buvo 520 rb).⁵³

Sniečkų šeima gyveno santūrų gyvenimą, čia nebuvo kažkokių ypatingų pasilinksminimų ir triukšmingų švenčių. Todėl nenuostabu, kad Sniečkus nemėgo tų savo kolegų, kuriuos traukė linksmybės, lėbavimas, turtai, pinigai, ir ypač tų, kurie dėl materialinės naudos naudojami savo tarnybine padėtimi ir piktnaudžiavo valdžia. Tokie žmonės greitai patekdavo į jo nemalonę. Už tai, kad grįžęs iš Vokietijos buvęs Sniečkaus pagrindžio ryšininkas, saugumo pulkininkas Aleksandras Slavinas su savimi atsivežė gal vagoną įvairiausių gėrybių, baldus, automobilį ir kt., Sniečkus išbraukė jį iš savo draugų tarpo. "Suburžuazėjęs Slavinas", – tokia buvo Sniečkaus išvada. Turtینگiau už Sniečkų Lietuvoje pokario metais niekas neturėjo teisės gyventi. Tačiau Sniečkus kitaip elgėsi su tais pareigūnais, kurie piktnaudžiavo valdžia dėl politinių motyvų – mušė, suiminėjo ar žudė įtariamuosius rezistencijos dalyvius, "klasinius priešus". "Mišką kertant, skiedros lekia", – toks buvo jo paaiškinimas. Tačiau dėl begalinių žmonių skundų jis reitsykiais pasiskųsdavo represinių struktūrų vadovams, bet ryžtingesnių priemonių prieš tikrus nusikaltėlius – valdžios pareigūnus retai imdavosi. Dažniausiai toks žmogus buvo perkeliamas į žemesnes pareigas.

Sniečkus buvo nuotaikos, ūmus žmogus. Jeigu jis būdavo supykęs ar susierzinęs, tada geriau į jį buvo nesikreipti. Ypač tai gerai žinojo ir jautė jo artimiausi kolegos, aptarnaujantis personalas. "Ar matėt šeiminką iš ryto? Kokios jo akys?" – klausdavo jo aplinkos žmonės. Jei kas nors atsakydavo, kad apvalios, "europietiškos", – tai reikšdavo, jog šeiminkas piktas, o jei primerktos, "japoniškos" – tai linksmas, nuotaikingas. Sniečkus nesikeikdavo rusiškais necenzūriniais keiksmazodžiais (išskyrus vieną, bet retai), kaip tai darė kai kurie aukšti lietuviai pareigūnai. Dažniausiai pasakydavo "Eik tu po velnių", "svolačius" ir kt.

Pasak A.Štromo, Sniečkus buvo kieto it titnagas charakterio, racionalus ir ūkiškas, ne idealistas ir ne svajotojas.

Tačiau tai neprieštaravo jo giliam "religingumui" – tikėjimui į komunizmą. Pasaulyje jam neegzistavo pustoniai, viskas buvo juodos ir baltos spalvos – pagal principą: priešas – draugas. Vertinant žmones nebuvo abejonių – "tas svoločius", "tas nei šis, nei tas", "tas minkštakūnis". Ko nemėgo, tam ir neatleisdavo visą gyvenimą. Nors 1956 m. jis iškėlė J.Bulavą į Vilniaus universiteto rektorius, tačiau nepamiršo jo prieštaravimų pagrindžio laikais. Ir atvirksčiai, neužmiršdavo skolų. 1944 m. priėmęs į savo šeimą Štromą, jis tarsi atidavė skolą jo tėvui. Sniečkus buvo ištikimas savo principams. Trumpai tariant, jis visą gyvenimą buvo pragmatikas ir dogmatikas. Sniečkus turėjo charizmatiško vadovo bruožų, nors nebuvo geras oratorius, nemokėjo gražiai ir įtaigiai kalbėti. Jo asmenybės vidinė jėga ir energija, charakterio stiprumas, griežtumas pavaldiniams ir paprastumas bendraujant su eiliniaisiais asmenimis bei patraukli šypsena darė išskirtinio žmogaus įspūdį. Jo valdžia, asmeniniai nurodymai ir net pageidavimai buvo tarsi įsakymai, kuriems pavaldiniai ne tik neprieštaravo, bet netgi jais ir neabejodavo. Sniečkui Lietuvoje niekas neturėjo įtakos. Kas pakliūdavo į jo aplinką, dažniausiai besąlygiškai pakludavo jam. Tie, kurie galvodavo, kad jis gali padaryti kitaip negu Sniečkus, greitai prarasdavo savo postus, patekdavo į jo nemalonę. Lietuvoje Sniečkaus bijojo, tačiau jis kolegų buvo ir gerbiamas.⁵⁴

Pokario metais Sniečkaus darbo diena buvo labai intensyvi. Miegodavo 5–6 val., pusryčiaudavo 9–10 val., išvykdavo į darbą 11 val., pietaudavo 16–17 val. namuose, po to numigdavo ir 18 val. vėl išvykdavo į darbą, 3–4 val. grįždavo namo. Tai atitiko Stalino laikų darbo tradicijas, kurių laikėsi tada visa SSRS partinė vadovybė. Ne darbo dienos jam būdavo sekmadieniai, kurių metu neretai su savo artimesniais bendradarbiais ar svečiais išvykdavo į medžioklę, dažniausiai į Vilnijos ar Baltarusijos miškus, nes lietuviškose Lietuvos giriose dėl partizanų buvo nesaugu. Dažną sekmadienį Sniečkus praleisdavo savo darbo kabinete. Ten rašydavo savo kalbas, ataskaitas Maskvai, kitus partinius dokumentus. Jam padėdavo G.Zimanas ir V.Niunka.

Sniečkus turėjo didelę biblioteką, kurioje daug buvo rusiškų knygų. Tiesa, čia buvo ir prieškarinio Lietuvos leidinių.

Vakarietišku knygų A.Štromas nepastebėjo. Sniečkus daug skaitė. Jis gaudavo daugelio išleistų Lietuvoje knygų signalinius egzempliorius, todėl jam rūpėjo, kas ten parašyta, ar ko nepraleisdavo Glavlitas (cenzūra – V.T.).

Apskritai stalininės epochos metais Sniečkaus vadovaujami komunistai (1947 m. LKP(b) buvo 18,4 proc. lietuvių, 1953 m. – 38 proc.) veikė Lietuvoje kaip politinių nusikaltėlių organizacija. Vykdydama Maskvos nurodymus ir pasitelkdama valstybinės valdžios institucijas, ypač represines struktūras, LKP(b) prieš absoliučią lietuvių tautos valią genocidu, fizinės prievartos priemonėmis ir kitomis antihumaniškais akcijomis per trumpą laiką Lietuvoje įtvirtino stalininį komunistinį režimą. Nors ir būta tam tikrų niuansinių nesutarimų tarp Sniečkaus ir Kremliaus vykdomos politikos, tačiau tai neturėjo esminės įtakos Lietuvos sovietizacijos procesui. Tuo metu Sniečkus pasirodė kaip tikras idėjiškas komunistas stalinistas, Rusijos imperijos šalininkas ir lietuvių kolaborantas. Jis nesipriešino ir palaikė Lietuvos rusinimą, nuolat šlovino rusų tautą ir vertė tai daryti kitus. Tačiau plaukdamas pasroviui kartu su visa pokario įvykių tėkme ir prisitaikydamas prie stalininio režimo sąlygų (o jos buvo negailestingos ir patiems komunistams), Sniečkus pasirodė kaip pakankamai lankstus ir gudrus partinis veikėjas. Jis sugebėjo išsaugoti savo valdžią ir lietuvišką partiečių aplinką, kuri jam liko dėkinga visais metais ir sudarė jo valdžios šaltinį.

SNIEČKUS IR BERIJOS POLITIKA 1953 M.

1953 m. kovo 5 d. mirus Stalinui, tarp įtakingiausių Kremliaus lyderių Malenkovo, Berijos ir Chruščiovo prasidėjo kova dėl valdžios. Tuo metu į pirmą vietą dė savo reformatoriškų veiksmų ir represinių struktūrų galios iškilo Lavrentijus Berija (kovo 7 d. jis sujungė saugumo ir vidaus reikalų ministerijas į vieną vidaus reikalų – MVD ir tapo jos vadovu). Stengdamasis įsitvirtinti valdžioje, jis suvokė, jog senoji Stalino valstybės valdymo politika išsisėmė, o naujuoju šalies vadovu taps tas, kuris pateiks naują valstybės ateities viziją. Galėdamas daryti politinį spaudimą kitiems pretendentams į valdžią, SSKP CK Prezidiumo posėdžiuose jis dažniausiai su SSRS MT pirmininku G.Malenkovo pritarimu ėmėsi iniciatyvos reformuoti Sovietų Sąjungos vidaus ir užsienio politiką. Turėdamas išsamią informaciją apie padėtį valstybėje, Berija ėmėsi priemonių, kurios turėjo nuvainikuoti “visų laikų ir tautų vado” kultą, sustiprinti jo, kaip reformatoriaus, autoritetą ir nušviesti netolimą praeitį taip, kad atrodytų, jog represijose jis buvo tik Stalino valios vykdytojas.

Apskritai Berijos kontroversiškas politinis elgesys ir dabar daug kam kelia nuostabą ir abejonių. Šiuolaikiniai Rusijos istorijos tyrinėtojai įžvelgė, kad vienas iš didžiausių XX amžiaus nusikaltėlių ir galingiausių stalinizmo ramsčių – Berija – iš karto po Stalino mirties neviešais savo politiniais veiksmais pateikė antistalinistinę programą, kuria vėliau pakankamai rezervuotai pasinaudojo Chruščiovas. Šios programos esmę sudarė dvi kryptys: politinio gyvenimo destalinizacija ir nauja nacionalinė politika. Tada, 1953 m. pavasarį jam pavyko daugumai SSKP CK Prezidiumo narių įrodyti, kad SSRS turi pasukti kitu keliu. Su tuo nesutiko Chruščiovas, labiausiai nepasitikėjęs vietos tautiniais kadrais, tačiau Berijos galia, baimė prieš jį bei artima Berijos ir SSRS MT pirmininko G.Malenkovo bičiulystė vertė jį laikinai nusileisti ir pritarti naujam politiniam kursui.

Nuo 1953 m. kovo 20 d. Stalino vardas dingo iš laikraščių vedamųjų straipsnių, nustota jį cituoti. Balandžio 2 d. SSKP CK plenumo Berija pagarsino faktus apie sufabrikuotą “gydytojų bylą”, kurią inicijavo Stalinas ir MGB vadovas S.Ignatjevas. Taip pat buvo pradėtos peržiūrėti “sionistinio sąmokslų”, “MGB” ir “mingrelų”

*Michailas Kalininas, Georgijus Malenkovas, Lavrentijus Berija,
Kremlius*

A. Sniečkus ir K. Liaudis apie 1952–1953 m.

bylos. Balandžio–birželio mėn. SSKP CK Prezidiume siūlė normalizuoti santykius su Jugoslavija, atsisakyti VDR globos, sumažinti kolūkiečių mokesčius, taikyti platesnę kalinių amnestiją ir apskritai atsisakyti Gulago sistemos, perduodant koncentracijos stovyklas SSRS teisingumo ministerijai, o visas pramonės ir statybos organizacijas, kuriose dirbo kaliniai, atitinkamoms ministerijoms. Tačiau realiai to nebuvo padaryta, o po Berijos arešto šis sprendimas panaikintas. Jo iniciatyva kovo 27 d. paskelbta kalinių, nuteistų iki 5 metų, amnestija (Berija numatė išleisti į laisvę apie 1 mln. žmonių). Vis dėlto ši amnestija daugiausia buvo taikoma kriminaliniams nusikaltėliams ir visiškai nelietė politinių kalinių. Berija siūlė peržiūrėti Stalino laikų baudžiamuosius įstatymus nes kasmet nuteisiant daugiau nei 1,5 mln. žmonių po poros metų šis skaičius vėl būtų išaugęs iki 2,5–3 mln. (1953 m. kovo mėn. nuteistųjų buvo 2 526 402, iš jų baustų už politinius “nusikaltimus” – 221 435). Balandžio 4 d. Berija vidaus reikalų sistemoje kategoriškai uždraudė taikyti “fizinio poveikio priemones”, t.y. kankinimus, tačiau, pavyzdžiui, sprendžiant iš gen. Jono Žemaičio bylos, Lietuvoje to buvo nepaisoma. Birželio 15 d. Berija pasiūlė apriboti SSRS Ypatingojo pasitarimo “teisines” galias (ši represinė struktūra buvo panaikinta rugsėjo mėn. – V.T.). 1953 m. vasarą visos Sovietų Sąjungos respublikos įgijo savo sovietines vėliavas (Lietuvoje raudonai balta žalia vėliava įteisinta liepos 19 d.). Berija taip pat siūlė, kad respublikos turėtų savus ordinus ir kitus apdovanojimus (vėliau SSKP CK liepos plenumo, kuris svarstė “Berijos bylą”, iš šio pasiūlymo buvo pasijuokta).¹

Berija pradėjo keisti ir iki tol vykdytą nusikalstamą nacionalinę politiką. Jis iškėlė idėją, kad respublikų partinio ir valstybinio aparato darbuotojai turi būti vietos žmonės, o įstaigose vartojama tautinė kalba. Berija, pats kilęs iš “nacionalinių pakraščių”, puikiai žinojo, jog vietinės tautybės gyventojų iškėlimas į vadovaujančius postus sudarys tvirtą jo valdžios atramą.

Rusakalbius darbuotojus Lietuvoje pirmiausia pradėta pamažu keisti lietuviais represinėse struktūrose. 1953 m. balandžio 10 d. vietoj ruso saugumo ministro Piotro Kondakovo buvo

*LSSR vidaus reikalų
ministras Jonas Vildžiūnas*

*LSSR MGB Kauno srties 2-N skyriaus
poskyrio viršininkas
kpt. Nachmanas Dušanskis*

*LSSR MGB-MVD ministro
pavaduotojas Leonardas
Martavičius*

*LSSR MGB-MVD ministro
pavaduotojas Alfonsas Gailevičius*

paskirtas lietuvis Jonas Vildžiūnas, pavaduotojais – partinis veikėjas Kazimieras Liaudis ir saugumietis Alfonsas Gailevičius. Visi jie buvo aršūs komunistai ir represijų vykdytojai. LSSR MGB buvo sujungta su vidaus reikalų ministerija (MVD). Skirdamas naują ministrą, Berija siekė sustiprinti savo pozicijas Lietuvoje. Visos SSRS mastu skirdamas naujus reorganizuotos MVD vadovus Berija tikėjosi taip pat pakeisti Stalino laikais paskirtus respublikų vadovus naujais, sau paklusniais žmonėmis ir jų padedamas įsitvirtinti Kremliuje. Senuosius jis kaltino nesugebėjimu vadovauti ir neteisėtomis represijomis. Prie tokių buvo priskirtas Sniečkus, dar esantis ir SSKP Centro komiteto narys. Būtent ši partinė struktūra, kurią faktiškai kontroliavo Chruščiovas, Berijai kėlė daugiausia problemų, nes po Stalino diktatorystės SSKP CK pamažu pradėjo atgauti savo politinį statusą. Turint daugumą Centro komitete, visada buvo galima legaliu keliu tapti partijos lyderiu ir šalies vadovu.

Iš LSSR MVD Berija pareikalavo išsamių ataskaitų ir objektyvios partizaninio pasipriešinimo slopinimo analizės. Jis pradėjo ieškoti įkalčių prieš Sniečką, norėdamas jį apkaltinti nacionalinės politikos neišmanymu ir per daug griežtomis represijomis, kurios kaip tik ir sukeldavo pasipriešinimą sovietų valdžiai. Berija slapta nuo Sniečkaus rengė SSKP CK Prezidiumui pažymą apie nepatenkinamą padėtį Lietuvoje, kurios turinys, kaip vėliau paaiškėjo, buvo labai nepalankus LSSR vadovybei. Pažymą rengti buvo pavesta dar tuo metu einančiam LSSR MVD ministro pareigas P.Kondakovui ir jo pavaduotojams L.Martavičiui ir A.Gailevičiui. 1953 m. balandžio 1d. LSSR MVD išsiuntė į Maskvą pažymas apie kovą su tautiniu pogrindžiu, tačiau jos sukėlė Berijos pyktį. Dar 1953 m. balandžio mėnesį Berija, paskambinęs Sniečkui, piktinosi, kodėl Lietuvoje tiek daug rusų, kodėl antrieji sekretoriai rusai, kodėl gerai gyvena kunigai. Toliau Berija pranešė, kad šiais klausimais jis parašė pažymą SSKP CK. Pats Sniečkus pažymos neskaitė, tačiau Berija leido P.Kondakovui pokalbio forma informuoti apie tai. Sniečkus bandė aiškintis, bet Berija nenorėjo nieko girdėti. Buvo aišku, kad Berija Sniečkaus, kaip Stalino žmogaus, valdžioje nepaliks.

Gegužės 15 d. L.Martavičius ir A.Gailevičius, dabar jau vadovaujami J.Vildžiūno, suderinę su Sniečkumi išsiuntė į Maskvą antrąjį pažymos variantą, tačiau tie duomenys “nepatiko Berijai, kuris apkaltino mus, kad slepiame tikrąją padėtį. (...) Ir mes turėjome parašyti tokią pažymą, kokios norėjo Berija. Tad taip ta pažyma buvo parengta,” – teisinosi Sniečkus po Berijos suėmimo.¹

Į Lietuvą Berija slapta išsiuntė savo padėjėją gen. ltn. N.Sazykiną (Sniečkus apie jį nieko nežinojo). Jis turėjo savo akimis įvertinti situaciją Lietuvoje ir rasti įkalčių prieš Sniečkų. Atvykęs SSRS MVD kadrų valdybos viršininko pavaduotojas Moškovas pareikalavo pakeisti LSSR MVD vadovaujantį personalą lietuviais, o lenkų gyvenamuose rajonuose – lenkais. Tokią pat misiją Ukrainoje vykdė kitas Berijos emisaras. Šios dvi respublikos buvo pasirinktos neatsitiktinai – jose pokario metais vyko partizaninis karas, todėl buvo lengviausia apkaltinti jų vadovus nesugebėjimu vadovauti. Baltarusijoje asmeniniu Berijos nurodymu pavaduotojas B.Kobulovas turėjo pakeisti N.Patoličevą M.Zimianinu.

Gegužės 5 d. ir 16 d. Berija nusiuntė SSKP CK Prezidiumui du raštus dėl Lietuvos ir Ukrainos buvusių valstybės saugumo ministerijų veiklos trūkumų kovojant su pogrindžiu. Raštai buvo parengti, remiantis Sazykino informacija.

1953 m. gegužės 20 d. SSKP CK Prezidiumas LSSR vadovybę oficialiai apkaltino, kad į aukščiausiuosius postus respublikoje paskyrė rusus, todėl “ sunku suartėti su žmonėmis, plinta antirusiškos ir antitarybinės nuotaikos”. Remiantis šia Prezidiumo medžiaga 1953 m. gegužės 26 d. buvo priimtas SSKP CK nutarimas “Lietuvos TSR klausimai”. Nacionalinės politikos klaidos buvo apibūdintos kaip viena iš pagrindinių priežasčių, trukdančių palaužti “buržuazinį nacionalistinį” pogrindį. Iš esmės tai buvo nuosprendis Sniečkui. Jam buvo mesti baisūs kaltinimai: nacionalinės politikos neišmanymas, nesugebėjimas susidoroti su ginkluotu pogrindžiu, situacijos nevaldymas ir realios valdžios, kuri priklauso “pogrindžio prezidentui Jonui Žemaičiui”, neturėjimas.

Susiklostė dviprasmiška politinė situacija. Kol Sniečkus dar buvo valdžioje, Berijai tapo reikalingas netikėtai į viešumą

iškilęs Lietuvos partizanų vadas gen. Jonas Žemaitis, tarsi parodant, kad Lietuvoje yra kelios valdžios, o Sniečkus nekontroliuoja padėties. O Sniečkui, atvirksčiai, buvo gyvybiškai svarbu kuo greičiau sunaikinti aukščiausiąją partizanų vadovybę ir taip paneigti jam mestus kaltinimus.

Sniečkaus nurodymu Lietuvos saugumiečiai dar labiau sustiprino J.Žemaičio paiešką. Jiems pavyko per užverbuotą partizaną P.Narbutą sužinoti, kur lankosi artimas J.Žemaičio kovos bendražygis J.Palubeckas. Tačiau Lietuvos saugumiečių stropumas netiko Berijos planams. Gegužės 23 d. į Vilnių atskriejo šifruota telegrama, išpėjanti jokių būdu nevykdyti J.Palubecko suėmimo operacijos.

Nepaisydami šios telegramos ir Sniečkui spaudžiant, operacija buvo pradėta. Naktį iš 22 į 23 d. 2 val. 20 min. čekistai, vadovaujami Nachmano Dušanskio (Izraelio pilietis, kuris buvo prašomas išduoti Lietuvos teisingumui, 2008 m. mirė) J.Palubeckas, išduotas savų, buvo suimtas. Po žiaurių kankinimų Vilniaus KGB kalėjime J.Palubeckas gegužės 29 d. palūžo ir nurodė J.Žemaičio slapstymosi vietą ir buvo suimtas.² Sniečkus triumfavo, nors jo ateitis buvo vis dėl to labai miglota.

1953 m. birželio 11–13 d. Vilniuje LKP CK plenumė buvo svarstyta Berijos parengta pažyma "Lietuvos TSR klausimai". Dokumente buvo kritikuojama LSSR vadovybė už tai, kad ji ignoravo vietos kadrus ir lietuvių kalbą, pagrindžio likvidavimo funkcijas faktiškai perdavė valstybės saugumo organams, kurie vykdė gyventojų masines represijas ir pan. Pažymoje susipynė tiesa ir melas. "SSKP CK galvoja, kad didžiausia LKP CK ir LTR MT gėda yra ta, jog iki šio laiko nelikviduotas buržuazinis nacionalistinis pagrindis..." Pažymos pabaigoje nurodyta, kad jeigu nebus imtasi efektyvių priemonių "klaidoms ištaisyti", gali iškilti grėsmė "Tarybų valdžios egzistavimui".

Politinės konjunktūros sumetimais Sniečkus, kaip ir daugelis vadovujančių Lietuvos komunistų, pritarė naujam politiniam kursui – lietuvių kalbos vartojimo išplėtimui ir lietuvių iškėlimui į vadovujančius postus. Sniečkus savo pranešime neigiamai įvertino LKP nacionalinę "politiką", tačiau nevengė ditirambų rusų tautai. Įdomu tai, kad Sniečkus nešlovino ir net

neminėjo Berijos vardo. Atsižvelgdamas į SSKP CK nutarimo kategoriškumą nacionalinio pagrindžio atžvilgiu, Sniečkus stengėsi pasirodyti "savikritiškas". "Svarbiausia klaida buvo ta, jog LKP CK ir Ministrų Taryba buržuazinio pagrindžio likvidavimo reikalą faktiškai perdavė valstybės saugumo organams, o pastarieji pirmiausia ėmėsi masinių represijų ir čekistinių-karinių operacijų, kurios palietė plačiausius gyventojų sluoksnius". Sniečkus perkeltine prasme leido suprasti, kad už visą VKP(b) politiką nei jis, nei LKP nėra visiškai atsakingi, jog visa kaltė tenka buvusiam, t.y. Stalino ir jį palaikiusio Berijos, politikai.

Pirmą kartą Sniečkus taip atvirai prabilo apie lietuvių kalbos problemas – tai anksčiau jam visai nebūdingas reiškinys. Matyt, jis buvo išgąsdintas naujo Maskvos politinio kurso. "Reikia pasakyti, kad daugelis partinių organų ignoruoja lietuvių kalbą, ypač Vilniuje. Mieste dažniausiai plakatai rašomi nelietuviškai, o visuomeninio maitinimo įstaigose ir krautuvėse dažnai nėra žmonių, mokančių lietuviškai (...) Ši padėtis kartais pasiekia tokią bukumą ir galima pasakyti, kad tai jau netoli nuo provokacijos. Pavyzdžiui, Kybartų rajono vadovai nutarė pašalinti Donelaičio gatvės pavadinimą"³. Panašiai plenumė kalbėjo ir kiti CK nariai.(Plačiau apie tai Br. Puzinavičiaus knygoje "Lietuva po Stalino"). Kadangi plenumė niekas nekėlė klausimo dėl Sniečkaus ir kitų LSSR vadovų politinio nepasitikėjimo ar jų asmeninės atsakomybės dėl LKP veiklos 1944–1953 m., jie pasiliko savo postuose. Galima teigti, jog tokie plenumo rezultatai negalėjo visiškai tenkinti Beriją, tačiau ryžtingesniems veiksmams, matyt, dar nebuvo atėjęs laikas. Berija tuo metu siekė įgyti didesnę paramą Maskvoje, Ukrainoje ir Baltarusijoje.

1953 m. vasarą prasidėjo rusakalbių vadovaujančių darbuotojų, atvykusių pokario metais, prievartinis išsiuntimas iš Lietuvos. Tikriausiai Sniečkus patikėjo nauju politiniu kursu, nes jo ir LKP CK aparato pastangomis iki lapkričio mėnesio Lietuvą paliko daugiau kaip 3 tūkst. rusakalbių. Kaip vėliau pasakė LSSR komunalinio ūkio ministras J.Sviščiovas, po minėto plenumo LKP CK pastatas atrodė kaip "karinis komisariatas pirmąją mobilizacijos dieną". Vėliau dėl tokios iniciatyvos Sniečkui teko labai gailėtis.

Sparčiai buvo lietuvinama aukščiausia LSSR administracijos viršūnė. LKP CK II sekretorių V.Aronovą pakeitė V.Niunka, LSSR MT pirmininko pirmąjį pavaduotoją V.Pisarevą – M.Šumauskas, kitą pavaduotoją A.Sokolovą – J.Laurinaitis. LKP CK Biuras – svarbiausioji LSSR administracijos institucija iš esmės tapo lietuviška. Kremlius dėl šių kadriinių pasikeitimų problemų nekėlė. (Tuo metu Latvijos KP CK II sekretorių rusą V.Jeršovą pakeitė V.Kruminšas, o Ukrainos KP CK I sekretorių rusą L.Melnikovą – ukrainietis Kiričenko).

Birželio 19 d. ir kituose LSSR MVD ministro J.Vildžiūno raštuose Sniečkui buvo pateikti šimtai pavyzdžių, kuriuose žmonės atvirai džiaugėsi artėjančiais pasikeitimais. Daugiausia buvo akcentuojamas priverstinis rusų išvykimas ir būsimas kolūkių panaikinimas. Birželio 17 d. sustreikavo Pagėgių rajono Melnikaitės kolūkio 24 žmonių darbo brigada. Kolūkietis Petrošiūnas pareiškė: “Rusai iš Lietuvos turi išvykti, o valdžią perduoti lietuviams. Rusai gavo ultimatumą iki š.m. birželio 24 d. išvykti iš Lietuvos. Kai rusai išvyks, tada kolūkius išardysime ir gyvensime kaip anksčiau”. Netgi komunistų partijos Varėnos rajono komiteto III sekretorius Kašinskas neapdairiai prasitarė, matyt, saugumiečiui (operatyviniam darbuotojui): “Anksčiau politika lietuvių atžvilgiu buvo neteisinga, kaip vokiečių okupacijos metais, dabar klausimas sprendžiamas teisingai, nėra ko veikti rusams Lietuvoje, tegul išsikrausto iš čia”.⁴

1953 m. birželio mėn. politinė įtampa pasiekė apogėjų. Jeigu Lietuvos partinė vadovybė oficialiai ir pritarė naujam kursui, tačiau užkulisiuose dėjosi daugeliui nesuprantami dalykai. Birželio 23 d. suimtas gen. J.Žemaitis buvo nuskraidintas į Maskvą. Rodant dėmesį, Lubiankos kalėjime jam buvo skirtas pagerintas maitinimas iš bufeto ir valgyklos. Birželio 25 d. jis susitiko su Berija. Pokalbis truko vieną valandą, tačiau jo turinys nėra žinomas. Esama įvairių hipotezių. Istorikė Nijolė Gaškaitė-Žemaitienė knygoje apie J. Žemaitį “Žuvusiųjų prezidentas” teigė, kad Berija galėjo siūlyti Lietuvai suteikti platesnę savivaldą, pripažinti pagrindžio vadovybę ir atšaukti rusakalbius kolonistus, ką jau buvo pradėjęs vykdyti.⁵

Paskutinė partizanų generolo Jono Žemaičio nuotrauka, daryta KGB (MVD) kalėjime 1953 m.

Garbės sargyba buvusio Vilniaus KGB kalėjimo kameroje, kurioje kalėjo gen. Jonas Žemaitis-Vytautas, o vėliau buvo kalinamas gen. Adolfas Ramanauskas-Vanagas

Buvę MGB-KGB rūmai Vilniuje, Gedimino g.

Neaišku, kaip toliau būtų pakrypę įvykiai, tačiau Kremliuje subrendo sąmokslas. Tuo metu ir Berijos artimiausias bičiulis G.Malenkovas (jis pirmininkaudavo SSKP CK Prezidiumo posėdžiuose) pajuto, kad Berija ėmė nesiskaityti su jo nuomone. Berijos nenuspėjamas politinis elgesys ir manipuliavimas savo galingu represiniu aparatu rodė, kad jis nedviprasmiškai taikosi perimti valdžią į savo rankas. Chruščiovo paakintas, Malenkovas išdavė savo draugą ir pritarė Berijos areštui. Juo labiau kad birželio 27 d. buvo numatytos SSRS MVD vidaus kariuomenės mokomosios pratybos, o visa Kremliaus apsauga buvo jo rankose. Spėjama, kad tai galėjo būti Berijos inicijuoto valstybės perversmo pradžia. Antra vertus, nemažai to meto liudininkų teigė, kad Berija jokio sąmokslu neruošė, siekė tik sustiprinti savo pozicijas.

1953 m. birželio mėn. Rytų Berlyne prasidėjo neramumai. SSKP CK Prezidiumas nusiuntė Beriją numalšinti sukilimo. Per tą laiką buvo parengtas planas likviduoti Beriją. Chruščiovo parengtą sąmokslą rėmė SSRS karinė vadovybė. Birželio 26 d. Berija, ką tik grįžęs iš maištaujančio Berlyno, per SSKP CK Prezidiumo posėdį buvo suimtas ir vėliau sušaudytas (1953 12 23). Į SSRS vadovybės viršūnę iškilo N.Chruščiovas ir G.Malenkovas, nors pastarojo politinis svoris be Berijos paramos greitai pradėjo mažėti..

Liepos 2 d. nuvykęs į Maskvą Sniečkus SSKP CK plenumė karštai pritarė Berijos nušalinimui, o dėl J.Žemaičio pareiškė: “Žinoma, mūsų kaltė, kad mes to Žemaičio iš karto nesutvarkėme, bet dabar jis jau suimtas. Ir suimtas be Berijos – mūsų pačių čekistų”. Ir toliau paniekinančiai paaiškino:”Kas iš tikrųjų buvo tas Žemaitis? Toks pats kaip ir jo populiarintojas Berija”.(J.Žemaitis 1954 lapkričio 26 d. Maskvos Butyrkų kalėjime buvo sušaudytas – V.T.) Tas Žemaitis slapstėsi giliai miškuose, retai kada išlįsdavo iš savo slėptuvės, turėjo tik keletą ryšio taškų ir buvo visai izoliuotas nuo lietuvių liaudies. Bet ką daro Berija? Jis įsako atvežti Žemaitį į Maskvą, kad pats jį išstardytų.

G. MALENKOVAS: Jis jį tardė?

A. SNIEČKUS. Taip, tardė praeitos savaitės ketvirtadienį. Žemaitį pristatė LTSR vidaus reikalų ministro pavaduotojas Martavičius. Draugas Martavičius man pasakojo, kad Berija, išstardęs Žemaitį, pasiūlęs, jam padedant, sukurti Lietuvoje

pogrindinę nacionalistinę organizaciją. Matote, pradžioje Berija išpūtė Žemaičio vaidmenį, o paskui siūlo Martavičiui sukurti tariamą pogrindinę nacionalistinę organizaciją, vadovaujamą Žemaičio.

Beje, kaip Berija stengėsi mums padėti likviduoti nacionalistinį pogrindį, matyti iš tokio fakto. Po posėdžio prezidiume aš nuėjau pas Beriją pasikalbėti.

M. PERVUCHINAS: Jis jus kvietė?

A. SNIEČKUS: Ne, aš pats jam paskambinau ir pasakiau, kad norėčiau su juo pasikalbėti dėl tolesnės kovos prieš buržuazinius nacionalistus. Tačiau jis šiurkščiai suriko ant manęs: “Dar ko tau reikia?!” Bet atsakiau, kad noriu pasikalbėti. Drauge su manimi pokalbyje dalyvavo LTSR Ministrų Tarybos pirmininkas draugas Gedvilas.

G. MALENKOVAS: Bet jis nuslėpė nuo CK, kad jūs buvote pas jį.

A. SNIEČKUS: Susitikęs su Berija, aš mėginau jį įtikinti, kad būtinai reikia nustelbti trukdytuvais visas tas Vakarų priešiškas radijo stotis, kurios transliuoja lietuviškas laidas ir kurias galima girdėti Lietuvoje. Bet Berija į tai atrėžė: “Būtina kuo greičiau likviduoti ir esamas radijo trukdymo stotis, o ne statyti naujas. Tad, sakykite, kokia čia parama mums likviduojant buržuazinį nacionalistinį pogrindį? Ir tuo metu, kai Amerikos imperialistai ir po jų sparneliu besiglaudžią lietuvių buržuaziniai nacionalistai tose savo radijo laidose perduoda ir visokias instrukcijas Tarybų valdžios priešams, ragina juos kovoti ir nepasiduoti.

Keletą žodžių pasakysiu, kaip buvo parengta minėtoji pažyma Berijai. Apie tai praėjusią naktį papasakojo vidaus reikalų ministro pavaduotojas Martavičius. [...] Tą pažymą parengė generolo uniforma apsirengęs Sazykinas. Šitas Sazykinas Lietuvoje buvo porą kartų, bet į CK neužėjo. Pasiskelbė, kad jis atvykęs kaip atomo specialistas. Draugai iš mūsų saugumo pradžioje prieštaravo kai kuriems Sazykino pažymoje nurodytiems faktams, bet buvo priversti pasirašyti tą pažymą. Apie tai draugas Martavičius man rašo taip: „Pirmoji mūsų parengta pažyma (parengė Kondakovas, Martavičius, Gailevičius) nepatiko Berijai, kuris apkaltino mus, kad slepiame tikrąją padėtį. [...] Ir mes turėjome parašyti tokią

pažymą, kokios norėjo Berija. Tad taip ta pažyma buvo parengta. Beje, minėtoje pažymoje turėjome nurodyti, kad respublikoje represuota per 270 tūkst. žmonių. Bet tam skaičiui priskirti ir tie, kurie represuoti iki karo, 1941 m. [...] O dabar tas skaičius jau daug kur nurodomas ir respublikoje.

Kodėl Berijai prireikė išpūsti padėtį Lietuvoje? Matyt, kad įtiktų amerikiečiams, JAV prezidentui Eizenhaueriui, kuris praeitų metų rudenį kalbėjo, kad būtina išvaduoti savo kraujo brolius - Pabaltijo gyventojus. [...] Matyt, dėl to ir reikėjo Berijai išpūsti esamą buržuazinį nacionalistinį pagrindį Lietuvoje, kad Amerikos imperialistai turėtų reikiamų argumentų. Suprantama, kad ta pažyma, patekusi užsienin, padarė mums daug žalos.

Kokia dabar pas mus padėtis?

Kaip teisingai pažymėjo draugas Chruščiovas ir draugas Molotovas, buržuaziniai nacionalistai Lietuvoje vėl atgijo, pradėta atleidinėti rusus net iš Vidaus reikalų ministerijos. Ir tai Berijos nurodymu, nes jis norėjo pasirodyti esąs vienintelis nacionalines politikos vykdytojas, kad sumenkintų ir CK autoritetą. O iš esmės Berija siekė supjudyti lietuvius su rusais, kurstyti nacionalistines aistras. Tam tikslui Lietuvoje pradėta skleisti gandus, kad greitai visi rusai bus išvyti iš Lietuvos, o buožės sugrąžinti iš Sibiro, kartu su rusais iš Lietuvos bus išvyti komunistai, kad bus likviduoti kolūkiai ir Lietuva būsianti buržuazinė demokratinė valstybė, globojama Amerikos. [...]

Turiu pasakyti, draugai, kad mes neleidome, jog masiškai būtų atleidžiami rusai valdininkai, o iš CK ir partijos miestų ir rajonų komitetų neatleidome nė vieno. [...] Pas mus ir Ministrų Tarybos pirmininko pavaduotojai ir dar daugelis ministrų – rusai”. Sniečkus pabandė pasiteisinti, kodėl valstybės saugumo struktūrose beveik nėra lietuvių: “Beje, Berija nutylėjo dar vieną faktą, kad nelengva mums ir surasti kadru, kurie tikrai tiktų dirbti saugumo ar partiniuose organuose, nes iš 2700 tūkstančių Lietuvos gyventojų apie 800 tūkst. artimųjų gyvena kapitalistinėse šalyse, pirmiausia Amerikoje, daugelio giminės yra ištremti, represuoti. (...) Bet štai Berija, sužinojęs tai, reikalauja, kad būtų labiau pasitikima nacionaliniais kadrais...”⁶

Įvykiai radikaliai keitė situaciją ir Lietuvoje. 1953 m. liepos 13–14 d. įvykęs LKP CK VI plenumas apsvarstė SSKP CK nutarimą dėl Berijos "antipartinės veiklos" ir pripažino, kad pažymoje "Lietuvos TSR klausimai" Lietuvai pateikti priekaištai yra visiškai nepagrįsti. Plenumas paragino visas partines organizacijas "pagerinti darbo žmonių auklėjamąjį darbą", ugdyti "proletarinio internacionalizmo jausmus", toliau stiprinti lietuvių, rusų ir visų SSRS tautų "neišardomą draugystę". Sniečkus vėl liko ištikimas oficialiajai linijai. Vėl šlovino "vyresnįjį brolių", "neklaidingą TSKP nacionalinę politiką" ir pan. "Tarybinių tautų priešakyje yra galinga rusų tauta, mūsų tautų šeimos vyriausiasis brolis, pati garbingiausia mūsų šalies tauta. (...) Berijos demaskavimas išgelbėjo tarybinių tautų draugystę", – kalbėjo Sniečkus. Jis atkreipė dėmesį, kad Berijos pažyma apie padėtį Lietuvoje iš SSKP CK Prezidiumo protokolų išimta, bet kartu įsakmiai pabrėžė, kad SSKP CK 1953 m. gegužės 26 d. nutarimas "Lietuvos TSR klausimai" neatšauktas. Pasak Sniečkaus, atsisakoma tik kai kurių dalykų, susijusių su Berijos reikalavimais. Pavyzdžiui, buvo atsisakyta reikalavimo visoje Lietuvoje partinių ir administracinių įstaigų raštvedyboje vartoti tik lietuvių kalbą. Dabar nuspręsta, kad įstaigų raštvedyba bus tvarkoma lietuvių ir rusų kalbomis. Šis reikalavimas taikomas tik tiems raštams, kurie siunčiami į rajonus ir apylinkes. Kiti raštai galėjo būti rašomi tik rusų kalba. Taigi įstaigose ir organizacijose buvo įteisintas platus rusų kalbos vartojimas. Tiesa, buvo paliktas reikalavimas interesantus įstaigose aptarnauti gimtąja kalba. Bet labai dažnai jo nebuvo laikomasi, nes nuspręsta, kad nėra reikalo visų rusakalbių keisti lietuviais. Anot Sniečkaus, rusai mums padėjo ir dabar padeda stiprinti sovietinę valdžią. Ir ateityje "rusai ir lietuviai komunistai kartu spręs socializmo kūrimo, kadruų ugdymo klausimus".⁷

Toks Sniečkaus pataikavimas rusams turėjo išgelbėti jį nuo ką tik padarytų "klaidų". Jis pasinaudojo valdžios suirute Maskvoje, greitai persiorientavęs karštai rėmė jau naują politinį kursą. Kremliaus vadovybė, žinodama Sniečkaus ištikimybę Maskvai, paliko jį savo poste. Tačiau Berijos politikos įtaka Lietuvoje buvo didelė. Sniečkus paragino sustiprinti tautiniais darbuotojais rajoninę grandį, plėtoti lietuvių kalbos vartojimą.

Rusakalbių reakcija į tokį sprendimą buvo griežtai neigiama, ypač Vilniuje ir Klaipėdoje. Pavyzdžiui, 1953 m. liepos 18 d. Klaipėdos rusakalbiai komunistai savo X plenumo aštriai kritikavo LKP CK dviprasmę poziciją tautiniu klausimu, puolė Klaipėdos miesto partijos komiteto I sekretorių A.Kairelį. Jie klausė, jeigu Berija suimtas, tai kodėl neatšaukti LKP CK V plenumo nutarimai, kas Lietuvoje parengė pažymą Berijai, kodėl slepiami jo lietuviški parankiniai, kodėl Klaipėdoje išnyko skelbimai ir reklama rusų kalba ir pan. “Mūsų gėdai nacionalinių kadru iškėlimas Klaipėdoje prasidėjo nuo autobusų ir parduotuvių iškabų bei gatvių pavadinimų skelbimo lietuvių kalba – kalbėjo vienas iš partinių sekretorių Sova. – Vadovaujantys darbuotojai masiškai buvo keičiami į lietuvius. Tik SSKP CK dėka šie pažeidimai laiku buvo sustabdyti”. Klaipėdos srities partijos komiteto I sekretorius K.Liaudis, dalyvavęs šiame plenumo, šią informaciją perdavė Sniečkui.⁸

Apie šios politikos padarinius 1953 m. rugpjūčio 6 d. Sniečkus rašė N.Chruščiovui, kad “respublikoje buvo pastebėtas nacionalistinių elementų sustiprėjimas, kartu ir nacionalistinių nuotaikų atgijimas, buvo pasklidę gandai, kad bus išvaryti visi rusai, kad bus panaikinti kolūkiai, grįš tremtiniai, būsia greit atkurta Lietuvos nepriklausomybė, o nacionalistinės nuotaikos prisiskverbūsios tarp komunistų ir komjaunuolių”.⁹ Po 1953 m. Lietuvoje rusinimas susilpnėjo, o vėliau (nuo 1956 m.) stabilizavosi, pradėta daugiau pasitikėti vadovujančiais darbuotojais lietuviais, valstybiniame ir visuomeniniame gyvenime imta plačiau vartoti lietuvių kalbą, suaktyvėjo tautinės kultūros plėtotė. Keitėsi ir Sniečkus.

1953 m. antroje pusėje toliau vyko rusakalbių komunistų išsiuntimas atgal į SSRS: rugpjūčio mėn. – 564, rugsėjo – 341. Tokia LKP vadovybės veikla rusakalbiams atrodė nacionalistiška, jie vėl skundėsi Kremliui. Rugsėjo 6 d. LKP CK biuras apsvartė laikraščio “Sovietskaja Litva” partinės organizacijos sekretoriaus pavaduotojo M.Krasichino skundą SSKP CK, kuriame po uždaro (slapto) redakcijos partinės organizacijos susirinkimo buvo kritikuota LKP “nacionalinė politika” (rusų keitimo lietuviais). Maskva geranoriškai persiuntė šį skundą į Vilnių Sniečkui. Tai rodė, kas SSKP CK visiškai pasitikėjo Sniečkumi, be to,

prasidedanti kova tarp Chruščiovo ir Malenkovo nustūmė į antrą planą provincijoje vykstančių partiečių nesutarimus. LKP CK Biuro posėdyje skundas Maskvai buvo įvardytas kaip nesveika tendencija, nacionalinės nesantaikos kurstymas. Sniečkus buvo ypač griežtas: "kodėl mes už tai rimtai baudžiame lietuvius, o rusų negalima bausti". Krasichinas ir jo kolega O.Belousovas buvo atleisti iš užimamų pareigų.

Tačiau LKP vadovybė buvo puolama toliau. Remdamiesi tuo pačiu skundu, SSKP CK aparato darbuotojai Vaškevičius ir Ščeblikinas parengė pažymą, kurioje LKP CK buvo kaltinamas tom pačiom nuodėmėm (užgniauziama LKP vadovybės kritika, vyksta rusakalbių išsiuntimas, nekovojava su "buržuazinių nacionalistų" sustiprėjusia veikla), taip pat pažymėta, kad Sniečkus reikalavęs pasiaiškinti, kodėl pažyma (skundas – V.T.) buvo išsiųsta į SSKP CK. Kremlius vėl pasiūlė apsvarstyti pažymą Vilniuje ir pateikti paaiškinimus. 1954 m. sausio 7 d. LKP CK Biuras atmetė beveik visus kaltinimus ir argumentuotai nurodė, kad LKP savo veiklą grindė tik SSKP CK Prezidiumo nutarimais. Maskva jokių priemonių nesiėmė.¹⁰

1953 metais Sniečkaus partinėje karjeroje buvo svarbūs ir tuo, jog jis tarp savo partiečių tapo "didvyriu", sėkmingai įveikusių netikėtus laiko išbandymus. Taip buvo sukurtas dar vienas mitas apie Sniečkaus "herojišką" praeitį pokario metais. Vėliau neoficialiose kalbose LKP veikėjai pašnibždomis kalbėjo apie Sniečkaus "kovą" su Berija, kurioje pastarasis norėjo susidoroti su Lietuvos interesu "gynėju" Sniečkumi. O pagrindinė priežastis, dėl kurios Sniečkus turėjo būti pašalintas iš valdžios, t.y. dėl tautinių dalykų, buvo nutyliama ir slepiama. Komunistų partijos istorijos archyve esanti LKP CK V plenumo medžiaga buvo uždrausta istorikams tyrinėti; ant jos atsirado užrašas "Netyrinėtina". Žinoma, nereikia pamiršti, kad vis dėlto Sniečkus tada nerodė lojalumo Berijai, kaip to reikalavo to meto politinė konjunktūra. Toks elgesys sustiprino Sniečkaus pozicijas Maskvoje ir sudarė sąlygas jam toliau išlikti valdžioje. Chruščiovas ir Malenkovas tai įvertino kaip ištikimybę jų valdžiai.

Taip Sniečkui baigėsi kupini netikėtumų ir išgyvenimų 1953 metai, kurie padėjo pagrindą stiprėjančiai jo asmeninei valdžiai Lietuvoje.

CHRUŠČIOVMETIS (1953–1964 m.)

Po Berijos nušalinimo SSKP CK sekretoriaus Nikitos Chruščiovo ir SSRS Ministrų Tarybos pirmininko Genadijaus Malenkovo duumviratas tęsėsi neilgai. Iš pradžių politinę iniciatyvą Maskvoje perėmė Malenkovas. Po Stalino mirties keitėsi politinių sprendimų priėmimo tvarka: jau visko nebelėmė vieno žmogaus valia, kaip buvo prie Stalino, o vis svarbesnis darėsi SSKP CK Prezidiumo ir SSRS Ministrų Tarybos aparato vaidmuo. Vadovaujama Malenkovo, Ministrų Taryba 1953 m. rugpjūčio 8 d. paskelbė naują ekonominį kursą, kurio esmę sudarė ne šalies karinės galios stiprinimas, o gyventojų materialinių ir buitinių interesų tenkinimas. Lietuvoje tam buvo labai pritaria.

Chruščiovui kovojant dėl valdžios, Maskvoje ryškėjo centrinės valdžios polinkis į decentralizaciją. Nors 1953 m. rugsėjo mėn. jis buvo paskirtas SSKP CK I sekretoriumi, tačiau netapo vienvaldžiu lyderiu. Malenkovas, negavęs SSKP CK sekretoriaus posto, ėmėsi koncentruoti valdžią Ministrų Tarybos aparate. Automatiškai respublikų MT irgi pradėjo įgyti daugiau realios valdžios, ko nebuvo prie Stalino. Pagrindą tam davė 1954 m. sausio 25 d. priimtas SSKP CK nutarimas “Dėl sąjunginių respublikų ir kitų vietinės valdžios organų teisių išplėtimo”. Atsižvelgdamas į tai, LTSR Ministrų Tarybos pirmininkas M.Gedvilas pradėjo elgtis vis savarankiškiau — ne visada tarėsi su LKP CK Biuru, ėmė ignoruoti Sniečkų. Tai ir buvo jo karjeros žlugimo priežastis.

1954 m. M.Gedvilas buvo ne kartą apkaltintas dėl prastos Lietuvos ekonominės padėties, ypač žemės ūkyje, ir partijos nurodymų nevykdymo. Dar 1950 m. Gedvilas dėl kai kurių dalykų (lenkų mokyklų, “vidutiniųjų” valstiečių trėmimo, Lietuvos istorijos traktavimo ir kt.) nesutarė su Sniečkumi ir net palaikė į nemalonę patekusį J.Paleckį. 1955 m. rudenį Gedvilas, nuvykęs pas SSKP CK Prezidiumo narį Lazarį Kaganovičių, išsirūpino papildomos ekonominės paramos ir kai kurių kitų ūkinių nuolaidų Lietuvai. Atvažiavus į Vilnių pasklido kalbos, jog tik jis rūpinasi

Lietuvos ekonomika, tuo tarpu Sniečkus ir LKP CK aparatas ignoruoja sunkumus, prioritetą teikia administraciniams valdymo metodams. Be to, Gedvilas priekaištavo Sniečkui dėl jo darbo stiliaus, tiksliau – bailumo. Tai reiškė, kad Sniečkus dėl įvairių Lietuvos reikalų ne tiesiogiai kreipdavosi į SSKP CK vadovybę (kaip Gedvilas į Ministrų Tarybos vadovus), o naudodavosi SSKP CK aparato paslaugomis. Gedvilas tiesiog nesuprato, kad toks Sniečkaus “kuklumas” buvo viena iš priežasčių, padedančių jam išlikti valdžioje.

1955 m. rudenį ypač pablogėjo Lietuvos žemės ūkio reikalai. Vidutinis 4 cent iš hektaro grūdų derlingumas, maisto produktų stygius parduotuvėse galutinai nulėmė Gedvilo likimą. Jam nieko nežinant Sniečkus Kremliuje sutarė dėl jo pašalinimo. 1955 m. lapkričio 14 d. uždaramė LKP CK posėdyje buvo svarstomas Gedvilo atleidimas iš pareigų. LSSR MT pirmininkas su tuo visiškai nesutiko. Jis pareiškė, kad pagrindinė nušalinimo priežastis yra jo prasti asmeniniai santykiai su Sniečkumi. Po posėdžio į Maskvą buvo nusiųsta triuškinanti medžiaga apie Gedvilą – “priešpastatydamas save CK biurui, vaikėsi pigaus populiarumo”, “darbe elgėsi kaip bajoras” ir pan.¹

Savo nuoskaudas Gedvilas išdėstė LKP IX suvažiavime, vykusiame 1956 m. sausio 24–27 d. Nevaržomas Sniečkaus valdžios ir autoriteto, jis iš tribūnos pareiškė, kad daugelį metų kai kurie CK Biuro nariai nė karto nesusiginčijo su LKP CK pirmuoju sekretoriumi. “Ką tai reiškia? – klausė Gedvilas. – Ar pirmasis sekretorius neklaidingas? Neklaidingų nėra, bet biuro nariai tyli. Gal jie bijo suardyti draugiškus santykius ar sumenkinti pirmojo sekretoriaus autoritetą?” Gedvilas dabar jau atvirai kaltino Sniečkų vienvaldiškumu, o SSKP Centro Komiteto (Kremliaus) atžvilgiu – neryžtingumu.

Toks viešas išsišokimas nepratusiam prie kritikos Sniečkui buvo tarsi antausis. Jis pasmerkė Gedvilo kritiką, pareiškęs, kad “M.Gedvilas nori išardyti mūsų partinės organizacijos vienybę.” Gedvilui kliuvo ir už sąjunginių ministerijų planų padidinimo Lietuvai kritiką, tiksliau - už Maskvos kritiką. Čia Sniečkus išvelgė užslėpto separatizmo ir vietininkiškumo tendencijas.”Ar galima žongliuoti skaičiais, priešpriešinti respubliką Tarybų Sąjungai

Antanas Sniečkus 7 dešimtmetyje

*LSSR MT pirmininkas
Motiejus Šumauskas*

*LSSR KGB komiteto pirmininkas
Kazimieras Liaudis*

tokiu svarbiu klausimu, – piktinosi Sniečkus. – Matyt, M.Gedvilas dar nesupratęs tautų draugystės reikšmės, o gal nori nuteikti Lietuvą prieš Tarybų Sąjungą”.²

Bausdamas Gedvilą Sniečkus, žinoma, auklėjo visus savo pavaldinius. Gedvilas daugeliu atvejų buvo teisus, tačiau apie tai viešai kalbėti buvo negalima, juo labiau kritikuoti Sniečkų. To daugiau neturėjo būti. 54 metų Gedvilas buvo išsiųstas į partinių darbuotojų kursus Maskvoje. Naujuoju LSSR MT pirmininku tapo idėjinis komunistas ir lojalus Sniečkui Motiejus Šumauskas. Apie jį Sniečkus sakė, kad tai ūkiškas ir atkaklus žmogus: “Jeigu paims kokį darbą, tai padarys jį iki galo”.

Gedvilo nušalinimas buvo tiesiogiai susijęs su Malenkovo politinės įtakos susilpnėjimu ir Chruščiovo iškilimu. 1953 m. tardomas Berija atkleidė “Leningrado bylos” paslaptis. Paaiškėjo, kad žiaurios represijos prieš Leningrado vadovaujančius komunistus, Kuznecovo ir Voznesenskio sušaudymas – tai Berijos ir Malenkovo darbas. Malenkovo partinis autoritetas smuko. 1954 m. jis buvo apkaltintas dėl blogos žemės ūkio padėties. Tada Chruščiovas iškėlė grandiozinę, bet nerealią idėją – įsisavinti Rusijos bei Kazachstano plėšinius ir taip išspręsti maisto problemą. Malenkovas su tuo nesutiko ir siūlė lėšas investuoti į SSRS europinės dalies žemės ūkį. 1955 m. Malenkovui buvo pareikšti priekaištai dėl sunkiosios pramonės ignoravimo ir sausio mėn. SSKP CK plenumo jis buvo atleistas iš SSRS MT pirmininko pareigų. Į jo vietą paskirtas buvęs pavaduotojas maršalas Nikolajus Bulganinas, kuris kartu su Chruščiovu pritarė nuomonei, jog vėl reikia teikti prioritetą sunkiajai, o ne lengvajai pramonei. Lietuvoje tai buvo sutikta su nerimu. 1955 m. vasario 28 d. Sniečkus pažymoje Chruščiovui rašė, kad “tarp gyventojų sklinda kalbos, kad maršalo Bulganino paskyrimas reiškia karo artėjimą, kad gyventi bus sunkiau, nes jis už sunkiosios pramonės vystymą”.³

Sniečkus toliau stiprino savo pozicijas represinėse struktūrose. 1953 m. spalio mėn. atleidus iš LSSR KGB pirmininko pareigų J.Vildžiūną (vis dėlto tai buvo Berijos patvirtintas žmogus), naujuoju saugumo vadovu tapo Kazimieras Liaudis, vidaus reikalų ministru – Alfonsas Gailevičius. Pastarasis Berijos intrigų metu kartą išdavęs Sniečkų, dabar jam buvo nuoširdžiai atsidavęs. Bet kuri slapta

informacija, ypač iš saugumo, iš pradžių turėjo pasiekti Sniečkaus ausis, o tik po to keliauti į Maskvą. Nuo tada Sniečkus galutinai perėmė į savo rankas vidaus reikalų ir valstybės saugumo sistemos kontrolę. Oficialiai tai buvo vadinama “partiniu vadovavimu administraciniam organams”. Pamažu į svarbiausius partinius ir valstybinius postus skyrė sau ištikimus žmones – buvusius pogrindininkus, sovietinius partizanus ir pokario metais iškilusius nomenklatūrininkus. Pastarieji, daugiausia komjaunimo veikėjai, buvo visiškai lojalūs Sniečkaus autoritetui. Maskva dėl šių kandidatūrų dažnai neturėjo savos nuomonės ir neprieštaravo. Reikia pažymėti, kad SSKP CK aparate beveik nebuvo “užsilikusių” (surusėjusių) lietuvių, galinčių iš Maskvos pozicijų komentuoti Sniečkaus politinį elgesį ar jo pasirinkto kandidato patikimumą. Tuo metu surusėjusių estų ir latvių Maskvoje būta nemažai. Jie turėjo nemažą politinę įtaką Estijos ir Latvijos komunistinei vadovybei, buvo tarsi partinis rezervas, bet kada galintis pakeisti neįtikusius vadovus. Kad būtų lengviau prižiūrėti Sniečkų ir visą Lietuvą, nuo 1956 m. iki Atgimimo (1988 m.) LKP CK II sekretoriaus pareigas galėjo užimti tik atsiųstas iš Maskvos “generalgubernatorius”. Tada juo tapo Borisas Šarkovas.

Reikia pasakyti, kad po Stalino mirties LKP padvelkė nauji vėjai. Nors 1953–1956 m. išliko Stalino garbinimas ir visiška žodžio kontrolė, tačiau LKP vadovybėje radosi laisvesnių diskusijų, nebe toks griežtas buvo ir Sniečkus. 1954 m. vasario mėn. LKP CK plenumo CK narys Andrijaitis sakė: “A. Sniečkus pirmą kartą taip kritiškai iškelia plenumui kai kurių vadovaujančių kadru klausimus. Būtų gerai, kad ir toliau taip būtų, nes plenumas jaučiasi atstumtas nuo respublikos reikalų sprendimo”.⁴ Žinoma, Sniečkus tapo nuolaidesnis tik dėl neesminių dalykų, pavyzdžiui, sprendžiant vidaus ūkio, kultūros, švietimo, partinės nomenklatūros persikirstymo problemas, tačiau negalėjo būti esamo režimo ir Maskvos kritikos.

1956 m. vasario 2–14 d. Maskvoje vyko SSKP XX suvažiavimas. Dar prieš tai Chruščiovas SSKP CK Prezidiume iškėlė klausimą dėl Stalino asmenybės kulto pasmerkimo ir kai kurių nusikaltimų demaskavimo, tačiau Molotovas, Malenkovas, Kaganovičius ir Vorošilovas tam nepritarė. “Tu siūlai, kad buvę katorgininkai teistų mus”? – paklausė Kaganovičius. Po kelių

suvažiavimo dienų Chruščiovas ultimatyviai pareiškė, kad dabar aukščiausia partijos institucija yra ne SSKP CK Prezidiumas, o suvažiavimas, todėl jis kreipsis į jį. Senoji Stalino gvardija bijojo, kad po tokio pranešimo suvažiavimas gali neišrinkti jų į CK, tačiau nebuvo ką daryti. Buvo pasiektas kompromisas: Chruščiovas perskaitys savo pranešimą po suvažiavimo naujai išrinktam Centro komitetui ir po to visi išsiskirstys be jokių diskusijų. 1956 m. vasario 25 d. naujam SSKP CK, tarp kurio narių buvo Sniečkus, Chruščiovas perskaitė pranešimą apie Stalino sankcionuotas masines represijas ir žiaurios kankinimus. Keletas žmonių apalpo ir buvo išnešti iš salės.⁵

Tačiau apskritai Chruščiovas neįtikino Sniečkaus: Chruščiovas kaltino asmeniškai Staliną, bet Sniečkui atrodė, kad kaltas ne Stalinas, o jo aplinka. Tokios pozicijos jis laikėsi iki gyvenimo pabaigos. Sniečkus iš dalies buvo teisus. Visų artimiausių Stalino parankinių rankos buvo kruvinos. Ne išimtis ir Chruščiovas. Kaip teigė istorikas Volkogonovas, iki 1955 m. asmeniniu Chruščiovo nurodymu SSRS KGB vadas gen. Ivanas Serovas (Pabaltijo gyventojų 1941 m. svarbiausias trėmimų organizatorius – V.T.) sunaikino pačius slapčiausius Stalino ir Berijos dokumentus, galinčius kompromituoti Chruščiovą bei kitus tuometinius SSRS vadovus (11 maišų dokumentų). Šitaip “apsivalęs”, Chruščiovas pasakė savo garsiąją kalbą.

Iš pradžių Sniečkui 1954–1956 m. politinės permainos Sovietų Sąjungoje buvo netikėtos ir nepriimtinos. Praktiškai buvo griauinama tai, dėl ko taip sunkiai ir ilgai buvo kovojama: gražinami iš įkalinimo ir tremties vietų "buožės, banditai, jų rėmėjai, kunigai, buržuaziniai veikėjai ir nacionalistai", atsisakyta "aštrėjančios klasių kovos" teorijos ir politinio budrumo politikos. Todėl, kitaip negu Maskvoje, Lietuvoje po SSKP XX suvažiavimo represijų kritika buvo nepageidaujama, netgi visai slopinama. Sniečkus ir senieji LKP veteranai niekaip negalėjo susitaikyti su tuo, jog tai, ką jie darė prieš karą ir pokario metais, buvo neteisinga ir klaidinga. Sniečkus niekada asmeniškai neapgailestavo dėl ištremtų ir nužudytų Lietuvos gyventojų – visam laikui jie pasiliko klasiniais priešais. Šios nuomonės buvo dauguma senųjų LKP

*LSSR vidaus reikalų
ministras Alfonsas Gailevičius*

*LSSR KGB komiteto pirmininkas
Alfonsas Randakevičius*

*LKP CK II-asis sekretorius
Borisas Popovas*

*LKP CK II-asis sekretorius
Borisas Šarkovas*

*Susitikimas su Baltarusijos SSR Rašytojų sąjungos pirmininku P.
Brovka. Iš kairės: J. Karosas, V. Niunka, A. Sniečkus, P. Brovka, J.
Matulis. Vilnius, 1958 m. rugsėjis*

narių. Žinoma, oficialiuose pasitarimuose Sniečkus yra kritiškai vertinęs stalinizmo nusikaltimus (represijas partijoje ir Raudonojoje armijoje), tačiau tai buvo daroma tik dėl politinės konjunktūros – tikro nuoširdumo niekada nebuvo. Šis reiškinys gerai atsispindėjo to meto grožinėje ir istorinėje literatūroje. Jeigu Rusijos rašytojai "atšilimo" metais beveik atvirai rašė apie represijas ir nekaltų žmonių aukas, tai Lietuvoje ši tema buvo draudžiama. Net jeigu literatai pabandydavo nors akies krašteliu žvilgtelėti į 1940–1941 ir pokario metus, tuoj pat susilaukdavo griežtos kritikos. Šiuo atžvilgiu Lietuva skyrėsi nuo Rusijos. Čia daug lėmė Sniečkaus asmenybė – senasis LKP CK I sekretorius. Jeigu kartu su Chruščiovu ir Lietuvoje į valdžią būtų atėjęs naujas žmogus, padėtis, matyt, būtų kita. Vargu ar naujasis sekretorius būtų nesilaikęs naujo politinio kurso. Tačiau dabar Sniečkus kiek įmanoma stengėsi slopinti bet kokius bandymus kelti į viešumą tai, prie ko jis pats prisidėjo ir puikiai tai žinojo. 1953 m. savo užrašuose jis pažymėjo, kad Lietuvoje už "nacionalistinę" veiklą buvo suimti 63 tūkst. žmonių, nužudyta - 20 005 žmonės, ištremta - 126 037 žmonės, "areštuota už " (toliau nepavyko perskaityti , už ką tiksliai areštuota kita žmonių kategorija – V T.) – 67 326 žmonės.⁶ Šią informaciją, tik jau žymiai tikslesnę, Lietuvos gyventojų dauguma sužinojo tik atgavus šalies nepriklausomybę.

1958 m. Sniečkus pritarė iš KGB archyvų tendencingai parinktų dokumentų rinkinių apie partizaninio judėjimo nuslopinimą "Faktai kaltina" leidybai (vyr. redaktorius Boleslovas Baranauskas). Tačiau, siekdamas diskredituoti pokario metų ginkluotą pasipriešinimą, Sniečkus pasiekė priešingą efektą. B.Baranauskas, daugiausia rėmėsis enkavėdistų surašytais rezistencijos kovotojų tardymo protokolais (paskelbė keletą dokumentų rinkinių), pats to nenorėdamas, atskleidė masinio pasipriešinimo sovietiniams okupantams panoramą. Sniečkus buvo priverstas sustabdyti šiuos "tyrinėjimus".

KGB duomenimis, į Lietuvą iš lagerių ir tremties 1955–1956 m. grįžo 17 tūkst. žmonių, kalėjusių už pavojingus "kontrevoliucinius nusikaltimus". 1956 m. lapkričio 16 d. Sniečkus prašė Maskvos uždrausti apsigyventi Lietuvoje ir gretimose teritorijose "teistiems už "kontrevoliucinius

*A. Sniečkus, K. Vorošilovas, S. Budionas, J. Paleckis ir kt.
Kremlius, 1958 m.*

*A. Sniečkus su žurnalistais iš Maskvos Kėdainių chemijos
kombinate. 1964 m.*

nusikaltimus”, nes apie 8 tūkst. žmonių “savavališkai sugrįžo į Lietuvą”.⁷ 1956 m. gruodžio 6 d. Sniečkus LKP CK Biuro vardu pažymoje SSKP CK Prezidiumui pakartotinai apgailestavo: "Respublikos politinei padėčiai neigiamos įtakos turi ir tai, kad paskutiniu metu į Lietuvą po amnestijos ir atlikus bausmę be mūsų žinios grįžo daug žmonių, anksčiau įvykdžiusių sunkius kontrrevoliucinius nusikaltimus. O tai leido pakelti galvas nacionalistams. Reikia pažymėti, kad šį kartą nacionalistinio pobūdžio reiškiniai šiandien apėmė daug platesnes gyventojų grupes"⁸. Šiame ir kituose dokumentuose Sniečkus prašė uždrausti be specialaus leidimo grįžti į Lietuvą buvusiems nepriklausomos Lietuvos politiniams veikėjams, partizanams. Buvo imtasi priemonių ir prieš grįžtančius tremtinius: kai kuriems iš jų draudžiama apsigyventi Lietuvoje arba anksčiau gyventose vietose (rajonuose), neleidžiama dirbti vadovaujančio darbo, mokyti aukštosiose mokyklose ir pan. Sniečkus partiniuose susirinkimuose kalbėjo, kad tremtinių sugrįžimas stiprina Lietuvos gyventojų nacionalistines nuotaikas ir apsunkina jų auklėjimą "tautų draugystės" dvasia. Sniečkus, LSSR KGB vadovas K.Liaudis ir LKP CK sekretorius Vladas Niunka asmeniškai ne kartą Kremliuje kalbėjo apie Lietuvos partizanų ir kitų rezistencijos dalyvių "neteisėtą" reabilitavimą, gąsdino Maskvą naujomis pogrindžio akcijomis, prašė padidinti KGB aparatą, taip pat piktinosi nuolaidomis Katalikų bažnyčiai, nors SSKP CK nurodymams atvirai prieštarauti nedrįsdavo.

1957 m. sausio 21 d. Maskva leido Sniečkui paskelbti J.Paleckio pasirašytą LSSR AT Prezidiumo įsaką, kuriame paskelbta, kad “buvusiems buržuazinės Lietuvos vyriausybės, politinių partijų vadovams, aktyviems lietuvių nacionalistinio pogrindžio dalyviams, nuteistiems už Tėvynės išdavimą, teroro ir diversijos aktus, o taip pat asmenims, atlikusiems bausmes, uždrausti grįžti į Lietuvos TSR”. Tiems, kurie vis dėlto grįžtų, buvo numatyta bausmė – 5 metai tremties. Šis įsakas šiek tiek pristabdė lietuvių grįžimą.

Kadangi to buvo maža, vienas iš lietuvių genocido organizatorių, vidaus reikalų ministras Alfonsas Gailevičius 1958 m. balandžio 12 d. pasiūlė Sniečkui J.Paleckio įsaką taikyti

atgaline data ir organizuoti naują iki 1957 m. sausio 21 d. į Lietuvą grįžusių buvusių politinių kalinių trėmimą (tai pavadino "administraciniu pašalinimu"). Tokia akcija būtų palietusi tūkstančius žmonių ir sukėlusį naują nepasitenkinimo, o gal ir pasipriešinimo bangą. Matyt, Sniečkus pabūgo tokios perspektyvos ir A.Gailevičiaus siūlymas buvo nepriimtas.

Tačiau laikai keitėsi. SSRS vadovybė, iš dalies tenkindama prašymus, vis dėlto laikėsi kitos politikos. 1949 m. lietuviai tremtiniai sudarė tik 2 proc. visų SSRS tremtinių, o 1957 m. liepos 1 d. jų jau buvo net 29 proc., t.y. beveik kas trečias lietuvis. Toliau nuolaidžiauti Sniečkui Kremlius nenorėjo.⁹ Vien iki 1958 m. pabaigos į Lietuvą grįžo 22 200 tremtinių šeimų, nemažai rezistencijos dalyvių.¹⁰

N.Chruščiovo įsitvirtinimas valdžioje užsitęsė net iki 1958 m. Per tą laiką iš aukščiausiosios valdžios ešelono buvo pašalinti artimiausi jo bendražygiai ir konkurentai. Stalino asmenybės kulto pasmerkimas 1956 m. ir neprognozuojamos ūkinės reformos sukėlė didžiausią politinį konfliktą tarp stalinistų (G.Malenkovo, V.Molotovo, L.Kaganovičiaus ir kt.) ir komunistų reformatorių. Prie stalinistų prisijungus SSRS MT pirmininkui N.Bulganinui, "senoji gvardija" 1957 m. birželio 18 d. perėjo į puolimą. SSKP CK Prezidiume prasidėjo ginčai dėl Chruščiovo nušalinimo nuo vadovavimo partijai. Dauguma Prezidiumo narių pasisakė prieš Chruščiovą. Naujuoju partijos lyderiu buvo siūlomas V.Molotovs, tačiau maršalas G.Žukovas, SSRS KGB vadas I.Serovas, L.Brežnevas ir keletas kitų palaikė Chruščiovą. Vykstant audringiems ginčams Brežnevas vos neapalpo. Po balsavimo dauguma Prezidiumo narių priėmė sprendimą atleisti Chruščiovą iš pareigų, bet tas nesutiko ir pareikalavo sušaukti CK plenumą. Pamatę, kad reali jėga (armija ir KGB) yra Chruščiovo pusėje, jie sutiko. Chruščiovui pavyko perimti iniciatyvą ir, birželio 22 d. sušaukus SSKP CK plenumą, laimėti kovą. Į plenumą dauguma CK narių atvyko maršalo Žukovo atsiųstais kariniais lėktuvais. Greitai sukviesti SSKP CK nariai pritarė permainoms ir asmeniškai Chruščiovui. Tarp jų buvo ir Sniečkus. Jo vaidmuo šiose Kremliaus vadovų intrigoje buvo mažas – jis, kaip statistas, turėjo paremti vieno iš kovojančiųjų pusę: "Kada mes išklausėme drg.

Suslovo pranešimą ir sužinojome, kad dalyvauja grupė, kuri pabandė pašalinti pirmąjį sekretorių drg. Chruščiovą, tai mes – drg. Šumauskas, Paleckis ir aš (...) tvirtai ir be svyravimų buvome už draugą Chruščiovą”.¹¹ Išauklėtas stalinizmo aplinkoje, jis negalėjo turėti savo nuomonės. Jeigu būtų laimėjęs Malenkovas, Sniečkus būtų sveikinęs jį ir kalbėjęs apie "lenininių principų atstatymą partijoje", juo labiau kad Stalino jis niekada nesmerkė nei tada, nei vėliau, o kaltino tik jo aplinką. Žinoma, po 1956 m. SSKP XX suvažiavimo, kuris pasmerkė Stalino kultą, taip pat respublikoms pradėjus suteikti daugiau savarankiškumo, Sniečkus kryo į Chruščiovo pusę. Su "perversmininkais" jis turėjo asmeninių sąsaskaitų, ypač su Malenkovu.

Grįžęs į Vilnių 1957 m. liepos 3 d. partinio aktyvo pasitarime Sniečkus puolė Malenkovą ir jo draugus. Jis apkaltino Malenkovą kaip vieną iš 1937 m. represijų iniciatorių: "To negalėjo Malenkovas nežinoti, nes vadovavo saugumo organams (kuravo - V.T.). Reikia pasakyti, kad iš mūsų komunistų liko gyvi tie, kurie buvo pagrindyje Lietuvoje ar fašistiniuose Lietuvos kalėjimuose". Matyt, Sniečkus prisiminė ir save, sėkmingai išsisukusį nuo mirties ar SSRS kalėjimų. Sniečkus nepašyktėjo piktų žodžių Malenkovui dėl forsutos kolektyvizacijos Lietuvoje, kolūkių stambinimo, dėl diktato ir Lietuvos "ypatybių" ignoravimo pokario metais. Sniečkus prisiminė, kaip 1945 m. jis kartu su Suslovu dalyvavo VKP(b)CK Orgbiuro posėdyje, kuriame buvo svarstomas nutarimas dėl LKP(b) "pasyvumo kovojant su buržuaziais nacionalistais" ir kt. Kada Suslovas bandė sušvelninti nutarimo toną, Malenkovas nė girdėti nenorėjo apie nuolaidas ir nutraukė jo kalbą. Tai matydamas prieštarauti ėmė ir Sniečkus. Tačiau iš Malenkovo gavo atsakymą: "Jūs galite ginčytis su savo žmona, o ne organizacinio biuro posėdyje".(...) "...Reikia pasakyti, kad žemės ūkis prie Stalino iki 1953 metų buvo nepavydėtinoje padėtyje ir iš esmės artėjo prie kracho – tai reikia su liūdesiu pripažinti, – kalbėjo Sniečkus. – Žinoma, reikalas ne tik dėl Stalino. Reikalas kituose žmonėse, kurie ruošė medžiagą Stalinui...". Kada 1950 m. buvo gautas nurodymas stambinti kolūkius, Sniečkus nuvyko pas Malenkovą ir bandė paaiškinti, kad Lietuvoje, esant vienkiemei sistemai, stambinti kolūkius yra

anksti. Malenkovas pradėjo ant jo rėkti, kad jis nesupranta partijos politikos. Grįžęs namo Sniečkus davė nurodymą pradėti kolūkių reorganizavimą, kuris per porą metų buvo baigtas. Sniečkę labai domino “Leningrado bylos” baigtis. Kaip jam atrodė, represijos vos nepalietė jo paties. O dėl visko kaltas buvo ne Stalinas, o jo parankiniai: “Tai štai, draugai, kodėl buvo nužudyti Kuznecovas ir Voznesenskis. Būtina pažymėti, kad net Stalinas abejojo Kuznecovo ir Voznesenskio kalte, tačiau galų gale pagal Malenkovo ir Berijos pateiktą medžiagą jie buvo teisiami ir vėliau sušaudyti”.¹²

Kadangi SSRS KGB vadas Serovas vis dėlto buvo tiesiogiai susijęs su stalinizmo represijomis, 1957 m. Chruščiovas jį atleido ir į jo vietą paskyrė ambicingą 38 metų SSRS komjaunimo lyderį Aleksandrą Šelepina. Jo pirmuoju pavaduotoju tapo VLKJS CK II sekretorius V.Semičiasnas. Tam tikra analogija buvo ir Lietuvoje. 1959 m. į pensiją išleidus K.Liaudį (neretai turėjusį savo nuomonę), naujuoju LSSR KGB pirmininku Sniečkus paskyrė anksčiau dirbusį komjaunime, o nuo 1956 m. K.Liaudžio pavaduotoją, 40 metų Alfonsą Randakevičių. Dėkingas už iškėlimą į politines aukštumas, Randakevičius buvo visa siela atsidavęs Sniečkui žmogus. Jo padėjėju, o nuo 1961 m. pavaduotoju, tapo LLKJS CK I sekretorius Juozas Petkevičius. Jeigu prie Liaudžio KGB aparate dar dirbo daug saugumiečių, atvykusių pokario metais (o jais Sniečkus ne visada pasitikėjo), tai dabar jų gretos pakankamai praretėjo. Randakevičiaus vadovaujamas KGB tapo Sniečkaus pagrindinėmis politinio gyvenimo ausimis ir akimis. Randakevičius į CK siūsdavo pakankamai objektyvias ataskaitas ir informacijas apie politinę padėtį Lietuvoje, informuodavo apie visokias intrigas ir kt. Jis padėjo stiprinti asmeninį Sniečkaus autoritetą ir politinį režimą Lietuvoje. Gąsdindami Maskvą galimomis pogrindžio politinėmis ir teroristinėmis akcijomis, jie toliau stiprino KGB aparatą. Ypatingai Randakevičius nusipelnė Sniečkaus malonės dėl Katalikų bažnyčios persekiojimo.

Chruščiovo politinės ir ūkinės iniciatyvos po 1953 m. keitė politinę situaciją Lietuvoje: susilpnėjo politinis režimas, sustiprėjo ūkio savarankiškumo, tautinės kultūros, lietuvių kalbos atgaivinimo ir įtvirtinimo tendencijos. Tačiau šie procesai, kaip ir

būdinga Chruščiovo laikmečiui, vyko sunkiai, priešaringai ir skausmingai. Nors buvo atsisakyta masinio fizinio teroro, ne taip atvirai ir masiškai tapo pažeidinėjamos žmogaus teisės ir laisvės, tačiau ir toliau buvo vykdomas gyventojų priverstinis ideologinis apdorojimas, naudojami administraciniai metodai. Sovietų Sąjunga po griežtos stalininės epochos gyveno audringą reformų laikotarpį. Sniečkaus asmenybė labiausiai išryškėjo Chruščiovo reformų laikotarpiu ir paskutiniaisiais gyvenimo metais (1954–1974). Jo politinė padėtis bei pažiūros nebuvo stabilios – jos transformavosi lygiagrečiai su SSRS vykstančiais procesais. Todėl jo poveikis Lietuvos gyvenimui reikėsi taip pat nevienodai.

1927–1940 m. Sniečkus, kaip vienas iš pagrindinės ir antikonstitucinės organizacijos lyderių, atliko SSRS politinės agentūros ir nelegalios opozicijos vaidmenį Lietuvoje. Sniečkus buvo žinomas, bet nelaikomas svaria politine figūra. Mažai kas pasikeitė ir po 1940 metų. Net ir būnant kolaborantinės politinės vadovybės galva, jo asmeninė įtaka Lietuvai buvo vis dėlto pakankamai silpna – jis galėjo tik besąlygiškai vykdyti visus Maskvos nurodymus. Toks jo elgesys lėmė beveik visos LKP lietuviškosios dalies ir vadovaujančiųjų LSSR darbuotojų atitinkamas pažiūras ir veiklą.

Po Stalino mirties sovietinio režimo sušvelnėjimas veikė pačią LKP ir jos vadovą Sniečką. Per keletą dešimtmečių Lietuvos ekonominės galios sustiprėjimas, plano užduočių vykdymas ir nuosekli nekompromisinė kova prieš tautinę nelegalią opoziciją ir "nacionalistines" nuotaikas išaukštino jo autoritetą Maskvoje. Kaip tik šiuo metu Sniečkus veikė savarankiškiau, kai kuriose veiklos srityse (kultūros, pramonės, žemės ūkio, kadru) daugiau paisė vietos sąlygų. Toks Sniečkaus elgesys nesiderino su griežtai centralizuotomis partinio vadovavimo ir "internacionalizmo" tradicijomis. Nors "varžtai" ir buvo atleisti, tačiau tai nereiškė, jog respublikų vadovai galėjo drąsiau dairytis į savo valdas. Suprantama, Sniečkus nebuvo jokia opozicija, tačiau, atsižvelgdamas į konkrečią situaciją, sugebėdavo prieštarauti, įrodyti savo tiesą arba slėpti savo veiksmus nuo Maskvos ir savo kolegų.

Atrodytų keista, kad Sniečkus, šis stalinistas, tipiškas partinės nomenklatūros atstovas, be Maskvos nurodymo nesugebantis žengti drąsesnio žingsnio žmogus, taip netikėtai pasikeitė. Atsakyti į šį klausimą ne taip paprasta. Pirma, Chruščiovo reformos sugriovė Sniečkaus tikėjimą neklystančiu Kremliumi. Paaiškėjo, kad daugelio žmonių deportacijos į Sibirą, vadovaujančių sovietinių, partinių, mokslo ir kultūros darbuotojų politinis persekiojimas, griežta centralizacija ir kiti buvę "aktualūs" partinio aparato veiklos rezultatai – klaidos. Antra, SSRS vadovybei suteikus daugiau teisių respublikoms, Sniečkus tuo puikiai pasinaudojo. Todėl natūralu, kad žmogus, gavęs daugiau valdžios, vėliau net ir verčiamas negalėjo jos atsisakyti. Ši valdžia, tiksliau Sniečkaus autoritetas, daugeliu atveju Lietuvai tapo naudingas. Sniečkus ėmė atstovauti ne tik SSRS, bet ir Lietuvos interesams. Tai buvo vienas ryškiausių jo politinės veiklos skirtumų: vienoks jis buvo iki Stalino mirties, kitoks po 1953 m. Na ir trečia. Matyt, prabilo Sniečkaus-lietuvio sąžinė arba jis pasijuto esąs ne tik komunistas, bet ir lietuvis. Įtakos tam turėjo jo aplinka (lietuviai inteligentai), kurie įvairiausiai būdais skatino prioritetą teikti lietuviškajam pradui (nuo tautinių mokyklų iki lietuvių profesionaliosios kultūros puoselėjimo). Sniečkus, nuolat besidairydamas atgal, vis dėlto buvo priverstas atsižvelgti į naujai susiklosčiusią situaciją. Be to, nors Sniečkus to atvirai niekada nedemonstravo, tačiau, sprendžiant iš asmeninių užrašų, jį visada stipriai veikė lietuvių tautos pogrindžio ir emigrantų veikla. Todėl nuolaidos savo tautai buvo neišvengiamos, nors tai ir prieštaravo kosmopolitinėms komunizmo idėjoms.

Tiesa, yra nuomonė (jos labiausiai laikosi dauguma LKP veteranų, Sniečkaus artimieji), jog Sniečkus visą savo gyvenimą buvo Lietuvos patriotas, tik laiko sąlygos (ypač stalinizmo metais) neleido jam veikti, kaip jis norėjo. Tai reikštų, kad jis pats nesikeitė, o keitėsi tik politinės aplinkybės, nuo kurių jis priklausė, pavyzdžiui, kad chruščiovmečiu jis tapo tikroju sovietinės Lietuvos interesų gynėju, nes susiklostė palankios politinės sąlygos.

Nors šioje koncepcijoje yra nemažai tiesos, tačiau Sniečkaus elgesys prieškario ir pokario metais visiškai prieštarauja

šiai minčiai. Šventai tikėdamas Maskva prieš karą jis stengėsi pakenkti nepriklausomai Lietuvai, vėliau vadovavo Lietuvos žmonių žudymams ir trėmimams. Ir tai darė iš idėjos, be jokio gailėsčio ar abejonių. Apie atstovavimą Lietuvos interesams čia nėra jokios kalbos. Nėra rimtų faktų, kurie nors kiek užsimintų apie kitą (prolietuvišką) Sniečkaus veiklą. Tada jis buvo tikras stalinistas, kuriam tautiniai reikalai buvo antraeiliai. Tą galima drąsiai tvirtinti. O tie žmonės, kurie nors kiek bandė, pavyzdžiui, stabdyti rusinimą (didžioji dalis Lietuvos inteligentų, J.Paleckis) Sniečkaus buvo smerkiami ir baudžiami (apie tai galima parašyti atskirą studiją) Tada Sniečkus buvo nuoširdžiai atsidavęs Stalino kuriamos komunistinės visuomenės idėjai, pagal kurią neturėjo būti jokio gailėsčio klasiniams priešams, net jeigu tai būtų ir didelė lietuvių tautos dalis. Tai buvo ne tas Sniečkus, kurį žmonės pažinojo vėlesniais metais.

Pasmerkus Staliną, jis kaip žmogus ir politikas keitėsi, nors viduje visada išliko tikruoju komunistu. Tiesa, kadangi LKP neturėjo savos politikos, o buvo tik Maskvos direktyvų vykdytoja, tad ir Sniečkų vadinti politiku (klasikine politologine prasme) būtų neteisinga. Tai greičiau partinis veikėjas, turintis jam patikėtą administracinę vietos valdžią (respublikos mastu) ir galintis ja iš dalies manipuluoti pagal to meto Sovietų Sąjungoje egzistuojančias politines sąlygas. Tikruoju politiku jį galima laikyti tik kaip vieną iš SSRS komunistų partijos vadovų plačiaja prasme. Šiaip ar taip jis atstovavo SSKP ir vykdė komunistų partijos bolševikinės pakraipos politiką, propagavo marksistinę ideologiją, jam buvo patikėta valdyti apie šimtą tūkstančių komunistų ir administruoti Lietuvą. Kartą Maskvoje per Lietuvos Operos ir baletu teatro spektaklio pertrauką prie gausiai padengto stalo, už kurio sėdėjo SSRS ir LSSR partiniai vadovai, Sniečkus padarė šiurkščią klaidą. Kaip prisiminimuose apie Sniečkų rašė L.Šepetys, sekretorius, skelbdamas tostą, pasakė: "Mes atsivežėme į šalies sostinę ne tik savo kultūrą, meną, bet ir politiką". Iš karto pasigirdo šaižus Suslovo balsas: "Ka, jūs ir savo politiką turite?". Kambaryje pakibo nemaloni tyła. Sniečkus susikauptė, ryžtingai pertraukė Suslovą ir pakeltu balsu užtikrino, kad Lietuvoje ir SSRS viena politika, viena ideologija ir vienas kelias. Incidentas buvo

likviduotas, visi lengviau atsiduso".¹³ Po šio įvykio Sniečkus turbūt tapo atsargesnis.

Žinoma, Sniečkaus veikloje būta nemažai politinių atspalvių, besiskiriančių nuo Kremluje priimtų politinių sprendimų. Tokių pakankamai savarankiškų politinių niuansų buvo gana daug (delsimas pradėti masinę kolektyvizaciją 1947 ir 1948 m., fanatiška kova su Katalikų bažnyčia, nepritarimas Chruščiovui dėl partizanų paleidimo iš įkalinimo vietų, slaptas priešinimasis kukurūzomanijai, tautinės švietimo sistemos, kultūros ir kalbos palaikymas ir kt.).

Susilpnėjus sovietiniam režimui, Lietuvoje sustiprėjo antisovietinės veiklos tendencijos, kurioms turėjo įtakos ne tik politiniai pokyčiai SSRS, bet ir 1955 m. Lenkijos ir ypač 1956 m. Vengrijos įvykiai. 1956 m. gruodžio 6 d. Sniečkus informavo Maskvą: "Pastaruoju metu pagausėjo įvairių antitarybinių nuomonių, kad "atėjo laikas išsilaisvinti iš tarybinės priespaudos", kad "reikia daryti taip, kaip Vengrijoje".¹⁴ 1955–1958 m. Vilniuje ir Kaune per Vėlines vyko politinio pobūdžio demonstracijos, įvairiose Lietuvos vietose buvo keliamos trispalvės vėliavos, platinami atsišaukimai, kūrėsi nelegalios organizacijos. Savo asmeniniuose užrašuose Sniečkus fiksavo kai kurias jaunimo antisovietinio pobūdžio apraiškas. Antai 1958 m. kovo 13 d.: "Išaiškinta antitarybinė jaunuolių organizacija "Laisvė Lietuvai" (...) Platino antitarybinius lapelius, išskeldinėjo vėliavas. Ypač pasižymėjo vasario 16 d. Obalsiai: "Lietuvos nepriklausomybė", "Palaikyk lietuviškumą". Nurodoma, kad dėl to kalti Krasauskienė, Susnis, Plumpa, Gaškaitė, Putrimaitė, Bičiūnas, Kučinskas. "1958 m. spalio mėn. Kėdainiuose susekta moksleivių organizacija. Lapkričio dienomis Vilniuje išplatinta daugiau kaip 50 (... neįskaitoma – V.T.) (lapeliai ant sienų). Irgi moksleiviai čia įsivėlė".¹⁵ Tuo pat metu ant Sniečkaus stalo gulė šimtai įvairių pranešimų apie Lietuvos rusinimą, tautinės kultūros slopinimą ir rusišką šovinizmą. Nepritarimą esamai padėčiai daugiausia reiškė inteligentija, studentai, moksleiviai.

Ypač patriotinės nuotaikos vyravo tarp studentų. Viename iš susitikimų su Vilniaus universiteto studentais Sniečkui buvo pateiktos kelios dešimtys klausimų, atspindinčių Lietuvos žmonių

nuotaikas: "Partijos ir vykdomieji komitetai ir visos vyriausybės įstaigos Lietuvos miestuose perpildytos rusų tautybės pareigūnų. Nejaugi per 10 pokario metų nebuvo galima išauginti savo nacionalinių kadru? Kas trukdo tai padaryti artimiausiu metu?", "Lietuvos nacionalinė kultūra pagal formą darosi vis labiau rusiška. Visuose miestuose kalbama rusiškai, įstaigose, krautuvėse, įmonėse, susirinkimuose – viešpatauja rusų kalba. Ar ne laikas pasukti į lietuvių kultūros nacionalinę formą". Į daugelį šių klausimų Sniečkus nieko negalėjo atsakyti.¹⁶

1956 m. gruodžio mėnesį Sniečkaus laiške SSKP CK nurodyta, kad į LKP CK kreipiasi žmonės, nepatenkinti nacionaline politika. Šias problemas ypač kėlė Rašytojų sąjunga, Vilniaus universitetas, Kauno politechnikos ir medicinos institutai. Buvo reikalaujama sulietuvinti valstybines įstaigas, pakeisti Lietuvos miestų gatvių (Stalino) pavadinimus ir grąžinti senus. Vilniuje buvo renkami parašai grąžinti Gedimino gatvės vardą.

Lietuvos tautines problemas kėlė įvairūs socialiniai sluoksniai – net vadovaujantys komunistai. Antai 1956 m. lapkričio mėnesį LSSR AT IV sesijoje apie tautinius klausimus prabilo profsąjungų vadovas B.Baranauskas ir radikaliųjų pažiūrų Religinių reikalų tarybos įgaliotinis B.Pušinis. Pastarasis dėl menko išsilavinimo ir karšto būdo dažnai puldavo iš vieno kraštutinumo į kitą. Stalinizmo metais ragino imtis griežtesnių priemonių prieš "liaudies priešus" nei to reikalavo Maskva, 1953 m. buvo vienas aktyviausių Berijos politikos rėmėjų Lietuvoje, o 1956 m. tapo "lietuviybės" šalininku, antistalinistu. Pokario metais Sniečkus pakentė Pušinio išsišokimus (iš esmės Pušinis buvo už spartesnius Lietuvos sovietizavimo tempus), bet dabar toks jo elgesys kėlė nepasitenkinimą. Juo labiau kad Pušinis partiniuose sluoksniuose ragino "likviduoti asmens kulto padarinius" ir Lietuvoje. Tai jau lieti ir Sniečkų. Šiandien sunku suprasti tokią Pušinio politinę logiką. Apie tai galima spręsti iš Sniečkaus užrašų: "1956 m. lapkričio 15d. drg. Pušinis paskambino telefonu ir paprašė perspausdinti Janošo Kadaro straipsnį (Vengrijos komunistų lyderio straipsnis "Pravdoje" 1956 m. lapkričio 13 d. – V.T.). Esą ten veiksmingai kovojama prieš kultą. Aš jo paprasčiau pasakyti tikrą tiesą, kokia vieta jam labiau rūpi, o gal ta, kur kalbama apie

"podchalimus". Taip, atsakė, ta vieta. Aš jam atsakiau, kad anksčiau jūs mus kreipėt į kairuolišką pusę, kad mes išmestume į šiukšlyną Basanavičių, Kudirką, visą tautinį palikimą, o dabar, matyt, kiekviename rusų tautybės žmoguje matote priešą. Mes esame proletariniai internacionalistai ir už proletarinį internacionalizmą kovosime iki paskutinio kraujo lašo".¹⁷ Sniečkus atsigriebė 1957 m. kovo 11 d. LKP CK Biuro posėdyje, kur Pušinis ir Baranauskas buvo pasmerkti už "politiškai žalingas" kalbas, pasakytas minėtoje LSSR AT sesijoje.

Politinių permainų paskatinti subruzdavo Lietuvos literatai. Jie vis labiau kėlė tautines ir laisvesnės kūrybos problemas. Sniečkui teko raminti aktyvesnius. 1957 m. sausio 16–18 d. įvyko Lietuvos rašytojų susitikimas su LSSR vadovybe. Susitikimas vyko "atšilimo" laikotarpiu dviasia – buvo išsakyta įvairių nuomonių, iš kurių labiausiai išryškėjo dvi: V.Reimerio (skundėsi partiniu diktatu) ir G.Zimano (rašytojai neklauso partijos). Šį kartą Sniečkui teko slopinti įsikarščiavusius ir visiems priminti, kad be partinio požiūrio į literatūrą nieko gero nebus. "Mes gyvename labai rimtą momentą. (...) Negalima dabar apsiriboti drg. Zimano ir Reimerio gražbylostėmis", – pasakė jis. Tačiau labiausiai Sniečkui kėlė nerimą vieši tautinio protesto atvejai, nes susitikimas vyko po nesenai paminėtų Vėlinių. "Jei jaunimas šiandien išėjo į gatves ir ko gero būtų reikėję tramdyti prievarta, tai už tai visi mes nešame atsakomybę. (...) Dabar ne laikas aiškintis, kas kaltas. Kas kuo nėra kaltas? Dabar reikia užmiršti rietenas, jei jos neturėjo principinio charakterio. Ir aš buvau kaltas, jei norit savikritikos. (..) Šiomis dienomis filharmonijoje choras atliko Maironio dainą, tai publika labai šiltai priėmė, o tarybinę dainą dainuojant trypė kojomis. Mums reikia pasiekti, kad Maironis irgi tarnautų mums. Jei ne – netinka. Jei mes čia svaidysimės barniais – priešas mus muš".

Nors Sniečkus tik ką pasakė, kad ne laikas ieškoti kaltų, tačiau tolesnėje kalboje nurodė svarbiausius kaltininkus: "Daug jaunimo įsivėlė. Dėl Kauno įvykių lapkričio 2 – Sočyje jau ėmė kalbėti, kad ir tankai panaudoti. Už jaunimo pečių, be abejo, stovi priešiški elementai. VVU istorijos-filologijos fakulteto filologų tarpe ne viskas tvarkoje – iš ten daugiausia svetimos nuotaikos eina". Kaip žinoma, 1957 m. prasidėjo Vilniaus universiteto

lietuvių literatūros katedros dėstytojų byla, 1958 m. birželio 27 d. už "nacionalizmą" iš pareigų atleistas VU rektorius J.Bulavas, nemalonumų susilaukė prorektorius E.Meškauskas. 1958 m. LKP CK Biuro posėdyje Sniečkus, kreipdamasis į J.Bulavą ir E.Meškauską, pabrėžė: "Jūs abu sustiprinote tarp inteligentų svyravimą. Jūs savo veikla žalojate jaunimą. (...) Esmė tokia, kad universitete buvo paskelbta kova komunizmui. (...) Mes ir Lukšienės gal nebūtume lietė, jeigu ji būtų buvusi teigiamai veikiamą ir sąžiningai laikytusi teisingų pozicijų". Pažymoje LKP CK Biurui buvo rašoma: "Kiekviena proga pabrėždamas ir išpūsdamas nacionalinę specifiką, drg. Bulavas niekuomet nepabrėžė rusų tautos vaidmens, nepasmerkė "nacionalinio komunizmo", visuomet sugebėjo apeiti revizionizmo klausimus".¹⁸

Šiuo atžvilgiu Sniečkus buvo principingas – viešų tautinio pasireiškimo formų jis netoleravo. Nors ir pripažino pokario laikais padarytas kai kurias klaidas, tačiau buvo prieš Gedimino gatvės pavadinimo grąžinimą Vilniuje: "Bet kada kai kas mėgina dėmesio centre statyti gatvių pavadinimus su kunigaikščių vardais, – tai veikia ne iš mūsų pozicijų". Čia pat Sniečkus neužmiršo paminėti vieną iš LKP CK aparato "nuopelnų": "Kai pradėjo per radiją transliuoti Gedimino aikštės laikrodžio mušimą, – negavom nė vieno giriančio laiško – tai buvo priešams eilinis smūgis. Kova eina įvairiausiais metodais. Padėkit ir jūs rasti laiką, momentą ir progas, kad pakeitimai būtų galima padaryti mūsų naudai", – prašė rašytojus Sniečkus.¹⁹

Sniečkui užkliuvo V.Mykolaičio-Putino romano "Sukilėliai" ištraukos, kuriose parodytas antitautinis carinės Rusijos elgesys Lietuvoje 1863 m. sukilimo metu. Mat prieš susitikimą Sniečkus gavo lietuvių emigrantų laikraščio "Naujienos" recenzijos ištrauką apie šį kūrinį. Trumpoje žinutėje knyga buvo vertinama teigiamai. Nors jau buvo pavėluota, tačiau Sniečkus dar bandė taisyti padėtį: "V.Mykolaitį mes vertiname kaip gerą rašytoją. Gerai iškelia socialinius, tautinius momentus. Bet vis dėlto su "Sukilėliais" gal reikia atsargiau. Gal leidžiant atskiru leidiniu reikėtų kai kuriuos niuansus pakeisti. (...) Ten, be abejo, duodama kova prieš carizmą. Nesupraskit, kad neigiamai pasisakau. Aš noriu tik pabrėžti reikalingumą tam tikro

atsargumo..."²⁰ V.Mykolaitis-Putinas Sniečkui visam laikui taip ir liko "nacionalistiškai" nusiteikęs žmogus. Net po 10 metų (1967 m.) savo užrašuose jis parašė tokį komentarą: "Dėl Mykolaičio-Putino. 1. Jis buvo atsisakęs įžangoje "Altorių šešėlyje" pasisakyti prieš religiją. Esą tokį pažadą davęs savo motinai. 2. Jo eilės prasidedant vokiečių okupacijai buvo labai stiprios ir buvo nukreiptos prieš mus. Vokiečių okupacijos gale jis dalyvavo antitarybiniuose mitinguose. 3. Gerą romaną parašė apie 1863 m. sukilimą. O literatūroj buvo neteisingai sutapatinęs rusų tautą su caro valdžia. 4 (...). 5. Lenkijos, Vengrijos įvykių laikotarpiu buvo užėjęs pas mane, sakydamas: štai ir aš atėjau. Manau, būtų pasisakęs nacionalistine dvasia, bet aš užbėgau už akių ir kalbėjau apie reakcinę..." (toliau nepavyko perskaityti – V.T.)²¹

Iš tremties sugrįžo kelios dešimtys žymių Lietuvos literatų. Dauguma rašytojų prašė suteikti jiems normalias darbo ir gyvenimo sąlygas. Tik dėl A.Miškinio ir J.Keliuočio iškilo problema – ką su jais daryti? Sniečkus šiuo klausimu turėjo savo nuomonę: "Kitas dalykas, ar reikėjo tada sodinti. Visokie laikai buvo. Bet kai kas turėjo būti ir pasodintas. Reikia išmėginti, duot padirbti, užsidirbti pasitikėjimą. O jei urmu priimsit (į Rašytojų sąjungą – V.T.), žiūrėkit, kad jūsų nenuvytų. Bet neatstumti". Vis dėlto minėti literatai nebuvo pripažinti "tarybiniais rašytojais", jie labai sunkiai vertėsi, ypač J.Keliuotis. Vėliau literatūros kritikas V.Radaitis rašė Sniečkui: "Leidykla atsisakė duoti darbo J.Keliuočiui, motyvuodama tuo, kad tiek jo idėjinės pozicijos, tiek literatūriniai sugebėjimai negali patenkinti mūsų reikalavimų".²²

Apskritai Sniečkus į kultūros reikalus, į meno pasaulį asmeniškai kišdavosi mažai – jis gerai neišmanė dvasinių subtilybių, be to, jam stipriai trūko ir humanitarinio išsilavinimo. Anot buvusio LSSR kultūros ministro Liongino Šepečio, Sniečkus nebuvo pasiruošęs estetiškai suvokti meno reiškinius, tačiau jis sugebėjo išklauses ar pamatęs meno kūrinių nepulti jo iš karto vertinti, mokyti autoriaus, kaip tai darė Chruščiovas. Tą atlikdavo šioje srityje specializavęsi jo kolegos – G.Zimanas, V.Niunka, A.Barkauskas, L.Šepetytis, J.Baltušis, V.Radaitis ir kt. Sniečkui rūpėjo, jog jo vadovaujama partinė nomenklatūra, tarp jų ir

kultūros įstaigų pareigūnai bei menininkai, neperžengtų leidžiamų ribų.

Antai 1959 m. J.Keliuotis parašė pjesę apie lietuvių pasipriešinimą vokiečiams karo metais. Pjesėje buvo stiprūs tautiniai motyvai. Sniečkus neturėjo laiko skaityti šio kūrinio. 1959 m. liepos 11 d. V.Radaitis sekretoriui rašė: "J.Keliuotis parašė pjesę. Nei menine, nei pažintine verte ji neverta nė supuvusio grašio. (...) Ne toks jau kvailas tas Keliuotis – jis atidžiai stebi mūsų gyvenimą, nuotaikas jis žino, kuo būtų galima "pakudenti" kai kuriuos mūsų jaunimo sluoksnius. (...) Atnešęs savo pjesę į Akademinį dramos teatrą, jis bandė duoti kyši – pusę gaunamo honoraro – teatro vyr. režisieriui J.Rudzinskui. Šis, žinoma, išprašė Keliuotį lauk su jo pjesė. Bet pats faktas – labai įdomus. Štai kokiom priemonėm buržuaziniai nacionalistai bando prakišti savo dvokiančias idėjas. (...) Bet greta viso to iškyla ir kitas klausimas: kaip laisvai, nebaudžiami siautėja šiandien visokie keliuočiai, mackoniai ir jų sėbrai!(...) Aš esu įsitikinęs, kad Keliuočio reikalas nemažiau pribrendęs, negu buvo pribrendęs Skebėros ir kitų reikalas".²³ Faktiškai po tokio "įvertinimo" Keliuočiui tapo beveik uždaros kultūros įstaigų durys (galėjo tik vertėjauti), o Sniečkui buvo dar viena proga partiniuose ir kituose susirinkimuose pademonstruoti "buvusių" literatų "nacionalistines" pažiūras. Tačiau Sniečkus nemėgo, kai į meno reikalus kišosi žmonės, neturintys nieko bendro su juo. Štai kaip prisiminė 1991 m. "Vagos" leidyklos direktorius Jonas Čekys (1953–1972): "Syki, svarstant LKP CK biure leidyklos darbą, mūsų leidinius už idėjines klaidas ėmė kritikuoti Saugumo komiteto pirmininkas A.Randakevičius. Gana kietai jį sudraudė A.Sniečkus: O tu geriau patylėk. Irgi atsirado literatūros žinovas".²⁴ Šis pavyzdys parodė ir tai, kad Sniečkus, gana grubiai nutraukęs Randakevičiaus kalbą, atvirai pademonstravo savo vienvaldiškumą saugumo vadovo atžvilgiu – kiekvienas turi užsiimti savo reikalais. Apskritai Chruščiovo, o vėliau Brežnevo valdymo metais komunistinės ideologijos mašina visomis išgalėmis stengėsi išlaikyti savo gniaužtuose visas kultūros gyvenimo sritis.

Pirmaisiais "atšilimo " metais, turėdamas gerą politinę intuiciją ir matydamas permainas Sovietų Sąjungoje, Sniečkus

L. Brežnevo viešnage Vilniuje. A. Sniečkus, L. Brežnevas, B. Šarkovas, M. Šumauskas ir kt. Leidžiasi nuo Gedimino kalno. 1958 m.

M. Suslovas apžiūri Vilniaus Paveikslų galeriją (dabar Arkikatedra) Iš kairės: A. Sniečkus, J. Paleckis, M. Suslovas, B. Šarkovas, F. Bieliauskas. 1960 m. liepos mėn.

santūriai rėmė Chruščiova. Partiniuose pasitarimuose jis cituodavo Chruščiova, neužmiršdavo jam ir padėkoti. Naudodamasis SSRS vadovų nesutarimais (1955–1957 m.), Sniečkus stiprina savo pozicijas Lietuvoje. Nepretenduojantis į aukštus postus centriniuose partijos organuose, akad. J.Bulavo žodžiais tariant, sugebantis apsimesti kukliu ir draugišku žmogumi, jis daugeliui Maskvos pareigūnų kėlė simpatijas. Sniečkus palaikė gerus santykius su M.Suslovu, L.Brežnevu ir kitais žymiais SSRS veikėjais. Neatsitiktinai daug kartų Lietuvoje lankėsi Suslovas. 1958 m. į Vilnių atvyko ir L.Brežnevas. Kartu su Sniečkumi jie nusifotografavo ant Gedimino kalno. Maskvoje ypač buvo vertinamas Sniečkaus dalykiškas ir konkretus požiūris į SSRS stiprinimo problemas, taip pat nesvyruojančios jo bolševikinės pažiūros. Sniečkus kaip ir anksčiau atvirai nereiškė savo nuomonės įvairiais sovietinės imperijos politinio gyvenimo klausimais. Tai nebuvo jo politinės veiklos sritis. Pirmiausia Sniečkui rūpėjo Lietuvos partinė organizacija, nuo kurios vieningumo, susitelkimo ir paklusnumo priklausė jo paties bei visos LSSR administracijos padėtis, Lietuvos politinio režimo stabilumas. Todėl jam buvo labai svarbu, kad jo pavaldiniai būtų jam ištikimi.

Susilpnėjęs Maskvos kontrolei (1955–1959), LSSR vadovybė pamažu pradėjo daugiau paisyti Lietuvos interesų. Iš pradžių tai darė labai neryžtingai. Daugeliu atveju tai priklausė nuo Sniečkaus asmenybės. Sniečkus buvo labai atsargus. Jis gerai žinojo vieną taisyklę – atsakingas partinis darbuotojas negalėjo viešai reikšti savo ar grupės kolegų nuomonės, prieš tai nesuderinęs jos su aukštesniaisiais pareigūnais ir institucijomis. 1955 m. Maskvoje vyko SSKP CK plenumas, kuris svarstė ekonomikos reikalus. Prieš tai Lietuvoje buvo sudaryta konsultantų grupė, kuri, vadovaudamasi statistiniais duomenimis, turėjo padėti Sniečkui plenumo prašyti Lietuvai kai kurių nuolaidų, ypač žemės ūkio srityje. Grupę sudarė J.Bulavas, M.Gregorauskas, J.Laurinaitis ir kiti žymūs LSSR veikėjai, kai kurie pokario metais nukentėję dėl "nacionalizmo". Sniečkui buvo parengtas kalbos tekstas, kuriame, pavyzdžiui, buvo nurodyta, kad Latvija sau pasilikdavo 20–22 proc. pieno ir mėsos produktų, kai Lietuvai tuo metu tekdavo tik 14 proc. "Rytoj kalbėsiu", – Maskvos viešbučio

kambaryje vakare susitikęs su konsultantais pažadėjo Sniečkus. Tačiau rytdieną Lietuvos komunistai nieko, ko norėjo, iš Sniečkaus neišgirdo. Atrodė, kad jis kalbėjo iš visai kito teksto, garbino Chruščiovą ir "tarybinės valdžios" nuopelnus Lietuvoje. Iš Maskvos Lietuvos delegacija išvažiavo ant Sniečkaus labai įsižeidusi.²⁵

Kolegų apgailestavimai Sniečkų mažai jaudino. Svarbiausia jam buvo, kokios nuomonės apie jį SSKP vadovai. Nuo to priklausė jo savarankiškumo ribos Lietuvoje. Juo labiau kad po Stalino mirties LSSR ir LKP valdžios aparatas neteko daugelio rusakalbių prižiūrėtojų, išskyrus atsiųstus iš Maskvos LKP CK II sekretorius. Net represinės struktūros – Vidaus reikalų ministerija ir KGB klausė Sniečkaus, nes ten dirbo jam ištikimi žmonės. Sniečkus vis labiau darėsi savarankiškesnis. Šiuo laikotarpiu jis įgijo ryškesnių politiko bruožų, jeigu tik galima šį terminą įsprausti į totalitarinės sistemos sampratą. Sniečkus vis rečiau dalydavosi savo mintimis su kolegomis, o jo žingsniai dažnai buvo tiesiog neįspėjami. Toks Sniečkaus veiksmų savarankiškumas vieniems kėlė pasipiktinimą, kitiems – pagarbą.

Sniečkus pamažu tapo Lietuvos šeimininku (žinoma, ūkine prasme). Lietuva politiniu požiūriu buvo okupuota valstybė, valdoma iš Maskvos, todėl čia esanti LSSR vadovybė neturėjo jokios politinės galios, šiuo atžvilgiu ir Sniečkus. Tačiau ekonominėje ir socialinėje srityse Lietuvai buvo suteiktas tam tikras savarankiškumas.

Chruščiovo reformos politinio režimo liberalizacijos kryptimi Sovietų Sąjungoje tik stiprino antisovietines ir antirusiškas nuotaikas Lietuvoje. Kunkuliuojančios tautinės aistros ir iš Maskvos atkeliaujančios dviprasmės direktyvos vertė Sniečkų palaikyti visuomenės keliamas tautines aspiracijas, ypač dėl lietuvių kalbos ir tautinių kadrių.

Atsižvelgdamas į lietuvių partinės nomenklatūros bei besiformuojančios tautinės valdininkijos interesus, jis siunčiamuose į Maskvą raštuose nurodydavo, jog reikia naujo požiūrio partijos nacionalinėje politikoje, "nes delsimas sprendžiant šiuos klausimus gali pabloginti padėtį respublikoje" (1956 m. gruodžio 6 d. pažyma). Šiame dokumente pabrėžiama,

kad artimiausiu laiku Lietuvos vadovybė imsis priemonių "normalizuoti lietuvių kalbos vartojimą". Tačiau svarbiausias buvo tautinių kadro klausimas. Tai Sniečkus gerai suprato: "Mums tikriausiai būtina imtis plataus vietinių nacionalinių kadro iškelimo ne tik rajoninėse, bet ir respublikinėse organizacijose, tarp jų CK ir Ministrų Taryboje. Nenormalu, kad Lietuvos TSR vyriausybėje (Ministrų Taryboje) vietinių draugų yra truputis daugiau kaip 50 proc.(...) Nacionalinių kadro iškelimui labai dažnai priešinasi kai kurie atvykę draugai, kurie tame išvelgia šovinizmo pasireiškimą ir pan. Tokį pasipriešinimą kai kada rodo ir kai kurios sąjunginės ministerijos. Mes kreipėmės į TSKP CK Prezidiumą, prašydami palaikyti labiau nacionalinių kadro iškelimą, o taipogi pasirūpinti atšaukiamais iš respublikos darbuotojais, kurie vietoje negalės gauti darbo, atitinkančio jų kvalifikacijos lygį".²⁶

Praktiškai dėl šio klausimo 1956 m. gruodžio mėnesį Sniečkus kartu su J.Paleckiu ir M.Šumausku išvyko į Maskvą. Išvyka buvo sėkminga, nors ir nebuvo gauta kokių nors raštiškų nurodymų. Gruodžio 17 d. grįžęs iš Maskvos Sniečkus informavo likusius LKP CK Biuro narius, jog "mes iš tiesų mažai kėlėme nacionalinius kadrus. (...) Bet tai daryti turime ne iš karto, palaipsniui, protingai, bet ir nedelsiant. Reikia kantriai aiškinti, dėl ko tai daroma".²⁷

Kadangi tai buvo ne Maskvos, o Lietuvos iniciatyva, rusiškų kadro "valymui" stengtasi suteikti natūralų, bet ir neviešą pobūdį. Sniečkui ir Šumauskui pritariant, dažniausiai asmeniniuose pokalbiuose su pavaldiniais, buvo prasitariama, jog LKP CK neprieštarauja lietuvių iškelimui į vadovaujančius postus.

1956 m. Lietuva įžengė į naują raidos etapą. Motyvuojant lietuvių kalbos nemokėjimu, žemu išsilavinimu bei kompetencijos trūkumu prasidėjo vadovaujančių rusakalbių, atsiųstų į Lietuvą pokario metais, atleidimas, skyrimas į žemesnes pareigas. Dalis jų buvo priversti grįžti į SSRS. Per keletą metų Lietuvoje įvyko esminių pakitimų. 1959 m. valstybiniame, partiniame ir ūkiniame aparate jau dirbo apie 70 proc. lietuvių (1953 m. – 40–50 proc.), sulietuvėjo aukštojo ir spec. vidurinio mokslo sistema.

Kadro kaita vyko sunkiai, jai pirmiausiai priešinosi atvykę į Lietuvą kolonistai. Jie rašė į Maskvą laiškus bei skundus,

diskredituojančius Sniečkų ir LKP vadovybę, kaltino juos nacionalizmu, lietuvinimu ir SSRS piliečių teisių pažeidimais. Kaune gyvenantis atsargos pulkininkas V.Suchnevas rašė, jog atstovauja Kauno karinei įgulai, 1250 rusų komunistų. 1958–1959 m. jis laiškais kreipėsi į SSKP CK ir SSRS AT Prezidiumą, kur aiškino ir skundėsi, kad, suteikus respublikoms daugiau teisių, savarankiškumo, imta visaip persekioti rusus (atleidžiami iš darbo, sunku įsidarbinti, parduotuvėse, įstaigose vietoj rusiškų užrašų kabinami lietuviški, kreipiantis rusų kalba neatsakoma ir pan.), jog Lietuvos jaunimas priešiška nusiteikęs rusų atžvilgiu ir laukia amerikiečių, kad partiniai ir sovietiniai organai "stebi ir visaip palaiko tai". 1958 m. lapkričio 17 d. jis dėstė: "CK aparato darbuotojai, žinoma, lietuviai (rusų liko labai mažai), atvirai sako: "Statykite mums gamyklas, fabrikus, hidroelektrines, o po to mes jums pasakysime – išeikite, jūs mums daugiau nereikalingi..." Jis net priekaištavo ir grasino Chruščiovui: "Jeigu nepasikeis N.Chruščiovo vidaus politika rusų atžvilgiu, tai mes priešinsimės netgi ginklu". 1959 m. gegužės 20 d. LSSR KGB jį suėmė. Visi V.Suchnevo laišakai ir kita byloje esanti medžiaga gulė ant Sniečkaus stalo, o vėliau po jo mirties pakliuvo į asmeninį A.Sniečkaus archyvinį fondą.²⁸

1956–1959 m.dalies Lietuvos rusakalbių kritikos taikiniu tapo ir pats Sniečkus, anot jų, toleruojąs "vietinį nacionalizmą". Šios nuotaikos atsispindėjo net rinkimuose į tarybas. Pavyzdžiui, 1958 m. kovo 16 d. rinkimuose į SSRS AT Vilniaus rinkimų apylinkių biuleteniuose šalia Sniečkaus pavardės pasitaikė užrašai - "nacionalistas", "nacistas", "išvaro rusus" ir pan. Arba išbraukus Sniečkaus pavardę, įrašytas K.Vorošilovas, V.Molotovas, G. Žukovas ir kt. Viename biuletenyje užrašyta: "Geriau tu, Sniečkau, būtum fašistas negu nacionalistas. Tada galima būtų tiesiai prieiti ir pasakyti, kas tu esi. Tavo skatinamas nacionalizmas nuvedė liaudį iki to, jog mums, rusams, spjauna į veidą, išstumia iš eilių parduotuvėse... Prieta prie to, kad jūs pradėjote numušinėti rusų kalba parašytas iškabas, o tai primena ketvirtojo dešimtmečio Hitlerio laikus. Jis irgi taip pat pradėjo savo veiklą".²⁹

Chruščiovmetis buvo labai prieštaringas. Lietuviškėjo partinis ir valstybinis aparatas, visuomenės gyvenime stipresnes

pozicijas įgijo lietuvių kalba. Tačiau 1958–1959 m. iš Rusijos ėmė skliti naujos Lietuvos rusinimo tendencijos. Lietuvos vadovybei iš pradžių atsargiai, o vėliau primygtiniau pradėta siūlyti atsisakyti lotyniško ir naudoti rusišką alfabetą. Ši problema 1958 m. net buvo svarstoma LSSR mokslų akademijoje. Neviešai buvo stengiamasi palenkėti ir Sniečkų. 1959 m. spalio mėnesį jis gavo iš laikraščio "Pravdos" redakcijos leningradiečio T.Dmitrenkos laišką. Jame, beje, buvo rašoma, kad Lietuvai būtų naudinga pereiti prie rusiško raidyno: "Rusų alfabeto įvedimas atskirtų lietuvių emigrantus-reakcionierius nuo tarybinių lietuvių... Tai palengvintų spaustuvių darbą, padarytų suprantamesnius Lietuvos miestų gatvių pavadinimus..."³⁰ Galima drąsiai teigti – Sniečkus šiai "iniciatyvai" nepritarė, su tuo nesutiko Lietuvos mokslininkai, inteligentai, todėl jau nuo 1960 m. apie tai Lietuvoje daugiau nebuvo kalbama.

Chruščiovui įsitvirtinus valdžioje, politinis režimas Sovietų Sąjungoje stabilizavosi. Įkyrūs kolonistų skundai vertė Kremliaus vadovus atsižvelgti į susidariusią padėtį Lietuvoje, imtis priemonių, kaip ir visame Pabaltijyje, kad būtų "apginti" savi tautiečiai bei ištikimi sovietinės imperijos šalininkai. 1959 m. pavasarį Lietuvos partinė vadovybė dar bandė argumentuoti rusakalbių atleidimo priežastis. 1959 m. kovo 3 d. LKP CK rašte Maskvai buvo aiškinama, kad atvykę į Lietuvą dalis darbuotojų "nepaisė lietuvių kalbos, lietuvių tautos papročių ir kultūros, reiškė nepasitenkinimą vietiniais kadrais. (...) Bet kai buvo pradėtos reikšti pastabos kai kuriems draugams, netgi keisti tuos, kurie nesuprato arba nenorėjo suprasti politinės padėties, tuomet kai kurie mažiau politiškai subrendę darbuotojai ėmė tai vertinti kaip nukrypimą į vietinį nacionalizmą".³¹

Tačiau jau buvo beviltiška. 1959 m. gegužės 28 d. Maskvoje įvykęs SSKP CK. plenumas priėmė nutarimą "Dėl Lietuvos KP CK darbo su kadrais". Jame Sniečkus buvo kritikuojamas dėl "besaikio" lietuvių iškėlimo į vadovaujančius postus. Šį klausimą liepos 14–17 d. svarstė LKP CK VI plenumas Vilniuje. Sniečkus, dar prieš porą mėnesių kalbėjęs vienaip, dabar pripažino ankstesnio politinio kurso klaidingumą, pabrėžė, kad

*N. Chruščiovas Rygos oro uoste. Kairėje A. Sniečkus. 1959 m.
birželio 9 d.*

*A. Sniečkus SSKP XXII suvažiavimo pradžioje 1961 m. Maskvoje.
Tribūnoje N. Chruščiovas*

"CK biuras laiku nepastebėjo (ne be nacionalistinių elementų įtakos) kalbos absoliutizavimo, kai kalbos mokėjimas tapo pagrindine darbuotojo savybe...", kritikavo tautinės orientacijos žinybų vadovus, kurie "prisidėjo prie antirusiškų nuotaikų kurstymo". Plenumė kalbėję lietuviai komunistai (F.Bieliauskas, M.Šumauskas ir kt.) daugiau teisinosi, įrodinėjo, kad lietuviškų kadro iškelimo politikai vadovavo SSKP CK ir pan. Tačiau jie visiškai nekritikavo Sniečkaus. Buvo gerai suprantama, jog Sniečkaus staigus atsisakymas ankstesnės politikos ir perėjimas į "priešingą" stovyklą – tai savęs ir jų pačių gelbėjimas.³²

Ši taktika (laiku "praregėti", dėkoti SSKP CK už teisingai ir laiku pastebėtas "klaidas", savęs kaltinimas) pasiteisino. Sniečkus ir visa jo aplinka išliko valdžioje. Lietuvoje kai kurie lietuvių inteligentai – mokslininkai ir pedagogai (J.Bulavas, V.Kulikauskas, J.Jasinevičius, J.Laužikas, F.Mažiulis, M.Ročka, Z.Slaviūnas) buvo atleisti iš pareigų, o J.Bulavas ir M.Ročka dar pašalinti ir iš partijos.

Plenumė Sniečkaus iniciatyva buvo priimtas labai svarbus sprendimas – panaikinti 1953 m. LKP CK V plenumo nutarimus dėl lietuvių kalbos ir nacionalinių kadro prioriteto. Maskvai, kaip ir visai LSSR administracijos vadovybei, buvo aišku, kad "nacionalizmo" ištakos Lietuvoje – 1953 m. Berijos politikos rezultatai. Tik dabar po 6 metų buvo susigriebta, kokia klaida buvo padaryta, neatšaukus 1953 m. LKP CK sprendimo. Rusakalbiamis CK nariams ši politinė permaina buvo tarsi ilgai laukta atgaiva. "Draugai, aš ypač sveikinu drg. Sniečkaus paskutinę pranešimo dalį dėl 1953 m. birželio 13 d. Lietuvos KP CK plenumo nutarimo atšaukimo", – entuziastingai kalbėjo LSSR komunalinio ūkio ministras Sviščiovas, aktyvus rusų "gynėjas", į Lietuvą atvykęs dar 1945 m. Matyt, Sniečkus nemėgo šio žmogaus. Su juo jau buvo konfliktų dėl tautinių dalykų dar 1953 m. "Kodėl drg. Sviščiovas save išskiria? – klausė Sniečkus. – Ar tai prisidės prie mūsų vienybės?"³³ Šiame politiškai nereikšmingame poste Sniečkus jį laikė iki pat pensijos (1960 m.), matyt, kaip LSSR vadovybės "internacionalumo" pavyzdį ir kaip atsvarą vis labiau lietuviškėjančioje Ministrų Taryboje.

1959 m. prie teigiamų LKP CK VI plenumo rezultatų prisidėjo ir dar viena "smulkmena". Po pirmos "karštos" plenumo dienos iš Maskvos atvykusius inspektorius Sniečkus nusivežė į Kauno HES atidarymą. Po to įvyko iškilminga vakarienė, buvo daug geriami. Kitą dieną plenumė visi buvo ramesni.

Tuo tarpu Latvijoje už "vietininkiškumą" (tam tikrą ekonominio savarankiškumo siekį), bandymą "nukreipti respubliką iš teisingo vystymosi kelio į tokį, kuris ją nuvestų nacionalinio ribotumo ir izoliacijos kryptimi", 1959 m. buvo atleisti Latvijos KP I sekretorius Janis Kalnberzinis (tapo AT Prezidiumo pirmininku), MT pirmininkas Vilis Lacis, jo pavaduotojas Eduardas Berklavas, profsąjungų pirmininkas Indrikas Pinksis ir kiti. Valymas vyko ir 1960 m. Latvijos KP sulatvinimas (atitautinimas) buvo sustabdytas. Partijos vadovybėje ir toliau dominavo rusakalbiai ir latviai atvykę iš Rusijos. Tai turėjo tiesioginę įtaką intensyviai Latvijos rusinimui. Chruščiovas, nubausdamas latvius, kartu išpėjo ir Sniečkų, jog Sovietų Sąjungoje negalima jokia ūkinė autonomija, o atvykstančius rusus reikia gerbti.

Iš karto po plenumo Lietuvoje prasidėjo kadru "peržiūra". Tačiau tai nebuvo grįžimas į stalininius laikus, kada vadovaujantys darbuotojai buvo keičiami atvykusiais iš SSRS. Daug kur į aukštesnes pareigas buvo paskirti jaunesni, bet kur kas radikalesnių pažiūrų ir lojalūs Sniečkui žmonės. Tai leido stabilizuoti visuomenės viešas opozicines nuotaikas ir sustiprinti politinį režimą, nors rusakalbių (kolonistų) pozicijos vis dėlto daug kur buvo prarastos. Partinėse ir valstybinėse struktūrose lietuvių vadovų skaičius ir toliau didėjo. 1964 m. su aukštuoju ir spec. viduriniu išsilavinimu lietuviai iš 50 446 specialistų sudarė 76,2 proc., rusai – 12 proc., žydai – 5 proc. ir kt.³⁴ Sniečkus nenuėjo Latvijos ir Estijos vadovų keliu: specialiai neskatinio imigracijos iš SSRS, buvo už tradicinę žemės ūkio gamybą, rėmė, nors visai ideologizuojamą, tautinės kultūros ir švietimo plėtrą. Tai ir vėl tik stiprino jo autoritetą Lietuvoje, bet už tai jam teko patirti nemalonių smūgių iš Maskvos. Gal todėl "atlydžio" metais jo veikla pasižymėjo ypatingu dvilypumu. Dažnai Kremliuje ar oficialiuose posėdžiuose jis kalbėjo viena, o bendraudamas su artimais kolegomis, ūkinių ar kultūros įstaių vadovais darė kita.

Tokia Sniečkaus savarankiška elgsena Lietuvos ekonominiame ir kultūriniame gyvenime tapo asmeninio Chruščiovo nepasitenkinimo ir kritikos objektu. Nepaisant to, Sniečkus sugebėjo išlikti savo poste. Jis sugebėjo pergudrauti savo šeiminkus pačiais primityviausiais būdais: paprastumu, nuoširdumu, pasižadėjimais nuosekliai vykdyti visus Maskvos nurodymus, viešai sutikdavo su visais jam pareikštais kaltinimais ir niekada viešai neprieštaravo ir nekritikuodavo savo vadovybės. Žinoma, pati svarbiausia Sniečkaus išlikimo valdžioje priežastis buvo tai, kad iki pat savo gyvenimo pabaigos jis draudė bet kokias LSSR administracijos politines iniciatyvas, ryžtingiausiomis priemonėmis slopino visuomenėje kylančias opozicines valdančiajam režimui mintis ir veiksmus. Vadovaudamasis SSKP direktyvomis ir laiku reaguodamas į besikeičiančią politinę situaciją Sovietų Sąjungoje, Sniečkus ir jo aplinka visada stengėsi nepaleisti iš savo akiračio ir kontroliuoti politinius procesus Lietuvoje.

Apskritai po Stalino asmenybės kulto pasmerkimo Sniečkus lūkuriavo, palaikė tam tikrą politinio režimo pusiausvyrą Lietuvoje: leido visuomenei atviriau kalbėti apie tautines, daugiausia kalbos, kultūros ir švietimo problemas, ir griežtai draudė bet kokias politines akcijas ir net kalbas, kurios bent kiek siejosi su nepriklausomybės ar kiek didesnio Lietuvos savarankiškumo Sovietų Sąjungoje klausimais. Jis gerai žinojo, kad SSRS vadai labiausiai bijojo ne pogrindžio opozicijos, bet nacionalinio (tautinio) komunizmo – “nacionalinis komunizmas yra ne kas kita, kaip rafinuotas buržuazinis nacionalizmas”. Sniečkus išpažino “proletarinį internacionalizmą” – rusų tautos prioritetą, viršenybę kitų tautų atžvilgiu. 1958 m. LKP X suvažiavime jis kalbėjo: “Labai svarbu, kad kiekvienas darbo žmogus gerai žinotų, jog tas, kas kursto prieš rusų tautą, kas norėtų atplėšti lietuvių tautą nuo rusų tautos, tas kasa duobę lietuvių tautai”.³⁵ Matyt, neatsitiktinai Justas Paleckis (tautinis komunistas), 1959 m. išleidęs knygą “Mintys apie vyresnįjį brolių”, užsitikrino savo politinį stabilumą Vilniuje ir Maskvoje. Toks Sniečkaus, Paleckio ir kitų LSSR vadovų pataikavimas, žinoma, turėjo glostyti Kremliaus savimeilę. Sniečkus nelaukė, kada Lietuvos komunistai

galutinai užsikrės nacionalinio komunizmo bacilomis, kaip tai atsitiko Lenkijoje 1955 m., Vengrijoje 1956 m. ir net iš dalies Latvijoje 1958–1959 m. Jis veikė prevenciškai, nubausdamas 1952 m. J.Paleckį, 1955 m. M.Gedvilą, 1958 m. J.Bulavą, griežtai pasmerkdamas kitų komunistų “politiškai žalingas” viešas kalbas, įvedė apribojimus kultūros srityje, be jokių skrupulų nuslopino 1955 ir 1956 metų viešas jaunimo protesto akcijas Vilniuje ir Kaune, taip pat uždraudė rusų tautos ir Maskvos menkiausią kritiką, visuomenė turėjo beveik nieko nežinoti apie pokarį ir Lietuvos nepriklausomybės metus ir kt. Apie tokį jo elgesį Maskva žinojo ir, matyt, tuo buvo patenkinta. Kitas dalykas buvo, kai Sniečkus neatsižvelgdavo į kokius nors Chruščiovo ūkinius eksperimentus, lėšų taupymo vėjus ir kt. Tai, žinoma, buvo negerai, tačiau tokia savavališka veikla neprieštaravo ištikimybei Maskvai. Jausdamas politines nuotaikas Kremliuje, jis sugebėdavo iš anksto susilpninti artėjantį smūgį savo valdžios šaltiniui, vis labiau lietuvėjančiam LKP.

Vis dėlto, palyginti su 1953 m., Lietuva labai pasikeitė. Kadangi ginkluotas pasipriešinimas buvo palaužtas, o žmonės neteko vilties sulaukti Vakarų pagalbos, ilgalaikės sovietinės okupacijos sąlygomis moralinis smerkimas už kolaboravimą aptilo, paplito konformizmas. Ir po 1953 m. egzistavo pagrindis, atsirado disidentai, tačiau terorui sumažėjus atsirado galimybė rinktis tarp mirties (įkalinimo) ir kolaboravimo. Retas tesirinko mirtį.³⁶ Sovietinės valdžios ir komunistų partijos struktūrose radosi vis daugiau lietuvių. Atsižvelgiant į tai, keitėsi ir LSSR vadų kolaboracionizmo turinys. Iki 1953 m. Lietuva buvo beteisė okupuota valstybė. Chruščiovo valdymo ir vėlesniais metais Lietuva pamažu įgijo oficialiai neįteisintos kultūrinės autonomijos statusą. Nusistovėjo lietuvių ir rusų dvikalbystė. Suprantama, tautinės kultūros raida susidūrė su komunistinės ideologijos cenzūra ir politine prievarta, homo sovieticus sindromu, mankurtizmu. Šiuo laikotarpiu pakankamai sparčiai vystėsi orientuota į SSRS Lietuvos ekonomika, palankia linkme keitėsi žmonių gyvenimo lygis. Prie visų šių reiškinų prisidėjo LSSR vadovai – Sniečkus, M.Šumauskas, J.Manušis ir kiti, nors politine prasme jie be sovietinės imperijos nematė savo ir Lietuvos ateities.

Sniečkus per ilgus bendravimo su Maskva metus įprato rodyti atvykstantiems didžiausią savo palankumą, net jei tai ir būdavo mažo rango pareigūnai. Jis gerai žinojo, kad jie konkrečioje savo veiklos srityje turėjo didesnę galią nei respublikų CK pirmieji sekretoriai. Todėl juos būdavo stengiamasi gerai sutikti, jiems rodomas ypatingas dėmesys. Sniečkus sugebėjo būti geras tarpininkas tarp lietuvių partinės nomenklatūros ir Maskvos.

Remiantis ilgamečio LSSR švietimo ministro pavaduotojo J.Kavaliausko atsiminimais (1992 m.), 7-ojo dešimtmečio pradžioje į Vilnių atvyko SSKP CK mokyklų ir mokymo skyriaus vedėjo pavaduotojas Kuzinas. Įvyko susitikimas su "partiniu ir tarybiniu aktyvu". Kalba ėjo apie tolesnį mokyklų rusinimo etapą. Nepritardama Kuzinui, salė triukšmavo. Sniečkus ne kartą, net lietuviškai, ramino susirinkusius, tačiau tai mažai padėjo. Sniečkaus padėtis tapo kebli. Matydamas salės nuotaikas ir Sniečkaus bejėgiškumą, Kuzinas nervinosi, matėsi jo begalinis pasipiktinimas čia esančiais. Buvo aišku, kad Maskvoje apie šį susirinkimą ir "nacionalistines" nuotaikas jis atsilieps tikrai negerai. Po susirinkimo Sniečkus Kuzinui surengė vakarienę. Buvo gerų valgių ir gėrimų. Pats Sniečkus pobūvyje ilgai neužsibuvo – atsiprašė ir susiruošė namo. Prieš atsisveikindamas jis pabučiavo Kuziną. Aplinkiniai tokiu Sniečkaus elgesiu buvo nustebinti, tačiau Kuzinas liko patenkintas. Kavaliauskas, palydėjęs Sniečkų prie mašinos, paklausė: "Sekretoriau, kam Jūs šitą muziką bučiuojate? Sniečkus atsakė: Toks gyvenimas, reikia mylėti ir bučiuoti. Gero jis nepadarys, o blogo gali padaryti".

Tai tik vienas iš to laikmečio būdingų pavyzdžių. Nuolankus ir pagarbus svečių priėmimas iš Maskvos paskutiniaus Sniečkaus valdymo dešimtmečiais tapo tradicija. Atvykę pareigūnai būdavo linksminami Vilniuje, vežami į pajūrį, jiems rengiamos medžioklės. Nors Sniečkui dažnai tekdavo dalyvauti įvairiuose pobūviuose, tačiau juose ilgai neužtrukdavo. Nebuvo užsidaręs, mėgo kompaniją. Išgerdavo nedaug (2–3 taureles), būdavo linksmas, dažnai besišypsantis, dėmesingas. Išgertuves Sniečkus suprato daugiau kaip darbą, partinį reikalą. Kaip ir anksčiau, Sniečkus buvo aistringas medžiotojas, mėgo gamtą.

Dažnai lankydavosi Ventėje ir Rusnėje. Čia suvažiuodavo artimiausi bendradarbiai, svečiai.

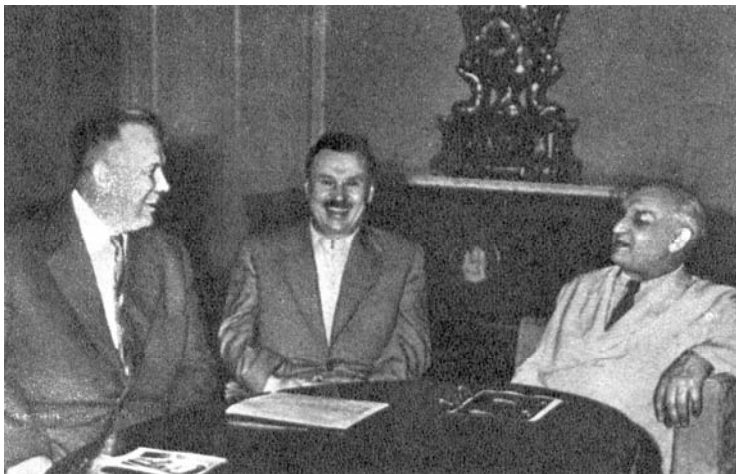
Po Maskvos kritikos (1959 m.) praėjo lygiai dveji metai. 1961 m. birželio 27 d. Lietuvos komunistų elitas susirinko į LKP CK VII plenumą, kuriame apsvarstė klausimą "Dėl darbo su kadrais vykdant Lietuvos KP CK VI plenumo (1959 m.) nutarimą". Sniečkus ataskaitiniame pranešime stengėsi neaktualinti tautinių problemų, nors nurodė, kad po SSKP CK kritikos į LSSR vadovybę buvo iškelti 78 nauji vadovaujantys darbuotojai. Atiduodamas duoklę Maskvai, jis dar paminėjo, kad "šiame reikale svarbią reikšmę turės aukštosiose mokyklose ir kai kuriuose technikuose papildomai sudarytos rusų kalba dėstomos grupės".³⁷

Daugiau Lietuvos komunistai Sniečkui gyvam esant nesvarstė tautinių kadru reikalų. Problema atrodė išspręsta. Galutinį tašką Sniečkus padėjo 1961 m. spalio 24 d. SSKP XXII suvažiavime Maskvoje, į kurį susirinkę SSRS ir pasaulio komunistai svarstė utopinę komunizmo sukūrimo programą. Nors pranešimas nevisiškai atitiko tematiką, tačiau Sniečkaus pareiga buvo pasakyti, kad dabar Lietuvoje viskas gerai: "Partija tvirtai vykde lenininę nacionalinę politiką, ėmėsi priemonių sąjunginių respublikų teisėms plėsti, o nacionalistiniai elementai stengėsi apgaulingai pakeisti šią politiką vietininkiškumo skelbimu, mėgino palenkti atskirus darbuotojus į kadru priešpastatymą pagal nacionalinį požymį. (...) Sudėtingomis to meto aplinkybėmis atskirose respublikos partinėse organizacijose buvo kai kurių klaidų". Jis atkreipė dėmesį, kad stalinizmo kritika Lietuvoje nuėjo kitu keliu: "Partija ragino likviduoti asmenybės kultą, o nacionalistiniai elementai stengėsi asmenybės kulto kritiką pakeisti leninizmo kritika..."

Grįžęs į Vilnių 1961 m. lapkričio 17 d. respublikinio partinio aktyvo susirinkime Sniečkus pripažino, "kad asmenybės kulto laikotarpiu buvo kilę rimtų sunkumų ir Lietuvos Komunistų partijoje". Tačiau jis galvoje turėjo tik apie ikikarines represijas, dėl kurių žuvo Angarietis ir kiti: "Kiek vertingų kadru būtų turėjusi Tarybų Lietuva, jeigu ne tos Stalino asmenybės kulto laikotarpiu nevaržomai siautėjusių nusikaltėlių intrigos". Sniečkus visiškai

neužsiminė apie represijas 1940–1941 ir pokario metais. Daugiausia dėmesio tada jis kreipė į lietuvių emigrantų antisovietinę veiklą Vakaruose. SSKP ir LKP suvažiavimuose jis nuolat gąsdino Maskvą, kad Lietuva didžiojoje pasaulio politikoje nėra užmiršta ir kad jam tenka sunki dalia kovoti su imperialistų užmačiomis. “Užsienyje dar neišnyko tokie politiniai veikėjai, kurie dieną naktį svajoja, kaip gražinti Pabaltijo ir kitų tarybinių respublikų tautas į kapitalizmo jungą, – kalbėjo Sniečkus SSKP XXII suvažiavime. – Jie kasmet rengia vadinamąsias “pavergtųjų nacijų savaites. Lietuvių tautą jie taip pat priskiria prie šių “pavergtųjų nacijų” (...) Ne, ponai – sakome mes įvairių “savaičių” organizatoriams užjūryje, – ne mes, o kapitalistinių šalių tautos vis dar tebėra imperializmo pavergtos. Mums, tarybiniam žmonėms, dėl šių “savaičių” nei šilta, nei šalta“.³⁸

Chruščiovo gyvybingumas, originalumas (bet ir voliuntarizmas) nesiderino su Sniečkaus nuosaikiu, net konservatyviu būdu. Sniečkus niekada Chruščiovui nerodė perdėto nuolankumo, nebuvo palaižūnas, kokių SSRS vadovo aplinkoje tikrai užteko. Tačiau svarbiausia – Sniečkus, remdamasis Lietuvos savitumu, ne visada vykdė Chruščiovo nurodymus arba darė savaip, kas Kremlių labai erzino. Dėl to tarp Sniečkaus ir Chruščiovo atsirado, ypač 7-ojo dešimtmečio pradžioje, nemaloni įtampa, vėliau peraugusi vos ne į asmeninį priešiškumą. Vienu metu jam net kilo mintis palikti postą: “Mes netgi galvojome (Sniečkus su Šumausku – V.T.), kad respublikai gal bus geriau, jeigu mes nebevadovausime...”.³⁹ Sunku pasakyti ar Sniečkus galėjo tam ryžtis: pernelyg ilgai jis jau buvo susijęs su valdžia, o ir valios nugalėti sunkumus jam užteko. Be to, Sovietų Sąjungoje nebuvo savanoriškos atsistatydinimo iš valdžios praktikos. Sniečkus netgi pats stebėjosi, iš kur toks Chruščiovo pyktis: “Mes su drg. Šumausku kalbamės kupe: pas jį gyvulinė neapykanta ant mūsų”. Artimoje aplinkoje Sniečkus ant Chruščiovo netgi pasakydavo “Samadur Chruščiov” (/rus./ “Bukagalvis Chruščiovas”). Neatsitiktinai Sniečkus įvairiuose oficialiuose renginiuose jausdavo Chruščiovo akį: “Būdavo eini į tribūną ir

Lietuvos SSR atstovybė Maskvoje. Iš kairės: M. Štarmauskas, A. Sniečkus, J. Paleckis. 1959 m. birželis

A. Sniečkus su maršalu N. Krylovu ir kitais sovietų kariuomenės aukšto rango kariais. N. Krylovo garbei Vilniaus Minties gatvė buvo pavadinta jo vardu. 1964 m. liepa

niekadosi nesi užtikrintas, kad išėisi iš tribūnos, neapgédintas jo replikų".⁴⁰ Žinoma, Sniečkus buvo ne išimtis. Chruščiovas panašiai elgdavosi su daugeliu respublikų ir sričių vadovų – tiesiog tai buvo jo bendravimo maniera. Nepagarba pavaldiniams vėliau tapo viena iš priežasčių, dėl kurių 1964 m. Chruščiovas prarado valdžią.

1958 m. sausio 22 d., viešėdamas Baltarusijoje, Chruščiovas sukritikavo LTSR vadovybę dėl "girtuokliavimo" propagavimo: "Baltarusijoje aš žiūrėjau filmą "Kol ne vėlu" – Lietuvos kino studijos gamyba (1957 m. – V.T.). Šio filmo herojai labai dažnai geria degtinę..."⁴¹ Tačiau rimtas Sniečkaus ir Chruščiovo viešas konfliktas įvyko 1960 m. po straipsnio "Izvestijose" "Ar metas atstatinėti pilis?" (Trakų, Biržų, Medininkų).

1960 m. gruodžio 21 d. vadovujančių partinių ir sovietinių darbuotojų pasitarime Maskvoje Chruščiovas apkaltino Sniečką lėšų švaistymu. "(...) mane išplūdo ir sako: kad štai, jūs drg. Sniečkau, kovotojas prieš kapitalizmą ir fašizmą, kaip galėjo atsitikti, kad jūs dabar feodalų rūmus atstatote. Man buvo labai skaudu tai girdėti, – 1964 m. po perversmo Sniečkus skundėsi Lietuvos partiniam aktyvui. – Išplūdo nė už nieką, dėl šlykščios Adžiubėjaus (Chruščiovo žentas ir "Izvestijų" vyr. redaktorius – V.T.) korespondentų provokacijos, ir nedavė man net pakalbėti. Po posėdžio išėjo Kosyginas (SSRS MT pirmininko I pavaduotojas – V.T.) ir sako man, kaip jūs leidžiate daryti sau tokius dalykus, kaip tai galėjo atsitikti? Aš sakau jam – Aleksandrai Nikolajevičiau, aš nežinau, kaip jums trumpai tai paaiškinti. Mano akyse pasirodė ašaros, o širdis apsiplė krauju".⁴²

Atsakydamas į pareikštus priekaištus, 1961 m. sausio 4 d. Sniečkus laiške Chruščiovui rašė, kad praeities idealizavimas – "tai iš esmės nacionalizmo pasireiškimas", ir kai kurios pilys tikrai neturi architektūrinės bei istorinės vertės, tačiau Trakų pilies restauravimas pateisinamas: "Atstatytoje tvirtovėje buvo numatyta atidaryti muziejų, kuriame būtų galima atspindėti lietuvių ir rusų tautų kovą prieš kryžiuočius, prieš feodalus, buržuaziją ir fašistinius grobikus. Turint galvoje, kad turistai ir ekskursijos masiškai lanko Trakų pilį, šitas muziejus galėtų turėti svarbią reikšmę auklėjant darbo žmones tautų draugystės, tarybinio

patriotizmo dvasia".⁴³ Toks atsakymas Chruščiovo tikriausiai visiškai nepatenkino, nes 1961 m. sausio 17 d. SSKP CK plenume, kuriame buvo svarstomi žemės ūkio reikalai, jis nepamiršo ir Sniečkaus. "(...) aš galvojau, kad jis pradės kalbėti apie pilį, – prisiminė vėliau Sniečkus. – Jis ten sėdėdamas peržiūrinėjo kažkokias nuotraukas. Tik paskutiniame žodyje jis prabilo: Štai žiūrėkite, lietuviai rūmus stato. Adžiubėjus niekšas pakišo jam šitą piliulę. Lietuvių tautos šventovę apdėgė Adžiubėjus, o po to ir Chruščiovas".⁴⁴ Vis dėlto Sniečkus, atleidęs iš pareigų keletą pareigūnų (S.Vabalevičių, A.Spelskį), atsakingų už pilių restauravimą, toliau rėmė Trakų pilies atstatymą. Įdomu tai, kad dar prie Chruščiovo SSRS kultūros ministerija siuntė į Londoną restauruojamos Trakų pilies fotografijas, kuriomis norėta pademonstruoti SSRS "rūpinimąsi" senovės paminklais. "Trakuose svečiai žavėjosi mūsų pilimi, jos restauracija", – 1968 m. kovo 27 d. su pasididžiavimu savo kalendoriuje pasižymėjo Sniečkus.⁴⁵

Žinoma, Sniečkaus "drašą" reikėtų vertinti kritiškai. Jis naudojosi SSRS vadų nesutarimais, sugebėdavo kai kuriems įtikti ar patikti. Kremliuje visada buvo jam palankiai nusiteikusių žmonių. Ir netgi Trakų pilies atveju. 1964 m. jis prisipažino, kad SSRS kultūros ministrė J.Furceva (odiozinė figūra – V.T.) "tada slapta palaikė mus". Sniečkus taip pat pastebėjo, kad "daugelis draugų mus palaikė, o ten kur reikėjo – dengė. Bet ką reikėjo daryti, jeigu visur buvo veidmainystė" (turima galvoje prie Chruščiovo – V.T.).⁴⁶

Tačiau rimčiausi Sniečkaus nesutarimai su Chruščiovu buvo dėl žemės ūkio reikalų. Chruščiovas asmeniškai kuravo žemės ūkį (laikė save dideliu žinovu), todėl labai liguistai reaguodavo į jo nurodymų nevykdymą, į savo pavaldinių kritines pastabas. Remdamasis to meto mokslininkų rekomendacijomis, kad mėsos ir pieno produktų gamybą galima greitai padidinti ne tradiciniais augalais (žole, dobilais), o kukurūzais, runkeliais ir kitomis pašarinėmis kultūromis, jis, neatsižvelgdamas į gamtines sąlygas, ragino respublikų ir Rusijos sričių vadovus ryžtingai atsisakyti "senamadiško" požiūrio į žemdirbystę. Įtakos tam turėjo ir jo išvykos į JAV ir Kanadą. Sovietų Sąjungoje prasidėjo "kukurūzų karštligė", vyko mėsos ir pieno rekordų kampanijos.

1957 m. gegužės mėn. Chruščiovas paskelbė šūkį: “Pavyti ir aplenkti Ameriką”. Tikriausiai ir Sniečkus puolė į Chruščiovo sukeltą euforiją arba kaip visada konjunktūriškai pritarė jam. “Dabar mūsų žemės ūkis yra aukštumoje...– kalbėjo jis 1957 m. liepos 3 d. partiniam aktyvui. (...) Tik aklas, tik partijos priešas gali nematyti mūsų pasiekimų. Todėl partija iškėlė šūkį – artimiausiu metu pavyti Jungtinės Amerikos Valstijas pagal pieno, sviesto ir mėsos gamybą vienam žmogui”.⁴⁷ Tačiau greitai Sniečkaus optimistinis požiūris į Chruščiovą ir jo reformas išblėso. Pavyzdžiui, Chruščiovo reikalavimai 1963 m. SSKP CK gruodžio plenume, kad Pabaltijo respublikos pavytų bei pralengtų Suomijos ir Švedijos žemės ūkio gamybą, kėlė visų ne tik nuostabą, bet ir pasipiktinimą.

Dar 1958 m. SSKP CK gruodžio plenume Maskvoje Sniečkus Chruščiovo akyse sublizgėjo “vietininkiškumu”. Vienas iš Rusijos sričių vadovų V.Černyšėvas pažymėjo, kad Lietuvoje didesnės žolių sėklų supirkimo kainos nei Rusijoje (pvz., už raudonųjų dobilų kilogramą mokama 20 rb., o Lietuvoje 32 rb.).

Chruščiovas: “Pats protingiausias žmogus nepaaiškins, kodėl taip padaryta”.

Černyšėvas: “Nikita Sergejevičiau, mūsų srities kolūkiai veža parduoti sėklas į Lietuvą. Vyksta nenormalūs dalykai – kažkoks ažiotažas”.

Chruščiovas: “Teisingai, teisingai jūs kalbate. Tai kelia pasipiktinimą”.

Išėjęs į tribūną Sniečkus teisinosi, kad dėl sudėtingų gamtinių sąlygų būtina turėti sėklų rezervą, “todėl mes manome, kad teisingai pasielgėme. Nustatydami tokias kainas, kurios skatintų auginti sėklas”.

“Teisingai”, – šaukė iš salės.

Sniečkus: “Mes kai kur nusiperkame lubinų sėklų, bet aš nepasakysiu adreso (salėje juokas) (...)”.

Iš salės: “O vis dėlto, iš kur imate?”

Sniečkus: “Aš atsakysiu: pas draugus (salėje juokas)”.⁴⁸

Žinoma, tokie Sniečkaus “juokai” Chruščiovui patikti negalėjo: buvo menkinamas SSRS vadovo autoritetas. O sprendžiant iš salės reakcijos, Sniečkus čia turėjo nemažai

šalininkų. Juo labiau, kad Sniečkus kalbėjo ne apie kukurūzų naudą, o apie daugiametes žoles. Jis nurodė, kad 1953 m. jos užėmė 12 proc. arimų, 1959 m. užims 25 proc., o dar vėliau planuojama padidinti iki 35 proc. Be to, Sniečkus plenumė pasirodė kaip koks savo valdų šeimininkas, ūkininkas, pats sprendžiantis ką auginti ir kokias kainas nustatyti. Neišvengiamai brendo konfliktinė situacija.

1961 m. Lietuvą pasiekė Chruščiovo inspiruojamas kukurūzų ir kitų pašarinių augalų auginimo priverstinis vėjus. Dėl to Lietuvoje buvo reikalaujama išarti ganyklas. Sniečkus, perspėtas Lietuvos vadovujančių žemės ūkio specialistų, tam nepritarė. Nors oficialiose kalbose jis dažnai ragino plėtoti kukurūzų auginimą, bet netaikė griežtų sankcijų tiems žemės ūkio vadovams, kurie ignoravo Chruščiovo iniciatyvą. Lietuvos kolūkiuose ir kituose ūkiuose pašarams ir toliau buvo auginamos žolės, ir tik matomose vietose, dažniausiai palei kelius, buvo sėjami kukurūzai. Neatsižvelgiant į Lietuvos dirvožemio ir gamtines sąlygas, juos sėti buvo reikalaujama kvadratinio-lizdiniu būdu, nors su tuo nenorėjo sutikti Lietuvos žemės ūkio mokslininkai.

LKP CK II sekretorius Borisas Šarkovas, kuris kuravo ir žemės ūkio reikalus, visa tai matė. 1961 m. birželio mėnesį LKP CK plenumė jis pabrėžė: "Kai kurie Dotnuvos žemdirbystės instituto darbuotojai, kalbėdami apie kvadratinį-lizdinį būdą, su ironija sako, kad augalininkystės mokslui geometrija nereikalinga. Neseniai viename pasitarime direktorius draugas Vasinauskas tvirtino, kad Lietuvos sąlygomis lysvinis kukurūzų sėjos būdas geresnis negu kvadratinis-lizdinis. (...) Tokį požiūrį galima vertinti kaip kukurūzų kvadratinio-lizdinio sėjos būdo ignoravimą. Labai keista pozicija, jeigu nepasakyti daugiau". Sniečkaus ir Šarkovo nesutarimai 1961 m. peraugo į "nenormalius" santykius. Užkulisiniais kanalais gavęs daugumos LKP CK ir jo Prezidiumo narių pritarimą, 1961 m. rugsėjo 22 d. Sniečkus į Maskvą rašė: "Kartu CK nariai pažymi, kad drg. Šarkovo, kaip II sekretoriaus darbe, yra esminių trūkumų. Jis nepakankamai dirbo organizacinį darbą su partijos raikomais ir su Lietuvos KP CK žemės ūkio skyriumi".⁴⁹ B.Šarkovas buvo atšauktas į SSKP CK. Tačiau Sniečkus beveik nieko nelaimėjo. Naujuoju LKP CK II

sekretoriumi tapo SSKP CK inspektorius Borisas Popovas, beveik niekuo nesiskyręs nuo savo pirmtako.

1961 m. lapkričio mėnesį grupė Lietuvos žymiausių žemės ūkio mokslininkų, be Sniečkaus žinios, kreipėsi į Chruščiovą, prašydami sustabdyti kukurūzų auginimo kampaniją (P.Vasinauskas, H.Černiauskas, J.Tarvydas, V.Putvinskis). 1962 m. sausio 12 d. Minske Chruščiovas, pasipiktinęs mokslininkų įžūlumu, smarkiai kritikavo Sniečkų: "Galbūt Jūs, drg. Sniečkau, kaip Lietuvos KP CK pirmasis sekretorius, patarsite mokslininkams apsilankyti kolūkiuose bei fermose ir sužinoti, ar karvės balsuos už žalienas". Toliau Chruščiovas ėmė detalai nagrinėti, ką karvė geriau pasirinks: cukrinius runkelius ir kukurūzų silosą ar lietuvių siūlomą šieną. "Na, žalute, už kokius pašarus tu balsuotum? – klausė Chruščiovas. – Įsitikinęs, draugai, kad karvė iš karto priešs prie cukrinių runkelių...". Vėliau ir prie siloso. "Alkana karvė, žinoma, ės ir šieną, net ir žievę grauš, niekur nedingsi, karvei taip pat gyventi norisi". Salė po tokių Chruščiovo replikų kaip visada užė, juokėsi. "Šalia manęs sėdėjo Oriolo sekretorius (partijos srities komiteto – V.T.), – vėliau prisiminė Sniečkus. – Jis manęs klausia: Ar tai Jūs perdavėte laišką? Aš jam atsakiau: Ką aš kvailas ar ką. Pabandyk pasakyti jam..."⁵⁰ Ant šių mokslininkų Sniečkus labai supyko, kadangi jie kreipėsi į Maskvą be jo žinios. Grįžęs į Vilnių jis jiems už "savaranikiškumą" surengė "pirtį" ir oficialiai paragino paklusti Chruščiovo reikalavimams.

Kartą pas Sniečkų atėjo Panevėžio rajono "TSRS 60-čio" kolūkio pirmininkas Petras Meilus ir pareiškė, kad dėl šių reikalų (priverstinio kukurūzų auginimo) jis rašys Chruščiovui. "Aš jam pasakiau, kad parašysi tai tu, o gausiu tai aš. Aš nepatariau rašyti, sakiau pakentėk. Jis sakė, kad mes matome, kaip mūsų respublikos vadovybė amortizuoja daugelį Chruščiovo neteisingų direktyvų", – 1964 m. spalio mėn. partinio aktyvo susirinkime Sniečkus netiesiogiai pagyrė ir save. – Jis sutiko su manimi ir pasakė, kad nerašys".

Sniečkui netekti savo posto dėl kažkokių kukurūzų ar dobilų tikrai nesinorėjo. O pavyzdys buvo visai šalia. Kada Baltarusijos kompartijos vadovas N.Patoličevas bandė paprieštarauti Chruščiovui, kad ne Baltarusijos vadovybė kalta dėl

prasto derliaus, o blogas oras (lietinga vasara), Sniečkaus žodžiais, "jis iš karto išlėkė iš pirmojo sekretoriaus posto".⁵¹ (1956 m. – V.T.)

1962 m. Lietuvoje buvo pradėta labai propaguoti kukurūzus. Tačiau nebuvo atsisakyta ir žolių auginimo. Pabrėžtinas ir didelis daugelio ūkių vadovų nuopelnas, nes jie dažnai savavališkai nevykdė LKP CK nurodymų. Daugelis jų žinojo apie Sniečkaus neigiamą nusistatymą dėl kukurūzų ir siekimą išsaugoti tradicinę Lietuvos augalininkystę. Štai kaip Sniečkus apibūdino LKP CK nurodymų, t.y. savo paties nurodymų, vykdymo "mechanizmą": "...kolūkių pirmininkams buvo siunčiamos direktyvos, o po to mes sukviestdavome susirinkimą ne čia (Vilniuje – V.T.), nes čia galėjo būti skirtingi žmonės. Mes surengdavome susirinkimus Dotnuvoje ar kurioje nors kitoje vietoje ir ten be stenografiščių pasakėm: draugai, reikia daryti taip ir taip".⁵²

Sniečkus turėjo pagrindo prisibijoti. B.Popovas buvo nepatenkintas Sniečkaus dvigubu žaidimu, tačiau labai pakenkti jam negalėjo. Sniečkų gerbė ir jam visiškai pakluso beveik visa Lietuvos partinė nomenklatūra, Lietuvoje jam nebuvo rimtų konkurentų, be to, ir Maskvoje Sniečkaus pozicijos buvo gana tvirtos (jį gerbė tie aukšti SSRS pareigūnai, kurie vis labiau neapkentė Chruščiovo). Popovas vos ne stalinietiškais metodais bandė išaiškinti "kenkėjus" Žemdirbystės instituto mokslininkus. "Kaip komunistas pasakyk: yra institute antipartinė grupė ar ne?" – trankydamas kumščiais į stalą, klausinėjo jis partinės organizacijos sekretorių V.Putvinskį. "Nėra ir negali būti", – atsakinėjo V.Putvinskis.⁵³

Popovas įtarinėjo ne be pagrindo. Instituto direktorius nepartinis Petras Vasinauskas įtikinėjo Sniečkų neklausyti Maskvos. Antai 1961 m. gruodžio 20 d. jis rašė Sniečkui: "Aš pilnai suprantu, kad žoles pakeitus kukurūzais ir cukriniais runkeliais, galima būtų gauti keleriopai daugiau pašarinių vienetų. Prieš šį argumentą nieko negalima pasakyti, lygiai kaip nieko negalima pasakyti, kad geriau gyventi rūmuose negu lūšnose. Deja, niekas negriauna lūšnų, kol nepastatyti rūmai. Mūsų ekonomika nepriaugusi daryti revoliucijų žemdirbystėje".

Daugelis Lietuvos inteligentų karo metais dirbo vadinamojoje "vokiečių" spaudoje, mokslo ir kultūros įstaigose. Ne išimtis buvo ir P.Vasinauskas. Žemės ūkio klausimais jam teko trumpai bendradarbiauti "Archyvo" redakcijoje. Matyt, tai slėgė jį, nes 1961 m. vasario 20 d. jis apie savo "nusikaltimą" parašė Kėdainių LKP rajono I sekretoriui Skobui: "Matote, aš esu susitęsęs. Komunistas taip būtų nedaręs: jis būtų padėjęs galvą. Aš jos pagailėjau. Pagailėjau žmonos ir vaikučių..."

Tokia Vasinausko praeitis galėjo kompromituoti Sniečkų, todėl jis, gavęs šią informaciją, įpareigojo Zimaną: "Būtų gerai, jei Jūs kartu su Baranausku (o gal ir d. Randakevičiumi) pasižiūrėtumėt tuos okupacinio laiko leidinius..." 1961 m. kovo 20 d. Zimanas atsakė: "Klausinėju Jūsų nurodytus draugus ir prašiau patikrinti, tačiau daugiau veikalų, kurie būtų P.Vasinausko parašyti okupacijos laikais, neatsirado".⁵⁴P.Vasinauskas ir toliau liko Sniečkaus patarėjas žemės ūkio klausimais.

Apie Sniečkaus nepritimą Chruščiovui taip pat galima spręsti iš jo asmeninių užrašų. "1963 m. sausio 22 d. buvau Dotnuvoje – pasitarimas ž. ū. intensifikacijos reikalais. Pranešimą padarė d. Vasinauskas. Pranešimas geras, jis paremtas Fin. tyrinėjimo medžiaga. Sugriautos visos melagingos rekomendacijos. Parodyta žalienuų reikšmė. Teko ir man kalbėti. Kritikavau N.Chruščiovo išpuolį Minske (nukreiptą prieš mūsų mokslininkus). Grūdų auginimą reikia remti... 1963 m. sausio 28 d. Dar dėl Dotnuvos. Ypač dotnuviški reikalai pasunkėjo po pasitarimo Minske, kur jie buvo griežtai sukritikuoti. Spaudė mus paliuosuoti d. Vasinauską ir kt. Mes to nepadarėm. Kitose respublikose dėl to stebėjosi. Neseniai susitikus su d. Vasinausku jam pasakiau: jau nuo dabar galiu paliuosuoti iš direktoriaus pareigų; iki šiol neleido principingas nusistatymas prieš neteisingą d. Chruščiovo kritiką. 1963 m. sausio 29 d. atspausdinta mano kalba, pasakyta žemės ūkio darbuotojų pasitarime Dotnuvoje. Joje pasakiau, kad mes buvom prieš neteisingas rekomendacijas, kurios buvo duodamos iš viršaus. (...) Susirinkime objektyviai kalbėjau, pasmerkdamas d. Chruščiovo neteisingą vertinimą, pvz., žolių mūsų sąlygose ir kt., rėmiau dotnuviečius".⁵⁵

Šie užrašai rodo nebūdingą tuometinei totalitarinei valstybei vieno iš respublikų vadovų beveik atvirą nepalankumą savo viršininkui. Būtent Sniečkaus ir jo aplinkos dėka Lietuvoje nebuvo dar kartą sugriautas žemės ūkis, kaip tai atsitiko daugelyje SSRS regionų. Maskva reikalavo išarti lankas ir sėti daugiausia kukurūzus. "...Mus visą laiką kritikavo, kodėl mes to nedarome. Bet mes sakėme, kad išarsime, o patys atidėliojome šį darbą nuo rudens į pavasarį, nuo pavasario į rudenį. Teisybę sakant, mes sabotavome šį reikalą. Mes tikėjom praktikams-specialistams, tikėjome į savo kraštą, bet netikėjome Chruščiovu", – taip Sniečkus apibendrino savo ir LTSR administracijos pastangas išsaugoti žemės ūkį, 1964 m. nuvertus Chruščiovą.⁵⁶ Tada Lietuva liko viena iš nedaugelio respublikų, auginančia žoles (Lietuva turėjo didžiausias Sovietų Sąjungoje dobilų sėklų atsargas). Išlikus žalienoms dar labiau intensyvėjo gyvulininkystė, toliau didėjo mėsos ir pieno produktų gamyba. Tai irgi stiprino Sniečkaus autoritetą ne tik Lietuvoje, bet ir SSRS. "Vis tik žalienas mes sugebėjome išsaugoti, ir todėl gyvulininkystės produktai pas mus didėja. Šiais metais (1964 m. – V.T.) pieno produktų pas mus daugiau 24 proc., ir jeigu ne žalienos, mes būtume sužlugdę žemės ūkį", – reziūmavo Sniečkus.⁵⁷

Apie Sniečkaus pastangas išsaugoti tradicinę žemdirbystę ir konfliktus su Chruščiovu sklido įvairios kalbos, legendos, netgi susiformavo mitas apie Sniečką, kaip vieną iš Lietuvos didžiaviryių, prilygstančių Lietuvos kunigaikščiams. Ir Sniečkus pats neslėpė pasididžiavimo savo darbais. 1973 m., tuometinio kultūros ministro Liongino Šepečio paprašytas, dailininkas Stasys Krasauskas Sniečkaus 70-čio proga per naktį sukūrė jo draugišką šaržą. Dailininkas vietoj Sniečkaus ūsų nupiešė smulkių dobilų trilapių – taip buvo įamžintas LKP CK I sekretoriaus pastangos išsaugoti žalienas. Sniečkus šiuo portretu labai didžiavosi. Kaip prisimena buvęs Šakių rajono "Aušros" kolūkio pirmininkas R. Višinskis, 1973 m. jis atvyko kartu su kitais kolūkių pirmininkais pasveikinti Sniečką su gimtadieniu. Sekretorius jiems šypsodamasis parodė šį portretą ir paklausė: "Na, pirmininkai, kaip portretas, ką nors pastebit?" Svečiai nieko ypatinga nepastebėjo. "Žiūrėkite, žiūrėkite, į ūsus žiūrėkite", – ragino Sniečkus. Tačiau ir

tada jie nieko nepastebėjo: "Ūsai kaip ūsai, pečiais traukome, ir tiek". Tada Sniečkus linksmai nusijuokė: "Ak, jūs, žemdirbiai, dobilo lapelių nežiūrite."⁵⁸

Chruščiovo inspiruojamą kukurūzų auginimo kampaniją Lietuvoje lydėjo kolūkiečių sodybinių sklypų ir galvijų likvidavimo vėjus. Tai buvo dar viena Lietuvos žemės ūkio reorganizavimo problema. Šiuo požiūriu Lietuva gerokai skyrėsi nuo kitų SSRS regionų, pavyzdžiui, nuo kaimyninės Baltarusijos. Čia kolūkiečio šeima galėjo turėti tik 35–40 arų žemės, o Lietuvoje – 60 arų dirbamos ir 40 arų ganyklų (jeigu auginami gyvuliai). Lietuvos pasienyje gyvenantys baltarusiai matė šią neteisybę, netgi kėlė šį klausimą į viešumą. Baltarusijos partiniuose susirinkimuose apie tai buvo sakoma, kad Lietuva čia privilegija naudojasi laikinai, nes jos žemės ūkis dar nėra visiškai "pribrendęs" socialistiniam ūkininkavimui.

SSKP CK plenumuose ir SSKP CK aparate Sniečkus nuolat gaudavo nurodymų didinti visuomeninį ūkį ir jo gamybos apimtis kolūkiečių sodybinių sklypų ir galvijų sąskaita. Tačiau Sniečkus neskubėjo. "Ir vėl CK plenumė (Kremliuje – V.T.) teko svarstyti visuomeninio ūkio vystymosi kol. ir taryb. ūkiuose klausimą, D. Kupcovas paskaitė "dokladnaja zapiska" klausimu, – 1962 m. liepos 19 d. Sniečkus pasižymėjo savo užrašuose. – Pažyma ne viską giliai analizuoja. Tokie kertiniai visuomeninio ūkio klausimai, kaip mechanizacija (ji tik iš dalies paliesta), melioracija, elektrifikacija, vienkiemių sukėlimas į gyvenvietes visiškai išleisti iš dėmesio. Visas akcentas suvedamas į tai, kad kolūkiečio priesodybinis sklypas išpūstas – ir jis didžiausias visuomeninio ūkio stabdis yra. Kad kolūkiečio priesodybinis sklypas (ypač gyvenimas vienkiemiuose) yra didelis stabdis – tai teisinga. Bet tai ne viskas. (...) CK plenumas patarė griežčiau reguliuoti priesodybinį sklypą".⁵⁹

Šiame SSKP CK plenumė buvo reikalaujama atimti iš valstiečių ganyklas ir galvijus. "Mus taip pat vertė iš kolūkiečių atimti ganyklas, o ką tai reišké? – Tai reišké, kad kolūkiečiai netektų karvių. (...)...tačiau mes nepriėmėme tokio sprendimo, tegul tai būtų (nutarimo – V.T.) sužlugdymas, bet mes to nedarėme". Sniečkus gerai žinojo, kad pastarųjų metų Lietuvos

Antanas Sniečkus. Grafiko Stasio Krasausko draugiškas šaržas. Vietoje ūsų pavaizduoti dobilai. Užomina apie N. Chruščiovo Lietuvoje persekiotas dobilienas. 1973 m.

Žemdirbystės instituto direktorius P. Vasinauskas, A. Sniečkus ir instituto direktoriaus pavaduotojas A. Būdvytis kukurūzų lauke. Dotnuva, 1962 m.

žemės ūkio viena iš sustiprėjimo priedaidų buvo produktyvus kolūkiečių darbas savo ūkelyje, kuris teikė beveik pusę Lietuvos valstybinės-kolūkinės gyvulininkystės produkcijos. Į klausimą, kodėl Lietuva taip gerai aprūpinta maisto produktais, jis atsakė: "Gelbėjo mus pasodybinis kolūkiečių ūkis. Jeigu ne kolūkiečiai, turgūs būtų buvę tušti. O mūsų kolūkiečiai veždavo produktus ir į Rygą, ir į Kaliningradą". Sniečkus pabrėžė, kad reikia plėtoti valstybinį ūkį, tačiau "staigiai likvidavus kolūkiečių karves, būtų pakilęs augimo procentas, bet tada nebūtų produktų. Jėga čia nieko nepadarysi. Turi būti tolygus procesas. Štai kodėl mes gyvename pasiturinčiai. Pašalinus galvijų laikymo apribojimus, sudarytų galimybę padidinti gyvulininkystės produktų turguje. Mes tuo nesiskundžiame, bet kitų miestų turguose nieko nėra. Jūs pažiūrėkite, kiek produktų išvežama į Vakarų Ukrainą ir t.t. Stotyje tai labai gerai matyti. Jūs viską matote".

Sniečkus pateikė dar vieną pavyzdį. Riazanės srities partijos komiteto sekretorius Larionovas Chruščiovui išipareigojo per metus žemdirbystės produkcijos gamybą padidinti keturis kartus. "Tai neįmanoma. Tai apsimetinėjimas (rus. показуха). (...) Aš tada tokiu kимиu balsu kalbėjau, kad mes galėsime padidinti žemdirbystės produkciją tik 75 proc., o pas riazaniečius išėjo 400 proc. Bet kur gi logika? Negali gi karvė veršiuotis keturis kartus per metus. Visiems buvo nurodyta orientuotis į Larionovą, davė jam Didvyrių. Vėliau, kai paaiškėjo melas, prirašymai, jis nusišovė".⁶⁰

Taigi Sniečkus su mokslininkų, partinių funkcionierių bei kolūkių pirmininkų pagalba sugebėjo neutralizuoti Maskvos kišimąsi į Lietuvos žemdirbystės reikalus. Parduotuvių lentynos, nors ir nebuvo gausios, tačiau žmonės vis dėlto turėjo ką nusipirkti. Tuo tarpu Rusijoje, Ukrainoje ir kitur pasirodė pirmi rimti maisto produktų stygiaus simptomai. Ten valstiečių gyvuliai buvo prievarta suvaromi į kolūkių tvartus, daug galvijų tam, kad nebūtų atimti, kolūkiečiai patys tiesiog išskerdė. Apsirūpinti maistu nepadėjo ir plėšiniai. SSRS pradėjo pirkti grūdus užsienyje. Maisto problema ir nuolatinis eksperimentavimas žemės ūkyje tapo dar viena iš priežasčių, dėl kurių buvo nuverstas Chruščiovas.

1956 m. SSKP XX suvažiavimas padarė “teorinę” išvadą, kad socializmas nenaikina nacionalinių skirtumų, o sudaro sąlygas tautų visapusiškam vystymuisi ir suklestėjimui. Įgyvendinant šiuos teorinius išvedžiojimus buvo vykdomos ir ūkio valdymo reformos. Kad sustiprėtų ūkinė iniciatyva vietose, 1957 m. Sovietų Sąjungoje vietoj pramonės ir statybos ministerijų buvo įsteigtos regioninės Liaudies ūkio tarybos (LŪT). Tokia Taryba 1957 m. birželio 6 d. buvo įkurta ir Vilniuje. Perėjimas nuo šakinio prie teritorinio ekonomikos valdymo sustiprino Lietuvos ekonomiką. Lietuvos žinion perėjo apie 83 proc. pramonės. Tačiau skirtingai nuo Latvijos ir Estijos, Lietuvos pramonė nebuvo telkiama viename ar dviejuose miestuose, o tolygiai išdėstoma visoje teritorijoje. Sniečkus pritarė Šumauskui, kad rajoninio pavaldumo miestuose turi būti vystoma ne tik vietinė ir buitinio aptarnavimo pramonė, bet statomos ir stambios pramonės įmonės. 1962 m. prie LTSR plano komisijos sudaryta tarpžinybinė komisija parengė Lietuvos pramonės išdėstymo ir miestų plėtros schemą, kurią 1967 m. patvirtino LTSR vyriausybė. Pagal ją buvo numatyta riboti didžiųjų miestų, pirmiausia Vilniaus ir Kauno, augimą ir plėtoti pramonę rajoninio pavaldumo miestuose. Šis sprendimas turėjo svarbią reikšmę Lietuvos socialinei ir demografiniai padėčiai. Įmonėse pradėjo dirbti iš kolūkių pasitraukę žmonės, todėl Lietuvos pramonei užteko vietinės darbo jėgos. Tai buvo bene viena iš priežasčių, stabdžiusių rusakalbių imigraciją. Šiuo požiūriu Sniečkaus vadovaujamos administracijos veiksmai objektyviai buvo naudingi Lietuvai ir lietuvių tautai – Lietuvoje kaip ir ankstesniais laikais gyveno 80 proc. lietuvių. Pažymėtina, kad darbo užmokestis Lietuvoje 6 dešimtmetyje iš Baltijos šalių buvo pats mažiausias: 1957 m. vidutiniškai per metus Estijoje žmogus uždirbdavo 5318 rb., Latvijoje – 4615 rb., Lietuvoje tik 2556 rb.⁶¹ Tai irgi stabdė kolonistų imigraciją į Lietuvą. Sniečkus dėl tokio atlyginimų disproporcijos rašė daug laišku į SSKP CK, kuriuose primygtinai prašė atkreipti dėmesį į šią problemą. Vėliau atlyginimai Pabaltijo respublikose maždaug išsilygino.

Apskritai chruščiovmečiu ir vėlesniais Sniečkaus vadovavimo metais Lietuva pagal sovietinį modelį buvo gana sparčiai industrializuojama ir urbanizuojama, čia iš sąjunginio

biudžeto investuojamos didžiulės lėšos. Ir nors tai vyko nenašios, atsilikusios sovietinės technologijos pagrindu, o pramonės plataus vartojimo prekių produkcija neatitiko pasaulinės rinkos reikalavimų, tačiau per keletą dešimtmečių Lietuvos veidas pasikeitė neatpažįstamai. Tokio industrinio šuolio ar pramonės perversmo Lietuvoje dar nebuvo (vyko didžiulės pramonės ir gyvenamųjų namų statybos, išaugo galingas energetinis ūkis, buvo nutiesta tūkstančiai naujų kelių ir kt). Sniečkus Maskvoje nuolat įrodinėjo, kad Lietuvą finansuoti būtina dėl politinių ir propagandinių sumetimų – Vakarai turėjo matyti skirtumą tarp “smetoninės” ir “Tarybų Lietuvos”. Savo ruožtu Šumauskas, “pramušinėdamas” SSRS Ministrų Taryboje įvairius fondus ir limitus, teigė, jog Lietuvoje investuoti pinigai greičiau atsipirks, negu kitose respublikose. Iš tiesų, nors Lietuva buvo nuolat spaudžiama dėl planinių užduočių pirmalaikio įvykdymo, tačiau išipareigojimai buvo įvykdomi.

1961 m. po SSKP XXII suvažiavimo, numačiusio komunizmo sukūrimą SSRS, Maskva pasuko ūkio centralizavimo kryptimi. Formaliai recentralizacija prasidėjo 1962 m., SSKP CK nusprendus įsteigti sąjunginę SSRS LŪT. Vietoj mažų respublikinių LŪT buvo numatyta kurti stambūs pagal geografinį ir stambių pramonės šakų požymį ūkiniai regionai. Lietuvos LŪT respublikinis valdymas artėjo prie pabaigos. 1962 m. kai kurių SSRS ūkio šakų valdymą buvo nutarta perkelti į naujai steigiamą Šiaurės vakarų, arba Pabaltijo, ekonominį regioną, į kurį įėjo Leningrado ir Kaliningrado sritys, Estija, Latvija ir Lietuva. Ryga turėjo tapti šio ūkinio konglomerato centru.

Sniečkus buvo prieš Lietuvos įtraukimą į šį ūkinį regioną, nes tai galėjo atimti iš Vilniaus vadovavimą savo pramonei ir statybai, taigi ir sumažinti LTSR vadovų, tarp jų ir LKP CK I sekretoriaus, vaidmenį Lietuvoje. Dėl to prasidėjo Sniečkaus nemaloni trintis su Maskva. Čia Sniečkus daugeliu atvejų buvo bejėgis. Antai 1963 m. prieš Sniečkaus valią į Pabaltijo geležinkelio sistemą buvo įtrauktas Lietuvos geležinkelis, perduotas Lietuvai 1956 m. Pabaltijo geležinkelio centru tapo Ryga, geležinkelio kontrolės funkcijos buvo prarastos. Maskva taip

*LSSR vadovai Kauno HES statyboje. Priekyje A. Sniečkus. 1959 m.
gegužė*

*SSRS Vakarų ekonominio rajono LŪT darbo koordinavimo ir
planavimo tarybos posėdis. Iš kairės A. Sniečkus, J. Kebinas,
Latvijos KP CK I sekretorius A. Pelšė, M. Šumauskas ir kt. 1962 m.*

pat pradėjo kitų ūkio šakų centralizavimą. Sprendžiant iš visko, Sniečkus dėl to jaudinosi – ūkinės valdžios kontrolė slydo iš rankų.

Dar prieš šio projekto įgyvendinimą Rygoje lankėsi A.Adžiubėjus. Ten jis pareiškė, kad lietuviai ir estai yra prieš šio regiono sudarymą. Tai buvo rimtas priekaištas Sniečkui. Vėliau (1964 m.) Sniečkus aiškino, dėl ko jis nesutiko: "Mes nelinkę užsisklęsti. Kur reikalinga centralizacija, ten ji ir turi būti. Mes, komunistai, gyvename vieningoje šeimoje. Be centralizmo negalima teisingai ūkininkauti. Bet suvienijus visų trijų respublikų pramonę, kas gi atsitiks? Ar pagerės vadovavimas pramonei? Žinoma, ne. Nė velnio nepagerės. Koordinavimas – kitas dalykas".⁶² Tai reiškė, kad Lietuva turėjo valdyti savo pramonę. "Mes tarpusavyje kalbėjome, kad šito jokiu būdu leisti negalima. (...) Latviai, žinoma, būtų žymiai geresnėje padėtyje, nes šio rajono centru taptų Ryga".⁶³

Tačiau Chruščiovo valdymo metais tikėtis ramybės ir stabilumo buvo sunku – permainos vijo permainas. 1962 m. Lietuvos LŪT buvo perduotos Kaliningrado srities pramonės įmonės. Sniečkus buvo prieš Kaliningrado įtraukimą, bet nieko padaryti negalėjo ir privalėjo paklusti Maskvai. Dabar jam teko rūpintis ir nuniokoto Kaliningrado sritimi. "Šiuo metu Kaliningrado srities pramonė yra pavaldi LTSR LŪT. Dėl to Tarybų Lietuva turi didelių materialinių nuostolių. (...) Juk tai lietuvių nacijos apiplėšimas," – skundėsi žmonės atvykusiems į rajonus LKP CK lektoriams 1965 m. Tokio pobūdžio pranešimai patekdavo Sniečkui. Lietuvoje ir užsienyje pasklido kalbos ir gandai, kad Kaliningrado sritis gali būti prijungta prie Lietuvos. Sniečkus į šį reikalą žiūrėjo skeptiškai: pagalba Kaliningradui galėjo sustabdyti Lietuvos ekonominę stiprėjimą, o Kaliningrado ekonominei ir socialinei infrastruktūrai reikėjo milžiniškų lėšų. Kaliningrado ir Lietuvos pramonės integracijos procesas vyko sunkiai. Lietuva nerodė didelės iniciatyvos. Trūko materialinių resursų, žmonių, technikos ir noro. Maskva taip pat vertė vienyti ir kitas ūkinės veiklos sritis. "Buvo iš Kaliningrado atvažiuęs d. Smirnovas. Jis ir vėl kėlė klausimą padaryti Kauną ir Kaliningradą laivininkystės centru", – 1964 m. kovo 12 d., matyt, nepatenkintas šiuo vizitu Sniečkus pasižymėjo savo užrašuose.⁶⁴

A. Sniečkus Lietuvos rašytojų III suvažiavimo prezidiume su rašytoja Ieva Simonaitė. Vilnius 1959 m.

Lietuvos meno dienos Maskvoje. Iš kairės: N. Chruščiovas, A. Sniečkus, dainininkas V. Daunoras. 1963 m.

Nors Sniečkus stengėsi išsisukti nuo Kaliningrado srities ekonominės sąjungos, bet šiai senajai prūsų žemei jis jautė gilių sentimentų. Gal įtakos tam turėjo jo gimtinės Bublelių kaimo vieta, esanti vos už poros kilometrų nuo Rytprūsių sienos. Nuo 1958 m. būdamas Pabaltijo karinės apygardos karinės tarybos nariu (pagal LKP CK I-ojo sekretoriaus pareigas), jis dalyvaudavo karinėse pratybose kaimyniniame Kaliningrade. “Štai ir vėl Kaliningrado srityje karinių pratybų pažiūrėti atvažiavau, – rašė užrašuose 1960 m. lapkričio 23 d. – Šį kartą buvau Piliakalnio apylinkėse. Taigi arčiausioje vietoje Lietuvos rubežiaus atžvilgiu. Gaila, kad negalėjau nuvažiuoti pasižiūrėti Duonelaičio gimtinės. Gal syki pavyks užsukti.

Ech, senoji Prūsų žeme, – kiek ji lietuviškos giminės prūsų...”⁶⁵

Sniečkaus palankumas poetui K.Donelaičiui reiškėsi ne tik dėl to, kad jis buvo iš Prūsijos. Jo eilės apie vargingą baudžiauninkų gyvenimą ir ponų pajuoka labai gerai tiko lietuvių literatūroje paryškinti “klasinei linijai”. Susitarus su Kaliningrado valdžia (Sniečkus čia buvo savas), 1971 m. Tolminkiemyje pradėtas kurti Donelaičio memorialinis muziejus. Ar sutapimas, ar irgi ypatingas Sniečkaus požiūris į Prūsiją: 1972 m. užbaigtas vaidybinis filmas apie prūsų sukilimą prieš kryžiuočius vadą Herkų Mantą. 1973 m. režisieriui M.Giedriui įteikta LSSR valstybinė premija. Tačiau Lietuvos didžiosios kunigaikštystės istorija menininkų kūryboje nebuvo skatinama.

1961 m. Maskvoje buvo sumanyta reorganizuoti SSRS žuvies pramonę. Kaip tik šiuo klausimu, o tiksliau – dėl Lietuvos LŪT žuvies pramonės valdybos perdavimo SSRS Vakarų baseino Vyriausiajai žuvies pramonės valdybai, į Lietuvą atvyko SSRS KGB pirmininkas A. Šešepinas. Sniečkus bandė jį įtikinti, kad sujungti nuo Kaliningrado iki Leningrado visą žuvies pramonę yra netikslinga: "Pokalbyje su drg. Šešepinu aš pasakiau, kad Chruščiovas mus laiko atsilikusiais, ir taip pat jis mus kaltina vakarietiškumu. Bet aš pasakiau, jeigu ši reorganizacija įvyks, tai faktiškai mes būsime nušalinti nuo vadovavimo ir mes tada už tai nebūsime atsakingi". Pokalbyje taip pat dalyvavo LSSR KGB pirmininkas A.Randakevičius – tuo metu vienas iš Sniečkaus

artimiausių žmonių. Sniečkus tikėjosi, kad šio pokalbio Šeļepinas neperduos Chruščiovui, tačiau, kaip vėliau paaiškėjo, pastarasis viską sužinojo. Nespėjo Šeļepinas nuvažiuoti iki Estijos, kai Sniečkus gavo nurodymą (neaišku iš kur – V.T.) visą žuvies ūkį perduoti Latvijai. “Ar tai ne pasityčiojimas ? Mes pasakėme, jeigu norite sukurti centralizuotą ūkį, mes paklusime Maskvai...”. Sniečkus dar kartą išsiskyrė savo “vietininkiškomis” nuotaikomis. Kaip vėliau Sniečkus pažymėjo, “po plenumo (1964 m.SSKP CK plenumas, kuriame buvo nuverstas Chruščiovas – V.T.) mus sveikino, kad neleidome sukurti Pabaltijo ekonominį rajoną”⁶⁶.

Šios ir kitos aplinkybės 7-tojo dešimtmečio pradžioje rengė sąlygas Sniečkui pakeisti paklusnesniu ir jaunesniu žmogumi. Matyt, tokio tarp vietinių komunistų nebuvo. Sniečkui pakeisti reikėjo labai rimtų argumentų, nors jam pamaina Maskvoje visada buvo ruošinama. Remiantis akad. J.Macevičiaus atsiminimais, 1960 m. į Sniečkaus vietą Maskva protegavo SSKP CK partinių organų skyriaus instruktorių Joną Novicką. Prieš Sniečkaus valią jis LKP XII suvažiavime buvo “išrinktas” į LKP CK Biuro narius, tačiau po perversmo 1964 m. iš čia greitai buvo išstumtas ir paskirtas STSR valstybinio kinematografijos komiteto pirmininko pavaduotoju. Tačiau ir ten ilgai neužsibuvo. 1968 m. gegužės 11 d. Sniečkus savo užrašuose rašė: “Bernotėno laiškas su Novicko netinkamumu komitete perduotas susipažinti drg. Charazovui, Barkauskui, Griškevičiui”.⁶⁷ Tai reiškė, kad ir čia jis netiko, todėl iš darbo buvo atleistas. Be to, J.Novickas susirgo vėžiu. Daugiau rimtesnių pretendentų į LKP CK I sekretoriaus vietą valdant Chruščiovui, atrodo, nebuvo.

Žinoma, negalima Sniečkaus ir Chruščiovo santykių traktuoti kaip visiškai blogų. Kitaip Sniečkus būtų greitai pašalintas. Jiems tekdavo susitikti ir kitomis aplinkybėmis: oficialiuose renginiuose, susirinkimuose, kur vyraudavo linksma nuotaika, būdavo sakomos kalbos, keliami tostai, užkandžiauama ir juokaujama. Kaip prisiminė L.Šepetys, 1963 m. Lietuvos operos ir baleto teatro gastrolių dviejuose paskutiniuose pasirodymuose – spektaklyje “Trys apelsinai” ir atsisveikinimo koncerte – dalyvavo Chruščiovas su gausia palyda. Ten jis kėlė tostą už Lietuvą. “...mačiau, kaip Sniečkus pralinksmėjo, atgavo savo įprastą

šypsena pro papūstus ūsus. Turint omenyje jų tarpusavio įtemptus santykius, tai buvo daug reiškiantis momentas".⁶⁸ Sniečkui taip pat tekdavo dalyvauti Chruščiovo gimtadieniuose, linkėti jam ilgiausiu metų. 1964 m. balandžio 15 d. jis išvyko į Maskvą švęsti Chruščiovo 70-mečio. Prieš tai nusiuntė Stalino laikų telegramą, kurioje tiesiog puikavosi jo veidmainystė: "Lietuvos Komunistų partija ir visa lietuvių liaudis siunčia Jums – mylimam vadovui ir draugui, nuoširdžiausius sveikinimus...(…) Iš visos širdies linkime Jums, mielas Nikita Sergejevičiaus, geros sveikatos, ilgų gyvenimo metų ir vaisingos veiklos..."⁶⁹ Prie viso to galima pridurti, kad ne be Chruščiovo pritarimo 1963 m. gimimo dienos proga (60 metų) Sniečkus buvo apdovanotas V.Lenino ordinu. Maskva vertino Sniečkų, nors prieštaravimų irgi būta.

Ukrainoje ir Baltarusijoje lenkai buvo atvirai rusinami, beveik visiškai nesirūpinama jų tautiniais švietimo ir kultūros poreikiais (Maskva tuo siekė ištrinti bet kokias užuominas apie sąsajas su Lenkija, buvusias iki 1939 m.), o Lietuvoje padėtis buvo visiškai kita. Čia buvo plečiamas gausus lenkų mokyklų tinklas, veikė kultūros įstaigos ir bažnyčios, kuriose pamaldos vykdavo lenkų kalba. 1959 m. lapkričio 4 d. žymūs Lietuvos inteligentai (A.Vienuolis-Žukauskas, V.Mykolaitis-Putinas, J.Balčikonis, P.Vaičiūnas, Kipras Petrauskas ir kt.) laišku kreipėsi į M.Šumauską, kuriame išreiškė susirūpinimą dėl nepagrįsto lenkų mokyklų tinklo išplėtimo ir lietuvių kalbos bei lietuviškų mokyklų likimo. 1959 m. liepos mėn. LKP CK plenumė Sniečkus atmetė priekaištus ir pareiškė, kad lietuvių inteligentai esą nenorį Vilniaus krašto gyventojų pripažinti lenkais, norį juos lituanizuoti. Sniečkus faktiškai palaikė Maskvos inspiruojamą Vilniaus krašto polonizaciją.⁷⁰

Sniečkus pritarė LTSR švietimo ministro M.Gedvilo pastangoms išsaugoti tautinę švietimo sistemą ir išvengti mokyklų rusinimo, kas atsitiko Latvijoje. 1957–1964 m. pagrindiniai ginčai su Maskva vyko dėl mokymo proceso išsaugojimo lietuvių kalba, 11 metų vidurinio lavinimo programos (reikalauta pereiti prie 10 metų), dėl mišrių mokyklų, t.y. lietuvių – rusų, netikslingumo, taip pat dėl Vilniaus krašto lenkų mokyklų tinklo išplėtimo. Nepaisant Lietuvos ir Estijos priešinimosi, 1964 m. rugsėjo 1 d. visose SSRS

mokyklose buvo pereita prie 10 metų mokymo. Tačiau, nušalinus Chruščiovą, 1965 m. sausio 9 d. laiške į SSKP CK Sniečkus kritikavo švietimo reformą ir įrodinėjo, kad, didinant rusų kalbos pamokų skaičių, reikės daugiau mokytojų ir kartu papildomų lėšų. Jis prašė leisti grįžti prie 11 metų mokymo. Prašymas buvo patenkintas. 1971 m. rugsėjo mėn. LKP CK mokslo ir mokymo įstaigų skyriaus vedėjo V.Jemeljanovo ir švietimo ministro pavaduotojo J.Kavaliausko ataskaitoje Sniečkui “Apie mokyklas su keliomis mokymo kalbomis” buvo rašoma, kad mišrių mokyklų 1969/1970 m. Lietuvoje buvo 139 ir jose mokėsi 12,8 proc. visų mokinių, tuo metu Latvijoje - 31,2 proc. ir Estijoje - 18 proc.⁷¹ Latvijoje tokia mokymo sistema, kaip “internacionalizmo” pavyzdys, buvo skatinama surusėjusios respublikos komunistų vadovybės. Remiantis J.Kavaliausko atsiminimais (1992 m.), Sniečkus tam nepritarė.

Yra įvairių nuomonių dėl Sniečkaus požiūrio į Lietuvos vietą Sovietų Sąjungoje, tačiau šiandien galima tvirtinti, kad jis Lietuvą matė tik SSRS sudėtyje ir buvo prieš Lietuvos nepriklausomybę. Jis siekė Lietuvai tik didesnio savarankiškumo Sovietų Sąjungoje. Tai liudija visa jo veikla postalininiu laikotarpiu. Savo požiūrį į šią problemą jis išdėstė 1962 m., kada buvo rengiamas SSRS Konstitucijos projektas.

1962 m. birželio 19 d. Sniečkus buvo įtrauktas į L.Brežnevo vadovaujamą pakomisę, turėjusią parengti naujos konstitucijos skyrius. Tada jis teigiamai įvertino, kad projekte nebuvo straipsnio apie respublikų teisę išstoti iš SSRS. Pagal jį – tai “anachronizmas”. Nepritarė ir straipsniui, kuris numatė, kad respublikos gali turėti savo karines formuotes. Sniečkus buvo už vieningą, valdomą iš vieno centro valstybę, tačiau už didesnes teises respublikų vidaus gyvenime (socialinėje, ekonomikos, kultūros sferose), apie politinę autonomiją jis niekada nėra užsiminęs. Tačiau konstitucijos projekte neliko respublikų “suvereniteto” sąvokos. Su tuo jis nesutiko, matyt, išvelgęs čia visišką Lietuvos teisių apribojimo ateitį. 1963 m. rašte SSRS AT Prezidiumo sekretoriato viršininkui, būsimajam SSRS vadovui Konstantinui Černenkai, jis rašė, kad “respublikų suverenitetas” yra paliktas “Partijos programoje”, kad ši problema aktuali dėl

tarptautinės opinijos – Sniečkus puikiai žinojo, koks nepasitenkinimas kils Lietuvoje ir kokią naudą iš to turės lietuvių emigrantų organizacijos.” Jeigu atsižvelgsime į šiuos momentus, tai kyla klausimas, ar ne per anksti liautasi kalbėti apie respublikų suverenitetą”, – rašė Sniečkus. Jis taip pat siūlė palikti konstitucijoje respublikų išvardijimą.⁷² Sniečkaus pageidavimai atsispindėjo 1977 m. priimtoje vadinamojoje Brežnevo Konstitucijoje.

Teisėsaugos reikaluose Sniečkus smerkė kai kurių savo kolegų liberalumą, dar vadinamąjį minkštakūniškumą. Su visais nusikaltėliais valstybė turėjo kovoti negailestingai. 1961 m. LKP CK VII plenumo jis neigiamai įvertino LSSR AT Prezidiumo Malonės komisijos darbą: "Mums reikia praktikuoti ir sušaudymus. Tačiau kai kada Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo posėdžiuose yra atmetami mirties nuosprendžiai tik todėl, kad nepadidėtų mirties nuosprendžių skaičius.

J.Paleckis: Nelabai malonus reikalas (J.Paleckis buvo Malonės komisijos pirmininkas – V.T.).

Sniečkus: Žinoma, ne itin malonus dalykas sušaudyti, bet mes šiandien susiduriame su tokiomis praeities atgyvenomis, kad negalime su tuo nesiskaityti, todėl turime taikyti šią griežtą bausmę.”

Sniečkus pateikė pavyzdį, kada 1956 m. Jiezno rajone buvo užmuštas kolūkio pirmininkas. Įtariamasis, iš pradžių prisipažino užmušęs, vėliau pakeitė parodymus. Kadangi kaltė buvo neįrodyta, jį norėta paleisti iš kalėjimo. "Jiezno draugai tuo labai pasipiktino, – kalbėjo Sniečkus. – Ir mes jį sulaikėme kalėjime. Aš galvoju, kad laikysime jį kalėjime iki to laiko (o tai, matyt, truks neilgai), kada jis patvirtins be jokios prievartos anksčiau duotus savo parodymus".⁷³ Šiame epizode dar kartą išryškėjo partijos vienvaldiškumas ir Sniečkaus charakterio savybė – griežtumas. Jis buvo už teisingumą (kaltas turi būti nubaustas), tačiau visada to siekė sovietinės teisingumo sistemos metodais, kada žmogaus kaltė galėjo būti įrodyta aukšto rango pareigūno pageidavimu.

Sniečkų ir visą partinę vadovybę nuolat persekiojo buvusios nepriklausomos Lietuvos istorijos atgarsiai, ypač jeigu jie

buvo susiję su lietuvių tautai svarbiais įvykiais. Per visą sovietinės okupacijos laikotarpį komunistams niekaip nepavyko iš žmonių atminties ištrinti Vasario 16 dienos. Kiekvienais metais tada įvairiose Lietuvos vietose pasirodydavo uždraustos trispalvės vėliavos. Kiek jų būdavo, apie tai kasmet pranešdavo KGB vadovai.

Ypač skausmingai žmonės reagavo dėl lakūnų Dariaus ir Girėno skrydžio per Atlantą įamžinimo nesirūpinimo. Stalinizmo metais jiems buvo klijuojamos fašistų ir buržuazijos tarnų etiketės. 1959 m. naikinant Kauno kapines, buvo sugriaustas Dariaus ir Girėno mauzoliejus (motyvas – dingę jų palaikai). Tiesa, Aukštųjų Šančių karių kapinėse buvo atidengtas akmuo su užrašu, kad čia bus pastatytas paminklas lakūnams. Nuo 1958 m. Kauno istoriniame muziejuje pradėjo veikti lėktuvo “Lituanica” likučių ekspozicija. Gražinti “Lituanicą” į viešumą vertė keletas priežasčių. Viena iš jų – tarp išeivijos lietuvių sklido gandai, kad “Lituanica” sunaikinta. Net JAV komunistų partijos veikėjai, neradę “Lituanicos” muziejuje, perspėdavo Sniečkų, jog slėpti tai yra didžiausia politinė klaida.

1963 m. spalio 6 d. Kauno medicinos institute buvo atrasti slėpti nuo sovietinių okupantų Dariaus ir Girėno palaikai. Dariaus duktė N.Dariutė-Maštarienė kreipėsi į Kauno partinę valdžią, tačiau praėjo pusmetis, bet jokie atsakymo negavo. Tada ji laišku kreipėsi į Sniečkų, prašydama sutvarkyti tėvo palaikus.⁷⁴ Partinė vadovybė, matyt, nežinojo ką daryti. Lakūnai ir jų skrydis – tai “buržuazinės” Lietuvos simbolis, ir jų garbinimas galėjo sukelti “nacionalistines” nuotaikas. Apie šį radinį Lietuvos visuomenė nebuvo informuota, buvo stengiamasi kiek įmanoma viską nuslėpti. Tačiau diena po dienos apie tai sužinodavo vis daugiau žmonių. Reikėjo kažką daryti.

1964 m. liepos 25 d. Sniečkus kreipėsi į SSKP CK Prezidiumą: “Jų palaikų vieta dabar tapo žinoma daugeliui žmonių. Jokių būdu negalima leisti, kad jų sarkofagai liktų ten toliau. LKP CK Prezidiumas šį klausimą apsvarstė ir mano, jog tikslinga šių metų rugpjūčio pirmoje pusėje organizuoti lakūnų Dariaus ir Girėno perkėlimą iš Medicinos instituto į Kauno kapines”.

Buvo sudarytas perlaidojimo planas. Rugsjūčio 11 d. laikraštis “Kauno tiesa” turėjo išspausdinti trumpą pranešimą apie palaikų aptikimą. Rugsjūčio 12 d. specialiai atrinktas “iš visuomeninių organizacijų” 1000 žmonių turėjo dalyvauti perlaidojime: 300 žmonių prie Medicinos instituto ir 700 Kauno karių kapinėse.⁷⁵ Maskvoje tam niekas neprieštaravo. “CK dėl mūsų laiško teigiamai pasirašė, – 1964 m. liepos 31 d. pasižymėjo Sniečkus savo dienoraštyje. – Tas reikalas esą mūsų vidaus reikalas. Tačiau kai kas vis dėlto įneša pasiūlymų, kurie tam prieštarauja”. Vieni Sniečkaus partiečiai patarė “neteikti tam reikalui respublikinės reikšmės”, kiti – “iki palaikų pernešimo nieko neskelbti”. “Ir vienas, ir kitas pateikiamas neteisingai”, – rašė jis. – Jei dėl pirmojo patarimo, galima būtų sutikti, tai dėl antrojo jokių būdu”.⁷⁶ Tačiau kaip buvo suplanuota, taip ir įvyko. Iš anksto apie laidotuves visuomenei nebuvo pranešta. Palaikai po tam tikros inscenizuotos šventės ir oficialių kalbų buvo palaidoti skubos tvarka.

1963 m. sausio 7 d. LSSR AT Prezidiumo rūmuose, (buvusiojoje ir dabar esančioje arkivyskupijoje), esančiuose priešais nacionalizuotą arkikatedrą ir Gedimino aikštę, iškilmingai buvo pažymėtas Sniečkaus 60-metis. Dalyvavo žymiausieji nomenklatūros elito atstovai – 100 žmonių. Buvo daug sveikinimų, atsiminimų, dainų ir vaišių. Sniečkus baigiamojoje kalboje išdėstė savo požiūrį į komunizmo “statybą” ir santykius su Maskva: “Užsidarę, atsiskyre komunizmo nepastatysime. Kūrybinis darbas vyksta taip, kad vietinė iniciatyva nepamirštama, o derinama su iniciatyva iš centro”. Kadangi Sniečkus sulaukė pensijinio amžiaus, o išeiti iš darbo jis nesiruošė, visiems buvo priminta, kad galvoti apie naująjį LKP CK I sekretorių dar anksti: “Reikia dirbti dar energingiau. Geriau mirti dirbant. Pas mus ir pensininkai dirba”. Jis pakėlė tostą: “Už ištikimybę TSKP, jos CK Prezidiumui”. Sniečkaus garbei nuskambėjo chorui atliekamos dainos: “Raspriagaite, chlopcy, koni”, “Daina apie Stepaną Raziną” ir “Kai aš nueisiu pas mergelę”.⁷⁷

Apibendrinant galima pasakyti, kad “atšilimo” laikotarpiu daugeliui Sniečkus atsiskleidė kaip tikras Lietuvos ūkininkas, šeiminkas. Jis savo mąstymu ir prigimtimi prilygo suvalkiečio

tipui: ramiam, nelinkusiam į kraštutinumus, ištikimam tradicijoms. Nebuvo naujovių šalininkas, tuo labiau iniciatorius, tačiau pasižymėjo tvirtu charakteriu ir valdingumu, ypač savo pavaldinių atžvilgiu, o priešams – kovotojams už Lietuvos laisvę – buvo negailestingas. Visa tai turėjo nemažą įtaką Lietuvai, nes nuo jo veiksmų daugeliu atvejų priklausė visos okupuotos Lietuvos padėtis. Ir nors būta prieštaravimų su Maskva dėl Lietuvos ūkinių ir kultūrinių problemų, tačiau politikos srityje jis ir toliau pasiliko nepakeičiamas Maskvos statytinis Lietuvoje, kuris savo krašto ateities nematė be Sovietų Sąjungos.

1964 METŲ PERVERSMAS

1964 m. spalio 13–14 d. Maskvoje buvo įvykdytas valstybinis perversmas. Chruščiovą pakeitė SSKP konservatyviųjų jėgų statytinis Leonidas Brežnevas. Chruščiovo nušalinimui nuoširdžiai pritarė Sniečkus ir diduma Lietuvos partinės nomenklatūros. Yra mažai duomenų apie Sniečkaus tiesioginį dalyvavimą šiame perversme, tačiau kai kurios žinios rodo, jog jis Pabaltijo regione atliko svarbų vaidmenį. Perversmininkai gerai žinojo Chruščiovo neprielankumą Sniečkui, o ir LKP CK I-ojo sekretoriaus neigiamas požiūris į SSRS vadovą taip pat daug kam buvo ne paslaptis. Kaip prisimena rašytojas V.Petkevičius, dar prieš perversmą Paleckis jam pasakė: "O čia tarp mudviejų. Chruščiovo dienos suskaitytos. Buvo susilėkę pas mus, Rygoj, nes mūsų šeimininkas tame žaidime irgi ne eilinį vaidmenį vaidina. Todėl labai nevaliūkauk".¹

1964 m. vasarą ir rudenį Chruščiovo priešininkai slapta zondavo politinę padėtį Sovietų Sąjungoje, tyrė svarbiausių partijos funkcionierių, ypatingai SSKP CK narių nuotaikas. Šios "sociologinės apklausos" rezultatai ir tapo svarbiausiu pagrindu pašalinti Chruščiovą – dauguma respublikų ir sričių partinių vadovų tam pritarė. Šios "apklausos" slaptumą užtikrino SSRS KGB struktūros.

1964 m. vasarą pas Sniečkų į Palangą atvyko Maskvos miesto partijos komiteto I-asis sekretorius N.Jegoryčevs, vienas

aktyvių Brežnevo šalininkų. Kad ruošiamas perversmas, Sniečkus nieko nežinojo iki de facto, apie tai jis kalbėjo vėliau, tačiau kad kažkas vyksta, jis jautė ir labai nesislėpdamas pritarė iš Maskvos sklindančioms opozicinėms mintims. Atvykęs N.Jegoryčevas pasakė: "Noriu pažvejoti, bet turiu tik dvi valandas". Sniečkus su juo nuvyko prie Kuršių marių, o vakare iki pusiaunakčio kalbėjosi. "Pas mus tas, anas, suvaržyta iniciatyva ir t.t. Jis – pusė žodžio, aš pusė žodžio, taip sakyti bandėme vienas kitą", – prisimindamas tą įvykį, kalbėjo Sniečkus 1964 m. rudenį Lietuvos partiniam aktyvui. "Aš jam pasakiau: mes už Maskvą visada stovėjome. Jis man atsakė: sunku mums Maskvoje, jūs esate toliau, o mes po ranka. Pokalbis buvo įdomus. Pabaigoje išsibučiavome. (...) Sutarėme, kad reikia veikti. (...) Štai kaip vyko darbas. Ir, žinoma, reikėtų tinkamai įvertinti valstybės saugumo organus". Sniečkus, matyt, galvoje turėjo SSRS KGB pirmininką V.Semičiasną, buvusį SSRS KGB pirmininką A.Šelepina ir LSSR KGB pirmininką A.Randakevičių (1964 m. jam suteiktas generolo laipsnis). A.Šelepinas, anksčiau lankęsis Lietuvoje, Sniečkui paliko labai gerą įspūdį: "Tai labai mielas žmogus. Mūsų santykiai yra labai paprasti ir geri".²

Svarbiausias N.Jegoryčevo tikslas buvo sužinoti Sniečkaus nuomonę apie būsimus SSRS vadovus – SSRS AT Prezidiumo pirmininką L.Brežnevą ir SSRS MT pirmininko (Chruščiovo) pirmąjį pavaduotoją A.Kosyginą. Apie šiuos žmones Sniečkus atsiliepė teigiamai, nors tuo metu jis tikrai nežinojo, kas jų laukia. Tik vėliau, po perversmo, kada Brežnevas tapo SSKP CK I-uoju sekretoriumi, o Kosyginas – SSRS MT pirmininku, Sniečkus prisiminė tą pokalbį. Tuo N.Jegoryčevo misija Lietuvoje baigėsi – Sniečkus buvo perversmininkų pusėje. Kiek galima spręsti iš archyvinių nuotrupų, N.Jegoryčevas po to aplankė kitas Baltijos šalis.

1964 m. spalio 14 d. Sniečkus kartu su kitais Sovietų Sąjungos respublikų partijos pirmaisiais sekretoriais buvo iškvieistas į SSKP CK plenumą, kuriame buvo sprendžiamas Chruščiovo likimas. Štai kaip prisiminė Sniečkus šį įvykį: "Buvo

*Po perversmo. L. Brežnevas su palyda medžioklėje Uzbekijoje.
Antras iš kairės A. Sniečkus. 1964 m. lapkričio mėn.*

*SSRS MT pirmininkas A. Kosyginas ir A. Sniečkus. Palanga, 7-ojo
dešimtmečio antroji pusė*

drg. Brežnevas, drg. Suslovas. Pokalbis buvo trumpas". Plenumė buvo nutarta atleisti Chruščiovą iš visų pareigų. "Iš karto tapo lengviau. Vienas kitą apkabinome ir pasibučiavome. Nors į kabinetą (L.Brežnevo – V.T.) visi ėjo labai susijaudinę, tačiau darbas (perversmas – V.T.) buvo atliekamas labai tiksliai. Drg. Brežnevo kabinete sužinojome apie tokį Prezidiumo sprendimą ir iš jo išėjome labai patenkinti. Sunku perduoti tą nuotaiką, kuri apėmė kiekvieną iš mūsų. (...) Salėje tapo iš karto lengviau, kaip anksčiau būdavo po išpažinties. Buvo toks jausmas, tarsi trūko pūlinys, iš karto tapo lengviau. (...) Kitą dieną drg. Brežnevas ir kiti sekretoriai ir Prezidiumo nariai pakvietė mus ir padėkojo už paramą ir drąsą sprendžiant šį klausimą." Brežnevas rekomendavo CK nariams, t.y. ir Sniečkui, partiniuose susirinkimuose apie Chruščiovo "atleidimą" detalai nepasakoti, o nepartiniams, t.y. visuomenei, – užteks to, kas bus parašyta centriniuose laikraščiuose.³

Šamokslininkai pasirinko Brežnevą kaip laikiną, pereinamojo laikotarpio politinę figūrą. Visi jie – A.Šelepinas, V.Semičiasnas, N.Jegoryčevs, M.Suslovas, A.Kosyginas ir kiti laikė jį pagal pareigas sau lygiu, o charakterio bruožais ir politinės veiklos ypatumais netgi silpnesniu. Tačiau savo elgesiu, inteligentiškumu ir tvarkinga išore Brežnevas išsiskyrė iš daugelio kitų. Jis darė solidaus ir tolerantiško žmogaus įspūdį. Tai buvo aukštas, imponantiškas vyras, kaip Stalinas yra pasakęs – "gražuolis moldovanas". O štai kaip Brežnevą 1964 m. apibūdino Sniečkus: "Mes gerbiame jį už partinį požiūrį į darbą, patrauklumą, širdingumą. Kas su juo bendravo, visada jusdavo šilumą ir principingumą".⁴ (Po keletos metų Sniečkaus požiūris kardinaliai pasikeitė). Tada Brežnevas imponavo aplinkiniams savo demokratišku bendravimo stiliumi, nuosaikiu būdu. Būdamas SSKP CK sekretoriumi ar SSRS AT Prezidiumo pirmininku, jis specialiai nedemonstravo savo valdžios kitiems, ant pavaldinių nekeldavo balso, išklausedavo jų siūlymus, problemas, buvo dėmesingas aplinkiniams ir mėgiamas moterų. Pasirinkę jį, perversmininkai manė, kad "minkštakūnis" Brežnevas niekadų nekels jiems politinės grėsmės, iš pradžių užtikrins politinį stabilumą aukščiausiuose valdžios ešelonuose ir visoje SSRS, o

reikalui esant jį bus galima lengvai pakeisti kitu. Be to, Brežnevas buvo labiausiai įnikęs į Kremliaus reikalus, nes Chruščiovas, išvykdamas į keliones, dažnai jam pavesdavo eiti savo pareigas.

Sniečkus, grįžęs iš Maskvos, nuvyko tiesiai į LKP Centro komitetą. "Mūsų gaspadorius tada parvažiavo iš Maskvos, net į namus neužsuko, atskubėjo į savo kabinetą, pasistatė kėdę, nukabino Chruščiovą ir tėškė į parketą", – kalbėjo J.Paleckis V.Petkevičiui. Remiantis L.Šepečio atsiminimais, vėliau Sniečkus nuskubėjo į "respublikinio aktyvo" susirinkimą. Išėjęs į tribūną Jis džiaugsmingai pasakė: "Teisybė nugalėjo".

Gal pirmą kartą Sniečkus taip atvirai susirinkusiems papasakojo savo nuoskaudas, susikaupusias per pastarąjį dešimtmetį: "Jūs atsimenate: Stalino asmenybės kultas buvo nuvainikuotas po jo mirties. O mes nuvainikavome Chruščiovo kultą esant jam gyvam. Tai daug sunkiau. (...) Tai iš tikrųjų didvyriškas žygdarbis. (...) Dabar mums visiems skleidžiasi sparnai". Sniečkus nepagailėjo ir piktų žodžių Chruščiovui: "Neseniai vienas senas komunistas paklausė: Ar būnate Jūs pas Chruščiovą? Ne. Už tas skriaudas, kurias jis mums padarė, mes pas jį niekados neidavome. Pasakykite, ką jis gero pasakė apie mūsų respubliką? Daugelis taip pat kalbėjo, kad Lietuva turi privilegijų. Nė velnio. Jokių privilegijų mes iš Chruščiovo negavome, (...) Lietuva prisikentėjo nuo Chruščiovo". Sniečkus priminė visiems apie Chruščiovo vizitą į Skandinavijos šalis (vyko su savo artimaisiais): "Važiavo jis ir per Lietuvą, bet šita giminė Vilniuje liaudžiai nepasirodė". Tačiau Sniečkus pažymėjo, kad "...čia demaskuotas Chruščiovo kultas, bet jis ne priešas. Jis padarė daug naudingo".⁵

Sniečkus džiaugėsi atvirai. Turėjo baigtis Chruščiovo inspiruojamas SSRS vidaus politinis nepastovumas, įvairių kampanijų vėjus, ūkiniai eksperimentai, viešos ir įžeidžiančios Chruščiovo kalbos ir neužtikrinta ateitis. 1964 m. spalio 15 d. Sniečkus užsirašė: "Respublikinio aktyvo susirinkime dariau pranešimą apie TSKP CK plenumo nutarimą paliuosuoti Chruščiovą iš CK pirmojo sekr. pareigų ir Ministrų Tar. P.-ko posto. Gerai! Labai gerai! Kultams galas". Vėliau Sniečkus dėl šio įvykio tapo santūresnis. Savo užrašuose 1965 m. bandė analizuoti

Chruščiovo klaidas: "Kai vieno žmogaus norai įsiviešpatavo, neišvengiamos buvo klaidos. Nors klaidos buvo neretai ir gražios, ir daug žadančios, bet jų turinys buvo dažnai neobjektyvus, klaidingas ir dargi žalingas".⁶

Sniečkus iš perversmo matė naudą ne tik sau, bet ir visai LTSR administracijai – tai turėjo užtikrinti jos savarankiškumą. Sniečkus to siekė neslėpdamas: "Jau dabar jaučiasi visai kiti santykiai tarp mūsų ir CK darbuotojų (tarp LKP ir SSKP – V.T.). O anksčiau buvo diktatas. Dabar, keliant klausimą, atsiklausiama mūsų nuomonė".⁷ Žinoma, tai buvo tik pirmosios, euforinės dienos. Tada jam atrodė, kad visos respublikos įgis daugiau laisvių ir teisių, kad visi draugiškai gyvens ir tvarkys savo reikalus SSRS labui. Tai buvo naivus požiūris. Vėliau daugiau Sniečkus panašiai nekalbėjo, bent jau tokių tvirtinimų neteko aptikti, išskyrus oficialiąsias kalbas, kuriose tarsi užkeikimą kiekvieną kartą pabrėždavo "visišką respublikų suverenumą SSRS sudėtyje". LTSR administracija valdant Brežnevui tapo dar labiau priklausoma nuo Maskvos.

Nepraėjus ir mėnesiui po perversmo (1964 m. lapkričio 6 d.), Sniečkus laiške SSKP CK, tarsi nuspėdamas naują politinį kursą, rašė: "Kai kurie asmenys susirūpinę tuo, kad ateityje mūsų valstybės politinis kursas nepasuktu represijų stiprinimo kryptimi ir nebūtų susiaurintos demokratinės laisvės". Jis taip pat pateikė žymių Lietuvos žmonių optimistinių požiūrį į perversmą. Antai poetas A.Baltakis kalbėjo: "Dabar pagerės kultūros ir meno reikalai, nes Chruščiovo skonis įnešė didelę painiavą, nes jis pats šioje srityje mažai ką išmanė" Rašytojas Julius Būtėnas: Chruščiovo nušalinimas – geras dalykas. Jis per daug išpuiko ir su nieko nesiskaitė, pernelyg išaukštino savo šeimą, beveik iki valstybės vadovų lygio. Gerai, kad partijoje atsirado jėgų, gebančių nuversti stabus".⁸

Taigi baigėsi prieštarinčiasis chruščiovmetis. Sniečkus įgijo daugiau valdžios, politinio pasitikėjimo ir savarankiškumo, išaugo jo autoritetas. Tačiau per šį laikotarpį jis visą laiką balansavo ties Chruščiovo nepasitenkinimo ar kritikos riba, dėl ko nuolat jam grėsė netekti pareigų, ypač 1959 m. Bet dėl savo atsargumo, nuolankumo ir lankstumo santykiuose su Maskva bei ryžtingu

priemonių prieš “nacionalistines apraiškas” jam pavyko išsilaikyti, juo labiau kad Lietuvoje lygiaverčių konkurentų ar priešininkų nebuvo. Sniečkus nepritarė Kremlui, leidusiam represuotiesiems grįžti į Lietuvą, toliau liko negailestingas pagrindžiui ir Bažnyčiai, tačiau ėmė daugiau paisyti Lietuvos ūkinių ir socialinių interesų.

LIETUVOS ŠEIMININKAS

Stalinui savo despotiškumu kraujuje paskandinus SSRS, visuomenėje įsigalėjo baimės ir nepasitikėjimo atmosfera, šalyje buvo įvesta griežta tvarka. Atėjus Chruščiovui, buvo lengviau atsikvėpta, tačiau jo inspiruojami nuolatiniai eksperimentai ir asmeninis voliuntarizmas sukėlė partinės nomenklatūros vadovų nepasitenkinimą, ir jis nuo valdžios buvo nušalintas. Brežnevas neturėjo pakartoti abiejų nukrypimų. Komunistų vadai norėjo valdyti šalį nesibijodami vieną dieną netikėto pažeminimo, o kitą dieną – perkėlimo į kitas pareigas, kaip buvo prie Chruščiovo. Pagrindinis Brežnevo uždavinys buvo užtikrinti nomenklatūros vadovų ir visuomenės politinį stabilumą bei tvarką, tačiau negrįžtant prie stalininių represijų.

Po Chruščiovo nuvertimo iš pradžių Brežnevas elgėsi pakankamai liberaliai. Asmeniškai bendraudavo su respublikų ir sričių partiniais vadais, netgi paskambindavo jiems telefonu ir draugiškai klausdavo, kaip sekasi, kviesdavosi į medžiokles ir kitur. Plenumuose ir kituose partiniuose forumuose išnyko netikėti užsipuolimai, nepagrįsti kaltinimai. Tada Sniečkus, kaip ir dauguma kitų partijos funkcionierių, nuoširdžiai pritarė naujam vadovavimo stiliui, nors pirmaisiais valdžios metais dauguma jo kolegų tikėjosi, kad Brežnevą gali pakeisti autoritetingas SSRS MT pirmininkas A.Kosyginas arba ambicingas Politbiuro ir CK Sekretoriato narys, vienas iš perversmo organizatorių, A.Šeļepinas. Kosyginas aukščiausiojo valdžios posto iš karto atsisakė, o Šeļepinas kartu su savo rėmėjais, tarp kurių buvo ir KGB vadas Semičiasnas, laukė momento, kada Brežnevą bus galima pakeisti. Tačiau Brežnevą ryžtingai palaikė Suslovas ir daugelis kitų,

kuriems minkštas ir netgi daugeliu atžvilgių silpnas Brežnevas buvo geresnis negu “geležinis Šurikas” – taip pagal “geležinio Felikso” analogiją CK aparate vadino Šelepina. Sunku dabar pasakyti, ar tarp šių Brežnevo rėmėjų galėjo būti Sniečkus, kuris nepamiršo Malenkovo, Ždanovo diktato, tačiau ir apie Šelepina jis buvo labai geros nuomonės. Kremliuje visiems buvo aišku, kad partijos lyderis turi būti stiprus, energingas ir autoritetingas žmogus. Tačiau nebuvo susitarta ir Brežnevas liko.

Šalį oficialiai valdė triumviratas: partijos vadovas – L.Brežnevas, vyriausybės – A.Kosyginas ir AT Prezidiumo pirmininkas – N.Podgornas. Pamažu Brežnevo autoritetas tarp CK narių vis labiau didėjo, stiprėjo ir jo politinė galia. 1965–1967 m. jis kartu su Suslovu ir kitais šalininkais įvykdė “mažą” perversmą, atleidęs iš pareigų ir perkėlęs į mažiau svarbias savo bendražygius perversmininkus – N.Jegoryčevą, N.Ignatovą, V.Semičiasną, galingiausią konkurentą A.Šelepina ir kitus. Nuo tada Brežnevas tapo vienvaldžiu lyderiu, kurio nepakeičiamumu ėmė rūpintis jam pataikaujanti aplinka. Vėliau dėl ligų, politinio pasyvumo ir savęs garbinimo jis supliuško. Tačiau Brežnevas jam pavestą uždavinį iš esmės įgyvendino. Sovietų Sąjungos vidaus politinis ir ūkinis gyvenimas stabilizavosi, kuris vėliau peraugo į visos šalies stagnaciją, politinio ir ūkinio gyvenimo sustingimą (išskyrus karinę ir kosmoso sritį) bei vadovų neveiklumą, išsikerojusį biurokratizmą.

Po perversmo Sniečkaus pozicijos Lietuvoje ir Maskvoje labai sustiprėjo. Nors jis ir nebuvo tikrasis sąmokslininkas, tačiau jo indėlis perversme neliko nepastebėtas. To Brežnevas ir Suslovas nepamiršo. Sniečkaus padėtį Lietuvoje stiprino ir tai, kad SSRS aukščiausiam valdžios ešelone atsidūrė jam gerai pažįstami žmonės. Po Brežnevo, kuris Sniečkų visada gerbė, antruoju žmogumi partijoje tapo senas pažįstamas Suslovas (ideologijos sekretorius, o Brežnevo gyvenimo pabaigoje ir faktiškas SSRS vadovas). Su Suslovu Sniečkus palaikė ne tik dalykinius, bet ir draugiškus santykius. Jie įvairių švenčių progomis pasikeisdavo sveikinimo telegramomis, Suslovas nuolat buvo kviečiamas atvykti į Lietuvą. Ne be Suslovo įtakos Sniečkus buvo apdovanotas 11 ordinu, 1973 m. jam buvo suteiktas socialistinio darbo didvyrio

A. Sniečkus

Antanas Sniečkus. Viena iš populiariausių nuotraukų, 8-ojo dešimtmečio pradžia.

vardas. Bent kiek aktualesnius LSSR administracijai su "ideologija" susijusius klausimus Sniečkus asmeniškai derino su Suslovu. Pavyzdžiui, 1970 m. birželio 2 d. Sniečkus užrašuose pastebėjo: "Užbėgau pas d. Suslovą dėl 30 metų sukakties ("Tarybų valdžios atkūrimo" 1940 m. – V.T.) minėjimo. Sutinka su mūsų pasiūlymais".¹

Antrasis iš Kremliaus viršūnių asmuo, su kuriuo Sniečkus palaikė labai gerus santykius, buvo SSRS MT pirmininkas A.Kosyginas. Tai buvo vienintelis iš SSKP CK Politinio biuro narių, kuris atostogaudavo ne tik Kryme ar Kaukaze, bet ir Palangoje. Čia jam buvo pastatyta vila. Sniečkui imponavo Kosyginio stalinietiškas charakteris, bolševikinė pažiūra į gyvenimą (kaip ir Suslovo). Tokius žmones Sniečkus gerbė.

Sniečkus palaikė gerus santykius su SSKP CK sekretoriais D.Ustinovu, būsimuoju SSRS gynybos ministru ("tai protingas ir malonus žmogus"), N.Podgornu, SSRS AT Prezidiumo pirmininku ("Lenkijoje partijos suvažiavime visą savaitę buvome su drg. Podgornu. (...) Daug mes tada su juo kalbėjome ir supratome vienas kitą")², minėtu A.Šelepiniu. Jis taip pat buvo gerai pažįstamas su kylančia SSRS "žvaigžde" J.Andropovu (1967 m. tapo SSRS KGB pirmininku – V.T.), vėliau atėjusiais į SSRS valdžios olimpą SSKP CK Politbiuro nariais – I.Kapitonovu, B.Ponomariovu, A.Pelše, Š.Rašidovu, D.Kunajevu, P.Mašerovu, A.Kirilenka, akademikais V.Trapeznikovu, M.Keldyšu ir kt. Ypač gerai Sniečkui sekėsi bendrauti su kariais – SSRS maršalais A.Jeremenka, F.Golikovu, I.Bagramianu, K.Moskolenka, daugeliu generolų, Pabaltijo karinės apygardos vadais. Sniečkus, būdamas šios apygardos karo tarybos nariu, dažnai buvo kviečiamas į susitikimus su kariais ir į karines pratybas. Tai liudija šimtai nuotraukų, gausi susirašinėjimo su maršalais ir generolais korespondencija. Jiems su Sniečkumi buvo lengva susitarti dėl įvairių karinių objektų statybos, materialinio aprūpinimo ir butų kariams skyrimo, ypač iš "nefondinių limitų". Antai 1973 m. sausio 10 d. maršalas I.Bagramianas prašė Sniečkaus skirti butą majorui V. Repinui (tai užfiksuota Sniečkaus užrašuose).³ Tokių pavyzdžių yra daug. Gerai sugyvendamas su kariais, kurie jį vadino "viernym lenincem" ("ištikimu leniniečiu"), Sniečkus pelnė jų palankumą. Tai irgi prisidėjo prie Sniečkaus politinio ilgaamžiškumo, nes šioje

*LSSR MT pirmininkas
Juozas Maniušis*

*LKP CK II-asis sekretorius
Valerijus Charazovas*

*Komunistinė demonstracija Vilniuje. Žygiuoja „Aerofloto“
delegacija*

militarizuotoje valstybėje aukšto rango kariai turėjo nemažą įtaką Maskvoje ir neabejotinai ten gerais žodžiais užtardavo LKP CK I sekretorių.

Stalinui ir Chruščiovui pavyko kontroliuoti aukščiausiąją karinę vadovybę, o prie Brežnevo ji vis labiau savarankiškėjo, kišosi į politiką. 1967 m. Mirus gynybos ministrui maršalui R. Malinovskui, Brežnevas į šias pareigas, kad būtų geriau valdyti kariškius, bandė paskirti savo bičiulį, civilį Dmitrijų Ustinovą. Su tuo nesutiko kai kurie įtakingi politikai ir karinė vadovybė. Brežnevas nesipriešino ir naujuoju ministru tapo maršalas A.Grečka. 1970 m. Pradžioje Politbiure kilus politinei krizei (Suslovas, Šelepinas ir Mazurovas ėmė oponuoti Brežnevui), Leonidas Iljičius tik su savo padėjėjais nuvyko pas Grečką į Baltarusiją, kur vyko didelės karinės pratybos. Kelias dienas jis bendravo su maršalais ir generolais. Šis netikėtas vizitas Politbiuro nariams sukėlė nerimą. Brežnevas pasirodė kaip pakankamai savarankiškas ir nepriklausomas politikas. Jam grįžus į Maskvą, Suslovas pirmasis puolė įrodinėti savo lojalumą. Nuo tada prasidėjo jo vadovaujamas beatodairiškas Brežnevo šlovinimas. 1970 m. Gegužės I d. Demonstracijoje Maskvoje pirmą kartą pasirodė Brežnevo portretai, didesni už kitų Politbiuro narių Brežnevo “kova” dėl valdžios baigėsi. Prasidėjo “ramusis”, arba stagnacijos dešimtmetis.

Lietuvos aukščiausiosios administracijos vadovų postų persikirstymas vyko irgi panašiu metu (1966–1967 m.). 1966 m. J.Paleckis už „istorinius“ nuopelnus, didelį autoritetą ir patyrimą LSSR AT Prezidiumo darbe buvo paskirtas SSRS AT Tautybių Tarybos pirmininku. Ilgamečio LSSR televizijos ir radijo vadovo, idėjinio komunisto Jono Čumausk žiniomis, šis postas iš pradžių buvo pasiūlytas Sniečkui, tačiau jis atsisakė: “Tegul jau mane geriau iš čia išneš ant grabo lentos”.⁴ 1967 m. L–SR KGB pirmininkas A.Randakevičius už ištikimybę perversmininkams pradėjo dirbti SSRS KGB vadovybėje. Lietuvos komjaunimo vadas Aleksandras Česnavičius 1966 m. Tapo VLKJS CK sekretoriumi. Tai buvo didelis Lietuvos partinės Čumauskos įvertinimas – dar niekad lietuviai pokario metais neužėmė tokių aukštų pareigų Maskvoje. Žinoma, visi tai suprato kaip Sniečkaus nuopelną.

Įdomu tai, kad prie P.Griškevičiaus visi Sniečkaus „iškovojimai“ Maskvoje buvo prarasti – daugiau niekas taip aukštai neiškilo. Naujuoju KGB pirmininku Lietuvoje tapo Juozas Petkevičius, išbuvęs šiose pareigose net 20 metų (iki 1987 m.). Tai rodė didelį Maskvos pasitikėjimą šiuo Sniečkaus parinktu žmogumi.

1967 m. Balandžio 3 d. LKP CK Biuro posėdyje buvo nutarta LSSR MT pirmininką M.Šumauską paskirti LSSR AT Prezidiumo pirmininku. Tai buvo pažeminimas. Štai kaip 1967 m. Gegužės 7 d. A.Randakevičius laiške Sniečkui atsiliepė apie šį paskyrimą: „Nepakeitė atmosferos draugo Motiejaus perėjimas į kitą postą. Ją pakeitė „iškėlimas“, o faktiškai pašalinimas iš svarbaus respublikos posto asmens, kuris partine linija laikė ne aktyvo sutelkimą, o jo skaldymą“ (M.Šumauskas dėl savo storžieviškumo nesutarė su pavaldiniais – V.T.). Naujuoju LSSR MT pirmininku buvo paskirtas J.Manušis. Posėdyje formaliai iškilo klausimas ir dėl LKP CK I sekretoriaus pareigų. LSSR MT pirmininko pavaduotojas Ksaveras Kairys į šias pareigas pasiūlė Sniečkų ir Manušį, tačiau pabrėžė, kad pastarasis daug serga. Sniečkus eilinį kartą buvo patvirtintas LKP CK I sekretoriumi.⁵ “Kalbėjau su d. Brežnevu ir d. Ignatovu dėl CK, Min. Tar. Ir Aukšč. Tar. Vadovybės”, – 1967 m. Balandžio 6 d. Pasižymėjo Sniečkus. Kremlius jo siūlymams pritarė.

Sniečkui pavyko atsikratyti LKP CK II sekretoriaus B.Popovo, kuris, kaip Chruščiovo žmogus, negalėjo toliau dirbti su Sniečkumi. B.Popovas buvo atšauktas į Maskvą ir paskirtas SSKP Archangelsko srities komiteto I sekretoriumi. Kremliuje Sniečkui buvo priekaištaujama, kad su juo sunku dirbti antriesiems sekretoriams. Sniečkus lengviau atsikvėpė, nes Popovas konflikto su Chruščiovu metu nuolat į LKP CK I sekretoriaus postą protegavo LKP CK sekretorių, promaskvietiškos orientacijos Juozą Manušį.

Biuro posėdyje taip pat buvo nutarta prašyti SSKP CK naujo LKP CK II sekretoriaus, kuris „suprastų respublikos reikmes“ ir galėtų „vienyti kolektyvą, o ne skaldyti jį“. 1967 m. Balandžio 13 d. Lietuva gavo naują „generalgubernatorių“ – SSKP CK instruktorių Valerijų Charazovą, kaip vėliau paaiškėjo, nė kiek ne geresnį už ankstesnįjį. Su naujuoju „pavaduotoju“ Sniečkui teko

taip pat gerokai „pasinervinti“. Charazovas, būdamas atvirai prorusiškų pažiūrų, įtariai žiūrėjo į Lietuvos tautinius reikalus, tačiau labai prieštarauti Sniečkui negalėjo. Tai jau buvo ne tas Sniečkus, kuris pokario metais nuolankiai žiūrėjo į antrųjų sekretorių pražiotas burnas. Jis dabar jau turėjo savo nuomonę ir dažnai elgėsi pakankamai savarankiškai. Charazovo uždavinys buvo prižiūrėti Sniečką, kad jis neperžengtų Maskvos leistinų ribų. Sniečkaus autoritetas jau buvo toks didelis, kad jo užteko išlikti sekretoriumi iki gyvenimo pabaigos, net po 1972 m. Romo Kalantos susideginimo ir politinių demonstracijų Kaune, kurios aiškiai parodė, kad nei Sniečkus, nei visa LKP nesugebėjo per tiek metų ištrinti iš lietuvių tautos atminties laisvės troškimo.

Apie Sniečkaus autoritetą 1967 m. Spalio 20 d. Iš Maskvos rašė Randakevičius: „Dabar neretai galima išgirsti (iš draugų pirmoje eilėje) (...) „gerai, kad išauginti jauni kadrai ir puikiai derinasi senų ir jaunų kadrų kaita, ... gerai, kad neišarėte dobilių ir neišnaikinote žaliųjų... gerai, kad respublikoje niekuomet nebuvo susilpnėjęs ideologinis darbas ir nepasiduota N (Nikitos Chruščiovo – V.T.) šūkiui – „patepsime idėjas lašiniais (o iš kur jų prie N gausi?) ir jos darys stebuklus“. Visų šitų „gerai, kad“ tvirtų ir sumanių vykdytoju buvote ir esate, visų pirma, Jūs...“⁶ Sniečkus gaudavo panašių laišku iš visos SSRS, net iš nepažįstamų žmonių. „Aš vis stengiuosi sužinoti, kuo didžiuojasi ši respublika ir, galų gale, išsiaiškinau – partijos CK sekretoriumi. Ir tai ne viena nuomonė“, – rašė nepažįstamasis iš Maskvos. „Jūsų respublika beveik viena iš pirmųjų pradėjo tikrą kovą už plataus vartojimo prekių kokybę. Tai mes Ukrainoje iš karto pastebėjome ir dabar visada mieliai perkame viską, kas pažymėta lietuvišku ženklų“, – rašė V.Byčko.⁷

Vis labiau Sniečką pradėta gerbti ir Lietuvoje. Jo vardu plaukė šimtai laišku ir telegramų, jam nuoširdžiai visi linkėjo geros sveikatos, ilgiausių gyvenimo ir darbo metų. Sniečkus tapo didžia Lietuvos asmenybe, kuriai daug žmonių atleido pokario metų nusikaltimus (dažniausiai buvo aiškinama, kad jis neturėjo pasirinkimo galimybės ir buvo priverstas vykdyti Maskvos nurodymus). Daugelis žmonių matė tik pastarųjų metų Sniečkaus veiklą, todėl jis daug kam atrodė kaip Lietuvos interesų gynėjas.

*LKP CK sekretorius
Ringaudas Songaila*

*Vilniaus miesto KP komiteto
I-asis sekretorius
Petras Griškevičius*

*Priekulės hipodrome. Iš kairės: Mongolijos liaudies respublikos
vadovas J. Cedenbalas, SSRS MT pirmininkas A. Kosyginas, A.
Sniečkus. 1972 m.*

Jau vien tie faktai, kad Lietuvoje buvo nedaug rusų, kad parduotuvėse yra maisto, o kitur to nėra, kad išsaugota lietuviškė (tautinės mokyklos), kad plėtojama tautinė kultūra (nors ir visaip varžoma), vertė Lietuvos gyventojus kitaip vertinti LKP CK I-ąjį sekretorių, negu apie jį atsiliepdavo Vakaruose (lietuvių emigrantai) ar Lietuvos pagrindžio atstovai, šiaip nepatenkinti asmenys. Paradoksalu, tačiau net ir nukentėję nuo represijų pokario metais žmonės teigiamai vertino Sniečką. Galbūt Lietuvos gyventojų požiūrį į Sniečką pakeitė ne tik jo darbai, naudingi Lietuvai, bet ir laikas. Užaugo nauja karta. Vyresniojo amžiaus žmonės, menantys nepriklausomybės laikus, bet laikinai susitaikę su esama padėtimi (žinoma, kad ne visi), irgi išvelgė, kad Sniečkus nėra jau toks blogas, palyginus su gretimų respublikų vadovais (pvz., Latvijos). Be to, mirus Sniečkui, gerokai patuštėjo maisto produktų lentynos – tai dar labiau sustiprino žmonių teigiamą įspūdį apie jį. Prie Sniečkaus asmenybės mito sukūrimo taip pat prisidėjo jam visada ištikimas LKP aparatas, lietuviška partinė nomenklatūra.

Paradoksalu, tačiau Sniečkui esant gyvam ir po jo mirties juo žavėjosi, galima sakyti, visi Lietuvos komunistai ir nemažai paprastų žmonių. Apie jį vienodai geros nuomonės buvo ortodoksai stalinistai ir liberaliai nusiteikę komunistai. Toks Sniečkaus idealizavimas kėlė ir kelia nuostabą. Šios knygos autoriui tiesiog neteko, išskyrus J.Bulavą, girdėti iš Sniečkaus artimų partiečių ir kitų jiems prijaučiančių žmonių blogų žodžių, kurie leistų daug kritiškiau pažvelgti į Sniečką. Čia nekalbama apie kitus žmones, nukentėjusius ir kovojusius su komunistiniu režimu – jų nuomonė apie šį žmogų viena – tai kolaborantas, lietuvių tautos genocido organizatorius ir vykdytojas. Tai tiesa, bet toks žmogus kaip Sniečkus buvo daug sudėtingesnė ir net paslaptinesnė asmenybė, todėl vienareikšmiškai jį vertinti nevertėtų. Yra ir kitokių nuomonių. Buvusio disidento A.Terlecko požiūriu, Lietuvos gyventojų gailėsčio dėl “Lietuvos budelio ir lietuviškojo tironėlio” mirties priežastis yra “lietuvio nutautėjimo ir nužmogėjimo evoliucija”.⁸

Vertinant Sniečkaus gyvenimą kiekvienas žmogus ar socialinė grupė galėjo rasti sau tinkamą jo veiklos politinį atspalvį.

Bolševikinių pažiūrų komunistai visada jį sveikino už 1940 ir pokario metų bendradarbiavimą su sovietiniais okupantais (“tarybų valdžios atkūrimą”, “socialistinės revoliucijos pergalę”, “klasių kovą” (represijas, partizanų sutriuškinimą, trėmimus, Bažnyčios, tikinčiųjų ir disidentų persekiojimą). Nuosaikūs ar proletuviškai nusiteikę komunistai vertino jo pastangas atsižvelgti į Lietuvos ūkinius ir kultūrinius interesus (A.Brazausko žodžiais, “Lietuvoje partija, manyčiau, iš esmės buvo visuotinė, tokia rami, tyli rezistencija, bandant kuo daugiau toje situacijoje nuveikti Lietuvai”).⁹ Lietuvos kultūros ir mokslo darbuotojai gerbė Sniečkų už jų kūrybos pripažinimą ir nomenklatūrinės privilegijas, švietimo atstovai – už lietuviškos bendrojo lavinimo ir aukštosios mokyklos išsaugojimą (atsispirta rusinimui), kolūkinio kaimo elitas – už tradicinės žemdirbystės palaikymą, tautinė lenkų bendrija – už lenkiškų mokyklų išsaugojimą ir jų išplėtimą, žydai – už pakankamai tolerantišką elgesį jų atžvilgiu, rusakalbiai – už Sniečkaus “internacionalumą” – nuolatinį Lietuvos rusinimą. Tokių Sniečkaus “darbų” sąrašą būtų galima tęsti. Be to, daugelis pripažįsta, kad prie Sniečkaus Lietuvoje neva buvusi “tvarka”, kurios neliko prie Griškevičiaus.

Vadovaujant Brežnevui įsigalėjo vadovų nekeičiamumo praktika. Todėl nuolat sklindantys gandai apie senstančio Sniečkaus greitą išėjimą į pensiją ir naujas LKP CK I sekretoriaus kandidatūras – profsajungų vadovą Algirdą Ferensą (1994 m. nusižudė – V.T.) ir J.Manušį buvo nepagrįsti. Sniečkus Maskvai buvo reikalingas toks, koks jis buvo: nepakantus kitaip mąstantiems, nuolankus ir paklusnus (tokį įspūdį jis sugebėdavo rodyti Maskvoje), reiklus pavaldiniams, nesiekiantis tolesnės karjeros ir dažnai besišypsantis. Tiesa, pretendentu į jo vietą buvo. Lietuvos partinis elitas puikiai žinojo apie Maskvoje parengtą “atsarginį variantą” – buvusį Lietuvos komjaunimo I sekretorių, 1966–1969 m. VLKJS CK sekretorių, ortodoksalių pažiūrų Aleksandrą Česnavičių. 1969 m. jis tapo LKP CK administracinių organų skyriaus vedėju (kuravo vidaus reikalus ir KGB – V.T.). Česnavičius pelnė didelį Sniečkaus pasitikėjimą. Jį buvo galima labai dažnai pamatyti Sniečkaus artimiausių žmonių rate. Gal Sniečkus jame matė savo pamainą ar ruošė jį kaip atsarginį

variantą užimti KGB vadovo pareigas? Viena aišku, Sniečkus jame išvėlgė ne konkurentą, bet jauną idėjinį šalininką. Su kuo tik iš LKP veteranų teko kalbėtis, apie jį užsiminta kaip apie tipišką karjeristą ir šimtaprocentinį stalininio tipo komunistą. Savo dogmatinėmis kairuoliškomis pažiūromis ir, matyt, pataikavimu Sniečkui jis kėlė kolegų nepasitenkinimą. Ir kada Sniečkus mirė, jis buvo išsiųstas į Maskvą “pasitobulinti” Visuomenės mokslų akademijoje prie SSKP CK. 1976 m. grįžęs tapo LSSR MT pirmininko pavaduotoju.

Dėl pernelyg didelio pasitikėjimo savimi ir beveik neslepiamo noro tapti LSSR vadovu žlugo Vilniaus miesto partijos komiteto I sekretoriaus Kazimiero Mackevičiaus partinė karjera. "Kada aš būsiu kėdėje, tai mes padarysime viską kitaip", – kartą jis prasarė savo artimiausiems draugams. Apie tai sužinojo Sniečkus. 1971 m. K.Mackevičius buvo atleistas iš šių pareigų ir paskirtas Lietuvos profsąjungų tarybos pirmininku.¹⁰ Tada naujuoju LKP Vilniaus miesto komiteto I sekretoriumi tapo ypač lojalus Sniečkui Petras Griškevičius. Daugiau rimtų pretendentų Lietuvoje į LKP CK I-ojo sekretoriaus postą, išskyrus Maniušį, nebuvo. Visi jautė budrią Sniečkaus akį.

Apskritai paskutiniaisiais gyvenimo dešimtmečiais Sniečkus Lietuvoje neturėjo rimtų konkurentų. LKP veteranai dėl amžiaus jau negalėjo pretenduoti į LSSR vadovo vietą, o jaunesnės kartos partiečiai dar nesugebėjo rungtis su Sniečkaus autoritetu ir jo valdžia. Sniečkus tapo vienvaldžiu lyderiu, kurio likimas priklausė tik nuo Maskvos. Be to, jis sugebėjo apsisupti lojaliais žmonėmis, tarp kurių buvo ir vidutinybių (R.Songaila, P.Griškevičius, V.Astrauskas), ir išsilavinusių, protingų asmenybių (J.Manušis, A.Barkauskas, L.Šepetys, G.Zimanas). Žinoma, turima galvoje vidutinybės politinė prasme. Tačiau kaip specialistai, kai kurie iš jų savo darbą išmanė gerai. Ne be reikalo Sniečkus laikė juos šalia. Pavyzdžiui, LKP CK sekretorius R.Songaila 1962–1981 m. kuravo žemės ūkį – o tai tie metai, kada Lietuva tapo pirmaujančia žemės ūkio respublika Sovietų Sąjungoje. Sniečkus su daugeliu specialistų artimai nebendravo, apsiribojo formaliais dalykiniais santykiais. Išimtis buvo tik Songaila, su kuriuo jį siejo, matyt, dėl žemės ūkio reikalų, šilta bičiulystė.

Tai, kad Sniečkaus pamaina nebuvo iš anksto ruošiama, liudija po jo mirties karštligiška būsimo LKP CK I-ojo sekretoriaus kandidatūros paieška. Tik po kelių savaičių Maskva apsistojo ties Griškevičiumi, kuris, atrodė, vykdys visus Kremliaus reikalavimus. Ir neapsiriko. Sniečkus ir pats saugojo savo valdžią. Kaip teigė A.Štromas, Lietuvos KGB savo kanalais pranešdavo į Maskvą apie Sniečkaus "pasirengimą" išeiti į pensiją. Ten greitai susigriebdavo, kad tuo metu Lietuvoje geresnio nėra, ir pratęsdavo LKP CK I-ojo sekretoriaus kadenciją iki naujo LKP suvažiavimo. Per ilgus vadovavimo metus Sniečkus pavertė atletuvėjusią LKP savo veiklos įrankiu, o LKP Centro komitetas virto jo asmeniniu aparatu, kurio darbuotojai besąlygiškai jam pakluso. Nors Lietuva buvo problemiškesnė respublika Sovietų Sąjungoje, tačiau Sniečkus Kremliai sugebėjo įrodyti, kad lietuvių nuolatinis nepaklusnumas yra ne jo nesugebėjimas valdyti, o tik jam skirta sunkaus darbo misija, kurią jis pasiaukojančiai vykdys iki paskutinės gyvenimo akimirkos.

Sniečkus asmeniškai domėjosi savo populiarumu, nors nemėgo viešo savęs garbinimo. Tai galėjo sukelti Maskvos nepasitenkinimą. Jį domino "rinkimų" rezultatai. Pavyzdžiui, 1966 m. birželio 13 d. pirmą dieną po "rinkimų" į SSRS AT jis užrašuose parašė: "Draugas Lengvinas pranešė, jog mano rinkiminėje kampanijoje Kauno miesto balsuotojų buvo 180119. Dalyvavo balsavime 180112. Nedalyvavo 7 asmenys. Buvo išbraukta mano pavardė 89 balsuotojų. Per anos rinkimus – keturi metai atgal – buvo prieš 250. Tik keletas antitarybinių įrašų buvo padaryta biuleteniuose". Keista tik tai, kodėl jis "balotiruodavosi" Kaune – jam visiškai politiškai neparankioje vietoje. Gal jis tokiu būdu norėdavo įrodyti savo populiarumą?¹¹

1964 m. pasikeitus valdžiai Maskvoje, iš pradžių politinė situacija Sovietų Sąjungoje mažai kuo skyrėsi nuo Chruščiovo laikų – komunistinis režimas dar gyveno "atšilimo" laikotarpio dvasia. Netgi visuomenėje būta nuostatų, kad atėjus į valdžią Brežnevui, politinis ir ūkinis gyvenimas liberalės. Vilčių teikė 1965 m. rugsėjo mėn. įvykęs SSKP CK plenumas, kuris, tarsi tęsdamas Chruščiovo reformas, pagal SSRS MT pirmininko A.Kosyginio patvirtintą programą numatė suteikti įmonėms daugiau

savarankiškumo, plačiau taikyti ūkiskaitą, administracinius valdymo metodus keisti ekonominiais, t.y. į planinę ūkio sistemą buvo norima įtraukti rinkos elementų. Tačiau komunistinio režimo sąlygomis tai buvo nesuderinami dalykai (tai paaiškėjo vėliau), todėl tokia “reforma” nuo pat jos sumanymo buvo pasmerkta nesėkmei. Juo labiau, kad 7–8 dešimtmetyje, stiprėjant valdžios centralizacijos tendencijoms, adekvačiai stiprėjo ir komandiniai-administraciniai SSRS ekonomikos valdymo metodai. Po 1968 m. SSRS invazijos į Čekoslovakiją sustiprėjo revanšistinės (stalininės) jėgos, Stalino reabilitavimo nuotaikos, kitaminčių (disidentų) persekiojimas, aktyviau pradėta diegti komunistinę ideologiją.

1969 m. pabaigoje Maskvoje buvo pradėta ruošti iškilmingai pažymėti Stalino 90-metį. Ta proga vietoj marmurinės lentos ant Stalino kapo prie Kremliaus sienos buvo pastatytas paminklinis biustas, spaudoje pasirodė straipsnių, šlovinančių Staliną. SSKP CK Politbiuras paruoštą redakcinį straipsnį apie Staliną nusprendė publikuoti “Pravdoje” gruodžio 21 d., o kitą dieną – respublikų spaudoje. Tačiau Stalino reabilitacijai netikėtai pasipriešino SSRS satelitinių Varšuvos sutarties valstybių komunistų partijos. Lenkijos vadovas V.Gomulka ir Vengrijos vadovas J.Kadaras, neoficialiai atvykę į Maskvą, pareiškė, kad jeigu Stalinas bus reabilituotas nors iš dalies, jų partijos bus priverstos ryžtingai atsiriboti nuo SSKP klaidingo politinio žingsnio. Buvo aišku, kad juos parems “kapitalistinių” valstybių komunistai. Stalino kulto pasmerkimas 1956 m. sukėlė ideologinį konfliktą su Kinija ir sunkią politinę krizę Lenkijoje ir Vengrijoje. 1969 m. Stalino reabilitavimas galėjo inspiruoti naują ideologinę koliziją su Vakarų komunistų partijomis, juo labiau kad po Čekoslovakijos įvykių sustiprėjo eurokomunistinės tendencijos, ko labiausiai bijojo Suslovo vadovaujami konservatyvieji komunistai. Nedidele Politbiuro narių persvara Stalino reabilitavimo kampanija laikinai buvo pristabdyta, tačiau pačio sumanymo neatsisakyta.

Šios politinės permainos Maskvoje Lietuvos vyresniosios kartos komunistams buvo labai svarbi politinė pergalė. Nors “atšilimo” metais Lietuvoje net nebuvo pradėta demaskuoti pokario Maskvos ir LSSR administracijos įvykdytų nusikaltimų, tačiau kad tokia valanda gali ateiti, matyt, neabejojo visi. Dabar reikalai

pasikeitė. Sniečkui jau nebereikėjo aiškintis dėl netolimos praeities, "socialistinio teisėtumo pažeidimų", į pirmą vietą iškilo pokario "herojai" – sribai (liaudies gynėjai). Jiems buvo išrūpintas "Didžiojo Tėvynės karo dalyvio" statusas.

Perversmas Maskvoje tarsi pakeitė buvusius stalinistus Lietuvoje. 1965 m. vasario 26 d. pas Sniečką atėjo vienas žymiausių represijų vykdytojų ir rezistencijos slopintojų Juozas Bartašiūnas. Jis prisiminė generolą Pavelą Vetrovą (vadovavo NKVD 4 divizijai). Sniečkus užrašuose apie šį vizitą užrašė: "Daro priekaištą, kad jis liko pamirštas(...) Tai kuklus, sąžiningas darbuotojas. Dargi anais kulto laikais jis laikėsi dorai, kovojo su karjeristais ir niekšais, įsibrovusiais į saugumiečių eiles. Jam pasiūliau parašyti atsiminimus apie tą laikotarpį".¹² Vėliau po Bartašiūno mirties Sniečkaus iniciatyva (1973 m.) Vilniuje buvo pavadinta jo vardu milicijos mokykla, atidengtas paminklas.

1969 m. Lietuvą pasiekė prasidedanti rusų rašytojo Aleksandro Solženycino persekiojimo ir smerkimo kampanija. Pirmiausia jo kūrybą turėjo pasmerkti LSSR vadovai, mokslinė ir kūrybinė inteligentija. Pagal politinės konjunktūros reikalavimus kai kas taip ir darė. Netikėtai oficialiai nuomonei priešingą poziciją užėmė rašytojas Juozas Baltušis. Pokario metais jis buvo aktyviausių stalinistų gretose. "Atšilimo" laikotarpiu tapo vienu iš populiariausių rašytojų Lietuvoje. 1967 m. dėl knygos "Tėvų ir brolių takais" pakliuvo į LKP CK aparato nemalonę (per daug realistiškai aprašė lietuvių emigrantų ir Lietuvos gyvenimą). Dabar nepritarė politiniam rašytojų persekiojimui, netgi kritiškai vertino socialistinę realybę. 1969 m. vasario 27 d. Sniečkus užrašuose pasižymėjo: "Drg. Bielinis (LKP CK kultūros skyriaus vedėjo pavaduotojas – V.T.) informavo apie įvykusį rašytojų Sąjungos plenumą. Esą Baltušis labai bjauriai pasisakė, pasirėmęs kova prieš biurokratizmą teiginiais, iš esmės juodomis spalvomis piešė mūsų kasdieninį gyvenimą. Esą dar yra kulto likučiai, kliudą vystyti literatūrai: buvo iškoneveiktas Dudincevo romanas "Ne chlebom jediny", o dabar jį išleidę. O tokio talento kaip Solženycino kūriniai neišleidžiami. Anksčiau kraštotyrininkų suvažiavime buvo pasisakęs vien nacionaliniai, o gal nacionalistiniai. 1969 m. balandžio 1 d. Laidojant Abeciūnaitę mačiausi su

M.Meškauskienė. Ji stebėjosi Baltušio išūlumui".¹³ Žinoma, tai buvo tik laikini Sniečkaus ir Baltušio nesutarimai, šiaip Sniečkus rašytoją visada gerbė, išklausedavo jo nuomonės, skyrė jį į aukštus postus (Baltušis buvo LSSR AT Prezidiumo pirmininko pavaduotojas, LSSR taikos gynimo komiteto pirmininkas).

Solženycino puolimo pradžioje Sniečkų domino visų Lietuvos inteligentų politinė pozicija šiuo klausimu. Jam kėlė nerimą ir netgi nervino kai kurių žymių Lietuvos žmonių dviprasmiška laikysena, kai jis pats nepripažino tokio pobūdžio klausimuose pustonių – ką Maskva pripažino klasiniu priešu, vadinas, toks jis ir turėjo būti. O čia Lietuvoje, kaip ir pokario metais, buvo "tylenių". 1969 m. kovo 31 d. Sniečkus užsirašė: "Buvo užėjęs J.P. (matyt, rašytojas Juozas Paukštelis – V.T.). Užėjo, atrodo, šiaip sau. Nieko įdomaus nepasakojo, nieko neklausinėjo. Tuo baigus kitą dieną iš Mich. Meškauskienės sužinojau, jog juodu susitikę kalbėjosi dėl J.Baltušio išpuolio teigiamai vertinant Solženyciną, siejant su jo vardu kovą prieš biurokratizmą. Tuo tarpu, J.P. su manim nei vienu žodžiu nepasidalino savo vertinimu. Neabejoju, kad ir daugiau jis prisigrobstė visokių nuomonių, vertinimų, o gal ir šmeižtų, kurie skrajoja kultūros darbuotojų tarpe. Ir niekuo nepasidalino", – pyko Sniečkus.¹⁴

Apskritai 1964 m. perversmas nepateisino Sniečkaus vilčių. Sovietų Sąjunga vis labiau klimpo į netvarką, korupciją, girtuokliavimą, ideologinės nuostatos aiškiai kirtosi su kasdienine realybe. Kaip teigia Štromas, Sniečkus neturėjo iliuzijų, kad naujoji valdžia yra komunizmo kūrimo įrankis. SSRS vadovų idėjiniai įsitikinimai (išskyrus Suslovą, Kosyginą ir kt.) mažai ką bendro turėjo su tikruoju komunizmu, nors buvo griežtai reikalaujama miestuose ir kaimuose kabinti partiją, Leniną ar komunizmą šlovinančius šūkius. Tiesa, palyginti su Baltarusija, Lietuvoje jų buvo kur kas mažiau. Vienas ryškiausių Brežnevo epochos bruožų – tai partinės nomenklatūros, kaip "naujosios valdančios klasės", kiekybinis išaugimas ir jos nekontroliuojamas valdymas visose viešo gyvenimo srityse. Dar niekad pilkoji valstybės valdymo biurokratija neįgijo tokios jėgos ir nepasiekė tokių nevaisingo darbo rezultatų, kaip Brežnevo epochoje.

Vadovaujantys nomenklatūrininkai užėmė savo postus iki mirties. Lietuva nebuvo išimtis, nors nomenklatūros ištižimas, gyvenimo subiuokratėjimas suklestėjo labiausiai P.Griškevičiaus laikais. Sniečkus su savo bendražygiais "revoliucionieriais", pasitelkdamas jaunąją lietuvių specialistų kartą, dar bandė tęsti pradėtus darbus Stalino laikų baimės ir asmeninės atsakomybės pagrindu. Tai jis rodė asmeniniu pavyzdžiu. Sniečkaus energijos pakako visur: posėdžiuose, įvairiuose susirinkimuose, dažnose kelionėse po Lietuvos miestus ir kaimus. Jis griežtai reikalavo iš savo pavaldinių, kad numatyti darbai būtų atlikti laiku. Nomenklatūra jo bijojo ir klausė. Visi žinojo, kad jis nepasigailės. Baimė ugdė ir atsakomybės jausmą. Žinomi tūkstančiai vadovų, kurie pasižymėjo puikiais darbo rezultatais. Tačiau dažniausiai jie buvo pasiekti neviešos prievartos būdu. Kadangi už nedarbą ("veltėdžiavimą") buvo baudžiama, o privati ūkinė veikla buvo uždrausta, žmogus privalėjo dirbti valstybinėse įstaigose, įmonėse ar kolūkiuose už pakankamai menką nustatytą atlyginimą. Tad vertinant to meto Lietuvos ūkio pasiekimus, reikia neužmiršti egzistavusios prievartos sistemos, kurios viršūnėje buvo Sniečkus. Sniečkus matė, kad Brežnevo vadovaujama valstybė vis labiau nukrypsta nuo Stalino laikų komunistinių idealų, nors Suslovas desperatiškai bandė reanimuoti stalinizmą. Gyvenimo pabaigoje Sniečkus nebegebė Brežnevo, žiūrėjo į jį pakankamai skeptiškai ir net kritiškai. "Lionka Brežnev", – taip juokaudamas Sniečkus retykais pavadinavo savo viršininką tarp artimų žmonių. Jam nepatiko ne tik Brežnevo vadovavimo stilius, bet ir jo asmenybė, charakterio bruožai. Neatsitiktinai iš aukštų LSSR pareigūnų pasigirdavo antisovietinių ("antitarybinių"), disidentinių anekdotų apie SSRS vadovybę, Brežnevą, biurokratizmą ir pan. Sniečkus visa tai girdėjo, bet nedraudė. Ypač tų dienų realybe piktinosi tikrasis komunistas M.Šumauskas. Tačiau Sniečkus, būdamas racionalaus proto, savo įsitikinimus slėpė ir deklaravo tą, ko reikalavo Maskva.

Lietuvių ir rusų santykiai Sniečkui visada buvo opiausia vieta. Jeigu pokario metais jis visokeriopai ir viešai šlovino rusus ir Rusiją, tai vėliau oficialiose kalbose kuriai nors tautai prioriteto neteikė. Baimė, kad kažkuo gali įžeisti rusus ar sukelti kokį nors

Kremliaus įtarimą dėl nacionalinių santykių, vertė jį būti labai atsargų, juo labiau kad dėl to jis vos neįkliuvo 1953 ir 1959 metais. Sniečkui teko nuolat gilintis į oficialius, ypač kultūros renginius, šventes, kuriuose jokiū būdu negalėjo dominuoti tautiniai motyvai. Pagal "proletarinio internacionalizmo" reikalavimus renginiuose privalėjo būti rusiškoji arba "tarybinė" dalis, o jeigu to balanso buvo neįmanoma išlaikyti, geriau tekdavo jų atsisakyti. Ypač nerimą keldavo svarbių lietuvių tautos istorijai sukakčių minėjimas. Antai 1965 m. kovo 9 d. pas Sniečkų užėjo L.Šepetys, kuris papasakojo apie Lietuvos kraštotyros draugijos surengtą parodą 1863 m. sukilimui paminėti. "Be visai nevykusių kai kurių eksponatų, jis pateikė abejonę, ar iš viso tikslinga šiais metais tokią parodą turėti, kadangi mes jau pradėjome platų vaju LTSR 25-čiui pažymėti, – užsirašė Sniečkus. – Tai teisinga. Aš dar pridūriau, pasirėmęs jo informacija: jei smarkiai tirštinti 1863 metus, parodant, žinoma, rusiško carizmo priespaudą, tai gali susidaryti niuansų iš viso prieš visą rusų tautą".¹⁵

Lietuvos "nacionalizmas" Maskvai ir atvykusiems kolonistams vaidenosi visur. Todėl Sniečkui teko dažnai teisintis ir įrodinėti, kad to tikrai nėra, priimti įvairius sprendimus, tenkinančius Maskvą. Pavyzdžiui, 1967 m. kažkas parašė anoniminį laišką į SSKP CK dėl cigarečių "Geležinis vilkas" gamybos Lietuvoje. Laiške buvo nurodyta, kad tai lietuvių "fašistinės" organizacijos pavadinimas. Sniečkaus nurodymu buvo nutraukta šių cigarečių gamyba, nors jų jau buvo išleista 600 tūkst. pakelių. 1967 m. rugpjūčio 7 d. jis laiške SSKP CK paaiškino, kad tai graži legenda. Tačiau kad būtų ramiau, cigaretės buvo perkrikštytos į "Vilniaus".¹⁶

Tokio pobūdžio rusinimo, koks buvo pokario metais, "atšilimo" laikotarpiu ir pirmuoju Brežnevo valdymo dešimtmečiu nebuvo. Rusinimas vyko neviešai, tačiau planingai. Žmones tada jaudino, kodėl stambiuose Lietuvos miestuose, ypač Vilniuje ir Klaipėdoje, tiek daug dėmesio skiriama rusų kalbai (iškaboms, raštvedyboje, renginiuose), žymių rusų veikėjų įamžinimui (gatvių pavadinimuose), nors su Lietuva jie neturėjo nieko bendro. Pasmerkus Stalino kultą, Stalino vardo gatvių pavadinimai buvo pakeisti į buvusius arba Lenino. Tuo tarpu gorkių, gogolių, puškinių

ir kitų pavadinimai liko. Sniečkus bijojo žengti ryžtingesnį žingsnį, nors dar 1957 m. susitikime su rašytojais kalbėjo: "Tiesa, dėl gatvių pavadinimų buvo padaryta eilė kvailysčių. Kai ko ir patys neįvertinome reikiamai".¹⁷ Vilniuje Didžioji ir Pilies gatvės 1950 m. buvo pavadintos M.Gorkio vardu. Po Stalino mirties buvo suabejota šiuo pavadinimu – kiek jis susijęs su Lietuva? – tačiau taip nieko ir nebuvo padaryta. Ir štai 1967 m. A.Venclova surado Gorkio buvimo Vilniuje ženklą. Gruodžio 6 d. jis rašė Sniečkui: "Artėjant M.Gorkio 100 metų jubiliejui, manau, Jums bus įdomios šios vietos iš jo laiškų: "Buvau Vilniuje – nuostabus miestas! Pašėlusiai originalus" (Gorkio archyvas, T.5, p. 127). Šį posakį vertėtų išrašyti dviem kalbom ir jubiliejaus proga iškabinti Vilniuje gerai matomoje vietoje, be to, panaudoti "Tiesoje".¹⁸

Sniečkus buvo labai gerai informuotas apie realius rusinimo procesus Latvijoje ir Estijoje (tai rodo jo užrašai). Lietuvoje padėtis buvo kitokia. Atvykusiems rusakalbiams kolonistams gyventi Lietuvoje, išskyrus Vilnių ir Klaipėdą, buvo gana nejauku. Beveik visa Lietuva kalbėjo lietuviškai (išskyrus rytinę jos dalį). Be to, LSSR administracija tik nuolat spaudžiama darė nuolaidas rusakalbiams, o pati iniciatyvos nerodė. Išskyrus partines ir kitas specifines (sąjungines) struktūras, rusakalbiams sunkiau buvo užimti vadovaujančius postus. Dažnai kitataučiai į aukštesnes pareigas buvo priimami tik dėl "procento" – tuo buvo siekiama Maskvai formaliai dėl akių parodyti įvairių darbo kolektyvų "internacionalumą".

Visa tai kėlė didžiulį atvykėlių nepasitenkinimą. Jie, kaip ir 1955–1959 m., rašė skundus į Maskvą, kuriuose nacionalizmu kaltino Sniečką ir visą LSSR vadovybę. Tokių laiškų, dažnai anoniminių, gaudavo ir Sniečkus. Naujas rusų nepasitenkinimo valdžia protrūkis buvo 1968–1970 metais. Įtakos tam turėjo įvykiai Čekoslovakijoje, stiprėjantis disidentinis judėjimas, Katalikų bažnyčios veikla. Ypač akivaizdūs tautiniai motyvai buvo dramaturgijoje, literatūroje, šventiniuose renginiuose (dainų šventėse), kraštotyroje, knygų apie Lietuvą leidyboje ir kt. Lietuvybės centrais tapo aukštosios mokyklos, Mokslų akademija, daugelis kultūros ir švietimo įstaigų. Lietuviai pagrįstai didžiavosi savo tautinėmis mokyklomis.

1970 m. žurnalas "Partijnaja žiznj" persiuntė Sniečkui anoniminį laišką, kuriame buvo piktinamasi, kad Lietuvoje parduotuvių iškabos, plakatai, šūkiai – lietuvių kalba, rusų ir lenkų vaikams nėra Lietuvoje galimybių siekti aukštojo mokslo, televizija ir radijas – "persunkti lietuvišku nacionalizmu", vyriausybėje nėra nei vieno ministro nevietinio, o knygoje "Lietuvos poezija" išspausdintas "fašistinės smetoninės Lietuvos himnas". "Tai kas gi tai? Nacionalizmas? Ne! Tai fašizmas", – klausė ir atsakė autorius. 1970 m. vasario 10 d. Sniečkus gavo labai tulžingą laišką iš kažkokio Ivanovskio, matyt, irgi anonimo. Vienas iš pagrindinių jo kaltinimų – kodėl nelietuviai negali užimti vadovaujančių postų. "Pasirodo, nacionalistai ir fašistai taip pat gali būti leniniečiais. Kaip gali lietuvių nacionalistai – valstybiniai vadeivos, prisidengę Didžiojo Lenino vardu, vykdyti nacionalinę diskriminaciją ir savivalę, panašią kaip ir hitlerinės okupacijos laikais", – rašoma laiške.¹⁹

Čia norėusi pacituoti dar vieną tam laikotarpiui būdingą laišką (1972-12-25), asmeniškai adresuotą Sniečkui iš Kazachstane gyvenančio N.Petrovo (anksčiau gyveno Lietuvoje). Pastarasis, išklausęs Sniečkaus kalbą 1971 m. SSKP XXIV suvažiavime, apkaltino jį veidmainyste. Šių dienų požiūriu laiškas atspindi tų dienų istorinę realybę: "O paklausus Jūsų stipriau, kaip iš tikrųjų Jūsų vadovujami lietuviškieji vadovai su Berijos pagalba 1953 metais iškreipėte lenininę nacionalinę politiką, o 1956 ir 1969 m. nacionalizmo protrūkiai, ir dabar šis procesas gilėja. (...) O ką Jūs iš tikrųjų padarėte 1953 m., kada iš esmės prievarta išsiuntėte rusus, ukrainiečius ir kitų tautybių darbuotojus... Juk Lietuvoje kaip niekur kitur sudarytos sąlygos nacionalizmui, ir Jūsų liaudis suprato taip, kad rusų ir kitų tautybių darbuotojai negali pas Jus dirbti. O kas dabar darosi. Štai mes ilsėjomės Palangoje, nuvykome į Klaipėdą ir štai, pasirodo, šiame mieste, kuris buvo apgyvendintas po išvadavimo, dabar nuimamos visos rusiškos iškabos valgyklose, įstaigose, autobusuose ir kabinetuose. Kyla klausimas, kodėl Jūs taip užgniaužiate rusų kalbą, o tai priklauso nuo Jūsų – respublikos vadovų. Vietoj lenininės nacionalinės politikos Jūs pastatėte kinų sieną tarp rusų ir lietuvių. Taip, pasirodo, miesto (Vilniaus – V.T.) vykdomajame komitete klausimai svarstomi jau lietuvių kalba, o

rusų darbuotojai sėdi kaip klapčiukai. Taigi visos Jūsų kalbos apie draugystę su rusų tauta yra niekas kitas, kaip apgavystė, veidmainystė. Prašome vėl visur pakabinti iškabas rusų kalba ir pakviesti darbuotojus rusus į pavaduotojų ir padėjėjų pareigas. Tai ir bus lenininė nacionalinė politika”.²⁰

Kai kurie archyviniai dokumentai rodo, kad Sniečkui kai kuriais klausimais buvo sunku atsispirti LKP CK II-siems sekretoriams. Jie kišosi į visas gyvenimo sritis, nemažą dėmesį skyrė kultūrai, švietimui bei dvasiniam visuomenės gyvenimui, kaip tada sakydavo "ideologinei sferai". Sekretoriai visada stengdavosi Sniečką "pataisyti", jeigu matydavo, kad jis toleruoja tautiškumą ("vietininkiškas nuotaikas"). “Gavau laišką iš B.Šarkovo, – pasižymėjo Sniečkus 1967 m. vasario 14 d. – Su juo persiuntė skundą (...), kuriame ji (Kudj R.) skundžiasi, esą gatvių pavadinimai, autobusų maršrutai neduodami rusų kalba”.²¹

7-ajame ir 8-ajame dešimtmečiuose Lietuvoje buvo pradėta daugiau leisti istorinės, kraštotyrinės, meninės bei verstinės užsienio šalių grožinės literatūros. 1969 m. gruodžio mėnesį LKP CK Biuro posėdyje LKP CK II-asis sekretorius V.Charazovas atkreipė dėmesį, kad "kartais užsienio literatūra pagal spaudos lankus pranoksta Tarybų Sąjungos tautų literatūrą, šiuolaikinę rusų literatūrą, rusų klasikų literatūrą. (...).

Sniečkus: Čia pagal vienų metų planus negalima apie viską spręsti. (...) Reikia atkreipti dėmesį, kiek buvo leidžiama anksčiau.

Charazovas: Klasikų buvo leidžiama daug. O šiuolaikinės literatūros galbūt reikėtų daugiau dabar leisti.

Sniečkus: Labiau akcentuoti šiuolaikinę literatūrą”.²²

Nors Sniečkus pritarė Charazovui, tačiau Lietuvos leidyklos kartu su privaloma ideologine bei rusiška literatūra ir toliau leido Lietuvos kultūrai ir švietimui reikalingas knygas. Dėl to kilo neviešų nesutarimų tarp SSRS ir LSSR spaudos komitetų, vadovaujančių knygų ir spaudos poligrafijai. 1973 m. Sniečkus buvo priverstas atleisti iš LSSR spaudos komiteto pirmininko pareigų savo seną bendražygį Feliksą Bieliauską.

Sniečkus daug dėmesio skyrė nelegaliai opozicijai, pagrindinėms organizacijoms, lietuviškai emigracijai, disidentams, Katalikų bažnyčiai, "maištaujantiems" inteligentams, žydams,

norintiems išvykti į Izraelį. Apie jų veiklą jis gaudavo informaciją iš LSSR KGB pirmininko J.Petkevičiaus. Antai 1972 m. sausio 22 d. Sniečkus užrašuose pasižymėjo: "Perskaičiau įdomų d. Petkevičiaus laišką apie lietuvišką reakcinę emigraciją". Nors Brežnevo valdymo metais respublikinis KGB vis labiau tiesiogiai ėmė priklausyti nuo Maskvos, bet prie Sniečkaus ši tendencija dar nebuvo išsigalėjusi, be to, J.Petkevičius ištikimai tarnavo savo šeiminkui – viską, kas domino Sniečkų, jis operatyviai pranešdavo jam. KGB užtikrino jam valdžios stabilumą, jis žinojo apie visuomenės nuotaikas, taip pat apie savo pavaldinių veiklą, jų intrigas. Petkevičius buvo vienas iš tų Sniečkaus aplinkos žmonių, kuris lankydavosi jo namuose (tarp jų buvo LKP CK sekretorius R. Songaila, M.Šumauskas, G.Zimanas, LSSR Mokslų Akademijos prezidentas J.Matulis, K.Liaudis, A.Drobnys ir kt.). R. Songaila niekada neprieštaravo Sniečkui, o Petkevičius dažnai susiginčydavo su juo, turėdavo savo nuomonę.

Žinoma, KGB buvo reikalingas kovai su "nacionalistais" ir lietuvių emigrantais. Pastariesiems Sniečkus skyrė ypač daug laiko. Buvusiame komunistų partijos archyve yra daugybė dokumentų, kurie fiksuoja jo dėmesį užjūrio šalims, ypač JAV ir Kanadai. Sniečkų, matyt, stebino pokario lietuvių išėivijos, ypač inteligentijos, gausumas. Gautą informaciją jis perrašydavo į savo užrašus. 1959 m. gruodžio 29 d. jis užsirašė, kad "JAV esą 35–37 tūkst. perkeltų asmenų. Emigrantų tarpe 90 dailininkų, 140 profesorių ir mokslo darbuotojų (50 dirba aukštosiose mokyklose), 160 rašytojų, 150 architektų ir inžinierių, 300 gydytojų, apie 70 juristų. Esą 700 kunigų".²³ Sniečkus siuntė daug laiškų į Maskvą, kad ji vienu ar kitu būdu padėtų diskredituoti lietuvių emigrantus ir visokeriopa remtų "progresyviuosius", t.y. prokomunistiškai ir prosovietišškai nusiteikusius lietuvius. Tokių buvo labai nedaug (R.Mizara, V.Andriulis, S.Jokubka, A.Bimba, jų leidžiami laikraščiai "Laisvė", "Vilnis", "Liaudies balsas"). Šie "vakariečiai"

*A.Sniečkus, Leokadija Diržinskaitė, M. Šumauskas ir kt. Su JAV
lietuvių prosovietinėmis veikėjomis*

*A.Sniečkus ir R. Songaila (pirmas dešinėje) su erfurtiečiais (VDR).
1971 m.*

savo laiškuose stengdavosi informuoti Sniečkų apie padėtį lietuvių emigracijoje, kokių reikia imtis priemonių norint skaldyti "nepriklausomybininkų" organizacijas ar kaip kitaip paveikti jas. 1965 m. birželio 9 d. A.Bimba rašė: "Mielas Antanai, (...) mūsų lietuviškieji reakcininkai tiesiog neriasi iš kailio. Jie irgi mini Tarybų valdžios atkūrimo 25-sias metines. Labai triukšmauja Vašingtone. Jau turi Kongrese 77 rezoliucijas. Reikia pripažinti, kad jų suruoštas "lietuvių žygis" į Vašingtoną buvo jiems sėkmingas. Sutraukė daug žmonių". "Progresyvieji" rašė ir tokius laiškus, kurie savo turiniu ir forma beveik niekuo nesiskyrė nuo laiškų, atsiųstų Sniečkui iš Maskvos ar Lietuvos partinių veikėjų. Pavyzdžiui, 1970 m. gruodžio 8 d. S.Jokubka sveikino Sniečkų: "Mielas drauge, netverdamas džiaugsmu sveikinu Vilniaus miesto apdovanojimo Lenino ordinu proga. Iš visos širdies linkiu dar daugiau laimėjimų, kad mūsų gimtinė ir tėvų žemė dar labiau blizgėtų tarybinių respublikų šeimoje". Gavęs laišką Sniečkus užrašė rezoliuciją: "d. Strumilas. Spaudai galima duoti".

Sniečkus savo idėjiniams draugams atsidėkodavo sausa laikraštine informacija apie "Tarybų Lietuvos pasiekimus", SSRS užsienio politiką. Būdavo ir išimčių. 1972 m. liepos 4 d. atsakydamas į klausimą dėl R.Kalantos susideginimo, jis rašė: "Jo savižudybės priežastys buvo grynai asmeninės. Jis sirgo nervų liga...(…) Mes kruopščiai ištyrėm visas savižudybės aplinkybes ir tvirtai įsitikinom, kad R.Kalantos nusižudymas neturėjo nieko bendro su jokiais politinėmis aplinkybėmis, – buvo tikrai asmeninio pobūdžio – sutrikusios psichinės ligos išdava. Laidotuvių dieną grupė paauglių ir chuliganiškai nusiteikusių jaunuolių bandė triukšmauti. Tačiau turiu pažymėti, kad Kauno darbininkai ir studentai ne tik buvo griežtai pasipiktinę chuliganų elgesiu, bet ir aktyviai padėjo juos sudrausminti, atstatyti tvarką, – melavo Sniečkus. – (...) Mes gavome pažangių JAV, Kanados lietuvių laikraščių ir esame dėkingi, kad Jūsų spaudoje buvo išplatinta mūsų medžiaga, teisingai nušviečianti minėtus įvykius. Mūsų priešai – buržuaziniai nacionalistai stengiasi visada pavaizduoti Tarybų Lietuvą iš pačios juodžiausios pusės, jie dabar džiaugiasi, kad esą "Lietuva pagarsėjo per Brazinskus, Simokaičius, Kudirkas, Kalantą..."²⁴

Sniečkus buvo labai įsitraukęs į emigrantų reikalus. Jo pastangos buvo nukreiptos neutralizuoti jų įtaką Lietuvai. Tai daryti sekėsi gana sunkiai, nes svarbiausia informacijos dalis iš demokratinių šalių pakliūdavo į Lietuvą radijo bangomis. Sniečkus ne kartą Maskvoje prašė įvesti Vakarų šalių transliuojamų programų techninį trukdymą. Prieš emigrantus buvo veikama ir kitomis priemonėmis. Sniečkus, pritariant KGB ir SSKP CK, siuntė į JAV, Kanadą, Lotynų Ameriką savo patikėtinius (L.Kapočius, A.Laurinčiukas, R.Žiugžda, R.Vaigauskas, A.Čekuolis, V.Zenkevičius ir kt.), kurie stengėsi propaguoti "suverenos Tarybų Lietuvos" gyvenimą, patraukti į savo pusę patriotiškai nusiteikusius lietuvius, skaldyti lietuvių emigrantų organizacijas. Daugiausia Sniečkaus patikėtinių pastangomis į Vakarus vyko Lietuvos kultūros ir mokslo veikėjai, meno kolektyvai ir kt. Nors dauguma emigrantų organizacijų oficialiai nepripažino atvykėlių ir ragino nebendrauti su jais, tačiau ryšiai tarp abiejų pusių vis labiau plėtojosi. LTSR vadovybė tai suprato kaip nemažą savo nuopelną. Tam pritarė ir Maskva. 1962 m. tik ką tapęs SSRS ambasados JAV antruoju sekretoriumi V.Zenkevičius gegužės 18 d. rašte Sniečkui rašė: "Maskvoje praėjau stažuoatę ministerijoje (užsienio reikalų – V.T.), buvau du kartus CK, porą kartų Dzeržinskio aikštėje (SSRS KGB – V.T.). Visur sutiko gerai, pritarė mūsų bendrai linijai ir taktikai. Visose įstaigose vienbalsiai pripažįsta, kad mes daug ir gerai padirbėjome emigracijos tarpe".²⁵

Kai kuriuos emigrantų organizacijų ir jų lyderių veiklos faktus Sniečkus fiksuodavo savo dienoraštyje: "1970 m. gruodžio 18. Vlikas esą ieško ryšių su FRG, kad pasikeitus sąlygoms Europoj, galima būtų teigiamai paveikti Lietuvos išlaisvinimo veiklą. 1971 m. kovo mėn. buvo pabaliečių konferencija. Tarėsi dėl kontaktų antitarybinėje veikloje. 1970 m. gruodžio 18. Saugumo k-tas informuoja apie Mizarienę, kuri palaiko intymius santykius su B(...), išgėrinėja, antitarybiniai pasisako, kompromituoja "Laisvę"...1972 m. vasario 29. Drg. Zimavičius parodė Dobrinino telegramą, kurioje pranešama, jog tariamosios žmogaus teisių gynimo organizacijos mano sušaukti Šveicarijoje konferenciją, kurioj pasmerkiančios klasiniai priešingą žmonių išvežimą iš Lietuvos, dėl tariamo latvių mažėjimo Latvijoje (esą 54%)".²⁶

Ši ir kita informacija veikė Sniečkų ir visą partinį aparatą. LKP CK Biuras "emigrantų" klausimais nuolatos priimdavo įvairius nutarimus. Pavyzdžiui, 1971 m. birželio 9 d. LKP CK Biure priėmus nutarimą "Dėl tolimesnio politinio darbo gerinimo lietuvių emigracijoje". Sniečkus LKP CK vardu prašė Maskvos įsteigti LKP Centro komitete specialų Tarptautinių ryšių skyrių, kurio 5 darbuotojai turėjo rūpintis politiniu darbu lietuvių emigracijoje (kompromituoti antisovietines lietuvių organizacijas, "tinkamai ruošti išvykstančius į užsienį tarybinius turistus" ir pan.). Argumentuodamas šio skyriaus reikalingumą, Sniečkus pažymėjo: "Lietuvių nacionalistai užsienyje, ypač JAV, siekdami save pavaizduoti realia politine jėga, pradėjo dar aktyviau vesti antitarybinę propagandą tarp vietos gyventojų. Vadovaudamiesi JAV valstybės departamento nurodymais, jie įtraukė į šį darbą lietuvių kilmės intelektualinį jaunimą. Vien JAV lietuvių kalba išleidžiama per 30 pavadinimų laikraščių ir žurnalų, daug knygų ir kitų neperiodinių leidinių. (...) Todėl mums tenka giliai analizuoti procesus, vykstančius pas mūsų ideologinius priešus ir atitinkamai rengti puolamąją kontrpropagandą tarp respublikos gyventojų".²⁷

1962 m. gegužės 24 d. per LTSR atstovybę Maskvoje Partijos istorijos institutas prie LKP CK gavo iš "pažangiųjų" JAV lietuvių lietuviškos literatūros siuntą (98 dėžės), kuri iš karto pakliuvo į spec. biblioteką. Daugiausia tai buvo antisovietinė 1950–1962 m. spauda (periodiniai leidiniai "Draugas", "Naujienos", "Tėviškės žiburiai" "Aidai", "Ateitis" ir kt.) ir knygos. Siuntą pusiau legaliai atgabeno SSRS atstovybės Vašingtone II-asis sekretorius Laurynas Kapočius, panaudojęs grįžtantį lėktuvą su kosmonautu Germanu Titovu. Dabar Sniečkui ir LKP CK funkcionieriams, atsakingiems už ideologinį darbą, tapo lengviau orientuotis vakariečių spaudoje Vėliau šį fondą taip pat papildė KGB konfiskuota literatūra, siūsta Lietuvos gyventojams.

1968 m. įvykiai Čekoslovakijoje jautėsi ir Lietuvoje. Maskvą ypač domino, ar "Prahos pavasario užkratas" gali persimesti į SSRS. Sniečkus, dar prieš SSRS kariuomenės veiksmus, gaudavo iš KGB pranešimus apie antisovietines akcijas,

A. Sniečkus su žmona prie Juodosios jūros

Medžioklėje. Iš kairės: M. Šumauskas, V. Charazovas, G. Titovas (kosmonautas), A. Sniečkus, J. Maniušis, A. Drobnys, K. Liaudis.

1969 m. tačiau jos buvo negausios. Daugiausia šurmuliavo inteligentai, studentija. Apibendrinęs žinomus faktus, Sniečkus 1968 m. balandžio 15 d. rašė SSKP CK: “Šie įvykiai, ypač įvairūs šūkiai apie viso gyvenimo demokratizavimą ir laisvę, sujudino kūrybinės inteligentijos ir jaunimo, ypač studentijos, protus. Apskritai pas mus ideologinė padėtis buvo ir lieka normali, jokių ekscesų nėra”.²⁸ 1968 m. balandžio 6 d. laiške į JAV V. Zenkevičiui jis pastebėjo, kad “Čekoslovakijos įvykių atgarsiai respublikoje mažai tepasireiškia. Kiek daugiau kalbų yra inteligentijos tarpe, o kaime visiškai ramu”.²⁹

1968 m. rugpjūčio 21 d. SSRS okupavus Čekoslovakiją, Lietuvoje atvirų politinių akcijų buvo nedaug (pvz., Klaipėdoje ant skelbimų lentos kažkas užrašė: “Rusų interventai – lauk iš Lietuvos”, “Šalin rankas nuo Čekoslovakijos”), žmonės daugiausia supirkinėjo maisto produktus, išiminėjo iš taupomųjų kasų piniginius indėlius ir galvojo, kad gali kilti pasaulinis karas. Iki rugpjūčio 26 d. Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje pasirodė 29 antisovietiniai atsišaukimai.³⁰ Lietuvos partinis aparatas ieškojo žymių Lietuvos žmonių, pritariančių SSRS kariniams veiksams. Pavyzdžiui, Dailės instituto rektorius prof. Vytautas Mackevičius palaikė SSRS vadovybės veiksmus, o poetas Alfonsas Maldonis sakė: “Mus stebina Tito ir Čaušesku išdavystė (Jugoslavija ir Rumunija nepalaikė SSRS intervencijos – V.T.). Jų elgesys ir kalbos dar aršesnės, negu visų kapitalistų”. Būta ir priešingų nuomonių. Dailininkė Drėmienė pastebėjo, kad “SSRS politika Čekoslovakijos atžvilgiu yra tokia pati, kaip anksčiau Hitlerio. TASS’o pranešimas, kad kariuomenė išgyiavo Čekoslovakijos vyriausybės prašymu, yra toks pats melas, kaip ir Raudonosios armijos išgyiavimas į Lietuvą 1940 m. pagal liaudies norą”(LKP CK II-ojo sekretoriaus V. Charazovo pranešimai SSKP CK 1968 m. rugpjūčio 23, 25, 26, rugsėjo 6 d.).³¹

Sniečkus tuo metu atostogavo, keliavo po Viduržemio jūrą, vėliau susirgo ir beveik visą rudenį gydėsi Druskininkuose. Laikiniai visa valdžia perėjo į Charazovo rankas. Atrodo, kad jis su malonumu rašė ataskaitas apie padėtį Lietuvoje. Tuo metu Vakaruose SSRS veiksmai buvo griežtai smerkiami. Žurnalistas Algimantas Čekuolis pranešė Sniečkui iš Londono, kur vyko SSRS

paroda: “Prasidėjus Čekoslovakijos įvykiams, visi parodos darbuotojai (ten buvo Lietuvos SSR paviljonas – V.T.), tarp jų ir aš, buvo priversti fiziškai ginti parodą”. Su lietuvių emigrantais A.Čekuolis sutarė, kad lietuviai iš Lietuvos neplūs jų, o šie nepuls Lietuvos paviljono.³² Nežinia ar Sniečkui patiko toks kompromisas, tačiau A.Čekuolio sumanumą gerbė.

Po SSRS intervencijos į Čekoslovakiją Lietuvoje sustiprėjo disidentinis sąjūdis. 1968–1970 m. už antisovietinę veiklą buvo nuteisti 103 žmonės, 375 KGB “profilaktavo”.³³ Žmonės, nepabūgę viešai pareikšti valdančiajam režimui opozicines mintis, buvo laikomi nesveiko proto arba valstybiniais nusikaltėliais. Kaip matyti iš LKP CK aparato ir KGB veiksmų, Sniečkus jiems buvo negailestingas kaip klasiniams priešams. Nors disidentais daugiausia užsiiminėjo KGB, tačiau jam teko pačiam kaip kada priimti jų atžvilgiu konkrečius sprendimus. Tiesa, juos vykdydavo jo parankiniai. Pavyzdžiui, 1972 m. gruodžio mėnesį jis gavo Kauno dramos teatro režisieriaus J.Jurašo laišką: “LTSR Kultūros Ministrui įsakius išleisti mane iš Kauno Valstybinio Dramos teatro vyriausiojo režisieriaus pareigų, aš netekau teisės gyventi ir dirbti pagal pašaukimą. Tolimesnis mano gyvenimas praranda prasmę. (...) Norėčiau tikėti, kad LKP CK leis pasinaudoti kiekvieno piliečio teise išvykti iš Tėvynės, neatimant galimybės grįžti”.³⁴ Apie tai Sniečkus užrašuose pasižymėjo: “Jurašas (...) norįs išvažiuoti į užsienį. Esą čia nėra kūrybinės laisvės. (...) d. Petkevičiui – apie Jurašą. Iš viso kai kurie literatai nustatinėja nemenkus ryšius su užsieniu, ypač su Lenkija. Atkreipti į tai dėmesį (d. Bielinis žino smulkiau)”.³⁵ Nors prie šios bylos buvo prisidėjęs L.Šepetys, tačiau galutinį žodį, žinoma, tarė Sniečkus. Vėliau J.Jurašas buvo išleistas iš Lietuvos.

8-ojo dešimtmečio pradžioje dėl disidentinės Sniečkaus įsūnio A.Štromo veiklos visai pašlijo jų santykiai. 1973 m. Aleksandras buvo priverstas emigruoti į Angliją pas seserį. Vėliau Vakaruose jis tapo tarp lietuvių emigrantų žymiu politologu.

Apskritai 8-ojo dešimtmečio pradžioje Lietuvoje labai suaktyvėjo antisovietinės ir tautinės nuotaikos. Lietuvių tauta ėmė atsikratyti pokario baimės ir drąsiau kalbėti bei elgtis. Senstančiam Sniečkui tai buvo naujo politinio išmėginimo metas. Antisovietinės

akcijos garsino Lietuvą visame pasaulyje. 1970 m. lapkričio 23 d. S.Kudirka JAV teritoriniuose vandenyse perbėgo į JAV laivą ir paprašė politinio prieglobsčio, tačiau laivo kapitonas išdavė jį rusams. S.Kudirka buvo nubaustas 10 metų kalėjimo. JAV kilo pasipiktinimo banga, todėl prezidentas Niksonas sudarė specialią komisiją šiam incidentui ištirti. Žmonės, nerasdami kitų būdų pasitraukti iš SSRS, griebdavosi teroristinių priemonių. 1970 m. lapkričio 13 d. apipylė degalais lėktuvo pilotų kabiną, J.Simokaitis ir G.Mickutė pareikalavo skristi į Švediją. J.Simokaitis nuteistas sušaudyti. 1971 m. nužudė lėktuvo palydovę, į Vakarų pabėgo tėvas ir sūnus Brazinskai. Daug žmonių paprašydavo politinio prieglobsčio turistinių ar kitų kelionių metu. 1972 m. pasirodė nelegali Lietuvos katalikų bažnyčios kronika, ėjo daug kitų pogrindžio leidinių, žmonės masiškai pasirašinėjo įvairias peticijas ir laiškus, nukreiptus prieš esamą režimą. 1972 m. gegužės mėn., kai JAV prezidentas Niksonas lankėsi Sovietų Sąjungoje, protestuodamas prieš asmenybės laisvės suvaržymą dėl Lietuvos laisvės susidegino Romas Kalanta. Kaune kilo politinės demonstracijos ir susirėmimai su milicija. LSSR KGB pirmininkas J.Petkevičius 1972 m. gegužės 4 d. įspėjo Sniečkų, kad lietuvių emigrantų organizacijos VLIK-as ir ALT-as iš pradžių buvo prieš Niksono vizitą SSRS, bet vėliau to atsisakė ir pradėjo reikalauti, kad jis atvykęs iškeltų Pabaltijo okupacijos klausimą, taip pat padėtų išlaisvinti S.Kudirka.³⁶

Sniečkaus požiūris į pagrindinių organizacijų narius ar disidentus buvo vienareikšmis – jiems ne vieta socialistinėje visuomenėje ir "Tarybų Lietuvoje". Apie kiekvieną politinį "nusikaltimą" jam tuojau pat buvo pranešama (tai liudija archyvineame Sniečkaus fonde išlikę dokumentai). Jis buvo linkęs į kur kas griežtesnes priemones prieš "antitarybininkus", tačiau, atrodo, neleido esama politinė situacija ir egzistuojantys įstatymai. Praėjus metams po Kalantos susideginimo ir politinių demonstracijų Kaune, 1973 m. gegužės 31 d. jis rašė į Maskvą, jog LSSR KGB ėmėsi efektyvių priemonių prieš "nacionalistus ir kitus antivisuomeninius elementus". Kaip žinoma, per demonstracijas buvo suimti 402 žmonės, 33 iš jų patraukti administracinėn, 3 –

LSSR KGB vadai Juozas Petkevičius ir Kazimieras Liaudis

A. Sniečkus su aukštais SSRS nomenklatūrininkais. Pirmas iš dešinės SSRS Žemės ūkio akademijos prezidentas P. Lobanovas, antras R. Songaila, trečias Kupcovas ir kt. Apie 1968–1969 m.

baudžiamojon atsakomybėn. Vėliau KGB suėmė dar 4, o 29 "profilaktavo". "Matyt, reikia imtis žymiai ryžtingesnių administracinių priemonių prieš visokius degradavusius, antivisuomeninius elementus, tačiau mūsų galimybės ribotos", – guodėsi Sniečkus.³⁷

Ypač priešiški santykiai susiklostė su Lietuvos katalikų bažnyčia, tikinčiaisiais. Jis nepripažino ir niekino katalikiškas tradicijas (tačiau mėgo bažnytinę vargonų muziką), neapkentė dvasininkijos, tiesiog atvirai didžiavosi savo nepakantumu religijai, nepripažino jokių kompromisų santykiuose su Bažnyčia. Net kai Maskva darė jam priekaištų dėl perdėto uolumo uždarant bažnyčias, jis niekada nepripažino savo "klaidų" ir įrodinėjo, kad tai daryti buvo būtina. Pokario metais jis galvojo, kad tik drastiškomis priemonėmis galima susidoroti su Bažnyčia, kaip tuo metu buvo sakoma – "nacionalistinės kovos įkvėpėja". Tada buvo išstremta 362 kunigai, uždaryta apie 130 bažnyčių, fiziškai susidorota su dvasininkijos vadovybe. Visa tai buvo padaryta su Sniečkaus žinia. Partiniuose pasitarimuose jis nuolat kartodavo, jog jokiu būdu negalima susilpninti kovos su kunigais ir religija, pritarė bažnyčių uždarymui ir net skatino tai. 1948 m. LKP(b) CK plenumo jis kalbėjo: "Mes privertėme registruoti bažnyčias, nacionalizavome jų turtą, pasiekėmė didelių rezultatų nutraukiant religijos dėstymą mokyklose, uždarėme keletą dešimčių bažnyčių. Tačiau ne visada viskas praėjo sklandžiai, gyventojai nepatenkinti tolesniu bažnyčių panaudojimu. (...) Žinoma, dienotvarkėje ir toliau pasilieka vienos kitos bažnyčios uždarymas. Bet mes turime tai daryti atsargiai, patalpas panaudojant kultūros reikmėms, pavyzdžiui, klubams, kinui".³⁸

Komunistinė valdžia nepripažino jokios Vatikano iniciatyvos Bažnyčios valdymo ir hierarchijos klausimais. Lietuvoje Sniečkus buvo tarsi katalikų dvasininkijos svarbiausias ir slaptas "kuratorius". Svarbiausi Bažnyčios gyvenimo klausimai buvo svarstomi LKP CK Biuro posėdžiuose, kuriuose jis priimdavo galutinį sprendimą, kokiais būdais ir priemonėmis galima jai pakenkti, leisti ar neleisti kunigams užimti atitinkamas bažnytines pareigas ir kt. Ši praktika galiojo visą okupacijos laikotarpį.

Po Stalino mirties politinės permainos palietė ir Bažnyčią. 1954 m. SSKP CK priėmė keletą nutarimų, kuriuose buvo atsisakoma tiesioginio ir atviro Bažnyčios spaudimo, net skatinama ieškoti su ja dialogo. Iš įkalinimo vietų pradėta paleisti dvasininkus, kurių iki 1959 m. grįžo 250. Pajutusi permainas, Katalikų bažnyčios vadovybė, aplenkdamą LTSR vadovybę (su ja tartis buvo neįmanoma), 1955 m. kreipėsi į Maskvą, prašydama leisti spausdinti religinę literatūrą, statyti naują bažnyčią Klaipėdoje, grąžinti Vilniaus arkikatedrą ir kt. SSRS religinių kultūrų reikalų tarybos (RKRT) įgaliotinis I.Polianskis su daugeliu prašymu sutiko. Galutinį žodį turėjo tarti Sniečkus.

Sniečkui šie netikėti pasikeitimai buvo labai nemalonūs. Jis buvo įsitikinęs, kad Maskva daro klaidą, tačiau tuo metu labai atvirai prieštarauti nedrįso. 1955 m. gruodžio 22 d. Sniečkaus pavedimu M.Gedvilas ir B.Pušinis oficialiai priėmė vyskopus P.Maželį, J.Steponavičių ir kanauninką J.Stankevičių. Pats Sniečkus su dvasininkijos vadovais niekada nebuvo susitikęs – tai jį, kaip LTSR vadovą ir "tikrąjį" ateistą, kompromitavo. Po susitikimo su dvasininkija buvo ilgai svarstoma, kur ir kiek galima padaryti nuolaidų. 1956 m. buvo nutarta leisti spausdinti religinę literatūrą, bet šio sprendimo įgyvendinimas buvo sąmoningai vilkinamas, todėl katalikų periodinė spauda taip ir nepasirodė. Galima teigti, kad tai buvo padaryta ne be Sniečkaus žinios. Didelė polemika vyko dėl Vilniaus arkikatedros. Sniečkus buvo kategoriškai prieš jos atidavimą tikintiesiems. 1956 m. birželio 6 d. pažymoje SSKP CK Sniečkus nedviprasmiškai pabrėžė, kad I.Polianskis "kartais neapgalvotai katalikų bažnyčiai suteikia per daug lengvatų ir tuo skatina jos agresyvumą". Sniečkų trikdė tai, kad dar balandžio 20 d. Polianskis pareikalavo katedros viduje nieko nekeisti. Buvo numatyta ją grąžinti tikintiesiems. Reikėjo tik formalaus Sniečkaus sutikimo. Tačiau jo nebuvo. Tada Polianskis kreipėsi į SSKP CK. Bet ir ten Sniečkus laimėjo, įrodęs, kad nuolaidų bažnyčiai daryti negalima.³⁹ Apie tai jis rašė savo laiškuose į SSKP CK. Viename iš jų (1956-12-06) teigiama, kad "didelė dvasininkijos dalis ir toliau pasilieka priešiškoje, antitarybinėje pozicijoje. Katalikų bažnyčia ne tik kursto religines, bet ir nacionalines atgyvenas. Nacionalistiškai nusiteikę elementai

bando pavaizduoti katalikų bažnyčią kaip lietuvių tautos ir kultūros "gynėją" nuo "rusinimo".⁴⁰ Kitame rašte (1960-12-07, išnaša 39) Sniečkus akcentavo: "Šios bažnyčios uždarymas turėjo didelę reikšmę kovojant dėl katalikų bažnyčios susilpninimo, nes katedra (56 tūkst. kub. m) kaip religinis centras turėjo tam tikrą įtaką gyventojams". Tuo tarpu SSRS RKRT "...su mūsų argumentais nesiskaitė (...) ir trukdė mums kovą prieš katalikų bažnyčią. (...) Mes galvojame, kad katalikų bažnyčios atžvilgiu reikia laikytis tvirtos linijos".

Vilniaus arkikatedros likimas buvo nuspręstas. Tačiau nuolaida Katalikų bažnyčiai buvo padaryta – 1956 m. Šumauskas pasirašė leidimą statyti bažnyčią Klaipėdoje. Sniečkus buvo priverstas nusileisti Maskvai, konkrečiai Polianskiui, jo reikalavimams ir argumentams (didinamas SSRS tarptautinis prestižas, užsieniečiai turės kur melstis). Kol bažnyčia buvo statoma, Sovietų Sąjungoje keitėsi politinė situacija. Sniečkus tuo puikiai pasinaudojo – bažnyčia taip ir nebuvo atiduota tikintiesiems. 1960 m. gruodžio 3 d. LKP CK Biuro posėdyje Sniečkus kalbėjo: "Klaipėdos bažnyčią norėjo atidaryti vasarą. Bet aš prašiau klaipe diečius draugus ir drg. Randakevičių, kad jie sutrukdytų atidarymą. (...) Mes nedarėme nuolaidų katalikų bažnyčiai. Atvirkščiai, mes daug bažnyčių ir vienuolynų uždarėme. Savo laiku mus kaltino "kairiuoju nukrypimu", aš buvau išskviestas į TSKP CK sekretoriatą, kur man reikėjo tuo klausimu pasiaiškinti. (...) Visa mano veikla tuo klausimu, nors ir labai spaudžiant, buvo neigiama".⁴¹

"Neigiama" veikla Bažnyčios atžvilgiu buvo ir todėl, kad Sniečkus niekaip negalėjo priversti Bažnyčios vadovų paklusti sovietinei valdžiai ir jam, o Pravoslavų cerkvės vadovybė Maskvoje ir periferijoje jau seniai buvo lojali komunistinei valdžiai. Lietuvos katalikų bažnyčios hierarchai buvo pakankamai savarankiški ir vykdė tik Vatikano nurodymus. Todėl pritariant Sniečkui (o gal ir jo iniciatyva) 1957 m. vyskupai T.Matulionis ir V.Sladkevičius buvo pašalinti iš pareigų ir ištremti (T.Matulionis į Šeduvą, V.Sladkevičius į Nemunėlio Radviliškį). Tiesa, dėl Matulionio buvo iškilusi didesnė problema. 1958 m. gegužės mėnesį J.Paleckis ir LSSR AT Prezidiumo sekretorius S.Naujalis

parengė vysk. Matulionio iškeldinimo iš Lietuvos projektą. Tai prieštaravo SSRS vykdomai vidaus politikai. Atsižvelgdamas į tai, taip pat ir į vyskupo nuolatinį ligotumą bei amžių (83 metai), Sniečkus LKP CK Biuro posėdyje 1958 m. gegužės 20 d. atmetė šį pasiūlymą.⁴² Apie savo "humanišką" poelgį Sniečkus netgi pasižymėjo užrašuose: "1958 m. lapkričio 5 d. Dėl Matulionio pervežimo į Šeduvą. Toliušis pasakęs, kad valdžios organai pasielgė humaniškai, nes galėjo išsiųsti į Rusijos gilumą".⁴³ 1961 m. Sniečkus pritarė vysk. J.Steponavičiaus ištremimui į Žagarę, taip pat religinių pastatų griovimui, šventų vietų niokojimui ir kt

Chruščioviniai socializmo ir komunizmo sukūrimo šūkiškai negalėjo derintis su dideliu gyventojų religingumu. Sovietų Sąjungoje 6 dešimtmečio pabaigoje – 7 dešimtmečio pradžioje vėl sustiprėjo antireliginė kampanija ir prievarta brukamas ateizmas. Maskvoje SSRS RKRT įgaliotinį Polianskį pakeitęs A.Puzinas buvo atvirai nusiteikęs prieš Bažnyčią ir su juo Sniečkui tapo daug lengviau dirbti. 1960 m. gruodžio 7 d. laiške į SSKP CK rašė, kad 1953–1959 m. Lietuvos ir Maskvos požiūriai į Bažnyčią buvo skirtingi: jo ir kitų LTSR vadovų nuomone, jau "pati Katalikų bažnyčios veikla savaime skatina ne tik religinių, bet ir nacionalistinių prietarų gyvybingumą, ji buvo ir liko traukiančiu antisovietinius elementus centru". Todėl Bažnyčios patraukimo į sovietų valdžios pusę taktika buvusi neteisinga. Ir nors buvo padaryta nuolaidų, Lietuvos dvasininkija (išskyrus pavienius atvejus) netapo aktyvia sovietų valdžios vidaus ir užsienio politikos rėmėja, tebėra iš esmės priešiška režimui.⁴⁴

1961 m. balandžio mėn. Maskvoje įvyko SSRS RKRT įgaliotinių pasitarimas, kuriame svarstyta, kaip sustiprinti dvasininkijos kontrolę. 1961–1964 m. Lietuvoje sustiprėjo religinių pastatų griovimas, šventų vietų niokojimas, iš 33 kunigų atimti registracijos pažymėjimai, 1961–1963 m. uždarytos 29 bažnyčios, 1961–1965 m. nebuvo leista išspausdinti nė vieno religinės literatūros leidinio.⁴⁵ Galima drąsiai teigti, kad tai buvo Sniečkaus nuopelnas.

Sniečkus kartu su KGB ir RKRT kūrė ir įgyvendino įvairias kombinacijas, siekusias, iš vienos pusės, diskredituoti dvasininkiją, o iš kitos – pajungti ją sau ir pademonstruoti

pasauliui, kad Lietuvoje religija nepersekiojama. 1962 m. spalio 11 – gruodžio 9 d. sovietų valdžia oficialiai išleido į pirmąją Vatikano susirinkimo sesiją tris kanauninkus, Jie turėjo vykdyti KGB ir su Sniečkumi suderintą planą, skirtą komunistų politiniams tikslams įgyvendinti. Vatikanas, priimdamas valdžios pasitikėjimą turinčius Katalikų bažnyčios atstovus, būtų netiesiogiai pripažinęs ir Lietuvos aneksiją. LSSR KGB komiteto pirmininkas A. Randakevičius teigiamai įvertino kunigų delegacijos darbą ir patį jos buvimo Vatikane faktą: delegacija esą išsklaidžiusi mitą, kad Lietuvoje persekiojama religija. Tuo metu Vatikanas tikėjosi taip palengvinti Bažnyčios padėtį komunistinio bloko šalyse.⁴⁶

Visos šios priemonės nesugebėjo užgniaužti Bažnyčios religinio ir politinio aktyvumo. 8-ojo dešimtmečio pradžioje dėl masinio tikinčiųjų protesto sunerimo ir Maskva. Sniečkus pradėjo gauti iš SSKP CK pranešimus ir nurodymus, reikalaujančius sustiprinti kovą prieš dvasininkiją. Neatsitiktinai 1970–1973 m. LKP CK Biuras priėmė keletą nutarimų, nukreiptų prieš religiją ir Katalikų bažnyčią. 1972 m. buvo nuteisti kunigai P. Bubnys, A. Šeškevičius, J. Zdebskis. 1973 m. KGB surengė daugybę kratų disidentų ir dvasininkų butuose, kad galėtų demaskuoti pagrindinę bažnyčios veiklą ir "Lietuvos katalikų bažnyčios kronikos" leidimą, tačiau rezultatai buvo menki. Sniečkui iki gyvenimo pabaigos taip ir nepavyko iš Lietuvos gyvenimo eliminuoti Katalikų bažnyčios ir Dievo tikėjimo.

Labai nevienareikšmiški Sniečkaus santykiai susiklostė su Lietuvos žydų bendruomene. Postaliniu laikotarpiu žydai Lietuvoje atrado daug saugesnes gyvenimo ir darbo sąlygas negu kitose SSRS respublikose. Nemaža dalimi prie to prisidėjo ir Sniečkus, nors jo oficialus požiūris į žydus keitėsi pagal politinę konjunktūrą Sovietų Sąjungoje.

Dar prieš karą žydai komunistai turėjo didelę įtaką LKP veiklai. Pokario metais Lietuvoje jų (vietinių) liko nedaug, kai kurie iš jų, mokėję lietuvių kalbą, užėmė vadovaujančius postus LSSR administracijoje. Nors nuolatinis bendravimas su žydais Sniečkui išugdė pagarbą jiems, tačiau 5-ojo dešimtmečio pabaigoje SSRS prasidėjus puolimui prieš žydus Sniečkus taip pat buvo priverstas ieškoti "masonų-sionistų" Lietuvoje. 1949 m.

Kauno jaunųjų rašytojų sekcijoje kosmopolitizmu buvo apkaltintas žydų literatas Z. Grigoraitis. 1949 m. liepos 2 d. apkaltintas šnipinėjimu ir nuteistas žydų poetas G. Ošerovičius. LSSR MGB taip pat represavo ir kitą žymų poetą E. Lacmaną. 1949 m. buvo uždarytas žydų muziejus, 1952 m. sugriautas žydų aukų atminimo paminklas Paneriuose, naikinamos žydų kapinės Vilniuje (prie Neries) ir kitur. Žinoma, to negalėjo būti be Sniečkaus žinios.

1952 m. birželio 26 d. LKP CK plenumė Sniečkus kalbėjo: "Žydų ir lietuvių buržuaziniai nacionalistai, prasiskverbę į vadovaujančius postus, apsupdavo save reikiama žmonėmis, grobstydavo valstybinę turta, finansuodavo antitarybines grupes. Tokių faktų buvo Kaune ir Vilniuje", tačiau įtikinamų įrodymų nepateikė.⁴⁷ Net mirus Stalinui, užsukta nacionalinės nesantaikos kurstyimo mašina dirbo toliau. Maskvoje prasidėjusi "gydytojų" byla pasiekė ir Lietuvą. Buvo suimtas buvęs 1940 m. sveikatos apsaugos ministras L.M. Koganas, daug gydytojų žydų atleista iš darbo. LSSR MGB, norėdama dar labiau sureikšminti šią bylą ir išpūsti antisemitizmą, siuntė Sniečkui išrašus iš konfiskuotų gyventojų laiškų: "Šie izraeliečiai nori mus pasmaugti", "Jei man duotų teisę, aš visus tuos kenkėjus bausčiau mirties bausme" ir pan. 1953 m. kovo 17 d. LSSR MGB vadovybė pasirašė pažymą "Dėl agentūrinio-operatyvinio darbo Lietuvos TSR medicinos įstaigose". Pažymėta, kad sistema, kurioje dirbo 7000 darbuotojų, po karo dar nebuvo iširta.⁴⁸ 1953 m. balandžio 23 d. LKP CK IV plenumė Sniečkus, matyt, negaudamas naujų direktyvų iš Maskvos, ragino toliau neprarasti politinio budrumo žydų atžvilgiu ir įrodinėjo, kad "sionistai padėjo lietuvių nacionalistams engti Lietuvos darbo liaudį, talkino vokiečių okupantams naikinant tarybinius žmones, dabar jie yra amerikiečių plėšikų taryboje". Sniečkui antrino ir kiti jo kolegos. LKP CK aukštųjų mokyklų ir mokslo skyriaus vedėjas pavaduotojas Rodinas aiškino: "Kartais užmiršamos tokios aplinkybės, kai netolimoje praeityje Vilnius buvo vienas iš centrų, kuriame veikė fašistinės ir pusiau fašistinės partijos. Vilnius buvo ne tik vietinės reikšmės, bet ir vienas iš sionizmo ir Bundo centrų".⁴⁹ Tačiau, kaip teigia Lietuvos žydų istorikas S. Atamukas, pokario Lietuvoje antisemitizmo reiškiniai neįgijo tokių mastų, kaip Maskvoje ir Leningrade bei kitose SSRS

vietose, nors būta atleidimų iš vadovujančių postų, perkėlimo į žemesnes pareigas, trukdymo kilti karjeros laiptais ir pan.

Chruščiovo valdymo metais žydų problemos Lietuvoje nebuvo labai aktualinamos, jiems buvo suteikta daugiau laisvės. Oficialiai susikūrė žydų meno saviveikliniai kolektyvai, norėta išleisti žydų laikraštį. Visa tai vyko su nebyliu Sniečkaus pritarimu. "Žydai labai teigiamai sutiko Šolom Aleichem minėjimą", – 1959 m. kovo 3 d. užsirašė Sniečkus.⁵⁰ 1965 m. žydų dramos kolektyvui buvo suteiktas liaudies teatro vardas. Vilnius tapo vienu iš svarbiausių žydų kultūros centrų Lietuvoje ir Sovietų Sąjungoje. Į Lietuvą nuolatiniam gyvenimui atvykdavo vis daugiau žydų (1959 m. jų buvo apie 25 tūkst.), jie buvo labai aktyvūs kultūriniam gyvenime (M.Sluckis, S.Kanovičius, J.Josadė, I.Meras ir kt.).

7-ojo dešimtmečio pabaigoje, kai SSRS suartėjo su arabų šalimis, kovojančiomis su Izraeliu, žydus pradėta persekioti vėl. Tai buvo daroma valstybiniu mastu. Žydais imta nepasitikėti, jie vis dažniau negalėjo užimti vadovujančių pareigų, išvažiuoti į užsienį ir pan. Buvo pradėta riboti jų kultūrinę veiklą. Siekdami išspręsti savo problemas, jų įgalinti asmenys ateidavo pas Sniečką. Matyt, prieiti prie LKP CK I-ojo sekretoriaus būdų buvo ieškoma ir per jo žmoną Mirą. 1969 m. vasario 17 d. Sniečkus užrašuose pažymėjo: "Buvo Lurija (E.Lurjė – V.T.) – Profsajungų Liaudies kūrybos žydų saviveiklos vedėjas. Skundėsi, kad jiems neleidžiama pasirodyti Kijeve, Minske..." Iš E.Lurjė taip pat buvo reikalaujama į repertuarą įtraukti "dalykų", nukreiptų prieš Izraelio agresiją.⁵¹

Žydai prašė Sniečkaus pagalbos, tačiau jie taip pat ir smerkė jį už draudimą išvykti iš Lietuvos į Izraelį. "Jūs, būdamas valstybės galva, dalyvaujate šiuose nusikaltimuose prieš humaniškumą ir prieš Lietuvos piliečius – žydus. Tai, kas atsitinka su šiais piliečiais, gali atsitikti su Jumis ir Jūsų šeima. Tokie kankinimai ir žydų mirtys gali atsitikti ir Jums žvėrimis – komunistams ir Jūsų vaikams. Išleiskite žydus į Izraelį, jūs žiurkės", – tokį laišką Sniečkus gavo iš R.Wegodsky (JAV). Sniečkus gaudavo ir priešingo pobūdžio laišku, antisemitinių, parašytų dažniausiai anonimų. 1968 m. gruodžio 27 d. jam rašė: "Sionizmo sėklos nepraeis. Duokite tinkamą atkirtį sionistams. Lietuva per maža, kad joje galima būtų sukurti žydų autonominę

sritį... Vilniaus vykdomasis komitetas priėmė nutarimą apie monumento statybą Paneriuose. Kažin ar sugebėsime įtikti Izraelio rabinams? Ar nebūtų geriau šias lėšas nusiųsti 1,5 mln. arabų, išstremtų iš savo namų".⁵²

7-ojo dešimtmečio pabaigoje ir 8-ojo dešimtmečio pradžioje Lietuvos žydų protestas įgijo organizuotas formas. Žydai pradėjo rašyti įvairias kolektyvines peticijas, memorandumus, laiškus į LKP CK, Maskvą, Vakarų šalis. Žydų bendruomenės visose pasaulio šalyse, kaip ir Lietuvoje, visada veikdavo sutelktai, turėjo savo neoficialius lyderius, neviešus tarpusavio ryšius, rengdavo slaptus susitikimus, susirinkimus ir pan. Tačiau viešai ir dar organizuotai pareikšti savo nuomonę, t.y. pasirašyti kelioms dešimtims žmonių po laišku, kuriame kritikuojama valdžia, arba grupei žmonių belstis į LKP CK duris, prašyti audiencijos pas Sniečkų, – to dar iš žydų pusės sovietiniais metais nebuvo.

1968 m. vasario 15 d. Sniečkus gavo 26 Lietuvos žydų inteligentų memorandumą. Tą dieną jis savo užrašuose pažymėjo: "Žydų tautybės žmonės buvo atėję į CK prašyti išleidžiami į Izraelį".⁵³ Memorandume buvo atkreiptas dėmesys, kad karo metu žuvusiems žydams nepastatyti paminklai Paneriuose ir Kauno IX forte, kad sugriautos žydų kapinės Jonavoje, o Vilniuje iš sunaikintų Olandų žydų kapinių marmuro A.Puškinui pastatytas paminklas. Autoriai pabrėžė, kad net Rytprūsiose vokiečiai nepalietė žydų kapinių (Sovietske ir Černiachovske). "Mes nepageidaujami čia, bet mus laiko jėga", – rašoma memorandume.⁵⁴

Šis protesto laiškas 1968 m. spalio 30 d. buvo išspausdintas laikraščiuose "New York Times" ir "Novoje russkoje slovo", 1968 m. lapkričio 19–20 d. apie tai buvo kalbama per radijo stotį "Amerikos balsas". 1968 m. rugpjūčio 30 d. žydų kalba leidžiamas laikraštis "Maariv" išspausdino šio memorandumo komentarą. Ten sakoma, kad protestuojantys žydų inteligentai apeliavo į Sniečkaus simpatijas žydams: "Jis žinomas savo simpatijomis žydams. Nepriklausomoje Lietuvoje buvo aktyvus komunistiniame pogrindyje, kurio daugumą sudarė jauni žydų jaunuoliai ir merginos... Pogrindyje jis susipažino su savo būsima žmona, religingos žydų šeimos dukterimi...(…) Dokumento autoriai

žinojo apie Sniečkaus simpatijas žydams ir galvojo, kad jis įsiklausys į jų problemas. Bet atrodo, komunistinės Lietuvos "bosas" negali veikti pagal savo širdies balsą".⁵⁵ Sniečkus, žinoma, į memorandumą nieko neatsakė.

1973 m. Jeruzalėje rusų kalba išėjo pirmas keturtomio autentiškų protestų dokumentų rinkinio "Žydai ir žydų tauta. SSRS žydų peticijos, laiškai ir kreipimaisi". Šiame rinkinyje pirmasis dokumentas – minėtasis laiškas Sniečkui, jis pirmas ir pagal datą.⁵⁶

Matyt, išgirdę per radiją apie šį memorandumą, anoniminio laiško autoriai 1968 m. rugpjūčio 30 d. Sniečkui rašė: "Mūsų žydai skaičiuoja, kiek buvo pogromų Lietuvoje ir Ukrainoje, gaila, kad niekas nepateikia statistikos, kiek žydai taksistai apvagia mūsų žmones, kiek nusuka visokie mėsininkai, stikliriai, fotografai, laikrodininkai ir kt. (...) Neatsitiktinai drg. Sniečkui visi žydai intelektualai leidžia suprasti, kad jiems blogiau dabar, negu fašistinės okupacijos metais".⁵⁷

Sniečkus žydų klausimu buvo santūrus, tik oficialiuose pranešimuose kartojo "užkeikimus" apie sionizmo pavojų Sovietų Sąjungoje ir pasaulyje. Kalbėjo taip, kaip Maskvai reikėjo, ir pritarė tiems žydams, kurie rėmė "tarybinę" Lietuvą. 1969 m. sausio 13 d. aštuoni LTSR administracijos darbuotojai (G.Zimanas, J.Jacovskis, K.Glikas, S.Atamukas ir kt.) parašė laišką-atsakymą "Lietuvos žydų antitarybiniai šmeižtai" į "New York Times", kad Lietuvoje žydams gyventi nėra taip blogai. Laikraštis laiško nespausdino, todėl teko pasitenkinti publikacija komunistų partijos laikraštėlyje "Daily World".⁵⁸ Propagandinis Sniečkaus triukas nepavyko.

Po šio memorandumo žydų protesto akcijos tęsėsi ir toliau. 1971 m. vasario 26 d. Sniečkus gavo kitą protesto laišką, kurį pasirašė 73 žydai. 1971 m. rinkimuose į LSSR Aukščiausiąją Tarybą LSSR AT Prezidiumas ir Centrinė rinkimų komisija gavo 23 žydų, atsisakiusių balsuoti pareiškimą.⁵⁹ Atsižvelgdamas į susidariusią padėtį, Sniečkus šią problemą bandė spręsti keliais būdais: LKP CK nutarimais, smerkiančiais žydų emigraciją, taip pat neviešais užkulisiniais veiksmais (pasitelkus žymius arba aukštas pareigas einančius žydus, buvo stengiamasi įkalbėti žydų bendruomenę pasilikti Lietuvoje). Jeigu jau nieko nepavykdavo,

tekdamo išleisti į Izraelį. Kaip žinoma, išvažiuoti iš SSRS negalėjo tie žydai, kurie buvo susiję su valstybinėmis paslaptimis, anksčiau dirbo NKVD ar KGB, buvo teisti ir pan. Bet buvo stengiamasi neišleisti ir kitų. 1968 m. į Izraelį išvykti prašėsi 1985 žydai, išleista 526.⁶⁰ Vėliau apribojimai žydams sumažėjo. Sniečkus užrašuose 1972 m. sausio 18 d. pasižymėjo, kad "norinčių išvažiuoti į Izraelį žydų – 3059, leista 2357".⁶¹

1971 m. LKP CK sušaukė pasitarimą žydų emigracijos klausimu, į kurį pirmą kartą buvo pakviesti to meto Lietuvos visuomenei žinomi žydai. LKP CK propagandos skyriaus vedėjas Pranas Mišutis ir kiti primygtinai ragino "padėti partijai paveikti žydus, kad jie atsisakytų emigracijos, stoti spaudoje prieš emigraciją ir sionizmą". Žydų atstovai pabrėžė, kad būtina nutraukti aiškią antisemitinę propagandą, sudaryti sąlygas normaliai žydų tautinei kultūrai ir visuomeninei veiklai. P.Mišutis pažadėjo atsižvelgti į kai kuriuos konkrečius pasiūlymus, tačiau vėliau konfidencialiai paaiškino, kad SSKP savo politikos nekeis.⁶²

Pasitarimas parodė, kad savo nepasitenkinimą ėmė reikšti atsakingas pareigas užimantys žydai komunistai. Sniečkus atsidūrė keblioje padėtyje. Su žydais jis pyktis nenorėjo ir matė, kad jų teisės, ypač kultūros ir švietimo srityje, pakankamai apribotos (to nematyti buvo negalima), tačiau dėl kietakaktiško antisemitizmo, sklindančio iš Maskvos, ką nors daryti kitaip buvo neįmanoma. Sniečkaus tolerantišką poziciją žydų atžvilgiu pripažįsta ir istorikas S.Atamukas: "Nepaisant daugelio neigiamų reiškinių geresnė negu kitose respublikose Lietuvos žydų padėtis, taip pat ir emigracijos galimybių požiūriu, visuotinai siejama su Antano Sniečkaus pažiūromis ir veikla".⁶³

Reikia patikslinti, kad Sniečkus buvo prieš žydų emigraciją ir bet koki jų išskirtinumą. Emigracijos galėjo taip pat reikalauti ir lietuviai, beveik visi turintys užsienyje giminių, ir lenkai bei kitų tautų žmonės. Bet kokia emigracija iš Lietuvos turėjo politinį atspalvį, nes diskreditavo socializmo ir "tarybų valdžios pasiekimus".

Lietuvos žydų protesto balsai nuolat skambėjo po pasaulį, todėl Maskva ragino Sniečkus sustiprinti kovą su "sionistine agentūra" Lietuvoje. Vadovaudamasi Kremliaus direktyvomis,

LKP CK vadovybė 8 dešimt. pradžioje priėmė keletą antisemitinių nutarimų: 1970 m. gegužės 21 d. "Dėl priemonių priešintis sionistinei propagandai ir sumažinti emigracines nuotaikas tarp žydų tautybės tarybinių piliečių" ir 1972 m. sausio 21 d. "Dėl kai kurių priemonių sustiprinti kovą prieš sionizmą ir ideologines diversijas". Pastarąjį nutarimą rengė Sniečkus, V.Charazovas ir J.Nekrošius. Jame sakoma, kad "pastaruoju metu suaktyvėjo sionistiškai nusiteikusių elementų veikla, kuri yra atvirai priešiška, antitarybinė". Šie "elementai" buvo kaltinami, jog organizuoja masinį žydų išvažiavimą į Izraelį. LKP CK Biuras patvirtino priemonių planą, kuriame 1972 m. pirmajame ketvirtyje buvo numatyta paruošti spaudai tokius straipsnius "Izraelis – didelis getas", "Tarybinis žmogus turi vieną Tėvynę", "JAV sionistų fiureris Kachane", "Ką pasakoja grįžusieji iš Izraelio" ir kt.⁶⁴ 1972 m. vasario 1 d. SSKP CK priėmė nutarimą "Dėl papildomų priemonių kovoti prieš antitarybinę, antikomunistinę tarptautinio sionizmo veiklą", todėl LKP CK vasario 8 d. irgi pasitvirtino analogišką nutarimą (jį rengė Sniečkus ir F.Strumilas). Lietuvos organizacijos, žinybos, besirūpinančios užsienio reikalais, buvo įpareigos, pvz., "padėti APN organizuoti užsienio spaudai žydų (...) veikėjų pareiškimus, smerkiančius sionizmo ideologiją ir praktiką..."⁶⁵ Toks veikėjas Lietuvoje buvo daugeliui pažįstamas Genrikas Zimanas.

Žymaus, aukštas pareigas einančio LKP veikėjo žydo politinės nuostatos savo tautiečių atžvilgiu (nepripažino žydų teisės emigruoti iš SSRS) buvo labai parankios SSRS vadovaujantiems politiniams sluoksniams. Neatsitiktinai Zimanas dalyvaudavo įvairiose sąjunginėse ir tarptautinėse konferencijose, kuriose girdavo sovietinės vyriausybės antisemitinę politiką. 1970 m. kovo 2 d. Sniečkus užsirašė: "Skambino Jakovlevas. Davė teigiamą charakteristiką d. Zimanui dėl jo darbo delegacijos sudėtyje JAV. Dėl kampanijos prieš Izraelio agresiją ir JAV imperializmą".⁶⁶ Reikia pažymėti, kad Zimanas ilgą laiką buvo dešinioji Sniečkaus ranka. Jis buvo palyginti gerai išsilavinęs, beveik visada stengdavosi filosofiskai (marksistiškai) apibendrinti Lietuvoje vykstančius procesus, padėjo Sniečkui ruošti teorinio pobūdžio kalbas. Politikoje jis stengėsi būti žymiai radikalesnis nei Sniečkus

ir tuo didžiavosi. Kartą Zimasas su Sniečkumi važiuodami į medžioklę pro turgų pamatė prekeivius. "Aš tuos mešočnikus šaudyčiau iš automato", – pasipiktino Zimasas. "Ką tu?" – nusistebėjo Sniečkus. "Su jais reikia baigti", – toks buvo Zimano požiūris į privatinius ir privačią nuosavybę.⁶⁷

Žydai laimėjo. Dėl tarptautinio spaudimo Sovietų Sąjungos vadovybė nebeįstengė daugiau priešintis, ir norintys išvykti, nors būdavo tam tikrų trukdymų, galėjo emigruoti. 1971–1975 m. iš SSRS į Izraelį išvažiavo 104,3 tūkst. žydų (45 proc.).⁶⁸ Pagal įvairius šaltinius Lietuvoje žydams išvykti buvo mažiausiai trukdoma. Tai galima sieti su pakankamai tolerantišku Sniečkaus elgesiu.

Paskutinis Sniečkaus vadovavimo Lietuvos administracijai dešimtmetis (1964–1974 m.) praėjo labai įtemptai. Nors Brežnevo epocha įvardyta kaip stagnacinė, tačiau prie Sniečkaus to dar nebuvo. Lietuva pergyveno neregėtą ir spartų pramonės bei žemės ūkio industrializacijos procesą. SSRS čia investavo dideles lėšas: Lietuvoje išaugo pramonės gigantai, atsirado dideli gyvulininkystės kompleksai, buvo tiesiami geriausi Sovietų Sąjungoje keliai, statomos galingos elektrinės, galinčios aptarnauti naujas pramonės įmones. Lietuva tapo geriausia SSRS žemės ūkio respublika pagal mėsos ir pieno produktų gamybą. Visa tai buvo siejama su Sniečkaus vardu.

Tai tik iš dalies teisinga. Kremliaus vadovybė savo strateginiuose karo (ar gynybos) planuose Lietuvą vertino ne tik ekonominiu, bet ir geopolitiniu bei kariniu požiūriu. Per Lietuvą ir Kaliningrado sritį buvo galima greičiausiai pasiekti Vakarų Europą, taip pat daug ką reiškė neušalantys Kaliningrado ir Klaipėdos uostai. Skandinavijos kryptis Maskvą domino mažiau. Kadangi į Lietuvos ūkio infrastruktūrą investuotos lėšos buvo siejamos su militariniais tikslais, todėl pati SSRS vadovybė buvo suinteresuota tobulinti Lietuvos ekonomiką. Sniečkus privalėjo tik racionaliai išnaudoti jam duodamus išteklius. Su šia užduotimi jis puikiai susidorėjo.

Lietuvoje toliau vyko neregėtas ūkio industrializavimas, turintis teigiamų ir neigiamų bruožų. Viena vertus, stambūs pramonės gigantai skatino rusakalbių imigraciją į Vilnių, Klaipėdą

ir naujai statomą Ignalinos atominę elektrinę, gamtai buvo daroma didelė ekologinė žala, o pagal Maskvoje nustatytą planą pagaminta produkcija (palyginti geresnės kokybės nei sovietijoje, pvz., lengvosios pramonės, kurios trūko ir Lietuvoje) buvo išvežama atgal į SSRS. Tačiau naujų darbo vietų sukūrimas miestuose skatino masinę gyvenamųjų namų, mokyklų, darželių ir kitų socialinės paskirties objektų statybą. Pagal gyvenamojo ploto ir piniginių santaupų statistinius vidurkius Lietuva greitai kilo į pirmąsias vietas SSRS. Pvz., 1965 m. Lietuvoje vidutinį metinį rublinį indėlį taupomosiose kasose sudarė 419 rb, 1975 m. – 1444 rb, Armėnijoje (atitinkamai) – 424 ir 1328, Gruzijoje – 299 ir 1279, Estijoje – 385 ir 1140, vidutiniškai SSRS – 326 ir 854 rb. 1965–1975 m. žmonių indėliai Lietuvos taupomosiose kasose išaugo daugiau kaip 10 kartų, Rusijoje – 4 kartus⁷⁶ (gal tai buvo viena iš priežasčių, kodėl Lietuvos gyventojai, netekę rublinių indėlių, 1992 m. išrinko į valdžią buvusius komunistus). Šiai temai reikėtų specialios studijos, tačiau aišku, kad žmonių gyvenimas Lietuvoje gerėjo žymiai lėčiau nei Vakaruose, tačiau greičiau nei Rusijoje ar Vidurinės Azijos kraštuose. Tai irgi prisidėjo prie palankesnio požiūrio į Sniečkų. Sparčiai didėjo aukštąjį išsilavinimą turinčių žmonių skaičius. Išaugo gyventojų perkamoji galia, nors produktų deficitas egzistavo visada.

Brežnevui atėjus į valdžią, Sovietų Sąjungos vadovybė pradėjo mažinti respublikų savarankiškumo galimybes. 1965 m. likvidavus LSSR LŪT, Lietuva galėjo kontroliuoti tik 8–12 proc. savo pramonės. Sunku pasakyti, koks buvo Sniečkaus požiūris į šį ūkio reorganizavimą, bet, sprendžiant iš archyvinių dokumentų, jis iš pradžių tam pritarė, tikėdamasis ne griežtos centralizacijos ir Maskvos diktato, o normalių Lietuvos ir Maskvos santykių, pagrįstų koordinavimo principais. Šioms viltims neteko išsipildyti.

Dar 1967 m. rugsėjo 2 d. Sniečkus kartu su Maniušiu laiške SSKP CK pakartotinai prašė sugrąžinti Lietuvos geležinkelį iš Pabaltijo geležinkelio apygardos.⁶⁹ Prašymas nebuvo patenkintas. Ūkio valdymo centralizavimas kasmet didėjo. Jeigu Maskvoje buvo numatyta ką nors statyti Lietuvoje, tai to išvengti faktiškai buvo neįmanoma. Lietuvos pramonė buvo plėtojama pagal Sovietų Sąjungos politinius ir ekonominius interesus, o ne

pagal Lietuvos gyventojų poreikius ir LSSR administracijos norą. Amžininkų teigimu, Sniečkus nepritarė Ignalinos atominės elektrinės statybai, tačiau vis dėlto pasirašė dokumentus, leidžiančius pradėti šią statybą. Lietuvoje vis daugiau buvo statoma įmonių, gaminančių produkciją karo pramonei. Gal tik kartą, 1966 m., numačius statyti Jurbarke naftos perdirbimo gamyklą, Sniečkui pavyko pasipriešinti ir perkelti šią statybą į nuošalesnę Lietuvos vietą – Mažeikius. Jis rėmėsi žinomų Lietuvos inteligentų protesto laišku, kuriame buvo keliamos Nemuno ekologinės problemos. Šį raštą 1966 m. kovo 22 d. pasirašė A.Baltakis, J.Baltušis, K.Bieliukas, K. Brundza, R.Budrys, K.Ėringis, M.Gregorauskas, A.Gricius, T.Ivanauskas, G.Jokūbonis, Č.Kudaba, Just.Marcinkevičius, E.Mieželaitis, V.Reimeris, A.Venclova ir kiti. Tuo metu Jurbarke miesto partijos komiteto I-asis sekretorius K.Dubonis pritarė gamyklos statybai, nes tikėjosi, kad dėl to išaugs miesto socialinė infrastruktūra, gyventojai turės darbo ir kai kurių socialinių lengvatų.⁷⁰ Daugelio to meto liudininkų tvirtinimu, šį laišką netiesiogiai inspiravo pats Sniečkus.

Naftai Sniečkus skyrė didelę reikšmę. 1949 m. buvo pradėtos jos paieškos Lietuvoje, ir tai jį labai džiugino. Vėlesni tyrinėjimai patvirtino, kad naftos Lietuvoje yra. Tai, jo manymu, būtų gerokai sustiprinę Lietuvos ekonomiką. 1957 m. Sniečkus, kalbėdamas rašytojams apie literatūros premijas ir lėšų trūkumą joms, prisiminė naftą: "Dėl literatūros premijų gal galėsime ką padaryti. Estai turi – jie gauna 18 mln. rublių už slančą (skalūnai – V.T.). Mes gręžėm naftą prie Pagėgių – neradom. Gal kur rasim. Tada bus lengviau".⁷¹ Kasmet naftos paieškos rodė geresnius požymius, tačiau konkrečių rezultatų – jos gamybos nebuvo. 1965 m. spalio 13 d. Sniečkus, su pavydu žiūrėdamas į Baltarusiją, savo užrašuose apgailestavo: "Baltarusijoje, Rečicoje, rado naftos versmes. Mūsų respublikoje vis tęsiamas ieškojimo darbas. Šiomet bus ieškoma Kybartų rajone, Žarėnuose, Gargžduose. Gal būt ieškos Vilkaviškyje. (...) Ech, kokia būtų laimė suradus naftą!".⁷² Deja, Sniečkus taip ir nesulaukė naftos eksploatacijos.

Pasikeitus SSRS vidaus ekonominei politikai, daugelis Lietuvos pramonės įmonių tapo visiškai priklausomos nuo Maskvoje esančių ministerijų ir kitų centrinių žinybų. Tokia

padėtis vis labiau kėlė Sniečkaus ir jo aplinkos didelį susirūpinimą – faktiškai LSSR vadovybė pamažu buvo nustumiama nuo vadovavimo Lietuvos pramonei. Tokia tendencija jautėsi ir kitose Lietuvos gyvenimo srityse. Bene labiausiai tuo nepatenkinti buvo LSSR MT pirmininko pirmasis pavaduotojas Ksaveras Kairys ir finansų ministras Aleksandras Drobnys. Ryškiausiai šis nepasitenkinimas iškilo 1969 m. gruodžio 8 d. LKP CK Biuro posėdyje, kuriame buvo svarstomas kitų metų valstybinio plano projektas.

Posėdžio pradžioje net ir Sniečkus apie tai prabilo: "...sąjunginės ministerijos mums daug ką komplikuoja. Pavyzdžiui, kad ir Akmenės cemento gamyklos statyba. Nutarė paleisti ją šiais metais ir viskas. O tai buvo nerealu. Ir visi tai žinojo". Tačiau Sniečkus nenuėjo toliau, o ėmė kritikuoti respublikinių žinybų, LSSR ministerijų neveiklumą. Pradėjus aptarimą apie prastus Lietuvos darbo našumo rodiklius, finansų ministras A. Drobnys pabrėžė, kad Lietuvos vadovybė įmonėms ir žinyboms šiuo klausimu nieko padaryti negali, nes jos pavaldžios Maskvai: "Nei sąjunginės, nei respublikinės-sąjunginės ministerijos nepavaldžios mūsų norams. Jos turi savo direktyvas, savo teises ir taisykles". Tokia Drobnio kalba Sniečkų stipriai suerzino – buvo paliestas LSSR vadovybės bejėgiškumas.

Pakeltu tonu Sniečkus visiems priminė, kad viskam Lietuvoje vadovauja partija: "Ir kada mes kalbame apie įmones (...), mes neužsimeiname apie partinę organizaciją...(...). O juk darbo našumo augimas – tai ne tik ekonominė kategorija, o didžiausia politinė reikšmė. (...) Kodėl miestų ir rajonų partinės organizacijos aštriai nekelia šių klausimų? (...) Ir tegul šiuos klausimus sąjunginėms ministerijoms kelia netgi savarankiškai".⁷³ Ir nors Sniečkus atvirai nekalbėjo, jog tokia partija Lietuvoje yra LKP, tačiau visiems buvo aišku, kad Sniečkus nesiruošia taip paprastai iš savo rankų išleisti Lietuvos ūkio valdymo vadžių. Visi tam pritarė. Prieš tokius Sniečkaus argumentus nieko negalėjo pasakyti ir čia sėdintis Charazovas. Ši Lietuvos komunistų vadovo nuostata, žinoma, nesustabdė Maskvos diktato, tačiau turėjo nemažą politinę įtaką LSSR partinei nomenklatūrai, ypač jos

lietuviškajai daliai, siekusiai nepaleisti Chruščiovo laikais gautų ūkinės valdžios svertų.

7–8 dešimtmečio sandūroje dar labiau pagerėjo Lietuvos žemės ūkio rodikliai. 1969 m. pagal pieno gamybos augimo tempus Lietuva Sovietų Sąjungoje iškopė į trečiąją vietą, o pagal mėsos – į pirmąją. Nemažą indėlį į šiuos rodiklius įnešė pagalbinis kolūkiečių ūkis. Todėl Sniečkus, kaip ir Chruščiovo valdymo metais, toliau rėmė valstiečių asmeninius sodybinius ūkius, nors Maskvoje į juos buvo žiūrima priešiška. Sniečkui svarbiausia buvo, kad Lietuva vykdytų maisto produktų gamybos planus. Nuo to daug priklausė LSSR vadovybės padėtis. "Mes turime valstybei duoti daugiau mėsos, daugiau pieno. Jeigu mūsų visuomeninis ūkis kurį nors laiką ir nedidės individualaus atžvilgiu, nieko baisaus. (...) Apskritai – mes už didesnę pieno ir mėsos gamybą. Taip, kad mes daugiau išnaudotume kolūkiečių galimybes. Taip dabar keliamas klausimas", – kalbėjo Sniečkus 1969 metais.⁷⁴

Gali būti, kad to meto statistiniai duomenys yra klaidingi – gi būta prirašinėjimų ir melagingos informacijos. Tačiau pati Maskva oficialiuose dokumentuose Lietuvą vertino labai aukštai. Ne tik penkmečių, bet ir kiekvienų metų žemės ūkio planai Lietuvoje buvo įvykdomi ir net viršijami, kai tuo metu Vidurinės Azijos respublikose ir kai kuriose Rusijos srityse buvo viešai pripažįstama, jog planai neįvykdyti. Su Lietuva galėjo konkuruoti tik Estija, Latvija, Baltarusija, iš dalies Moldavija. Nesinorėtų skaitytojo varginti įvairiais statistiniais skaičiais, pateiksiu tik vieną pavyzdį. Pagal 1970 m. vasario mėn. SSRS centrinės statistikos valdybos duomenis (tik tarnybiniam naudojimui), Lietuvos mėsos gamybos augimo tempai 1965–1970 m. sudarė 46 proc., kai tuo metu Azerbaidžano – 2 proc., Turkmėnijos – 3 proc.⁷⁵

Nors Sniečkus buvo atsargus žemės ūkio reikaluose ir darė nuolaidas asmeniniams kolūkiečių ūkiams, tačiau jis Lietuvos kaimą nuosekliai siekė paversti socialistiniu. Suvarius valstiečius į kolūkius ir tarybinius ūkius, nuo 1954 m. prasidėjo organizuotas ir planingas, dažnai prieš žmonių valią, vienkiemių likvidavimas. Realizuojant šį sumanymą Maskvos raginimų čia nereikėjo. Iki 1967 metų buvo sunaikinta 62 tūkst. vienkiemių, o jų gyventojai perkelti į gyvenvietes. Ypač šį procesą Sniečkus skatino 7-ojo

dešimtmečio pabaigoje. Tada J. Maniušio vyriausybė nušlavė keletą dešimčių tūkstančių vienkiemių. Toliau buvo stambinami kolūkiai, kuriami stambūs gyvulininkystės kompleksai, vykdomi didžiuliai melioracijos darbai. Apskritai Lietuvos žemės ūkiui buvo skiriamos nemažos lėšos. Sprendžiant iš visko (dokumentų, atsiminimų), Sniečkus daugiau dėmesio skyrė žemės ūkiui nei pramonei. Tai paaiškinama tuo, jog pramonė vis dėlto daugiau buvo pavaldi Maskvai, o žemės ūkis – LKP CK I-ojo sekretoriaus rankose, ir čia jis galėjo savarankiškiau šeiminkauti, juo labiau kad vadovaujant Brežnevui, ūkiniai eksperimentai žemdirbystėje buvo racionalesni nei anksčiau. Sniečkus labai jaudindavosi, jeigu Lietuvoje dėl blogos vasaros metai būdavo nederlingi. Tada jis dažnai važinėdavo po rajonus, bandydavo vietoje spręsti iškilusias problemas.

Sniečkus išmaišė visą Lietuvą, todėl asmeniškai pažinojo daugelį miestų ir rajonų, įvairių įmonių, įstaigų, kolūkių ir kitų organizacijų vadovų. Nors Sniečkaus vizitų jie ir prisibijodavo, tačiau dažni susitikimai padėdavo geriau išsiaiškinti įvairias problemas, operatyviau spręsti iškilusius klausimus. Jam mirus, toks Lietuvos vadovų bendravimo būdas beveik išnyko. P. Griškevičius, kabinetinio stiliaus vadovas, retai lankydavo savo pavaldinius, tik išsikviesdavo į Vilnių. Tai irgi prisidėjo prie Sniečkaus autoriteto stiprėjimo. Štai trijų jo 1964 m. kovo–gegužės mėnesių darbo grafikas, kurių metu jis pabuvojo Kaišiadoryse (03-12), Kaune (03-21), Klaipėdoje (04-10), Maskvoje (04-15), Eišiškėse (05-05), Kaišiadorių rajone (05-07), Kauno rajone (05-08), Prienų rajone (05-11), Šakių rajone (05-15), Vilkaviškio, Marijampolės ir Lazdijų rajonuose (05 21-23) ir t.t.⁷⁷

Į Maskvą Sniečkus vykdavo dažnai – beveik kiekvieną mėnesį. Po 1964 m. su Latvijos ir Estijos vadovais bendraudavo retai – matyt, neturėjo bendrų reikalų, o gal ir nenorėjo jų turėti ir demonstruoti Pabaltijo respublikų, kaip atskiros ekonominio ir kultūrinio regiono Sovietų Sąjungoje, vienumo. Jeigu taip, tai ši jo nuostata Kremlui turėjo patikti, nes bet koks kelių respublikų išskirtinumas, "vietininkiškumas" visada erzino SSRS vadovybę. Tuo labiau kad Baltijos kraštus Vakarai vertino kaip vientisą regioną. Pažymėtina, kad Sniečkaus gyvenimo pabaigoje Lietuva

vis labiau ėmė suartėti su Baltarusija. Su šia respublika prasidėjo vadinamasis socialistinis lenktyniavimas, dažnai buvo keičiamasi įvairiomis delegacijomis ir patirtimi. Maskva rėmė šią "draugystę", nes "vyresnė" sovietinė Baltarusija galėjo ir turėjo rodyti socialistinio gyvenimo pavyzdį.

Kaip minėta, Sniečkus rašė dienoraštį. Šiandien tai vienas svarbiausių ir įdomiausių jo gyvenimo veiklos rašytinių šaltinių. Tiesa, jo dienoraštis – tai ne vientisas įvykių, faktų ar pastebėjimų aprašymas, o krūva sąsiuvinių, įvairaus formato užrašų knygelė, kalendorių, bloknotų ir kt., kuriuose užfiksuoti jo manymu svarbesni įvykiai, nevengta ir apibendrinimų. Dienoraštis rašytas be jokios sistemos, turi tik chronologinę tvarką, nors neretai sunku pasakyti, kada padarytas įrašas. Matyt, Sniečkus rašė dienoraštį ne dėl memuarų, o tiesiog dėl reikalingumo, kad būtų galima geriau orientuotis darbe. Be to, rašyti atsiminimus ragino jo žmona, net Maskvos valstybinė politinė leidykla ("Politizdat"). 1965 m. birželio 21 d. jis gavo iš šios leidyklos laišką, kuriame prašoma parašyti atsiminimų knygą (20 spaudos lankų). Tik 1967 m. liepos 3 d. Sniečkus atsakė, jog sutinka: "Sutinku su pasiūlymu parašyti knygą. Tai tikriausiai užtruks pusantrų metų, o gal ir mažiau. (...) Bet tai nebus, žinoma, grynai biografinis darbas". Jis siūlė daug vietos skirti LKP istorijai, Kominternui ir pan.⁷⁸ Tačiau Sniečkus knygos neparašė. Matyt, neturėjo laiko, gal ir noro, nors rašyti atsiminimus jis nuolat ragino savo kolegas. Tada Lietuvoje pasirodė dešimtys LKP veteranų ir karo dalyvių tendencingų memuarinių leidinių. Bet apie save (nei apie patį Sniečką jam gyvam esant) taip nieko ir nebuvo parašyta. Gal jis nenorėjo savęs kelti į viešumą? Dienoraštyje sukaupta medžiaga taip ir liko archyve. Tiesa, šiuo dienoraščiu vėliau trumpai pasinaudojo jo žmona knygoje apie savo vyrą "Draugas Matas". Pažymėtina, kad dienoraštis taip pat atspindi Sniečkaus "lietuviškėjimą". Pokario metais jis savo mintis dažnai užrašydavo rusų kalba, o vėliau užrašuose pradėjo vyrauti jau lietuvių kalba.

Kai kurie Sniečkaus dienoraščio puslapiai labai gerai atspindi jo asmeninio ir valdiško gyvenimo smulkmenas, rūpesčius, keliones, pasitarimus, jo sveikatą ir daug kt. Pavyzdžiui, štai kaip atrodė jo kelią 1968 m. gyvenimo mėnesių įvykių

fragmentai: "Rugpjūčio 16 d. Išvažiavau į kelionę po Viduržemio jūrą. Rugpjūčio 30 d. Parvykau iš Odesos po kelionės per Viduržemio jūrą. Rugsėjo 5 d. Priimtas nutarimas dėl vienkiamų nukėlimo į kolūkių gyvenvietes. Rugsėjo 9 d. Atvažiavau į Druskininkus. Spaudimas buvo pakitęs 85–145, svoris 77.800. Pradėjo daryti išvirkštumus... Rugsėjo 10 d. Svoris 77 kg. Kraujo spaudimas 75–130. Rugsėjo 11 d. Atvažiavo į svečius d. Randakevičius... Rugsėjo 18 d. Pasiunčiau sveikinimą Kalnberziniui ryšium su jo 75 metinėmis. Vladas (sūnus – V.T.) šiandien gina diplomą. Spalio 5 d. Išvažiavo Vladas į Sočį. Spalio 7 d. Buvo Smuškevič žmona. Prašė greičiau pastatyti biustą Rokiškyje. Lapkričio 8–9 d. Buvau Kuršių mariose Rusnėje. Lapkričio 10 d. Buvau užjėjęs pas Gražiną (tikriausiai pas seserį – V.T.)".⁷⁹

Skirtingai negu J.Paleckis, Sniečkus per visą savo gyvenimą nieko originalaus nėra parašęs. Galima būtų išskirti prieškario bolševikinius straipsnius, pavyzdžiui, apie 1935 m. Suvalkijos ūkininkų streiką ("Fašistai padidino valstiečių mokesčius" – cit.). Tai daugiau propagandinio pobūdžio darbai, nors jie rašyti Sniečkaus. Pokario publikacijos, knygos – tai oficialūs pranešimai, skaityti įvairiuose partijos, komjaunimo, rašytojų ir kt. suvažiavimuose, plenuose, susirinkimuose. Taip pat yra straipsnių, skirtų įvairiems komunistinės propagandos leidiniams. Rašyti jam padėjo R.Šarmaitis, G.Zimanas, V.Niunka, R.Žiužda ir kt. Sniečkus buvo geras partinis funkcionierius, turėjo gero ūkininko ir vadovo sugebėjimų, bet nepasižymėjo minties lakumu, publicistiniu originalumu. Visi straipsniai, tarsi ataskaitos, parašyti pagal vieną stilistinę trafaretą, o formos ir turinio požiūriu – panašūs: visur rašoma, kaip buvo sunku gyventi "buržuaziais" metais, liaupsės komunistų partijai, smerkiama lietuvių emigracija, pateikiami įvairūs ekonominiai rodikliai, palyginimai, skaičiai ir pan. Juos skaityti yra nuobodu. Manau, kad ir tada jie daugeliui buvo neįdomūs. Tiesa, yra išimčių, kur jo kalbos chruščiovmečiu buvo kupiuruojamos Brežnevo metais. Pvz., 1959 m. SSKP XXI suvažiavime pasakyta kalbos dalis apie 1957 m. "antipartinės" grupės pasmerkimą 1977 m. išleistame Sniečkaus kalbų ir

1982 m. Permėje (Rusija) išleistas pašto vokas su A. Sniečkaus atvaizdu. Dailininkas P.Bendelis

1998 m. savilaidos neoficialus pašto vokas

straipsnių rinkinyje buvo praleistas sakiny: “Didžiulių pergalių (...) akivaizdoje dar aiškiau matyti antipartinės Malenkovo, Kaganovičiaus, Molotovo, Bulganino, Šepilovo grupės bankrotas”.⁸⁰ O kiek kritiškesnė kalba, pasakyta 1961 m. SSKP XXII suvažiavime iš viso nebuvo įdėta į minėtą rinkinį. Ir kaip ją buvo galima spausdinti, jeigu Sniečkus netgi paminėjo Dievo vardą: “Duok dieve, kad pati amerikiečių tauta būtų tokia laisva, kaip mes, lietuviai, Tarybų Sąjungoje (plojimai)”.⁸¹

SSKP suvažiavimai – neeilinis įvykis komunistų gyvenime. Nors jie tik formaliai patvirtindavo Kremliaus pasirinktą politinį kursą, tačiau dalyvauti juose buvo didelė garbė. Į oratorius tada atkreipdavo dėmesį ne tik šalies vadovai, delegatai ir milijonai eilinių žmonių, bet ir užsienio korespondentai. Pranešėjų kalbos turėjo būti labai gerai nušlifotos, neilgos, politiškai nepriekaištingos ir be jokio ekspromto. Būdamas LKP CK I-uoju sekretoriumi, Sniečkus pasakė kalbas visuose SSKP suvažiavimuose, o XX (1956 m.), XXII (1961 m.), XXIII (1966 m.) ir XXIV-ajame (1971 m.) – sėdėjo prezidiume (apie 40 žmonių). Tai buvo didelė garbė. Visi jo pranešimai, kaip ir priderėjo, pasižymėjo politiniu blankumu, kartojama tie patys užkeikimai imperialistams ir dėkojama Maskvai (“Milžinišką pagalbą pokariniu laikotarpiu lietuvių tautai suteikė Sąjungos vyriausybė, VKP(b) CK, asmeniškai draugas Stalinas” – SSKP XIX suvažiavimas).⁸² Išimtis jau minėtas SSKP XXII suvažiavimas. Čia jis, pamėgdžiodamas Chruščiova, palietė Stalino problemą: “Asmenybės kulto laikotarpiu susidarydavo rimtų sunkumų ir mūsų respublikoje...Vykstant klasių kovai (...) socialistinio teisėtumo pažeidimas padarė namaža žalos. Neteisėtai elgdamiesi su nekaltais žmonėmis, Berijos tipo avantiūristai mėgino sukompromituoti Tarybų valdžios politiką, sunkino kovą prieš išdavikus...”⁸³

Po suvažiavimų buvo švenčiama, prisiminimui fotografuojamasi su aukščiausia SSRS vadovybe. Šios fotografijos buvo ir politinio prestižo reikalas. Tačiau yra tik trys SSKP XX, XXI ir XXII suvažiavimų “Tiesoje” publikuotos nuotraukos, kuriose Lietuvos delegacija kartu su Estijos ir Latvijos komunistais nusifotografavo su svarbiausiais Kremliaus vadais. Sniečkus

beveik visada pirmos eilės centre šalia Chruščiovo, Kosygino, Suslovo. Prie Stalino ir Brežnevo tokių publikuotų nuotraukų nebuvo. Gal jiems buvo per menka nusileisti iki tokių smulkių respublikų vadovų lygio, gal laiko neturėjo, nors jie mielai fotografavosi su užsienio komunistų delegacijomis. Bent jau toks Brežnevo elgesys turėjo žėisti Sniečkaus savimeilę.

Sniečkus po Stalino mirties daug važinėjo po užsienio šalis, daugiausia kaip SSRS delegacijos dalyvis arba atostogaudamas. Kad į užsienį būtų galima išvažiuoti oficialiai ir nemokamai, aukšti partijos pareigūnai-deputatai tapdavo aukščiausiųjų tarybų įvairių komisijų vadovais. Jų išvykos į užsienį neturėjo jokios įtakos SSRS užsienio politikai. Nuo 1967 m. Sniečkus – SSRS AT užsienio reikalų komisijos pirmininko pavaduotojas. Jam daug kartų teko būti Lenkijoje, aplankė Čekoslovakiją, Belgiją, Bulgariją, VDR, VFR, Jugoslaviją, Daniją, Austriją, Italiją, Norvegiją, Suomiją, Airiją, Angliją ir kt. 1971 m. netgi pabuvojo Konge. Kaip matyti, aukšta nomenklatūrinė padėtis Sniečkui leido plačiau pažvelgti į pasaulį. Eilinis žmogus galėjo tik pasvajoti apie išvyką į kokią nors socialistinio lagerio šalį.

Metai bėgo. Sniečkus, kaip matyti iš jo užrašų, retai rasdavo laiko asmeniniams pamąstymams, tačiau retsykais, ypač per gimtadienius, užrašydavo kai kuriuos pastebėjimus. "Štai jau ir 62 metai... – rašė jis 1965 m. sausio 7 d. - Atėjęs į darbą radau ant stalo meiliai padėtas gėles, sveikimą. Draugai sveikino telefonu. (...) Kiek dar užteks jėgų eiti sekretoriaus pareigas? Ką gi, stengsiuosi dirbti, kiek jėgos leis". 1965 m. sausio 8 d. "Vakar nesiruošiau pasikviesti bent artimesnius draugus pavakaroti gimimo dienos proga. Tačiau draugai vis tiek atėjo. Pradėjau aš pats, pareikšdamas padėką draugams ir pakėliau tostą už draugystę, už kolektyvą. Ir labai buvo malonu, kad visas vakaras sukosi ne apie vieną žmogų, o liko jis iš tikrųjų kolektyvinis, šiltas, draugiškas". Po poros metų Sniečkus vėl užrašė: "1967 m. sausio 7 d. Ir štai jau 64 metai. Kiek daug?! Tačiau kažkaip dar vis gyvas, atrodo dar daug, daug jaunesnis. Šito geidžia ir mano artimieji draugai. Labai malonu iš jų lūpų tai girdėti. O visgi draugų nemaža. Labai džiugu turėti artimus draugus. Vakare išvažiuoju prie savo numylėtosios Dusios, o kitą dieną medžioti. Čia

susitikom su Bialistoko nauju sekretoriumi d. Laševič ir Gardino I-ju sekretoriumi Mickevičiumi. Labai maloniai, draugiškai praleidome dieną".⁸⁴

Palyginti su kaimyninėmis Rusija ir Baltarusija, Baltijos respublikose vyravo didesnė kultūros laisvė. Iš dalies taip atsitiko todėl, kad čia nebuvo pasaulio spaudos korespondentų (užsienio turistams buvo leista atvykti į Vilnių tik nuo 1959 m.). Be tautinės kultūros puoselėjimo, Lietuvoje pradėjo plisti vakarietiškas modernizmas mene ir to meto šiuolaikinis stilius žmonių gyvenime. Kaip teigė istorikas R.Misiūnas, Lietuvoje susiklostė palankios sąlygos tokiam kultūrinių akiračių plėtimui todėl, kad Sniečkus, kaip ilgametis vadovas, jautėsi saugus ir nebijojo kaltinimų dėl kultūrinio liberalizmo. Be to, jį supo naujos kartos lietuvių komunistai, kurių dalis šiek tiek simpatizavo kultūros modernizavimui ir teigė, kad tai neprieštaruoja socializmui.⁸⁵ Žinoma, beveik dauguma menininkų patyrė cenzūros (Glavlito) ir partijos kultūros "specialistų" kontrolę.

Nemažai žymių Lietuvos inteligentų, iškilusių sovietiniais metais, ir net senųjų, Sniečkų labai gerbė. Žinoma, tai buvo ne ta nepriklausomos Lietuvos inteligentija, kuri galėjo atvirai kalbėti apie savo tautos egzistenciją, lūkesčius ir likimą. Daugelis sovietinės Lietuvos intelektualų (menininkų, mokslininkų), trokšdami didesnės kūrybinės laisvės, darė kompromisus – kūrė ideologiškai privalomus darbus, nors, žinoma, ne visos kultūros ir mokslo sritys reikalavo ideologinio užsiangažavimo. Labiausiai pasižymėję kultūros ir mokslo darbuotojai buvo apdovanojami premijomis, jiems suteikiami garbės vardai, jie naudojosi partinės nomenklatūros privilegijomis. Dauguma jų asmeniškai buvo dėkingi Sniečkui, nes gerai žinojo, kad be "šeimininko" pritarimo nieko nebūtų. Ir jų dėkingumas buvo ne formalus, o tikrai nuoširdus.

Antai rašytojas V.Sirijos Gira, tapęs nusipelnusiu LSSR kultūros veikėju, 1971 m. balandžio 14 d. parašė padėkos laišką Sniečkui: "Man rodos, be poros kvailų mano išsišokimų, kurių šių iškilmingą man dieną nereikėtų man minėti (slepiu kaip strutis savo galvą po sparnu), tarybiniu laikotarpiu mano kūrybinė kryptis buvo gana monolitiška. Žinau, kad nėra meno menui, kad negali

būti meno be politikos, o politinė linija man ta, kurią nurodo Partija. (...) P.S. Gal čia ir ne vieta tai pasakyti, bet asmeniškai aš ir mano žmona kartu su visais padoriais respublikos žmonėmis džiaugėmės Jūsų perrinkimu Pirmuoju sekretoriumi. Tarybinė lietuvių kultūra daug Tamstai skolinga. VSG". 1970 m. birželio 9 d. nuoširdumo kupinus žodžius pareiškė žymūs Lietuvos pramoginių šokių atlikėjai Jūratė ir Česlovas Norvaišos: "Jūsų nuoširdūs žodžiai ir dėmesys dažnai mums tampa moraline atrama kartais sudėtingose gyvenimo situacijose. Džiaugėmės galėdami nors nedidele dalimi prisidėti prie jaunimo auklėjimo ir Lietuvos vardo populiarinimo". 1973 m. gegužės 2 d., gavusi LSSR AT garbės raštą, aktorė Monika Mironaitė rašė: "Tačiau labiausiai dėkoju Jums asmeniškai už Jūsų nuostabiai gražų pasveikinimo laišką, kuris man buvo didžiausia dovana, nors truputį ir sugėdino mane, nes nesijaučiu labai verta tokių puikių žodžių. (...) Lenkiu galvą ir dėkoju už viską, ką man esat padaręs, o darėt Jūs man visada tikrai gera. Nemoku išreikšti, bet visa širdimi Jums atsidavusi". 1973 m. kovo 14 d. architektas V.Landsbergis-Žemkalnis, atsakydamas į Sniečkaus rūpestį juo, rašė: "Didžiai Gerbiamas Pirmasis Sekretoriau, tik šiandien gavęs Jūsų kovo 9 d. laišką-sveikinimą. nuoširdžiai dėkoju už dėmesį, už suteiktą man garbės vardą ir už sudarytas man galimybes, paskyrus personalinę pensiją, dirbti bei gyventi Vilniuje. Džiaugčiausi, matydamas Jus, jei galėsite, mano darbų jubiliejinės parodos atidaryme kitą savaitę. Jūsų Žemkalnis".⁸⁶ Tikrai, Sniečkus rūpinosi V.Žemkalniu. Net savo užrašuose 1970 m. vasario 2 d. pasižymėjo: "Žemkalnis – pensijos gauna 90 rub. (ne personalinės). Skundėsi dėl architektūrinių reikalų nesklaidumo".⁸⁷

Panašaus pobūdžio padėkos laiškų Sniečkus gavo nuo V.Klovos, R.Geniušo, A.Žmuidziničiaus, A.Račiūno, J.Paukštelio, J.Balčikonio, M.Giedrio, Br. Uoginto ir daugelio kitų žymių Lietuvos inteligentų. Ypač daug laiškų Sniečkus gaudavo iš žmonių, prašančių materialinės paramos: padėti įsigyti butą, pagerinti gyvenimo sąlygas, padidinti pensiją, išvykti į užsienį ir pan. Pavyzdžiui, 1960 m. kovo 16 d. dainininkas Kipras Petrauskas prašė leidimo išvykti į užsienį: "Jau treči metai kaip laukiu leidimo aplankyti savo vaikus ir anūkus, gyvenančius Australijos žemyne.

Su vaikais nesimačiau keliolika metų, o anūkų (jų viso yra ketvertas) nesu visiškai matęs". Buvo ir tokių, kurie nepasižymėjo kuklumu. 1957 m. spalio mėnesį aktorė N.Vosyliūtė-Dauguvietienė rašė: "Dirbu teatre paskutinį sezoną, nes po visų pažeminimų ilgiau jame pasilikti nepajėgiu moralei. Norėčiau išeiti liaudies artiste. Jeigu Jūsų manymu esu to vardo verta, norėčiau jį gauti šios taip Didžiosios Spalio Šventės proga ir tik iš Jūsų. Drįstu manyti, kad 1917-ųjų metų revoliucijon esu ir aš įdėjusi menkutį aguonos grūdėlį. Atkiskite už mano drąsą". Aktorė LSSR liaudies artistės vardą gavo tik 1959 metais. 1955 m. gegužės 17 d. Sofija Čiurlionienė prašė padėti Marijai Mašiotaitėi-Urbšienei (J.Urbšio žmonai – V.T.) gražinti ją į "mūsų kultūros darbą". Žymus gydomosios fizinės medicinos specialistas Karolis Dineika 1973 m. vasario 7 d. kreipėsi į Sniečkų: "Brangus Bičiuli ir Mecenatai" ir prašė padėti greičiau išleisti jo knygą "Moters grožis ir sveikata". Kiek vėliau jis jau dėkojo už pagalbą.⁸⁸

Visi šie laišškai liudija, kad su Sniečkaus asmenybe buvo siejamos įvairiausios viltys, juo pasitikėta. Buvo ir praktinė pusė – turint jo pritarimą ar paramą visuomet buvo lengviau realizuoti visai draudžiamus ir varžomus sumanymus ar idėjas. Tačiau ne visus prašymus Sniečkus tenkino. Labai svarbu buvo, ką žmogus veikė praeityje, ar nebuvo teistas už politinius "nusikaltimus", ar nebuvo ištremtas, koks jo politinis patikimumas ir pan. 1957 m. J.Paleckis rūpinosi buvusio diplomato ir mokslininko, išbuvusio daug metų tremtyje (1945–1953 m.), Petro Klimo šeimos susitikimu Prancūzijoje (su dukterimi ir sūnumi). Į šį reikalą buvo įtraukta net Prancūzijos ambasada Maskvoje, tačiau Sniečkus sutikimo nedavė.

Pas Sniečkų beveik kasdien lankydavosi labai daug žmonių (nuo partinių funkcionierių iki kultūros veikėjų), dažniausiai ko nors prašydami. Kai kuriuos jų vizitus fiksavo dienoraštyje. Antai "1966 m. spalio 17 d. buvo atėjusi dailininko S(...) žmona. Skundėsi dėl savo vyro girtuokliavimo. 1966 m. lapkričio 22 d. Gedvilas prašė pritvirtinti jo šeimą prie poliklinikos. 1966 m. liepos 3 d. Balčikonis prašė duoti galimybę kurį laiką gyventi Vilniuje lituanistui Remskiui. 1968 m. balandžio 20 d. buvo 5 kolūkių pirmininkai iš Panevėžio rajono. Jų tarpe d. Meškus,

Giedraitis. Skundėsi dėl netinkamo Panevėžio rajono komiteto pirmojo sekretoriaus Petrausko elgesio. Esą nesiskaito su kolūkių pirmininkais...⁸⁹

Sniečkus ne tik gaudavo, bet ir pats rašydavo laiškus. 1972 m. sausio 28 d. jis Ievos Simonaitytės gimimo dienos proga padėkojo jai už knygą "Aukštųjų Šimonių likimas": "...Jūs atvėrėte tartum naują, anksčiau neregėtą pasaulį, atskleidėte nuostabaus Lietuvos pamario kampelio – Klaipėdos krašto – žmonių gyvenimą, jų savitą buitį, šneką, papročius. Iš jos padvelkė gaivus ir sūrus Kuršių marių bei Klaipėdos alsavimas".⁹⁰

Sniečkus domėjosi Lietuvos sporto pasiekimais, juolab čia mažiausiai buvo politikos, o ir ši sritis jam buvo suprantamesnė nei profesionalusis menas. Tiesa, remiantis Štromu, pirmais pokario metais futbolo varžybose tarp Lietuvos ir Rusijos komandų jis "sirgdavo" už rusus ir vertė tai daryti kitus. Jis aiškino, kad rusų pergalė sporte geriau, nes išmokys lietuvius gerbti Sovietų Sąjungą. Apie 1950 m. jo požiūris keitėsi. Jis pradėjo "sirgti" už Vilniaus "Spartaką", vėliau perkrikštytą į "Žalgirį". Po Stalino mirties jis jau atvirai džiaugėsi lietuvių pergalėmis tiek SSRS, tiek pasaulyje. 1963 m. lapkričio 10 d. savo dienoraštyje jis užsirašė: "Ir štai maloni žinutė. Vilniaus žalgirietės Europos akademinio irklavimo pirmenybėse, aštuonviečių varžybose iškovojo Europos čempionės vardą. Labai malonu ir gražu!"⁹¹

Užaugo Sniečkaus vaikai. Vladas baigė Kauno politechnikos instituto Vilniaus filialą, dirbo inžinieriumi. Jis politinės karjeros nesiekė, apskritai bodėjosi to meto politika. Marytė Vilniaus universitete baigė biochemiją. Abiem vaikams Sniečkus buvo geras, nors ir griežtas bei reiklus tėvas. Apie darbo reikalus jis retai pasikalbėdavo su vaikais, buvo užsidares.

Sniečkus savo gyvenimo paskutiniaisiais metais tapo pasyvesnis. Matyt, atsiliepė ir jo fizinė būklė. Sniečkus priartėjo prie 70 metų amžiaus ribos, tapo ne toks energingas ir ryžtingas, vis dažniau sirgo. 1972 m. po R.Kalantos susideginimo atvykusios iš Maskvos komisijos vienas iš inspektorių privačiame pokalbyje trumpai įvertino Sniečkaus fizinę būklę – "zdajot staryk" ("sensta senis" – rus.). 1970–1973 metais netgi eiliniai žmonės komunistinėse demonstracijose Vilniuje galėjo patys įsitikinti

gerokai jo senstelėjusia išvaizda. Nors ir stengdavosi šypsotis, tačiau šypsenoje jau nebuvo to "sniečkiško" gyvumo ir žavimo, o pakelta dešinė ranka, kuria jis sveikindavo demonstrantus, buvo tarsi negyva.

Prieš karą ir karo metais Sniečkus buvo geros sveikatos, tik reitsykliais pasiskųsdavo reumatizmu, kurį išigijo pogrindyje arba, kaip jis sakydavo, "palėpėje". Pirmieji rimtos ligos simptomai pasireiškė 1945 m. Tada Sniečkui stipriai pradėjo skaudėti kairiąją koją ("obliteruojantis endarteritas"), jam buvo sunku nueiti ilgesnius atstumus. Dėl to Sniečkui teko gydytis Palangos, Druskininkų, Sočio, Karlovy Varų ir kituose kurortuose. 1945 metais jis metė rūkyti (rūkė papirosus ir pypkę). Jo sveikata gerokai sušlubavo 7-ojo dešimtmečio pradžioje, kada sunegalavo širdis. 1962 m. gydytojai jam konstatavo aterosklerozę ("aterosklerotinė kardiasklerozė kompensacijos būklėje su aortos ateroskleroze"), stiprų nervų sistemos pervargimą, kairės kojos skausmus ir viršsvorį (84 kg). Sniečkų prižiūrėjo ir gydė daktarai Ch. Kibarskis, J.Gaivenis, V.Čepaitis ir kt. Jam buvo liepiama nesijaudinti, tačiau kaip tai padaryti tikriausiai niekas negalėjo patarti. Jo gyvenimas tada tiesiog kunkuliavo, jam teko patirti didelį emocinį krūvį. 1965 m. po peršalimo medžioklėje pradėjo skaudėti dešinę koją. Dėl jos teko važiuoti į Kremliaus polikliniką.

Vaistų, kurių nebuvo Lietuvoje ar Sovietų Sąjungoje, Sniečkus gaudavo iš JAV. Dar 1965 m. kovo 15 d. V.Zenkevičius išdrišo pasiūlyti jam amerikietišku vaistu: "Būkite malonus, nesivaržykite, pasitarkite su daktarais, kokių Jums reikia vaistų, gal kokių nors preparatų pas mus nėra? Tegul kas nors parašo man trumpą laiškutį. Pasistengsiu juos gauti ir persiūsti". Sniečkus neprieštaravo, nors tai nelabai derinosi su "komunistinės moralės" principais, juo labiau kad vaistai buvo gaunami iš pačios "reakcingiausios" pasaulio šalies ir pakankamai slaptai. Gauti vaistus iš JAV padėjo KGB (Alfonsas Randakevičius). "Prieš porą savaičių išsiunčiau vaistus. Juos adresavau drg. Alfonsui, kuris perduos Jums", – rašė Zenkevičius 1966 m. spalio 30 d. O vaistų Sniečkus gaudavo įvairių. Štai 1966 m. vasario 14 d. Zenkevičius rašė: "Vieną preparatą, t.y. "Gervine", siunčiu be daktaro Kibarskio nurodymo. (...) Tai vaistas, kuris stiprina bendrą organizmo stovį,

profilaktiškai kovoja prieš nusenimą. Amerikos terapeutų draugija rekomenduoja naudoti šį preparatą sulaukus 50 metų". Iš pradžių Sniečkus dėl gaunamų vaistų kuklinosi (vis dėlto naudojimasis tarnybine padėtimi), bet vėliau šie moraliniai skrupulai buvo atmesti. "Naudojuos proga ir siunčiu drg. Kibarskio sustatytą vaistų sąrašą. (...) Beje, ačiū už šildomas kojines, aš jas praktiškai pritaikiau", – rašė jis Zenkevičiui į JAV 1968 m. balandžio 6 d. Sniečkumi taip pat rūpinosi ir kiti jo patikėtiniai. Pavyzdžiui, 1971 m. kovo 13 d. jis gavo iš SSRS ambasados Londone R. Vaigausko laišką, kuriame rašė, kad siunčia elektrinį vatinuką ("telogreiką"): "Ją galima naudoti ir medžioklėje, bet reikalinga 12 voltų baterija".⁹²

Sniečkus gydėsi pareigingai, tačiau 1968 m. pabaigoje jo sveikata dar labiau pablogėjo. 1968 m. lapkričio naktį iš 27 į 28 sutriko širdis. Tada jis dienoraštyje pasižymėjo, kad "panašu į priepuolį". Kitą dieną neišėjo į darbą. Nuo tada Sniečkaus sveikata, galima sakyti net ir gyvybė, buvo palaikoma gydytojų ir medicinos preparatų. 1969 m. vėl stipriai atsinaujino dešinės kojos skausmas, joje dingo pulsas, nutirpo dešinės rankos petys. 1970 m. pradėjo labai dažnai svaigti galva. Dešinė koja tapo nepagydoma – nuėjus kelis kilometrus, pradėdavo ją labai skaudėti. Tai jam buvo ypač nemalonu, nes jis mėgo medžioti. 1970 m. dėl nervinio pervargimo Sniečkus pajuto svaigimą, sutriko pusiausvyra ir susilpnėjo kairės ausies klausia. Gydytojų pastangomis nuo 1971 iki 1972 m. vasaros ypatingų pakitimų jo sveikatoje neįvyko, tačiau 1972 m. vasarą ir rudenį jis pajuto (ypač darbo pabaigoje) širdies srityje retus, bet skaudžius dūrius. Blogai pradėjo miegoti, beveik visiškai apkurto kairiąja ausimi, nebegalėjo garsiai kalbėti.

Neatsitiktinai 7–8 dešimtmečių sandūroje jis vis dažniau pagalvodavo ir imdavo kalbėti apie pensiją, tačiau, matyt, partiniai reikalai (o gal ir Lietuvos) vertė jį pasilikti savo poste. Galbūt jį veikė ir "valdžios sindromas", kurio atsikratyti dirbant vadovaujantį darbą daugiau kaip 30 metų buvo sunku. Buvo ir dar viena aplinkybė. Sovietų Sąjungoje, šioje totalitarinėje valstybėje, nebuvo tradicijos iš aukštų pareigū išeiti savo noru (dėl tokio aukšto pareigūno poelgio visuomenėje iš karto kildavo įtarimų). Dažniausiai tokį pareigūną pašalindavo arba jį išnešdavo iš darbo

"karste". Kartą Sniečkus prasarė L.Šepečiu: "Siūlo važiuoti į Maskvą dirbti – nevažiuosiu. Nenoriu ir į pensiją išeiti. Tegul iš CK išneša kojomis priekin".¹⁷⁰ Tačiau bene svarbiausia Sniečkaus pasilikimo priežastis buvo ta, jog Brežnevo-Suslovo klika pageidavo ir toliau matyti Sniečkų LSSR administracijos vadovo poste, matyt, kaip Lietuvos politinio ir ekonominio stabilumo garantą. 1972 m. gruodžio mėn. Sniečkus Maskvoje paklausė Brežnevo:

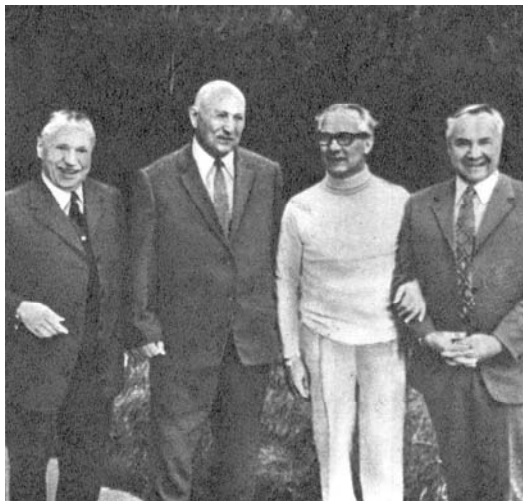
– Ką dabar su manimi darysite? Sulaukus senyvo amžiaus išleisite į pensiją?

– Ši formuluotė Jūsų neliečia, – atsakė Brežnevas.⁹³

1973 m. sausio 7 d. Vilniuje "Draugystės" viešbutyje įvyko oficialus ir iškilmingas Sniečkaus gimtadienio minėjimas. Dalyvavo 160 svečių. Susirinkusiems Sniečkus nuoširdžiai pažadėjo: "Stengsiuosi visomis jėgomis toliau dirbti, negailėdamas savo sveikatos". Kaip ir priderėjo, šventėje buvo visko. Sniečkui dainavo Giedrė Kaukaitė, Vaclovas Daunoras, Romanas Marijošius ir daugelis kitų. Įvairias to meto populiarias lietuviškas bei rusiškas dainas dainavo ir publika. LKP CK administracinių organų skyriaus vedėjas A. Česnavičius pamėgino rusiškai dainuoti "šagom, po dolinam, roščiam i ovragam...doidiom do Čikago i Pekina", tačiau jam mažai kas pritarė. Sausio 8 d. Sniečkų lankė ir sveikino įvairios delegacijos su dovanomis iš visos Lietuvos. Sausio 9 d. jį aplankė dailininkai ir įteikė V.Karatajaus ir V.Mackevičiaus nutapytą paveikslą "Nelegalaus LKP aktyvo pasitarimas Panemunėje (apie 1927–1930 m.)".⁹⁴

1973 m. sausio 10 d. Sniečkui sukako 70 metų. SSRS vadovybė šia proga apdovanojo jį Aukso žvaigžde ir paskelbė "socialistinio darbo didvyriu". Daugelio ir paties Sniečkaus nuomone, tai buvo aukštas jo gyvenimo ir darbo įvertinimas. Prieš gimimo dieną, t.y. sausio 6 d. Vakare, į namus jam paskambino Brežnevas. "Linkėdamas viso geriausio, jis pabrėžė respublikos pasiekimus, mano nueitą revoliucionieriaus kelią, – rašė Sniečkus užrašuose. – Palinkėjo man, lietuvių tautai tolesnių pasiekimų komunistinėje statyboje". Kitą dieną Sniečkų sveikino ir kiti SSKP CK Politbiuro nariai. Kada Sniečkus pats suabejojo dėl galimybės toliau dirbti ("jau 70 metų"), SSKP CK sekretorius L.Kapitonovas

A. Sniečkus, maršalas I. Bagramianas, VDR vadovas E. Honekeris, maršalas L. Govorovas. 1973 m.

Vilniaus miesto įkūrimo 650 metų sukaktuvės. Iš kairės: A. Sniečkus, gen. V. Obuchovas, P. Griškevičius, A. Barkauskas ir kt. 1973 m.

pasakė, "jog formuluotė dėl amžiaus niekur netaikoma ir toks klausimas nekyla". Sniečkų padaršino ir Suslovas, pasakęs, "kad žvaigždutė atjaunina, dirbkit ir toliau sėkmingai".⁹⁵ Gal šie linkėjimai sustiprino Sniečkaus pasitikėjimą savimi, tačiau sveikatos požiūriu tai buvo savižudybė.

Remiantis M.Šumausko pasakojimu, kurį aprašė savo atsiminimuose idėjinis komunistas Jonas Januitis, Kremliuje rytojaus dieną prasidėjus posėdžiui Sniečkui pirmajam buvo suteiktas žodis. Salėje sėdėjo SSRS vadovybė. Pradėjus kalbėti salė neišgirdo nė žodžio – Sniečkus neturėjo balso. "Kalbėk į mikrofoną. Nesigirdi," – šaukė iš salės. Sniečkus atsigerė mineralinio vandens, prie burnos lenkė mikrofonus – veltui. Pirmininkaujantis Suslovas paprašė tylos, tačiau salė nerimo. Tada Suslovas parodė sau į atlapą, kuriame kaip ir Sniečkui, žibėjo Aukso žvaigždė, po to rusams gerai suprantamu gestu pabaksnojo pirštu sau į pasmakrę: "Kam nepasitaiko? Būkime atlaidūs. Matyt, draugas vakar padaugino..." Ši scena vyko be žodžių, Sniečkui nieko nematant, už jo nugaros. Pasigirdo garsus juokas, plojimai. Taip jis lydimas ovacijų ir paliko tribūną, nepasakęs kalbos. Sniečkų tai labai sukrėtė.⁹⁶

1973 m. spalio 25 d. Maskvoje Sniečkų apžiūrėjo vokiečių profesorius Vilkė. Buvo konstatuota, kad pacientas visiškai apkurto kairiąja ausimi, nors dešine girdėjo gerai. Sniečkui buvo uždrausta rūkyti, gerti alkoholinius gėrimus, vartoti stiprius prieskonius ir patarta visiškai vengti psichologinio streso. Prof. Vilkė rekomendavo nuolatos gydyti širdį, o dėl aterosklerozės - gerinti kraujotaką, taip pat griežtai uždraudė garsiai kalbėti. Žinant kokias pareigas turėjo Sniečkus, visos šios gydytojo rekomendacijos sunkiai buvo įgyvendinamos.

1973 m. lapkričio 27 d. įteikti Tautų draugystės ordiną į Vilnių atvyko Suslovas. Sutiktas jis buvo ypač pagarbiai. Lapkričio 28 d. Vilniaus sporto rūmuose įvyko iškilmingas posėdis. Suslovas perskaitė ilgą, bet labai nuobodžią kalbą. Jis pažymėjo, kad Lietuva tapo tikrai sovietinė. Sniečkus padėkojo jam, prisiminė pokarį: "Jūsų vadovaujamas biuras suteikė neįkainojamą pagalbą mūsų partinei organizacijai". Lapkričio 29 d. Suslovas išvyko.⁹⁷ Suslovo garbei 1973 m. lietuvių kalba buvo

A.Sniečkus Druskininkų tarybiname ūkyje

Žūklėje. Viena iš paskutiniųjų A. Sniečkaus fotografijų

išleista Suslovo "raštų" knyga (578 psl.) – ypač nuobodžių ir tuščių straipsnių rinkinys.

1973 m. gruodžio 16 d. skrisdamas su geriausiaisiais Lietuvos gydytojais iš Vilniaus į Maskvą, patyrė katastrofą lėktuvas TU-124. Žuvo 51 žmogus. Sniečkus dėl šio įvykio labai sielojosi. Tai buvo lyg koks mirties ženklas. 1974 m. sausio 14 d. jis kreipėsi į SSKP CK, kad Lietuvai būtų skirta geresnių TU-134 lėktuvų.⁹⁸

1974 m. sausio 10 d. Lietuvos gydytojai konstatavo: "Skundžiasi nedideliu sausu kosuliu ir užkimimu po ilgesnės garsios kalbos. Iš širdies pusės nusiskundimų neturi. Ilgiau pavaikščiojus pavargsta kojos. Blogai girdi kaire ausimi. Retkarčiais būna galvos svaigimas. Ligonis siunčiamas į Druskininkus profilaktinei reabilitacijai".

Sniečkus išvyko į Druskininkus. Tai buvo paskutinė jo gyvenimo kelionė. 1974 m. sausio 22 d. sanatorijoje "Lietuva" jis mirė. Medicininėje išvadoje kitą dieną buvo rašoma: "Sniečkus Antanas, 71 metų amžiaus, sirgo aortos, jos šakų ir širdies arterijų ateroskleroze. 1974 m. sausio 22 d. staiga sutriko kraujotaka širdies raumenyje, išsivystė ūmus širdies kraujagyslių nepakankamumas ir įvyko mirtis".⁹⁹

Ši žinia greitai apskriejo Lietuvą ir Sovietų Sąjungą. Buvo sudaryta laidotuvių komisija (pirmininkas J.Manušis). Į LKP Centro komitetą plaukė tūkstančiai užuojautos telegramų. Velionis buvo pašarvotas Vilniaus sporto rūmuose. Vilnius tokių laidotuvių, matyt, dar nebuvo matęs. Iš visų Lietuvos kampelių žmonės plaukė atsisveikinti su Sniečkumi. Eilė aplankyti velionį nusidriekė net iki Žaliojo tilto. Tie, kurie negalėjo atvykti į Vilnių, visa tai stebėjo per tiesioginę televizijos transliaciją. Laidotuvių dieną daug kur sutriko darbo ritmas. Tada buvo stipriai jaučiama, kad Lietuva kažko neteko.

1974 m. sausio 25 d. Sniečkus, palydėtas didžiulio kortežo, buvo palaidotas Antakalnio kapinėse – LSSR vadovų panteone. Į laidotuves atvyko kaimyninių respublikų vadovai. Nors buvo tikimasi, kad į Vilnių atvyks Suslovas, tačiau Kremlius pasiuntė SSKP CK Politbiuro narį I.Kapitonovą. Buvo sakomos atsisveikinimo kalbos (rusų kalba). Tik M.Chodosaitė prabilo lietuviškai: "Aš kalbėsiu lietuviškai. Labai sunku šiandien kalbėti

A.Sniečkaus laidotuvės Vilniuje Sporto ir pramoginių renginių rūmuose. Centre žmona M. Bordonaitė su vaikais ir anūkais. 1974 m. sausio 22 d.

A.Sniečkaus pomirtinė kaukė, padaryta naktį 1974 m. iš sausio 22 į 23 Vilniuje

apie Sniečkų, kurio mes netekom. Ir kada aš šiandien priėjau atsisveikinti, paliečiau jo šaltą ranką, aš supratau, kad jo nebėra, kad jis negrįš".¹⁰⁰

Prasidėjo naujojo LSSR administratoriaus paieška. Sniečkus nepaliko įpėdinio. Jo aplinkoje nebuvo nei vienos ryškesnės politinės figūros (daugiausia tai buvo įvairių sričių specialistai ar partiečiai profesionalai, neturintys didelio autoriteto). Ryškių politinių asmenybių ir negalėjo būti. Totalitarinėje visuomenėje politiniai lyderiai ar diktatoriai niekad nepakęsdavo šalia iškylančių politinių konkurentų – jie greitai būdavo eliminuojami iš artimųjų rato. Sniečkus per visą savo partinę karjerą elgėsi lygiai taip pat.

V.Charazovas primygtinai protegavo į velionio Sniečkaus vietą LSSR MT pirmininką J.Manušį. Nedaug trūko, kad šis, Charazovo globotinis, nemokantis gerai lietuviškai, taptų LKP CK I sekretoriumi. Remiantis J.Januičio atsiminimais, LKP CK narių grupė (K.Liaudis, A.Drobnys, M.Šumauskas, J.Januitis) pabandė tam sutrukdyti. K.Liaudis, kuris buvo asmeniškai pažįstamas su Brežnevu, konfidencialiuose pokalbiuose su SSKP CK Politbiuro nariais V.Ščerbickiu ir I.Kapitonovu sugebėjo įrodyti, jog Manušis netinka šioms pareigoms.¹⁰¹

Naujuoju LKP CK I-uoju sekretoriumi 1974 m. vasario 18 d. tapo partinio aparato statytinis, ribotų galimybių, atsargus, neturintis ryškesnių politiko savybių Petras Griškevičius. "Visi mes labai gerai suprantame, kad kiekvienam iš mūsų dirbti po tokio veikėjo, mūsų partinės organizacijos vadovo, tokio autoriteto, kokių buvo Antanas Sniečkus, yra nelengva, – tarsi išpėdamas susirinkusius, kad iš jo nebūtų reikalaujama neįmanomo, kalbėjo P.Griškevičius. – Tačiau gyvenimas yra gyvenimas".¹⁰² Lietuvoje prasidėjo nauja okupuoto krašto gyvenimo epocha.

P.S. LSSR administracija, siekdama įamžinti Antano Sniečkaus atminimą, 1977 m. jo vardu pavadino Ignalinos atominės elektrinės gyvenvietę (dabar Visaginas), taip pat Kauno politechnikos institutą, kolūkį Kėdainių rajone, laivą-refrižeratorių, Lenkijoje Punsko gminos vidurinę mokyklą (Atgimimo metais šie vardai buvo panaikinti). 1975 m. sausio 22 d. Vilniuje ant buvusio LKP CK pastato (dabar miesto savivaldybė) buvo atidengtas

skulptoriaus G.Jokūbonio memorialinis bareljefas (1989 m. nuimtas ir dabar eksponuojamas Varėnos rajono sovietinių skulptūrų Grūto parke), 1976 m. Antakalnio kapinėse pastatytas antkapinis originalus paminklas (skulptorius N.Petrulis).

Sniečkaus šeimai buvo paliktas medicininis, buitinis ir prekybinis aptarnavimas, kokių naudojosi šeima, esant gyvam Sniečkui. M.Bordonaitei taip pat buvo leista nemokamai naudotis vila Turniškėse, kurortiniu gydymu bei mašina iš Ministrų Tarybos garažo.¹⁰³ 1974 metais Sniečkų šeima išsikėlė iš savo namo Čiurlionio gatvėje, nes joje buvo numatyta įsteigti Antano Sniečkaus memorialinį muziejų. Tačiau planai greitai pasikeitė. Revoliucijos muziejuje buvo įrengta nuolatinė Sniečkaus gyvenimo ir jo veiklos ekspozicija, o buvusiam Sniečkaus name apsigyveno L.Šepetys.

Reziumė

Knygoje nagrinėjama ilgamečio sovietinės Lietuvos vadovo, vieno aktyviausių komunistinės totalitarinės sistemos kūrėjų Lietuvoje Antano Sniečkaus politinė veikla (1903–1974). A.Sniečkus gimė pasiturinčių valstiečių šeimoje. Po 1917 m. Rusijos Vasario revoliucijos jis tapo bolševikų šalininku. 1920 m. įstojo į nelegalią Lietuvos komunistų partiją. Už antivalstybinę veiklą 1921 m. buvo suimtas, tačiau dėl įkalčių stokos paleistas. Gresiant naujam suėmimui, pasitraukė į Rusiją. 1926 m. slapta grįžo į Kauną, buvo kooptuotas į LKP CK ir išrinktas CK sekretoriato nariu. Lietuvoje jis redagavo komunistinę spaudą, dirbo kitą nelegalų darbą. 1931 m. buvo nuteistas 15 metų kalėti. 1933 m. SSRS ir Lietuvai pasikeitus politiniais kalniais, išvyko į Maskvą. 1936 m. vėl nelegaliai atvyko į Lietuvą. Nuo 1936 m. iki mirties A.Sniečkus – LKP CK I-asis sekretorius. 1937 m. prasidėjus stalininėms represijoms, A.Sniečkus nutraukė ryšius su Kominternu. Bijodamas NKVD jis vengė vykti į Maskvą, nors ne kartą buvo kviečiamas. 1939 m. už antivalstybinę veiklą Lietuvos valdžios buvo nuteistas 8 metus kalėti.

1940 m. SSRS okupavus Lietuvą A.Sniečkus buvo paleistas iš kalėjimo ir paskirtas Vidaus reikalų ministerijos Saugumo departamento direktoriumi. 1940 m. vasarą mėnesį jis buvo Lietuvos Respublikos valstybės ir politinių veikėjų represavimo ir 1941 m. birželio 14 d. gyventojų trėmimo vienas organizatorių ir vykdytojų, daug prisidėjo prie Lietuvos valstybingumo likvidavimo ir šalies sovietizacijos. 1940 m. rųpūčio mėn. pakartotinai paskirtas LKP CK I sekretoriumi, Sniečkus tapo oficialiu Lietuvos okupacinės administracijos vadovu, aktyviu Maskvos emisarų talkininku ir svarbiausiuoju lietuvių kolaborantu. Per SSRS – Vokietijos karą buvo vienas 16-osios lietuviškosios šaulių divizijos organizatorių, 1942–1944 m. – Lietuvos sovietinių partizanų judėjimo štabo viršininkas.

A. Sniečkus pokario metais palaikė ir net skatino Lietuvos gyventojų genocido akcijas, ypač 1945–1952 m. trėmimus, varė rusinimo politiką, uoliai vykdė SSRS vadovybės nurodymus, buvo vienas svarbiausių kovos su ginkluotu tautiniu pagrindžiu ir prievartinės kolektyvizacijos organizatorių, asmeniškai inspiravo Katalikų bažnyčios persekiojimą (dėl to kilo nesutarimų su Maskva), ragino naikinti

tautines kultūros apraiškas, primenančias nepriklausomos Lietuvos laikus (knygas, paminklus, tautinius simbolius ir pan.). A.Sniečkus visą laiką buvo ištikimas bolševizmo, prievartos ir smurto politikos tradicijoms, akiai tikėjo Stalinu ir komunizmo dogmomis, ignoravo kitokią nuomonę. Jo politinės pažiūros nesikeitė, jis tik prisitaikydavo prie pasikeitusios politinės konjunktūros Sovietų Sąjungoje. A.Sniečkus 1944–1953 m. įstengė apsaugoti daugelį vadovaujančių partinių ir administracijos darbuotojų lietuvių nuo represijų, tuo pelnydamas jų pagarbą ir paramą.

Po Stalino mirties A.Sniečkus tapo kiek savarankiškesnis, jo veikloje atsirado pozityvių tendencijų: palaikė lietuvių kėlimą į vadovaujančius postus, globojo lietuvišką partinę nomenklatūrą (įskaitant ir naująją inteligentijos kartą, buvo pakantus tautinės kultūros (švietimo, meno) plėtrai, stiprino ir stengėsi išsaugoti tradicinę žemės ūkio gamybą (ignoravo Maskvos siūlomas naujoves), neskatino rusakalbių imigracijos iš SSRS. Dėl to Maskvoje ir vietos kolonistų buvo kaltinamas "vietininkiškumu", kartais netgi "nacionalizmu". A.Sniečkus visada sugebėdavo laiku persiorientuoti ir pakreipti įvykius pagal SSRS vadovybės norą sau palankia linkme. Šis pakankamai lankstus ir atsargus politinis elgesys padėjo jam išlikti ilgamečiu LTSR vadovu. Atsižvelgiant į A.Sniečkaus vadovavimo stilių, lietuvybės išsaugojimo rezultatus, Lietuvos iškilimą į pirmaujančiu respublikų gretas Sovietų Sąjungoje, galima daryti išvadą, kad po 1953 m. A.Sniečkaus asmenybė Lietuvos istorijoje turėjo ir pozityvią įtaką ekonomikai, socialinei, kultūrinei ir demografiniai sritims, nors bendras Lietuvos sovietizacijos ir nutautinimo procesas okupacijos metais niekada nebuvo sustojęs.

Sniečkus visą laiką buvo negailestingas tautiniam pagrindžiui, disidentams. Karingas ateistas, jis fanatiškai nekentė religijos ir dvasininkijos. Iki pat gyvenimo pabaigos jis liko ištikimas Maskvai, draudė bet kokias politines iniciatyvas, slopino visuomenėje kylančias priešiškas nuotaikas valdančiajam režimui. Vadovaudamasis Kremliaus direktyvomis ir laiku reaguodamas į besikeičiančią politinę padėtį SSRS, jis ir jo aplinka visada stengėsi laiku pastebėti ir kontroliuoti vykstančius politinius procesus Lietuvoje.

Svarbiausias Antano Sniečkaus gyvenimo tikslas – matyti komunistinę Lietuvą SSRS sudėtyje – buvo įvykdytas.

Sniečkus. 33 Years in Power.
Vytautas Tininis
Resume

The book analyses the political activity of Antanas Sniečkus (1903-1974) - the head of Soviet Lithuania and one of the most active architects of the communist totalitarian system in this country. A. Sniečkus was born in the family of a well-off farmer. After the February Revolution in Russia in 1917, he became a supporter of Bolsheviks. In 1921 A.Sniečkus was arrested for anti-national activities. However, he was released for lack of evidence. Under the threat of a new arrest he fled to Russia. In 1926 he secretly returned to Kaunas where he was co-opted onto the Central Committee of the Lithuanian Communist Party and elected a member of the Secretariat of the Central Committee. A. Sniečkus edited communist press and was engaged in other illegal activities. In 1931 he was sentenced to 15 years of imprisonment. In 1933, when the Soviet Union and Lithuania exchanged their political prisoners he left for Moscow. In 1936 he came to Lithuania illegally again. From that year to his death A.Sniečkus was the First Secretary of the Central Committee of the Lithuanian Communist Party. When the Stalinist repressions started in 1937 A.Sniečkus broke off his relations with Comintern. Although he was being invited to Moscow he avoided going there for fear of NKVD. In 1939 Lithuanian government sentenced him to 8 years of imprisonment for anti-national activities.

In 1940, when the Soviet Union occupied Lithuania A.Sniečkus was released from prison and appointed to the post of Director in the Security Department of the Ministry of Internal Affairs. In the summer of 1940 he was among those who organized the repressions of statesmen and politicians of the Republic of Lithuania and the deportations of the residents of Lithuania on June 14, 1941. He contributed a lot to the liquidation of the sovereignty of Lithuania and to its sovietization. In August 1940 A.Sniečkus was appointed the First Secretary of the Central Committee of the Lithuanian Communist Party again and became the official head of

the administration of the occupation regime and the active assistant and collaborator of Moscow emissaries in Lithuania. During World War II he was among the organizers of the 16th Lithuanian Infantry Division and in 1942-1944 he was the chief of the headquarters of the Soviet partisan movement in Lithuania.

In the post-war period A.Sniečkus supported and even induced the genocide operations against the residents of Lithuania and especially the deportations in 1945-1952. He also pursued the policy of russification and followed zealously the directions given by the USSR authorities. He was also one of the major organizers of the fight against the national partisan movement and of the compulsive collectivization, he personally inspired the persecution of the Catholic Church (there were some disagreements with Moscow because of that) and urged to destroy manifestations of the national culture reminding people of the times of independent Lithuania (books, monuments, national symbols, etc.). A.Sniečkus always remained faithful to the traditions of Bolsheviki and the policy of violence, he blindly believed in Stalin and in the dogmas of communism and he ignored opinions other than his own. His political beliefs never changed. He just managed to adapt himself to the changing policy of the authorities of the Soviet Union. In 1944-1953 A.Sniečkus managed to protect many of the party officials and administration authorities in Lithuania from repressions thus deserving their respect and support.

After Stalin's death A.Sniečkus's became more independent and some positive tendencies appeared in his activities: he supported appointment of Lithuanians to the ruling posts, took care of Lithuanian Communist apparatchiks (including a new generation of intelligentsia), he was tolerant to the development of the national culture (education, art), he strengthened and tried to preserve the traditional agricultural production (ignored any novelties suggested by Moscow), he did not stimulate the immigration of Russian-speaking population from the USSR. For that reason Moscow and local colonists often accused him of "local approach" and even of "nationalism". A.Sniečkus was always able to re-orient himself when needed and to turn the course of events in a favourable direction, however, in

compliance with the wish of the USSR authorities. The fairly flexible and cautious political behaviour helped him to retain the post of the head of Soviet Lithuania for many years. If we take into consideration A.Sniečkus's style of leadership as well as the fact that the national spirit in Lithuania was preserved and that it became one of the most advanced republics of the Soviet Union we could draw a conclusion that after 1953 some positive aspects can be pointed out in the role that A.Sniečkus played in the history of Lithuania in the economic, social, cultural and demographic spheres, although on the other hand during the years of occupation the overall process of sovietization and denationalization had never ceased.

A.Sniečkus was always pitiless to the national underground movement and dissidents. Being a bellicose atheist he fanatically hated religion and clergy. He remained faithful to Moscow to the end of his life, he forbade every political initiative and suppressed the hostile attitude to the ruling regime which was arising among people. Following the directives from the Kremlin and reacting to the changing political situation in the USSR in the timely manner A.Sniečkus together with those belonging to his environment always tried to notice and to take control of the political process in Lithuania.

The main objective that Antanas Sniečkus was striving for all his life - to see the communist Lithuania as a constituent part of the USSR, was achieved.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Pratarmė

- 1 Ženklys T. (Štromas A.) Pasibaigusi Lietuvos gyvenimo epocha // Gimtasis kraštas, 1990. Nr.37 (toliau Pasibaigusi Lietuvos gyvenimo epocha).
2 Svarbesnės publikacijos apie Antaną Sniečką:
Knygos
Atsiminimai apie Antaną Sniečką. V., 1982.
Bordonaitė M. Draugas Matas. V., 1983.
Straipsniai
Ženklys T. (Štromas A.) Pasibaigusi Lietuvos gyvenimo epocha // Gimtasis kraštas, 1990. Nr.37-39.
Šepetyš L. Tartum norėjo pradėti iš naujo... // Švyturys, 1989. Nr.14.
Kašauskienė V., Čepas R. Antanas Sniečkus // Lietuvos žinios, 1992. Nr.6-8.
Gailius A. Kaip Antanas Sniečkus kūrė saugumą // Politika, 1990. Nr.6.

Jaunystė

1. Lietuvos valstybinis istorijos archyvas. Fondas 1236. Apyrašas I. Byla 65.Lapas 4 (v), 22; Ap. 4. B. 154. L.11.
2. Švietimo darbas. 1921. Nr. 5-6. P. 123.
- 3.Bordonaitė M. Draugas Matas. V., 1983. P. 17-19.
- 4.Lietuvos valstybinis visuomenės organizacijų archyvas (toliau LVVOA). F.3377.AP.51.B.80.L.5.
5. Bordonaitė M. Draugas Matas. V., 1983. P. 14.
6. Sniečkus A. Su Lenino vėliava. V., 1977. T.1. P. 23-24.
7. LVVOA. F.16895. Ap.2. B. 7. L. 4-5.
8. Lietuva, 1921 12 23.

Partinis agentas

- 1.Bordonaite M. Draugas Matas. V, 1983. P. 29, 31.
- 2.LVVOA. F.3377.AP.51.B.80.L.6.
- 3.Terleckas A. Didysis sąmokslas prieš Lietuvą. K.,1996. P.12-13.
4. LVVOA. F.16895. Ap.2. B.169. L.2.
5. Bordonaitė M. Draugas Matas. V., 1983. P.4,10.
- 6.Ten pat. P.10,56.
7. LVVOA. F.16895.Ap2.B.6.L.5,17,42.
8. LVVOA. F.77.Ap.28. B.10284. L.81.
9. Lietuvos žinios, 1931 02 27.
- 10 Pasibaigusi Lietuvos gyvenimo epocha // Gimtasis kraštas. 1990. Nr.37.

11. Lietuvių enciklopedija. Boston. T.28. P.207-208.
12. Bordonaitė M. Draugas Matas. V., 1983. P.67,71,76,85.
13. LVVOA. F.16895. Ap.2. B.4. L.13-16.
14. Ten pat. B.6. L.75.
15. Anušauskas A. Lietuvos slaptosios tarnybos 1918-1940. V., 1998. P.305 (toliau Lietuvos slaptosios tarnybos...).
16. LVVOA. F.16895. Ap.2. B.5. I vokas. L.9.
17. Atamukas S. Lietuvos žydų kelias. V., 1998. P.388.
18. Lietuvos slaptosios tarnybos... P.269.
19. Maslauskienė N. Lietuvos komunistų tautinė socialinė sudėtis 1939 m. pab.- 1940 m. rugsėjo mėn. // Rezistencija ir genocidas, 1999. Nr.1. P.99 (toliau Maslauskienė N...).
20. LVVOA. F.16895. Ap.2. b.6. L.84.
21. Bordonaitė M. Draugas Matas. V., 1983. P.92-93.
22. LVVOA. F.3377. AP.51. B.80. L.7.
23. Kancevičius V. Aneksija ar okupacija ? // XX amžius: Lietuvos valstybingumo problemos. K., 1990. P.97-101.
24. Lietuvos slaptosios tarnybos... P.285.
25. LVVOA. F.16895. Ap.2. B.6. L.73.
26. Terleckas A. Didysis sąmokslas prieš Lietuvą. K., 1996. P.16 (toliau didysis sąmokslas...).
27. Bordonaitė M. Draugas Matas. V., 1983. P.94,102.
28. Sniečkus A. Su Lenino vėliava. V., 1977. T.1. P.10.

Pirmieji valdžios metai

- 1 LVVOA. F.16895. Ap.2. B.4. L.55.
2. Lietuvos slaptosios tarnybos... P.305.
3. Gailius A. Sniečkaus vizitas // Politika, 1990. Nr.6. P.14.
4. Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau LCVA). F.378. Ap.10. B.23. L.259-261. Truska L., Anušauskas A., Petravičiūtė I. Sovietinis saugumas Lietuvoje 1940-1953 metais. V., 1999. P.351-352.
5. Anušauskas A. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas. V., 1996. P.31,34 (toliau Lietuvių tautos sovietinis naikinimas...).
6. LVVOA. F.3377. AP.30. B.138. L.8.
7. Ten pat. F.16895. Ap.2. B.4. L.20.
8. Ten pat. L. 46-47.
9. Sniečkus A. Su Lenino vėliava. V., 1977. T.1. P.61-62.
10. Maslauskienė N... 1999. Nr.1. P.98.
11. Ten pat. 1999. Nr.2. P.21.
12. Ten pat. P.21-40.
13. Sniečkus A. Su Lenino vėliava. V., 1977. P.74. P.74.
14. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas. P.108, 140.
15. Lietuvių enciklopedija. Boston. T.28. P.208.
16. Pasibaigusi Lietuvos gyvenimo epocha. 1990. Nr.38

Karo metai

- 1.LVVOA. F.1771.AP.2.B.140.L.1-2.
- 2.Ten pat. F.16895.Ap.2.B.174.L.58.
- 3.Ten pat. F.1771.Ap.131.B.189.L.15.
- 4.LVVOA. F.16895. Ap.2. B.185. L.84-85.
- 5.Čaplikas J. LKP(b) CK – V. Pozdniakovo direktyvų vykdytojas 1941-1944 m. // Lietuvos archyvai, 1997. Nr.9. P.50-51 (toliau Čaplikas J...).
6. LVVOA. F.17635.Ap.1.B.15.L.12.
- 7.Čaplikas J...P.50-57.
8. Didysis sąmokslas...P.21.
- 9.Čaplikas J... P.47-61.
- 10.Janavičienė A. Sovietiniai diversantai Lietuvoje (1941-1944) // Genocidas ir rezistencija, 1997, Nr.1. P.98-117 (toliau Sovietiniai diversantai Lietuvoje...).
11. LVVOA. F.16895.Ap.2.B.4.L.2.
12. Sovietiniai diversantai Lietuvoje...P.107.
13. LVVOA. F.16895.Ap.2.B.194.L.81,94,103.
- 14.LVVOA. F.17635.Ap.1.B.15.L.61.
15. Ten pat. L.69.
16. LVVOA. F.17635.AP.1.B.15.L.105.
17. Atsiminimai apie Antaną Sniečkų. V., 1982. P. 122-123.
18. LVVOA. F.3377.AP.51.B.80.L.15.
19. LVVOA. F.3377. Ap.58.B.854.L.1-2.
20. LVVOA. F.16895.AP.2.B.21.L.58.

Pokaris (1944 – 1953 m.)

- 1 Pocius M. SSRS NKVD – MVD Sekretoriato 1944-1949 m “Ypatingieji aplankalai” – vienas iš naujausiųjų laikų istorijos šaltinių // Genocidas ir rezistencija, 1998. Nr.1. P.106.
- 2.Leninas V. Rinktiniai raštai. T.3. V., 1981. P.651.
- 3.Комсомольская правда, 1989 09 29.
- 4 Ардов М. Легендарная ординка // Новый мир. 1994. Но. 5. С. 131 -135 (toliau Ардов М...).
5. Kašauskienė V. Taip griovė Lietuvą // Gimtasis kraštas. 1991. Nr.31.
6. Čaplikas J. Draugas A. Sniečkus draugui A. Ždanovui // Vakarinės naujienos, 1991 11 13.
7. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas. P.404.
8. Truska L. Antipartizaninė 1946 m. gruodžio 7 d. Sniečkaus ir gen. I. Tkačenkos direktyva // Darbai, 1996. Nr.2. P.117-119.
9. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas. P. 378,448
10. Gaškaitė N., Kuodytė D ir kt. Lietuvos partizanai 1944-1953 m. K., 1966. P. 356-363. LYA.F.K-1.Ap.3.B.530.L.38.
11. LVVOA. F.1771. Ap. 190.B.4. L.4,145.
- 12.Lietuvos ypatingasis archyvas. F.K-1.AP.10.B.60. (toliau LYA)

13. LVVOA. F.1771.AP.51.B.21.L.212.
14. Ten pat. F.16895. Ap. 2. B.23. L.72-74.
15. LVVOA. F. 1771. Ap.8. B.14. L. 154, 170.
16. Starkauskas J. Ginkluotas sovietinis partinis aktyvas ir sukarinti daliniai // Genocidas ir rezistencija, 1999. Nr.1. P. 41,54,59.
17. Truska L. Lietuvos komunistų partijos pastangos likviduoti partizaninį sąjūdį // Genocidas ir rezistencija, 1998. Nr.1. P.107-114.
18. Pocius M. "Nepatikimoji" 50-oji lietuviškoji divizija // Genocidas ir rezistencija, 1998. Nr.2. P.134-138.
19. Starkauskas J. Čekistinė kariuomenė Lietuvoje 1944-1953 m. V., 1998. P.51.
20. LVVOA. F. 1771. Ap.1771. B.167. L.48-49.
21. Ten pat. B.332.L. 210.
22. Pocius M. Vieningas lietuvių tautos atsakas J.Stalinui // Genocidas ir rezistencija, 1998, Nr.1. P.115-120. Tininis V. Pilietinis nepaklusnumas atėjūnams // Pasaulis, 1991. Nr.9. P.41-42.
23. Ten pat. Ap.8. B.14.L.169,175.
24. Iš istoriko V.Nako pokalbio su politologu A.Štromu (1982 m.). Lietuvos valstybinis vaizdo ir garso archyvas (LVVGA), Saugojimo vieneto Nr. 5236-5240.
25. LVVOA. F.1771. Ap.8. B.10. L.251.
26. Ten pat. Ap.7.B.11.L.123-124.
27. Ардов М... С.131-135.
28. LVOA. F. 16895. Ap. 90. B. 4. L. 371.
29. Ten pat. F. 3377. Ap.30. B.138. L.10.
30. LYA. F.K-1. Ap.10. B.62. L.99-115.
31. Ten pat. L. 118,133.
32. Ten pat. B. 100. L.235-237.
33. LYA. F.K-1.AP.10.B.154.L.186, B.155.L.128.
34. Ten pat. F.16895. Ap. 2.B.23.L.165,167; B.238.L.134,138.
35. LYA. F.K-1.Ap.10.B.155.L.91.
36. LVVOA. F.16895.Ap.2.B.226.L.36.
37. Ten pat. F.1771.Ap.190, B.7. L.39-46.
38. Lietuvių tautos sovietinis naikinimas. P. 402. Martinkus V. Rašytojas ir Lietuva // Literatūra ir menas, 1990 12 22.
39. LVVOA. F.1771. Ap.131.B.35.L.96; Ap.8.B. 14.L.178.
40. LYA. F.K-1.AP.10.B.154.L.76-77.
41. LVVOA.F.1771.Ap.8.B.14.L.178.
42. LLVOA.F.4424.Ap.1.B.65.L.178,332,335.
43. Iš autoriaus pokalbio su akad. Jonu Bulavu (1992 m.)
44. LVVOA. F.3377. Ap.58. B. 854. L.3-4.
45. LVVOA. F.1771. Ap.227. B.2059.
46. Ten pat. F.17635. Ap.1.B.33. L.12. Grunskis E. Generolai, kurių bijojo Lietuva // Politika. 1990. Nr.4. P.13.
47. LVVOA. F.17635.AP.1.B.33.L.12.
48. Iš autoriaus pokalbio su akad. Jonu Macevičiumi (1991 m.).

49. Ten pat.
50. LVVOA. F.16895. Ap.2. B.23. L.162.
51. Ten pat. B.4.L.46-47.
52. LVVOA.F.16895.Ap.2.B.244.L.2.
- 53.LVVOA.F.1771.AP.190.B.5.L.190-197.
54. Iš V.Nako pokalbio su A.Štromu (1982 m.). LVVGA. S.v. Nr. 5236-

5240.

Sniečkaus ir Berijos politika 1953 metais

- 1.Зенкович Н. Тайны уходящего века .Т. 3. М. 1999. С. 347 -362.
2. Gaškaitė-Žemaitienė N. Žuvusiųjų prezidentas. V.,1998.P.304-314.
- Liekis A. LKP agonijos kronika. T.1.V.,1996.P.118-119.
3. LVVOA. F.1771. Ap.131. B.179. L.5-37.
- 4.LYA.F.K-1.Ap.10.B.151.L.255,267.
- 5.Gaškaitė-Žemaitienė N. Žuvusiųjų prezidentas.V.,1998.P.322-328.
- 6.Liekis A. LKP agonijos kronika. T.1.V.,1996.P.115-120.
- 7.Puzinavičius Br. Lietuva po Stalino. V., 2000.P.19. Tininis V. Ar galėjo L.Berija padėti Lietuvai ? // Švyturys. 1990.Nr15.
- 8.Asmeninis K.Liaudžio archyvas. Genocido aukų muziejus.
- 9.Streikus A. Politinės ir ekonominės raidos bruožai Lietuvoje 1953-1955 m. // Darbai, LGRTI. 1996.Nr.2.P.73,78 (toliau Streikus A...).
- 10.Ten pat.P.73-75.

Chruščiovmetis (1953-1964 m.)

- 1.LVVOA. F.1771.Ap.190.B.10.L.8-43.
- 2.Streikus A. P.79.
- 3.Puzinavičius Br. Lietuva po Stalino. V., 2000. P.26.
- 4.Streikus A. P.78.
- 5.Медведев Р. Хрущев. М. 1990. С. 93-95.
- 5a.Зенкович Н. Тайны уходящего века. Т. 3. М. 1999. С. 375.
- 6.LVVOA. F.16895.Ap.2.B.23.L.172.
- 7.Lietuvių tautos sovietinis naikinimas. P.379.
- 8.LVVOA. F.16895.Ap.2.B.314.L.1-11.
- 9.Ten pat. B.304.L.12.
- 10.Lietuvių tautos sovietinis naikinimas.P.380-381.
- 11.LVVOA. F.16895.Ap.2.B.74.L.48.
- 12.Ten pat. L.57 - 68,150-158,165.
- 13.Šepetyš L. Tartum norėjo pradėti iš naujo.. // Švyturys. 1989. Nr.14.
- P.8.
- 14.LVVOA. F.16895.Ap.2.B.314.L.1-11.
- 15.Ten pat. B.35.Kn.22.
- 16.Ten pat. B.246.L.27,47.
- 17.Ten pat. B.24.L.46.
- 18.Ten pat. B.378.L.31,99.

- 19.Ten pat. B.226.L.18-42.
20. Ten pat. L.34,43.
21. Ten pat. B.25. L.37.
22. Ten pat. B.225. L.186-188.
- 23.Ten pat. B.226.L.143-150.
24. Rašytojas ir cenzūra. V.,1990. P.229.
25. Iš autoriaus pokalbio su akad. J.Bulavu (1992 m.).
26. LVVOA. F.16895. Ap.2. B.314. L.1-11.
- 27.Ten pat. B.305.L.49.
- 28.Ten pat. B.246.L.20-26.
29. Ten pat. B.343. L.2-115.
- 30.Ten pat. B.26.L.11.
- 31.Ten pat. B.333.L.66-71.
32. Ten pat. F.1771. Ap.196. B.29.
- 33.Ten pat. L.18-22.
34. Ten pat. F.16895. Ap.2. B.354, L.27.
35. Misiūnas R., Taagepera. Baltijos valstybės: priklausomybės metai 1940-1980. V., P.147 (toliau Baltijos valstybės).
36. Ten pat. P.134.
37. Ten pat. F.1771. Ap.207.B.25. L.8-10.
38. Tiesa, 1961 10 24; 1961 11 18.
39. LVVOA. F.16895.Ap.2.B.74.L.56.
40. Ten pat. B.92. L.13,57.
41. Ten pat. L.73.
- 42.Ten pat. L.28.
- 43.Ten pat. B.329.L.3-5.
44. Ten pat. B.92. L.57.
- 45.Ten pat. B.37.Kn.2.
46. Ten pat. F.16895.Ap.2B.74.L.29.
- 47.Ten pat. L.51.
48. Ten pat. L.77-78.
49. Ten pat. F.1771. Ap.207. B.25. L.386; Ap.208.B.1.L.200.
- 50.Ten pat. F.16895.Ap.2B.74.L.17,76.
- 51.Ten pat. L.18.
52. Ten pat. B.92. L.20.
53. Petkevičius V, Kaip gimsta baubas. V., 1990. P.362.
54. LVVOA. F.16895. Ap.2. B.238. L.39,91-95.
- 55.Ten pat. B.27.L.52-54.
- 56.Ten pat. B.92.L.17.
57. Ten pat. B.74.L.17.
58. Višinskis R. Nepamirštami susitikimai //Kn.:Atsiminimai apie Antaną Sniečkų. V, 1982. P.233-234.
59. LVVOA. F.16895. Ap.2. B.26. L.22.
- 60.Ten pat. B.92.L.19-20; B.74.L.15-16.
61. Ten pat. B.354.L.7.
62. Ten pat. B.27.L.167.

63. Ten pat. B.74.L.21-22.
64. Ten pat. B.246. L.128-141; B.92. L.24.
65. Ten pat. B.36. Knygelė be numerio.
66. Ten pat. B.92. L.22,24; B.74.L.24.
67. Ten pat. B.37.Kn.2.
68. Šepetyš L. Tartum norėjo pradėti iš naujo... // Švyturys. 1989. Nr.14.

P.8.

69. LVVOA. F.1771. Ap.228. B.659. L.8,51-52.
70. Ten pat. Ap.234.B.11.L.3.
71. Puzinavičius Br. Lietuva po Stalino.V., 2000. P.61-62.
72. Ten pat. F.16895. Ap.2. B.232, L, 123-124.
73. Ten pat. F.1771. Ap.207. B.25. L.39.
74. Čepas J., Balčiūnas J. ... į Lietuvą. V., 1996. P.184.
75. LVVOA. F.1771.Ap.234.B.2.L.138-139.
76. Ten pat. F.16895.Ap.2.B.33.L.183.
77. Ten pat. F.3377.Ap.30.B.138.L.11.

1964 metų perversmas

1. Petkevičius V. Kaip gimsta baubas. V., 1990. P.319.
2. LVVOA. F.16895. Ap.2. B.92. L.21-22, 29.55-56.
3. Ten pat. L.4-13.
4. Ten pat. B.74.L.69.
5. Ten pat. L.10,26,35,56,63.
6. Ten pat. B.28. L.3,39.
7. Ten pat. B.92. L.30.
8. Ten pat.F.1771.Ap.234.B.1.L.113.

Lietuvos šeimininkas

- 1.LVVOA. F.16895.Ap.2.B.37.Kn.3.
- 2.Ten pat.B.74.L.22,25.
- 3.Ten pat. B.33.L.107.
- 4.Januitis J. Užvakar ir šiandien. V., 1998. P.113.
- 5.LVVOA. F.16895.Ap.2.B.305.L.125-126; B.35.Kn.11.
- 6.Ten pat. B.172.L.70-72.
- 7.Ten pat. B.171.L.218.
- 8.Terleckas A. Ne visa tiesa apie Antaną Sniečkų // Tautos atmintis. 1996. Nr.3. P.62.
9. Brazauskas A. Lietuviškos skyrybos. V.,1992. P.117.
10. Iš autoriaus pokalbio su akad. J.Macevičiumi (1992 m.).
- 11.LVVOA. F.16895.Ap.2.B.26.L.30.
- 12.Ten pat. B.28.L.71.
- 13.Ten pat. B.21.Kn.2.
- 14.Ten pat. B.37.Kn.2.

- 15.Ten pat. B.28.L.76.
- 16.Ten pat. F.1771.Ap.240.B.3.L.66.
- 17.Ten pat. F.16895.Ap.2.B.226.L.18-42.
- 18.Ten pat. B.172.L.106.
- 19.Ten pat. B.246. L.142-144.
- 20.Ten pat. B.174.L.70-71.
- 21.Ten pat. B.25.L.135.
- 22.Ten pat. B.352.L.22.
- 23.Ten pat. B.35.Kn.22.
- 24.Ten pat. B.384. L. 27,55-58,90-91.
- 25.Ten pat. B.177.L.1.
- 26.Ten pat. B.37.Kn.5,22; B.35.Kn.22.
27. Ten pat. F. 1771. Ap.244. B.263. L.59-60,77.
- 28.Ten pat. Ap.240.B.17.L.5-7.
- 29.Ten pat. F.16895.Ap.2B.177.L.150-154.
- 30.Ten pat. F.1771.Ap.240.B.16.L.110-118.
- 31.Ten pat. L.110,123-127.
- 32.Ten pat. B.20.L.32-39.
- 33.Ten pat. Ap.246.B.3.L.86.
34. Ten pat F.16895. Ap.2 B.238. L.48.
- 35.Ten pat. B.33.L.49.106.
- 36.Ten pat. B.184.L.240-241.
- 37.Ten pat. F.1771.Ap.248.B.145.L.130-134.
- 38.Ten pat. Ap.51.B.21.L.220-221.
39. Ten pat. F.1771. Ap.190. B.12. L.99-109.
- 40.Ten pat. F.16895.Ap.2.B.314.L.1-11.
- 41.Ten pat. F1771.Ap.190.B.12.L.99-116.
- 42.Ten pat. B.11.L.131-132.
43. Ten pat. F.16895. Ap.2. B.35. Kn.22.
- 44.Streikus A. Sovietų valdžios antibažnytinė politika (1953-1967) // Genocidas ir rezistencija. 1997.Nr.1.P.139.
- 45.Ten pat. P.146-147.
- 46.Ten pat. P.143.
47. LVVOA. F.1771. Ap.131. B.24. L.38.
- 48.Atamukas S. Lietuvos žydų kelias. V., 1998. P.304-305 (toliau Lietuvos žydų kelias...).
- 49.LVVOA. F.1771.Ap.131. B.172. L.228,242.
50. Ten pat. F. 16895. Ap.2. B.35. Kn.22.
- 51.Ten pat. B.37.Kn.2.
52. Ten pat. F. B.24. L.23-26.
- 53.Ten pat. B.32.L.149..
- 54.Ten pat. B.248.L.15.
- 55.Ten pat. L.23.
- 56.Lietuvos žydų kelias. P.332.
- 57.LVVOA. F.16895.Ap.2.B.248.L.13.
- 58.Lietuvos žydų kelias. P.344.

59. LVVOA. F.1771. Ap.246. B.20. L.99.
 60.Ten pat. B.36.L.19.
 61. Ten pat. F.16895. Ap.2. B.37. Kn.5.
 62.Lietuvos žydų kelias. P.344.
 63.Ten pat. P.343.
 64.LVVOA. F.1771. Ap.247. B.31. L.4.
 65. Ten pat. B.32. L.4,39; B.72. L.213-214.
 66.Ten pat. F.16895.Ap.2.B.37.Kn.3.
 67. Iš V.Nako pokalbio su A.Štromu (1982 m.). LVVGA. S.v. Nr.5236-5240.
- 68.Lietuvos žydų kelias. P.338.
 69.LVVOA. F.1771.Ap.240.B.1.L.170.174.
 70.Ten pat. F.16895.Ap.2.B.356.L.2-19.
 71.Ten pat. F.16895.Ap.2.B.226.L.43.
 72.Ten pat. B.28.L.2.
 73. Ten pat. B.352. L.8,33-34.
 74.Ten pat. L.13
 75.Ten pat. B.375.L.1-4.
 76.Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra. V., 1977. P.22.
 77.LVVOA. F.16895.Ap.2.B.27.
 78.Ten pat. B.175.L.81,105.
 79.Ten pat. B.35.Kn.10.
 80.Tiesa, 1959 02 05.
 81.Tiesa, 1961 10 24.
 82.Tiesa, 1952 10 09.
 83.Tiesa, 1961 10 24.
 84.LVVOA. F.16895.Ap.2. B.28.L.2; B.25. L.114.
 85.Baltijos valstybės...P.185.
 86. LVVOA. F.16895. Ap.2. B.173. L.102,135; B.174. L. 130,128.
 87.Ten pat. B.37.Kn.3.
 88. Ten pat. B.170. L.40,70,75.
 89. Ten pat. B.28. L.109,112,117; B.30. L.177.
 90.Ten pat. B.174.L.19.
 91.Ten pat. B.26.L.23.
 92. Ten pat. B.177.L.47,53,83,150-154; B.178.L.183.
 93.Ten pat. F.3377.Ap.51.B.80.L.8.
 94.Ten pat. L.10-13.
 95.Ten pat. F.16895.Ap.2.B.26.L.33.
 96.Januitis J. Užvakar ir šiandien. Atsiminimai. V.,1998.P.86-87.
 97.Tiesa, 1973 11 28,29.
 98. LVVOA. F.1771.Ap.249.B.189.L.11.
 99.LVVOA. F.16895.Ap.2. Priedas prie 2 apyrašo. B.2.
 100.Ten pat. F.16895.Ap.2.B.299.L.14.
 101.Januitis J. Užvakar ir šiandien. Atsiminimai. V., 1998.P.110-118.
 102.Ten pat. F.1771.Ap.249.B.1.L.6.
 103.Ten pat. B.89.L.5-10.

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

- Abakumovas V. 71,88,94
Abeciūnaitė 212
Adžiubėjus A. 168,169,182
Afoninas M. 57
Aizenas Ch. 47
Aleksandravičius P. 95
Andrejevas A. 53
Andrijaitis K. 135
Andriulis J. 8
Andriulis V. 218
Andropovas J. 200
Angarietis Z. 10,12,15,16,18, 19,20,24-27,32-34,165
Anušauskas A. 72
Anuškinas A. 79
Apolonovas A. 78
Arđovas M. 69,83,84,123
Aronovas V. 70
Astrauskas V. 208,219
Atamukas S. 29,47,233,236,237
Bagramianas I. 200,257
Bagušauskas J. 6
Balčikonis J. 10,87,186,251,252
Baltakis A. 196,241
Baltuška Br. 219
Balttruška P. 58
Baltušis J. 151,211,212,241
Banaitis V. 82
Banyš K. 83
Baranauskas B. 105,107,138,148,149,174
Barkauskas A. 151,185,208,219
Bartašiūnas J. 68,73,85,211
Basanavičius J. 149
Belousovas O. 130
Bendelis P. 183
Berija L. 37,40,52,53,69,77,78, 80, 82,87,88,103,115-117,119-131,134,136,143,148,160,216,248
Berklavas E. 161
Bernotėnas 65,185
Beržas A. 24
Bičiūnas 147
Bieliauskas K. 106,107, 160, 167, 218
Bielinis J. 211,225
Bieliušas K. 241
Bilevičius E. 18
Bimba A. 54,218,220
Byčko V. 204
Bykovas P. 50
Blička J. 87
Blička P. 87
Bobkovas J. 52
Bogomolovas I. 15
Bordonaitė M. 21,24,27 ,29, 31,32,83,109-111,223,234 , 245,261,264
Boruta K. 87
Brazauskas A.M. 207
Brazinskai 220,226
Brežnevas L. 92,139,141,152-154,187,188,191-198,202,203, 205,207,209,212-214,218,239, 240,244,246,249,256,262
Brunza K. 241
Bubnys B. 232
Budionas S. 133
Budrys K. 241
Bulavas J. 29,30,83,102, 113, 150, 154,160,163
Bulganinas 134,141,248
Būtėnas J. 196
Canava 92
Cesevičius D. 56,90
Cvirka P. 28,45
Charazovas V. 185,199,203, 204,217,223,224,238,242,262
Chodosaitė M. 27,31,260,
Chruščiovas N. 115,116,119, 125,127,129-131,135,136,138-145,147,151-159,162-175,178, 182-187,191-197,202-204,209, 210,233,243,248,249
Čaušeskus N. 224
Čekys J. 152
Čekuolis A. 221,224,225
Čepaitis V. 254
Černenka K. 188
Černiachovskis I. 62,101,
Černiauskas 95
Černiauskas H. 172
Černyšėvas V. 170
Česnavičius A. 202,207,256
Čiurlionienė S. 252
Dailidė P. 50
Darius S. 189,190
Dariutė-Maštarienė N. 189
Daukšas K. 87
Daunoras V. 193,256

Dekanozovas V. 37,38,54,56
 Demba I. 40,41
 Dineika K. 252
 Diržinskaitė L. 137,219
 Dmitrenka T. 158
 Dobrininas 221
 Donelaitis K. 122,184
 Dovydėnas L. 87
 Drėmienė 224
 Drobnys A. 87,88,218,223, 242,262
 Dubonis K. 241
 Dudincevas V 211
 Dušanskis N. 121
 Dvarionas B. 95
 Eichmanas 84
 Eizenhaueris 127
 Erenburgas I. 64
 Ėringis K. 241
 Ferensas A. 207
 Finkelšteinas L. 40,41
 Furceva J. 169
 Gailevičius A. 41,119,120,126,
 134,137,140,141
 Gaivenis J. 254
 Galickis 78
 Gaška J. 51
 Gaškaitė 147
 Gaškaitė-Žemaitienė N. 123
 Gediminas 101,148,150
 Gedvilas M. 28,43,44,47,48, 54,
 55,59,62,64,66,69,75, 79,86, 96, 102,
 126,131,132,134,163, 186, 229,252
 Geniušas R. 251
 Giedraitis A. 253
 Giedrys M. 184,251
 Gira L. 18,55
 Girdzijauskas V. 87
 Girėnas S. 189,190
 Gladkovas P. 40
 Glemža J. 90
 Glikas K.236
 Gomulka V. 210
 Golikovas F. 200
 Gorkis M. 215
 Govorovas L. 257
 Graževičius K. 38
 Grečka A. 202
 Gregorauskas M. 28,94,154,241
 Greifenbergeris 16
 Gricius A. 56,241
 Gridinas N. 48
 Grigalavičius J.105
 Grigoraitis Z. 233
 Grimovičius 79
 Griška A. 38
 Griškevičius P. 6,185,203,205,
 207,208,209,213,244,257,262,263
 Grosmanas (Didžiulis) K. 19,34
 Gudaitis A. 95
 Gudavičius 23
 Gutmanas L. 37
 Guzevičius A. 44,53,55,78, 83,85,103
 Hitleris A. 157,224
 Honekeris E. 257
 Ho Ši Minas 137
 Ignatjevas S. 115
 Ignatovas N. 198,203
 Isačenka A. 69,104,106
 Ivanauskas T. 241
 Yčas M. 8
 Jacovskis J. 236
 Jakovlevas 238
 Jankauskas P. 18,23
 Jankus A. 18
 Janonis J. 14
 Januitis J. 202,258,262
 Jasinevičius J. 160
 Jefimovas D. 69,71,73,83,84
 Jegoryčevus N. 192,194,198
 Jemeljanovas V. 187
 Jeremenka A. 200
 Jeršovas V. 123
 Jokubka S. 218,220
 Jokūbonis G. 241,264
 Josadė J. 234
 Jurašas J. 225
 Kadaras J. 148,210
 Kaganovičius L. 135,136,141,248
 Kairėlis A. 129
 Kairys K. 94,203,242
 Kalanta R. 204,220,226,253
 Kalnberzinis J. 62,161,246
 Kanovičius S. 234
 Kapitonovas I. 200,256,260,262
 Kapočius L. 221,222
 Kapralovas P. 6,84-93,94
 Kapsukas V. 10,12,18,20,21,25,26
 Karatajus V. 256
 Karotamas N. 90
 Karpis 74
 Karsavinas L. 90
 Karvelis T. 7
 Kasperaitis J. 23
 Kašauskienė V. 6

Kašinskas 123
 Kaukaitė G. 256
 Kavaliauskas J. 164,187
 Kebinas I. 90,93,177
 Keino N. 16
 Keldyšas M. 200
 Keliuotis J. 95,151,152
 Kibarskis Ch. 254,255
 Kiričenko 123
 Kirilenka A. 200
 Klimas P. 252
 Klova V. 251
 Knyva A. 87
 Kobulovas B. 73,76,78,120
 Koganas L.M. 233
 Komodaitė J. 40,41
 Kondakovas P. 89,94,101,117,119,126
 Korkevičius 34
 Korsakas K. 28
 Kosyginas A. 168,192,194, 197, 198,
 200,201,210,212,249
 Kozlovas P. 74
 Kožukovskis 106
 Krasauskas S. 175,177
 Krasauskienė 147
 Krasichinas M. 129,130
 Krastinis F. 34,40,41,105
 Krėvė-Mickevičius V. 28,37
 Krylovas 64
 Kruglovas 73
 Kruminšas V. 123
 Kučinskaitė M. 87
 Kučinskas 147
 Kudaba Č. 241
 Kudj R. 217
 Kudirka S. 220,226
 Kudirka V. 56,99,149
 Kulikauskas V. 160
 Kunajevas D. 200
 Kupcovas 176,227
 Kuzinas 164
 Kuznecovas A. 86,87,134,143
 Lacis V. 161
 Lacmanas E. 233
 Landsbergis-Žemkalnis V. 251
 Larionovas 178
 Laševič 250
 Laurinaitis J. 83,,123,154
 Laurinčiukas 221
 Laužikas J. 160
 Lavrentjevna A. 109
 Lengvinas K. 209
 Leninas V. 10,12, 42, 68, 101, 186, 220
 Leonovas A. 90
 Liaudis K. 91,118,119,129,133,134,
 140,143,157,218,219,223,227,262
 Lifšicas A. 20,21
 Lobanovas P. 227
 Lukšienė M. 150
 Lurjė E. 234
 Macevičius A. 40,41
 Macevičius J. 105,185
 Macijauskas I. 68
 Mackevičius K. 208
 Mackevičius V. 224,256
 Mačiukūnaitė 95
 Maironis 149
 Maldonis A. 224
 Malenkovas G. 63,68,69,78,82, 86,96,105,
 115,116,125,126,130,131,134,135,141-
 143,198,248
 Malinovskis R. 202
 Maniušis J. 163,201,203,205, 207, 208,223,
 240,244,257,260,262
 Marcinkevičius Just. 241
 Mantas H. 184
 Marijošius R. 256
 Martavičius L. 94, 118-120, 125, 126
 Maslauskienė N. 47
 Masiliūnas K. 90
 Mašerovas P. 200
 Matulionis T. 230-231
 Matulis J. 218
 Matusaitis J. 38
 Mazurovas 202
 Maželis P. 229
 Mažiulis F. 160
 Meilus P. 172
 Melnikaitė M. 123
 Melnikovas L. 123
 Meras I. 234
 Merkys A. 42
 Merkulovas V. 40
 Meskupas I. 27,31-34,43,44,47,57,103
 Meškauskas E. 150
 Meškauskienė M. 45,47,87,88,212,252
 Meškus 250
 Mickevičius 250
 Mickevičius V. 87
 Mieželaitis E. 105,241
 Mikėnas J. 95
 Mikojanas A. 139
 Mikutaitis P. 87
 Mironaitė M. 251

Misiūnas R. 250
 Miškinis A. 151
 Mišutis P. 219,237
 Mizara R. 54,218
 Mizarienė 221
 Mykolaitis-Putinas V. 95,150,151,186
 Molotovas V. 40,54,68,69,105,
 127,135,141,157,248
 Montvila 28
 Morozovas V. 52
 Moskolenka K. 200
 Moskvinas M. 32
 Moškovas 120
 Narbutas P. 121
 Naujalis S. 230
 Naumovas 101
 Nekrošius J. 238
 Nėris S. 28
 Niunka V. 34,69,79,88,97,98,
 113,123,140,151,246
 Niksonas 226
 Normantas V. 219
 Norvaišos J. ir Č. 251
 Novickas J. 23
 Novickas J. 185
 Ogoļcovas S. 70,71,86
 Olšauskas K. 8,9
 Ošerovičius G. 233
 Ozarskis E. 91
 Pakalka J. 7
 Paleckis J. 28,37,43-45,47, 54, 55, 63,65,
 72,75,79,88,90,93-96,99, 102,131,133,137,
 140,142,146,156,162,163,167,181,188,191,
 194,195,201,202,230,246,252
 Palijauskas 23
 Palubeckas J. 121
 Paraščenko N. 46
 Patoličevs N. 92,120,172
 Paukštelis J. 212,251
 Pelšė A. 177,200
 Pervuchinas M. 126
 Petkevičius J. 143, 203, 218, 22, 226,227
 Petkevičius V. 191,195
 Petrauskas 253
 Petrauskas K. 95,186,251
 Petryla D. 94
 Petrovas N. 216
 Petrulis N. 264
 Petrulis V. 42
 Pinksis I. 161
 Pisarevas V. 123
 Plechavičius P. 60
 Plumpa 147
 Podgornas N. 198,200
 Polianskis I. 229,230,231
 Ponomariovas B. 200
 Popovas B. 137,172,173,203
 Požela K. 13,14,16,18
 Pozdniakovas N. 37,40,44,46-48,52,54,61
 Preikšas K. 25,32,44,55, 63, 68, 97, 98,
 102,151
 Purėnas A. 87
 Pušinis B. 68,102,148,149,229
 Puškinas A. 235
 Putrimaitė 147
 Putvinskis V. 172,173
 Puzinas A. 231
 Puzinavičius Br.122
 Račiūnas A. 95,,251
 Radaitis V.151,152
 Radzevičius 23
 Raguotis A. 100,106,108,109
 Randakevičius A. 137,143,152, 174,184,
 192,202-204,230, 232, 246,254
 Rašidovas Š. 200
 Reimeris V, 149,241
 Remeikis T. 6
 Remskis 252
 Repinas V. 200
 Rocius D. 45,52,60
 Ročka M. 160
 Rodinas 233
 Rodionovas 87
 Rotomskis P. 54
 Rožnovas 74
 Rudzinskas J. 152
 Ruzveltas 54,56
 Sazykinas N. 120,126
 Semičiasnas B. 143,192,194,197, 198
 Serbenta L. 8
 Serovas I. 136,141,143
 Sezemanas V. 90
 Simokaitis J. 220,226
 Simonaitytė I. 159,253
 Sipaitis V. 90
 Sirijos Gira V. 250
 Skardys A. 18
 Skebėra 152
 Skobas 174
 Sladkevičius V. 230
 Slavinas A. 47,112
 Slaviūnas Z. 160
 Sluckis M. 234

Smetona A. 18,26-28,30,50,54,94,
 Smirnovas 182
 Smuškevič 246
 Sniečkus I. 7
 Sniečkus Juozas (tėvas) 7,8,9
 Sniečkus Juozas (brolis) 8,108
 Sniečkus Viktoras (brolis) 8,10,13
 Sniečkus Viktoras (sūnėnas) 108
 Sniečkus Vladas 109,111,246,
 Sniečkutė Č. (Podolskienė) 8
 Sniečkutė G. (Gužienė) 8,14,24, 108,246
 Sniečkutė K. (Kulikauskienė) 8
 Sniečkutė M. 109-111,253
 Sniečkubienė-Stankūnaitė M. (motina)
 7,9,24,42,108
 Sokolovas A. 123
 Solženyčinas A. 211,212
 Songaila R. 208,209,218,227
 Sova 129
 Spelskis A. 169
 Sprindys K. 19,26,27,29,38
 Stalinas J. kartojasi beveik kiekviename
 puslapyje.
 Stankevičius J. 229
 Stankūnaite M. 7
 Stankūnas A. 50
 Stankūnas J. 50
 Steponavičius J. 229,231
 Stimburyš J. 19
 Strumilas F. 220,238
 Stulginskis A. 56
 Stulginskis S. 90
 Suchnevas V. 157
 Suslovas M. 44,59,69,72, 73, 75,
 78,80,81,84,86,104,105,142,146,212,256,2
 57,258,260
 Susnis 147
 Svičiulis A. 88
 Sviščiovas 122,160
 Šambergas 63
 Šapoka A. 102
 Šarkovas B. 135,137,153,167, 171, 217
 Šarmaitis R. 51,53,61,246
 Ščeblykinas 130
 Ščerbakovas A. 53,59
 Ščerbakovas V. 44,69,73,105
 Ščerbickis V. 262
 Šelepinas A. 102,143,184,185, 192,
 194,197,198,200,202
 Šepetys L. 146,151,185, 195, 208,
 214,225,256,264
 Šepilovas 248
 Šeškevičius A. 232
 Šimėnas V. 21
 Štromas A. 5,33,34,50,51,81,109-111,
 113,209,212,225,253
 Štromas J. 23,109
 Šumauskas M. 34, 60, 91, 93, 123,133,
 134,137,142,153,156,160,163,166,177,179-
 181,186,203,213,218,219,223,230,258,262,
 Šupikovas D. 444,46,47,57,60, 63, 91,
 103-105
 Švedas J. 95
 Tarvydas J. 172
 Terleckas A. 6,18,29,34,206
 Titas J. 224
 Titovas G. 222,223
 Tkačenka I. 73,77,78,80,83,85,104,105
 Todesas 40,41
 Toliušis 90,231
 Tonkūnas J. 56
 Trakimaitė S. (Sprindienė) 29,38
 Trapeznikovas V. 200
 Trasauskas A. 7
 Trasauskienė P. 7
 Triliseris M. 32
 Trockis L. 16
 Trofimovas A. 70,87,93,106,107
 Truska L. 47
 Uogintas Br. 251
 Urbšienė M. 252
 Urbšys J. 33,42,252
 Ustinovas D. 200,202
 Vabalevičius S. 69
 Vaičiūnas P. 101,186
 Vaigauskas R. 221,255
 Vainiūnas S. 95
 Vaišnoras J. 83,87,88
 Vaitekūnas Br. 90
 Vasinauskas P. 171-174
 Vaškevičius 130
 Vazalinskas V. 83
 Veisai 23
 Venclova A. 28,55,215,241
 Venclova T. 6
 Veržbavičius L. 88
 Vetrovas P. 211
 Vienuolis-Žukauskas A. 186
 Vildžiūnas J. 118-120,123,134
 Vilkė 258
 Višinskis R. 175
 Vyšniauskaitė V. 51
 Vitkauskas V. 55
 Volkogonovas 136

Voronenko 60
Vorošilovas K. 133,135,157
Vosyliūtė-Dauguvietienė J. 252
Voznesenskis N. 87,134,143
Zagarovas D. 38,43
Zdebskis J. 232
Zenkevičius V. 221,224,254,255
Zimanas G. 47,57,58,60,68,79,97,98, 113,
149,151,174,208,218,236,238,239,246
Zimavičius 221
Zimianinas M. 120
Zinovjevas G. 16
Žalunytė S. 101

Žavoronkovas V. 105
Ždanovas A. 70,77,86,87,105, 198
Žemaitis 106
Žemaitis J. 117,120-126
Žemaitis Z. 10
Žiugžda J. 90,97,98
Žiugžda R. 221,246
Žmuidzinavičius A. 251
Žukovas G. 141,157
Wegodsky 234

Monografijoje nagrinėjama ilgamečio sovietinės Lietuvos administracijos vadovo Antano Sniečkaus partinė ir politinė veikla. Skiriama istorijos mokytojams, studentams, moksleiviams, visiems, kas domisi naujausių laikų Lietuvos istorija.

Leidinio autorius – istorikas, humanitarinių mokslų daktaras, Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Redakcinio skyriaus vedėjas.

Knygoje panaudotos nuotraukos iš Lietuvos valstybinio vaizdo ir garso archyvo ir Lietuvos genocido aukų muziejaus, o archyviniai dokumentai ir jų kopijos – iš buvusio Lietuvos valstybinio visuomenės organizacijų archyvo (LVVOA), vėliau pervadinto į Lietuvos ypatingąjį archyvą (LYA).

Vytautas TININIS
SNIEČKUS. 33 METAI VALDŽIOJE

Knyga parengta ir išleista autoriaus lėšomis

Pasirašyta spausdinti 2000

Leid. apsk. l. 16,51. Užsakymas 152

Išleido ir spausdino Karmino spaustuvė, Savanorių pr. 221,

2053 Vilnius